ISTORIA ROMÂNILOR

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE, MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.

(*1847—†1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

„Nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi".
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XI

ISTORIA POLITICĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE

DELA

1822—1848

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

38506. 930.

Naţionalitatea română fusese până la timpul la care am ajuns sprijinită mai mult de instinct şi de puterile neconştiute ale sufletului poporului. Cu începutul secolului al XIX-lea, desvoltarea neamului românesc intră în domeniul conştiinţei. Ea începe a fi dorită şi voită de dânsul.

In acest volum se expun începuturile acestei mari mişcări, începuturi care se întâlnesc şi pe tărâmul politic şi pe cel cultural, aşa precum aceste două sfere sufleteşti nici odată nu stau despărţite în viaţa popoarelor, ci pururea una condiţionează, susţine sau combate pe cealaltă.

CAPUL I

ISTORIA POLITICĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE

DELA

1822—1848

I

INTĂILE DOMNII NAŢIONALE

1. GRIGORE GHIKA ŞI IOAN SANDU STURZA 1822—1828

Ocârmuirea ambilor Domni. — Ţările române reîncăpuseră după mult zbucium şi multă bătaie de inimă iarăşi sub ocârmuiri naţionale. Era însă numai primul pas făcut către a lor regenerare, şi trebuia încă străbătută o lungă şi anevoioasă cale până să-şi vadă ele asigurate într'un chip mai trainic mersul şi soarta lor. Cu expunerea acestor lupte, de astă dată nu sterpe ca cele mai multe din trecutul lor, ci spornice şi de viaţă dătătoare, avem să ne îndeletnicim în paginile ce urmează, şi care încheie lungul şir de împrejurări din care a răsărit, frământat de soartă poporul român de astăzi, dar cu atât mai oţelit şi mai aprins de dorul ajungerei năzuinţelor lui.

Domnii nou numiţi, Grigore Ghica în Muntenia şi Ioan Sturza în Moldova, găsiră ţările în care trebuiau să domnească într'o stare prăpădită, jefuite de Eterişti, prădate de Turci ce zdrobise pe Greci; aproape toată populaţia mai săracă retrasă la munte sau la codri, cea bogată fugită sub alte stăpâniri, şi anume din Muntenia în Transilvania, din Moldova în Bucovina şi Basarabia. Neorânduelile şi mulţimea de oameni răi, adunaţi în ţările române sub numele de Eterişti, înmulţise tâlhăritul într'un chip cu totul afară din cale şi cea dintâi îngrijire a noilor domni fu de a stârpi rămăşiţele bântuitoare ale fostelor armate greceşti. Tâlharii erau cu atâta mai primejdioşi că, ademenind şi pe pământeni la criminalele lor apucături, găsiau gazdă şi tăinuire la ei[1]. Urmărirea lor putea însă da loc la cumplite abuzuri, prin amestecarea oamenilor nevinovaţi cu tâlhari sau

[1] Mai multe ordine pentru prinderea tâlharilor dintre anii 1823—1826 în *Erbiceanu*, Istoria Mitropoliei Moldovei, p. 249, 250, 254—256, 401, 417, 420, 423—425.

gazde. Deaceea Sturza dispune să se facă cercetările cu mare pătrundere ca să nu se întâmple a se pedepsi vreun nevinovat fără dreptate.

Grigore Dimitrie Ghica, Domnul Munteniei, 1822 — 1828.
Desen de Leca. Colecția Academiei Române.

Domnul mai iea măsuri pentru a stârpi gazdele şi a strica bordeiele şi crâşmile ce sunt prin păduri şi prin locuri singuratice, iar pe cei ce vor fi locuind acolo să-i aşeze prin sate şi să-i de prin chezaşi"[2].

[2] 30 Iunie 1823 Iorga, *Studii şi Doc.*, V, p. 559.

Altă greutate ce apăsa asupra țărilor române era secătuirea deplină a vistieriei și neputința de a încasa dările dela o poporație fugită și împrăștiată. De aceea domnii recurg la împrumuturi de sumi adese ori cu totul neînsemnate spre a duce de azi până mâini sarcinele ocârmuirei. Așa găsim pe Sturza împrumutând pentru nevoile vistieriei în 1823, 400 de lei dela Banul Enache Dimitriu și 150 de la căminarul Botescu, și încă pe „partea de doi ani" (!)[3].

Sturza încă, recurge pentru acoperirea lipsurilor vistieriei la un ajutor de bani peste birul obișnuit[4]. El se îngrijește însă în întâiul loc de a aduna poporul și a îndemna pe toți la lucrul harnic al câmpului „pentruca nimene să nu rămână fără semănături cu îndestulare, căci pârcălabii și ispravnicii vor avea a da seamă ca niște patrioți ce sunt". In acel ordin Domnitorul stăruește din nou asupra nevoiei lucrării pământului, dispunând „să se înfrâneze cei leneși, neînțelegători și îndărătnici, îngrijindu-se și pentru facerea de garduri la țarini. Să se lucreze mai mult decât în toate alte vremi". Mai dispune a se face o catagrafie a tuturora semănăturilor. In o a treia circulară, Sturza ordonă să se înlesnească cu sămânță de grâu și păpușoi pe cei lipsiți, având a o restitui la pânea nouă. Acei dintre locuitori care nu vor avea boi să fie siliți a se uni în lucrarea pământului cu acei ce au, amenințând cu grea răspundere pe ispravnicii ce nu vor îndeplini porunca[5].

O a treia greutate printre cele multe sub care zăceau Țările Române era aceea dată la lumină prin tânguire lui Ioan Sandu Sturza către Poartă, făcută chiar în anul suirii lui în scaunul Moldovei, 1822 în care el se jeluește Sultanului despre „mulțimea de Lipoveni, de Unguri și de Evrei toți sudiți ai Rusiei și Austriei, care au năvălit în țară din cauza războaelor și a foametei, așezându-se în Moldova, trăind liberi aparte ca sudiți de consulatele lor și cumpărând averi imobile, prăvălii, case de locuit, grădini și vii". Ei erau ocrotiți și de Domnii de mai înnainte „ca să aibă îndatorite consulatele lor pentru scopurile lor osebite". Unii din acești sudiți imitând pe egumeni au luat moșii mânăstirești cu o mică plată pe an, unii pe tot timpul vieței lor; alții împrumutând pe localnici cu dobânzi mari, pe care sume neputându-le răspunde le-au luat moșiile în a lor ocârmuire, ținând acele moșii „ca amanet......". Alții

---

[3] Erbiceanu. *Istoria Mitropoliei*, p. 256 și 404.

[4] Hrisov din 1823 în Uricarul. V. p. 180. Comp. Kreuchely c. Miltitz, 30 Nov. 1822 în Hurm. *Doc.* X, p. 196: „Ausserdem mussen die grosse unde grösseren Bojaren, die sich in Iassy und in der Walachey befinden, eine Summe von 10000 lei perale auf 5000 Piaster; die Kleinen aber von 1000 lei perale auf 500 erlegen.

[5] Către Constantin Sturza 10 Fevr, 16 Nov. 1823. și 3 Martie 1824, Iorga *l. c.*, p. 558—560.

fiind la început... s'au însurat cu fete bogate de pământeni, cu zestre mari, iar după aceea făcându-se sudiţi, s'au înstrăinat pământul ţării. In sfârşit starea aceea aşa de fericită a supuşilor străini a îndemnat pe mulţi moldoveni a se face sudiţi, sustrăgându-se dela dări şi dela toate orânduelile ţării, aşa că dacă va mai trece un timp „Moldova va fi locuită numai de supuşi ruşi sau austriaci" Fiind vorba de o afacere internaţională Sandu Sturza recurge la Poartă pentru a îndrepta răul. Tânguirea lui Sturza (vezi nota [6]).

Grigore Ghica al Munteniei, era un boier patriot şi religios. Când avea de discutat vre-o împrejurare complicată el petrecea noaptea în închinare şi rugăciuni. Deşi nu era un om învăţat, el poseda ştiinţa timpului, limba grecească şi cea franceză, învăţate parte acasă, parte în şcoala domnească din Bucureşti. Ghica se sili, de îndată ce luă frânele ocârmuirei, să tămăduiască măcar în parte rănile lăsate de revoluţia grecească. Impotrivă de ceea ce făcu Sturza în Moldova, îl aflăm luând măsuri pentru uşurarea dărilor, îndeplinind lipsurile din veniturile averilor mânăstireşti luate de Turci dela călugării greci. Domnul se mai sileşte apoi a înfrâna pe dregătorii jăcaşi [7]. El vroia să readucă în ţară pe boerii înstrăinaţi încă din vremile Eteriei, şi care se aflau în Transilvania; însă ei îl duşmăneau, pretinzând, după îndemnul consulului rusesc Pini, ce eşise şi el în Braşov, că domnul nu ar fi fost ales conform tratatelor dintre ambele curţi, Turcia şi Rusia, şi merg atât de departe în ura lor contra lui Ghica, încât trimit în Muntenia pe doi agenţi un Arnăut al fruntaşului celor desţăraţi, bogatul şi învăţatul boer, Grigore Brâncovanu [8] şi un Muntenegrean, Ghiţă Cuţui, însărcinaţi să provoace o răscoală contra domnului. Răscoala aceasta avea de scop a pune în locul lui Ghica pe boerul Nenciulescu. In ea erau amestecaţi şi Bălăceanu şi Filipescu care fură toţi arestaţi şi trimişi la mânăstire. Cu acest prilej Domnitorul ţinu boerilor o cuvântare asemănătoare aceleia pe care vom vedea că va ţine Sturza celor din Moldova [9].

Emisarii boerilor iau cu dânşii pe Toma Brăteanu şi pe serdarul Cristea şi adunând vre-o 600 de oameni străini sub arme, vroesc să pornească pandurimea, precum făcuse Vladimirescu; dar sunt bătuţi şi prinşi de Magheru, omul lui Ghica, daţi în judecata divanului şi osândiţi la spânzurătoare, singura execu-

[6] Comunicare de N. Iorga la Acad. Rom. asupra *Plângerii lui Ion Sandu Sturza Vodă,* din 1826 în *An. Ac. Rom.*, II, Tom. XXXV, (text grecesc şi traducere), publicată tot de N. Iorga în traducere franceză în Hurm. *Doc.*, X, p. 340—342.

[7] Vezi în scrisorile lui *Ioan Ghica* c. Alexandri, Bucureşti, 1884, No. I, arestarea şi aducerea la curte a clucerului Alecu Gheorghiescu.

[8] Biblioteca lui Grigore Brancovanu a fost cercetată de N. Iorga. Vezi *Câteva manuscrise şi documente* în *An. Ac. Rom.*, II, Tom XXVIII, 1906 p. 521.

[9] 26 Mai 1823 în Hurm. *Doc.*, XVI. p. 1102.

țiune ce se îndeplini în timpul domniei lui Grigore Ghica [10]. Dela o vreme însă boerii din Transilvania care-și mâncase tot comândul în pribegirea lor, văzând că nu pot împinge pe cei din țară, mai mulți chiar rudenii de ale lor, a trece în contra domnului [11], se hotărăsc să revină în Muntenia unde Ghica îi iartă și-i numește în funcții.

Relațiile exterioare ale lui Ghica erau ușurate prin faptul că Rușii fiind pe atunci îndușmăniți cu Turcii, din pricina uciderei patriarhului grecesc, și consulii rusești lipsind din principate, Ghica era lăsat în pace de intrigile muscălești. El era însă cu totul intrat în apele politicei austriace, care pe atunci nu era defavorabilă Rusiei [12]. Negocierile dintre Rusia și Turcia pentru reîndrumarea relațiunilor diplomatice mergând foarte greu, cu cât încordarea între ambele puteri devenia mai rostită, cu atâta și rolul lui Ghica devenia mai anevoios. El se hotărăște însă fără șovăire pentru Turci și dă concurs acestora spre a aresta și a le da pe mâni pe un boer dela curtea lui, Alexandru Vilara. Acest boer era foarte bine văzut de curtea Rusiei, pentru că în timpul ocupației dintre 1806—1812 înlesnise toate nevoile Rușilor, executând mai ales cu mare exactitate orinele lor privitoare la nesfârșitele cărături în interesul armatelor. Vilara luând după cât se vede parte la revoluția grecească, ca unul ce era de obârșie Grec, el fuge la venirea Turcilor, în Austria, reintrând în Muntenia după amnistia proclamată de sultanul. Dar Turcii, pentru a-și răsbuna în contra lui, pun pe pașa de Silistria să-l aresteze, sub cuvânt că ar fi comis jafuri și răpiri de bani, ceeace se îndeplinește prin patru cavași Turci cu concursul ascuns al ocârmuirei [13]. Cu toate acestea Turcii urmează obiceiul lor de a nu recunoaște slujbele făcute. Anume ei fiind nevoiți, mai ales după stăruințele Austriei, a retrage armatele lor din principate, impun domnilor români ca să îndatorească pe boeri a lua asupra lor răspunderea pentru toate primejdiile ce s'ar putea întâmpla Turcilor după retragerea trupelor de ocupație. După cât se vede dintr'o depeșă a lui Gentz, Grigore Ghica putu să impună boerilor săi subsemnarea monstruoasei

[10] *Ioan Ghica*, Scrisori p. 9',

[11] Alexandru Ghica Barbă-roșă era contra domnului; fratele său Dimitrie Ghica pentru el.

[12] Intr'o depeșă a lui Gentz c. Gr. Ghica din 6 Dechemvrie 1822 (Comit. de Prokech-Osten, *Depeches inedites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie*, II, p. 153). agentul lui Metternich, spune despre împăratul rus: „que l'empereur Alexandre n'a pas d'autre voeu que celui de voir l'ordre consolidé dans les principautés".

[13] Gentz c. Ghica, 4 Iunie 1823, *ibid.* p. 209 nota I. Din nefericire tocmai depeșa lui Gentz în care se relata pe larg chestiunea lui Vilara a fost lăsată afară, ca fără interes, de editorul depeșilor (*ibidem*, 229). Comp. Mitrop. Dosoteiu c. Minciaki, Martie 1823, Hurm. *Doc. Supl.*, IV, p. 321. Comp. mai multe acte asupra arestării lui Vilara, *ibidem*, XVI, p. 1096—1098.

îndatoriri, în puterea trecerei de care se bucura în ochii partidei naţionale, pe când în Moldova Ioan Sturza nu putu izbuti din pricina înverşunărei dintre el şi boeri [14].

In anul 1827 se formează în Bucureşti din iniţiativa lui Constantin Golescu, societatea literară care deveni mai târziu societatea filarmonică. Din sânul ei care numără ca membri pe însuşi fraţii domnului: Mihalache, Alexandru şi Constantin, principele avu mulţumirea a numi un comitet de reforme ale stărei de lucruri existente, care trebuia să alcătuiască regulamentul de reforme prevăzut prin convenţia dela Akerman. Comitetul se compunea din banul Grigore Brâncovanu, banul Grigore Băleanu, banul Alexandru Filipescu, banul Gheorghe Filipescu, vornicul Ştefan Bălăceanu, având de secretari pe logofătul Alexandru Vilara şi pe Ioan Cătuneanu. Dar acest comitet nu ajunge nici a începe lucrările sale şi este suprimat la ocuparea rusească [15].

Ghica avea pe lângă el ca om de încredere şi boer sfătuitor în daraverile politice pe Costache Câmpineanu, om învăţat şi deştept.

Despre înalta părere în care Câmpineanu stătea în ochii domnului face dovada următoarea povestire. Delegaţii turci la conferinţa dela Akerman în 1826 având a trece prin Muntenia, Ghica le trimise spre întâmpinare pe un boer. Fiind acesta cam simplu, Câmpineanu observă domnului că deşi era vorba de Turci, totuşi ar trebui să se rânduiască pe lângă ei un om mai de seamă. Se zice că Grigore Ghica ar fi răspuns atunci Câmpineanului: „Nu cumva te-oi trimite pe dumneata, şi apoi, când vor veni Turcii să mă vadă pe mine, să zică: Da ce prost domn au Muntenii [16]”. Pe lângă Câmpineanu, pentru trebile interne, Ghica lua părerea logofătului Nestor, om petrecut în afacerile juridice. Mai avea încă pe clucerul Trăsnea, care-i conduce toate daraverile băneşti şi pe unul Măciucă, baş ciohodar, adecă capul gardei palatului, Român cu mult simţ, cu care se povăţuia în multe împrejurări, având Măciucă obiceiul a îmbrăca sfaturile sale în forma glumeaţă, că el, dacă ar fi în locul domnului, ar face aşa.

Ioan Sturza, din Moldova după ce merge vreo câtva timp cu împrumuturi luate cum am văzut de pe unde putea, recurge la unul mai mare în formă silită dela boeri, la care contribue cu o sumă însemnată şi bancherul cel mai mare al Moldovei din acel timp, Spiru Andrei Pavlu sau Pavli, care este dăruit

---

[14] Gentz c. Ghica 13 Iulie 1824, *Dèpêches*, II, p. 346.

[15] Heliade, *Echilibrul între antiteze*, p. 77.

[16] Raportată oral de Ioan Ghica, fost ambasador la Londra, autorul scrisorilor cătră V. Alexandri.

spre mulțumire cu titlul de căminar[17]. Se mai ajută apoi ca și colegul său din Muntenia,

Din prezența acestui mare bancher grec, se vede că evreii erau încă săraci, deși în număr îndestul de mare[18].

In Muntenia însă Evreii erau mult mai puțin numeroși chiar decât în Moldova, după cum reese lucrul din o condică de mazili ai Țării Românești din anul 1820 care dă pentru București numărul de 127 de jidani care plăteau câte 14 lei de cap[19].

In 1827 nefăcându-se roadă din pricina unei secete, domnul orândueşte să se dea pâne la oameni lipsiți[20]. Mai dispune ca toate moșiile ce s'ar afla pe parcursul dela Ocnă la Sculeni să dea pășune cărăușilor sărei. Regulează modul cum să se adune fânul pentru caii poștelor turcești; adaogă veniturile caselor podurilor (stradelor) din Iași și a cișmelelor, precum și acele ale cutiei milelor; regulează veniturile mai multor politii, între altele ale Bacăului; înființează un spital pentru șangăii bolnavi din Târgul-Ocna[21], întocmește departamentul pricinilor streine pentru judecarea supușilor, care se făcea totdeauna în fața unui reprezentant al consulului puterei respective[22]; în sfârșit mai dispune suprimarea veniturilor dregătorilor și le înlocuește cu lefi fixe[23].

Sturza își mai dă, ca și Ghica, silinți de a înfrâna abuzurile ce intrase atât de adânc în obiceiurile celor însărcinați cu trebile publice.

Și Sturza, ca și Ghica, era un partizan sincer al Turcilor și deci potrivnic politicei rusești. In 1827 întorcându-se din București prin Iași un agent rus Leprandi, care fusese însărcinat a culege știrile trebuitoare Rușilor pentru trecerea armatelor lor prin țările române, domnul îi ordonă să părăsească orașul până în 24 de ore, că altfel îl va da peste hotar. Cu toată interpunerea consulului rusesc, domnul nu se lasă înduplecat, și Leprandi este nevoit să treacă Prutul. In 1828 când armatele rusești ocupară Moldova, acelaș Leprandi veni cu avangarda în Iași, și înfățișându-se pe neașteptate înaintea domnului, pe când tocmai acesta vorbea în salonul palatului cu mai mulți

---

[17] Arătarea lui T. Codrescu în *Uricarul*, *XIV*, p. 39.

[18] Raportul din 1825 Hurm. *Doc. Supl.* IV. p. 174. Hrisov din 1823 *Uricarul* IV, p. 275; 1826 *ibidem*, V, p. 32; 1826 *ibidem*, p. 189. Comp. și 1804 *ibidem*. I, p. 19. Vezi și nota precedentă.

[19] Ureche în *An. Ac. Rom.* II, Tom. IX, 1886 p. 41.

[20]. *Uricarul*, XIV, p. 296.

[21] Hrisoave din 1823, *ibidem*, XIV, p. 288; V. p. 186, 1823, V, p. 54; 1828, III, p. 10; 1823, VI, p. 475.

[22] Hrisov din 1826 *ibidem*, XIV, p. 37. Prezența consulilor la judecățile supușilor era obiceiu mai vechiu. Vezi bună oară un document din 1793, *ibidem*, XI, 313.

[23] Hrisov din 1827, *ibidem*, VII, p. 97.

boeri despre putinţa întrărei oştirei ruseşti, Leprandi întrebă pe domn cu ironie: „Prinţul meu, cât număr de oameni vroiţi să vă las de strajă?" Sturza neînţelegând franţuzeşte, întrebă pe boeri ce zice acel musafir neaşteptat? Tălmăcindu-i-se vorbele, Sturza răspunse cu o linişte deplină: „Spune-i dumisale că de vra să mă păzească din poroncă, să-şi urmeze datoria lui cum ştie; iar de vra să-mi facă ţeremonie, îi mulţămesc, că n'am trebuinţă de strajă rusească, fiind-că mă păzeşte Dumnezeu" [24]. Din această purtare a lui Sturza, defavorabilă Ruşilor, se explică cum de el fu disgraţiat de ei alăturea cu Ghica al Munteniei, ordonând împăratul Neculai, la cuprinderea principatelor, ca ambii Domni să fie înlăturaţi, întrucât atrăsese asupra lor nemulţumirea prea înaltă [25].

Motivul ce adăogise în inima lui Sturza îndepărtarea lui de Ruşi mai era următorul: Turcii înfuriaţi pe Greci pentru răscoala făcută de ei, se hotărîse nu numai a înapoia domniile ţărilor române pământenilor, dar încă a înlătura pe toţi Grecii, chiar pe acei ce nu luase nici o parte la răscoală, dela toate funcţiunile statului [26]. Conform cu aceste scopuri ale Porţei, găsim şi pe Sturza spunând în proclamaţia lui că: „Măria Sa sultanul a binevoit a înlătura ori şi ce înrâurire grecească deasupra acestor principate, pentru ca nici o persoană din această naţiune să nu se mai poată amesteca în trebile ţărei" [27]. Urmarea unor atari nouă principii de ocârmuire erau să o simtă în primul loc egumenii greci din mânăstirile ţărilor române, închinate către cele din Răsărit, cu atât mai mult că şi ei erau bănuiţi de Turci, şi nu fără cuvânt, a fi luat parte la mişcările turburătoare [28]. De aceea în firmanul de numire în domnie a lui Sturza din 1822 sultanul între altele ordonă ca „popii greci ce până acuma au fost şezând pe la pământeştile mânăstiri din care se lucra felurite răle urmări, toţi să se izgonească şi să se alunge". Tot acest firman mai dispunea ca să se strice „temelia răutăţilor, şcoalele greceşti" [29]. In conformitate cu aceste dispoziţii ale Porţei, Sturza în Moldova ca şi Ghica în Muntenia alungă de pretutindenea pe călugării greci din mânăstirile ambelor ţări, care mânăstiri se reiau sub administraţia naţională, rânduindu-se un comitet de boeri în fiecare ţară, însărcinat a priveghia repararea acareturilor şi plata datoriilor acestor mânăstiri, în care ele fusese înglodate de administraţia destrăbălată a călugărilor greci.

---

[24] Drăghici *Ist. Mold.*, II, p. 172.

[25] Rescriptul împăratului Neculai c. Wittgenstein, 1828, *Uricarul*, IX, p. 391.

[26] Nota Porţei, c. internunciul Austriei, 10 Iulie 1822 *ibidem*, VI, p. 57.

[27] Proclamaţia lui Ioan Sturza, 29 Iulie 1822, *ibidem*, p. 55.

[28] Memoar în chestiunea mănăstirilor închinate din Moldova publicat în foiletonul *Zimbrului* p. 1855, reprodus de *Uricarul*, IV, p. 429.

[29] Firmanul în Uricarul III, p. 232.

La atâta numai convin ambii domni ca să se dea câte 100.000 de lei pe an din fiecare țară mânăstirilor din Răsărit [30]

Puțin însă trebuiau să se bucure țările române de reîntoarcerea uriașelor avuții reprezentate prin mânăstirile închinate, în mânile lor. Rușii anume după moartea împăratului Alexandru și încheierea convenției de Akerman în 1826, dau pe față iarăși simpatiile pe care totdeauna le avusese către interesele Grecilor, și stăruesc la Turci ca să impună domnilor români înapoerea mânăstirilor închinate în mâinile egumenilor streini. Rușii obțin dela Turci două firmane unul către Grigore Ghica și celălalt către Ioniță Sturza, în anul 1828, prin care li se ordonă a restitui mânăstirile împreună cu toate averile lor călugărilor greci și a le da samă despre veniturile încasate de ocârmuirile muntenească și moldovenească în decursul anului 1827 [31].

Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemene întoarcere a unei măsuri luate, domnii sunt nevoiți a se supune trufașilor Greci, ce veneau acuma furioși pentru încercata loɹ deposedare să se vâre încă mai adânc în inima mânăstirilor, din care primul vânt al reîntregirei vieței românești păruse că vroește să-i desrădăcineze.

Deși mânăstirile fură înapoiate, se puseră oarecare stavili dispoziției abuzive pe care călugării greci ar fi putut să le iea asupra averilor lor: anume epitropia boerilor fu menținută; ea avea să controleze veniturile și cheltuelile mânăstirilor, să îngrijească pentru mântuirea lor de datorii, pentru ridicarea și repararea acaretelor, să privegheze darea moșiilor în arendă, cu un cuvânt să îndeplinească funcțiunile unei autorități de control pe lângă egumenii străini. Se dispusese apoi ca suma cu care până acum contribuise mânăstirile închinate la susținerea școalelor țărilor române, să fie sporită la de cinci ori pe atâta decât fusese până atunci, dela 5.000 la 25.000 de lei.

Pentru a înțelege schimbarea dispozițiilor atât ale Rușilor cât și ale Porței către Greci, este de trebuință a ne întoarce la schițarea raporturilor generale ale politicei orientale din acest timp.

La expunerea revoluției grecești am arătat care au fost purtarea Rușilor față cu dânsa; și cum, cu toată adânca simpatie de care o asemenea mișcare trebuia să se bucure la poporul rusesc, oficial ea trebuia să fie desaprobată, ca una ce lovia în principiul stabilit de sf. alianță; aceeași contrazicere ca și în țările apusene între simțimintele popoarelor și politica

[30] Pentru instalarea de egumeni pământeni pentru Muntenia vezi un firman al Porței din 1826, Uricarul, I, (ediția a II-a), p. 168; pentru Moldova anaforaua și hrisovul din acelaș an, idem, p. 372.

[31] Uricarul, V. p. 30.

ocârmuirilor, ca unele ce şi ele şi anume Franţa, Prusia şi Austria subscrisese alăturea cu Rusia actul sfintei alianţe.

Cât despre Anglia ea se afla acuma într'o poziţie cu totul alta faţă cu Poarta, provenită iarăşi din schimbarea daraverurilor ei comerciale, şi crezu că trebuie să urmeze în afacerea Greciei o politică ceva deosebită. Anume în 1822 Rusia introdusese sistemul prohibitiv care da o lovitură de moarte comerţului englez cu această ţară ce până atuncea fusese atât de înfloritor. Fiind oprit comerţul englez cu Rusia, şi prin această ţară cu Persia şi Orientul, Anglia se vede silită a se întoarce iarăşi către Turcia, şi ea pune în lucrare toate mijloacele pentru a reînoi cu această ţară legăturile de prietenie, ce păreau compromise pentru totdeauna prin răsboaele de mai înainte. De acum înainte Anglia începe a vedea în Turcia, un stat necesar pentru menţinerea echilibrului politic al Europei: de acum înainte integritatea împărăţiei otomane va deveni maxima conducătoare în politica engleză, şi în curând în acea a întregului Apus; va închide ochii acestuia asupra abuzurilor celor mai vederate ale Porţei, va tolera chiar acte de barbarie în contra supuşilor creştini ai sultanului, numai pentru a mântui idea favorită, şi va sili pe Rusia, într'un mod indirect a se face apărătoarea creştinilor asupriţi, favorizând astfel însuşi o politică pe care avea cel mai mare interes, a o combate din toate puterile. Temându-se deci Anglia ca Rusia să nu intervină singură în favoarea Grecilor, căci ştiea că naţiunea rusească doria această intervenire, şi că numai împăratul Alexandru i se împotrivise, din motive cu totul personale, propune îndată după moartea acestuia (3 Decemvrie 1825), prin o convenţiune încheiată în 4 April 1826, intervenirea comună în afacerea Greciei.

Rusia deşi nu putea respinge încheierea unei atari convenţii, nu vroia cu toate aceste să sprijine prea pe faţă elementul grecesc, întrucât ţintea tocmai prin purtarea ei reţinută faţă cu cererile lui, să obţină de la Turci alte foloase politice. Nu e vorbă, Rusia protestase contra schimbărei de lucruri din principate în urma înăduşirei mişcărei de acolo; dar aceste protestări se refereau mai ales la stăruinţa ocupaţiei turceşti, şi nu atâta la schimbarea regimului domnesc şi înlocuirea lui cu domnitori români, încât protestarea Rusiei nu putea fi interpretată ca făcută în apărarea intereselor greceşti. Rusia stăruia cu mare energie ca Turcii să-şi retragă oştirile din principate, făcând să atârne dela împlinirea acestei condiţii restabilirea relaţiilor diplomatice cu ei, întrerupte în urma execuţiei ordonate de sultan, asupra capilor bisericei. Turcia se arată asupra acestei împrejurări, de cea mai mare îndărătnicie, vroind să se folosească pe de o parte de prilejul ce-i dădea o mai mare autoritate asupra principatelor, pe de alta dorind să constrângă pe Rusia la retrocedarea unor locuri de lângă Caucaz, pe care ea le re-

ţinea în contra stipulaţiilor bine lămurite ale tratatului de Bucureşti. Tratările şi corespondenţa neșfârşită asupra acestui punct se urmează până la venirea împăratului Neculai la tronul Rusiei [32], carele hotărît a îndruma o politică mai activă faţă cu Poarta, somează pe aceasta prin un ultimatum din 17 Martie 1826 a îndeplini următoarele 3 puncte [33]:

1. Restabilirea statului quo în principate.
2. Liberarea deputaţilor serbi.
3. Repararea ofenselor aduse Rusiei prin uciderea demnitarilor bisericeşti.

Nici în acest ultimatum Ruşii nu se ocupă de soarta Grecilor. Şi acuma ei par a fi uitaţi de fireasca lor proteguitoare, reprezentanta ortodoxismului, şi părăsiţi în voia întâmplărei. Deprinşi de a întrebuinţa toate evenimentele numai cât ca nişte mijloace ale politicei lor, Ruşii nu vedeau în amestecul lor în trebile Greciei, decât un mijloc pentru a sili pe Poartă să cedeze asupra celorlalte chestiuni care-i interesau. Rusia, compromisă faţă cu Grecia prin faptul că ea, de şi o stârnise de atâtea ori împotriva Porţei, nu-i dăduse ajutor în momentul critic, nu putea vroi nici într'un mod ca această ţară să scape cu totul de sub autoritatea turcească, făcându-se neatârnată. Ţinta la care Rusia tindea era o pacificare a Greciei, făcută sub protecţia ei, obţinând dela Turci nişte concesiuni care să asigure Grecilor neatârnarea administrativă. Cu alte cuvinte ea vroia să rămână Grecii tot sub împărăţia mahometană, pentru a avea întotdeauna la îndemână un instrument gata de a turbura şi a silui purtarea Turciei faţă cu dânsa [34].

Turcii siliţi prin acest ultimatum. — care vine tocmai atunci când sultanul Mahmud II, desfiinţând Ienicerii, stârpise o cauză de vecinice turburări pentru împărăţie, dar totdeodată dăduse o lovitură de moarte puterei musulmane, nimicind armata cea mai de frunte, înainte de a fi înfiinţat o alta care să o înlocuiască — se pleacă vrointei Rusiei şi încheie convenţia dela Akerman în 7 Octomvrie 1826, prin care se stipulează: 1. Confirmarea tratatului de Bucureşti; 2. o îndreptare de graniţi în Basarabia; 3. cedarea puntelor de pe litoralul Mărei Negre, care fuseseră restituite Porţei prin tratatul de Bucureşti şi pe care Ruşii nu apucase a le înapoi; 4. îndatorirea Turciei de a recunoaşte Sârbilor, privilegiile stipulate prin art. 8 al tratatului de Bucureşti; 5. în privinţa principatelor se stipulează printr'un act adiţional: „Hospodarii se aleg dintre

[32] *Gentz,* 1 c II, p. 214, 235. 255, 264, 277, 286, 305, 310, 312, 327, 345, 347, 353, 359, 369, 378, 390, 397, 431, III, p. 14, 15, 45, şi 115. Comp. protestarea Rusiei în *Paalzow,* l. c. p. 27.

[33] *Gentz,* l. c., III, p. 115.

[34] *Gentz* l. c., II, p. 472.

boierii indigeni cei mai bătrâni şi mai capabili, de către divan cu consimţământul Inaltei Porţi". Dacă s'ar întâmpla ca Poarta să nu poată încuviinţa pe cel ales şi motivele ar fi găsite temeinice de ambele curţi, atunci se va permite boerilor a propune o altă persoană. Timpul domniei va fi de 7 ani şi gospodarii nu pot fi destituiţi decât pentru crime, despre care Sublima Poartă va informa pe ministerul Rusiei, şi când, după cercetarea făcută de o parte şi de alta, se va găsi vinovat, Gospodarul va putea fi destituit. Dacă domnul ar voi să demisioneze înainte, el va putea să o facă numai cu consimţământul ambelor curţi. Gospodarii vor băga în seamă reprezentările ministrului M. S. Impăratului şi acele ale consulilor, făcute după ordinul său, asupra menţinerei privilegiilor principatelor. Aceste vor fi scutite de tribut pe timp de 2 ani şi după acest timp tributul se va cere după hatischerivul din 1802. Hospodarii sunt datori a face cât mai curând un regulament pentru a îndrepta starea principatelor [35].

Cu drept cuvânt s'a spus că Rusia câştiga prin această convenţie mai mult decât prin un răsboiu [36]; căci mai întâi ea dobândia o întindere însemnată de teritoriu; apoi dispoziţia voluntară din hatihumaiumul anului 1802, schimbându-se acuma în una obligatorie faţă cu Rusia, principatele române deveneau nişte adevărate vasale ale Rusiei, căci aceasta, prin tratatul de faţă nu se mai mulţumia cu protecţia obştească a Creştinilor, ci lua sub garanţia ei nişte drepturi speciale ale principatelor, şi anume acel de căpetenie : alegerea domnului. Rusia devenia arbitrul între domn şi suzeran şi împărţia deci suzeranitatea de fapt cu Turcia; ba, prin înrâurirea ei tot mai covârşitoare la Constantinopole, ajungea a fi adevăratul suzeran, lăsând Turciei numai umbra drepturilor sale. In sfârşit, vroind să-şi asigurare şi o înrâurire directă în principate asupra purtărei domnilor, stipulează acel drept al consulului rusesc de a face observaţiuni, care pus în aplicare de Rusia, deprinsă a fi ascultată fără împrotrivire deveni în curând mijlocul cel mai nemerit pentru a face să triumfe întotdeauna în principate interesul rusesc [37].

Convenţia dela Akerman, ca şi ultimatul ce-i dăduse naştere, nu conţine nici o vorbă despre pacificarea Grecilor. Rusia cum am observat-o vroia deocamdată să se folosească de încurcăturile Porţei, pentru a dobândi îndeplinirea propriilor sale interese, rămânând ca să exploateze chestiunea Grecilor mai târziu, atunci când va putea trage mai mare folos din ea.

[35] Convenţia publicată întâi de Ch. de Morteus et Ferd. de Cussy, *Recuiel manuel et partique de traités, conventions*, Leipzig, 1846, III, p. 33.

[36] G. Rosen, *Geschichte der Turkei*, Leipzig 1866, I. p. 32.

[37] Neigebauer, *Die Staatlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei*, Breslau, 1856, p. 58.

Şi de aceea şi Rusia îndreptăţia această părăsire a cauzei greceşti prin acea că în *acest* tratat ce se ocupa de interese excluziv ruseşti pe când trebile grecilor interesau întreaga Europă. Afacerile principatelor erau deci privite de Rusia ca excluziv ruseşti [38]. Dar părăsirea Grecilor era numai temporară, căci îndată ce convenţia dela Akerman fu încheiată, Rusia schimbă răceala ce până acuma o arătase în privirea trebilor greceşti [39], şi începutul îl face tocmai prin stăruinţa pusă de ea la Turci de a li se înnapoia mânăstirile închinate din principate. Anglia, care presimţise aceasta, încheiase după cum am văzut în 4 Aprilie 1826, o convenţie pentru a interveni în comun în trebile Grecilor. Către această convenţie alipindu-se şi Franţa în 6 Iulie 1827, începe împotriva Porţei acea lucrare colectivă, care trebuia să-i fie atât de dăunătoare, Anglia şi Franţa intervenise însă în pacificarea Greciei numai pentru a nu lăsa Rusiei o deplină libertate de lucrare, cu atâta mai mult că prin o asemene purtare corespundeau şi cererilor opiniei publice, care se arătase cu atâta putere în favoarea grecilor. Aceste trei state trimit o flotă în marea Mediterană pentru a constrânge pe poartă, la armistiţiul pe baza căruia să se poată pune la cale condiţiile păcei. Flota aliată, vroind să împiedice devastarea Moreei de către acea turcească, se întâmplă o ciocnire între ambele la Navarin (20 Octomb. 1827), în care flota turcească este cu totul sfărâmată. Turcia furioasă pentru această lovitură primită, fără nici o declarare de răsboi, închide comerţul Mărei Negre tuturor corăbiilor, ceeace dă Rusiei pretextul de mult căutat de a-i declara război motivând o asemenea urmare pe această măsură a Turciei; apoi pe alungarea a o mulţime de supuşi ruşi din Turcia, pe stârnirea Persiei contra Rusiei, în sfârşit pe un manifest îndreptat către supuşii Porţei, în care Rusia este arătată ca autoarea tuturor nenorocirilor ce lovesc în Poarta Otomană.

Rusia pornea deci acest răsboi împotriva Porţei în unire cu ţările Apusului. Politica rusească, deşi mai tânără, se arăta mai ghibace decât acea bătrână a ţărilor apusene Aceste vroise a împedeca pe Ruşi de a porni singuri împotriva Turciei, — şi Rusia adusese lucrurile astfel încât să declare răsboi Porţei sub protecţia lor, apărată despre învinuirea pentru nişte scopuri iubitoare de sine, prin faptul că ea lucra alăturea cu naţiile cele mai culte, pentru cauza civilizaţiei [40].

---

[38] Paalzov, *Aktenstüche dur russischen Dipomatie* I, p. 5.

[39] Gentz, III, p. 231.

[40] Gentz, *l. c.*, III, p. 437. Declaraţia de răsboiu este datată din 14/20 April. Ea ajunse în Constantinopole în 12 Mai. Trupele ruseşti trecuseră Prutul în 6 Maiu 1828. Comp. Rosen. *l. c.*, p. 56 şi Paalzow, *Aktenstüche der russichen Diplomatie*. Berlin 1854, II, p. 12. „Die Admirale Codrington,

Astfel isbutiră Ruşii şi de astă dată a masca adevărata ţintă a întreprinderei lor. Tot ca apărătoare a cauzei creştine se arăta ea şi acuma; numai cât creştinii de astă dată în loc de a fi Românii sau Serbii, erau Grecii, măduva şi inima Imperiului Otoman.

Asupra situaţiei Rusiei faţă cu Ţările Române, un document al timpului ne spune: „Demersurile consulului rusesc tind către aceiaşi ţintă politică, adecă de a predomni aceste două Principate într'un chip desăvârşit, şi a nu lăsa Porţei decât un titlu zădarnic, ştergând până şi umbra legăturilor dintre dânsa şi acei boeri cari îi rămăseseră credincioşi până acuma" [41]. Iar despre consulul rus Minţiaki, un raport al consulului prusian către ambasadorul său din Constantinopole ne spune, că „el conduce pe Principe în toate părţile ocârmuirei lui, aşa că absolut nimic nu se face fără învoirea consulului general al Rusiei" [42].

Era firesc lucru, ca faţă cu asemenea covârşitoare propăşire a stăpânirei ruseşti asupra Ţărilor Române, partidul rusesc dintre boieri să sporească. De aceia ne şi spune alt raport al aceluiaş consul, că „Rusia este astăzi marea osie în jurul căreia se învârt boerii. Şi acei care se ţineau mai înnainte de partidul patriot, adecă de cel otoman, şi care fără tăgadă alcătuiau marea majoritate, urmează acuma puternicului şivoiu" [43]. Dar această plecare a boerilor pentru Ruşi era numai nevoită de împrejurări, deoarece avuseră prilejul de a se încredinţa despre puterea Rusiei în Constantinopole. Anume boerii nemulţumiţi cu domnia lui Ghica, voind a se jelui Porţei printr'un memoriu, agenţii Ruşi din Muntenia, Katkow şi Domando, căutară să determine pe boeri a trimite acel memoriu prin mâna lor. Boerii însă, neascultând de îndemn, îl trimiseră dela sine. Reprezentanţii Rusiei din Principate stăruesc atunci la ambasadorul rusesc din Constantinopole, Ribeaupierre, ca să facă ca memoriul să fie respins *de Poartă*, cerere care convenea cu atât mai mult lui Ribeaupierre, cu cât el se pusese bine cu Domnitorul Ghica, la trecerea lui prin Bucureşti, şi voea să urmeze mai departe a-i fi folositor. Consulul Katkow nu lipseşte însă a arăta boerilor, „că ei nu pot spera nimic dela Poartă; că Rusia este singura lor proteguitoare; că ea singură s'ar ocupa de soarta şi de privilegiile lor şi în deobşte de fericirea Principatului" [44].

Rigni un Hayden vernichteten dort die türkische Flotte am 20 Octobre 1827 *und erleichterten so Russland die Eröffnung der Campagne gegen dei Türkei.*"

[41] Kreuchely către Miltitz, 28 Febr. 1827, în Hurm., *Documente*, X, p. 410.

[42] Acelaşi către acelaşi, 27 Febr. 1828. *Ibidem*, p. 441.

[43] Acelaşi c. acelaşi, 12 Sept. 1827. *Ibidem*, p. 430.

[44] Acelaşi către acelaşi, sfârşitul lui Martie 1827, *Ibidem*, p. 415. Compară 28 Febr. 1827, p. 411—412 şi 14 Martie 1827, p. 415.

Și boerii trebuiau să plece capul, deși erau încredințați, că „Rusia nu-i protegueà decât spre a-i stăpâni; că ea nu le garanta privilegiile decât spre a-i îngenunchia la cel dintâi prilej. Dar ce puteau face ei în împrejurările în care se aflau? Părăsiți de Poartă, expuși la capriciul unui principe supus ordinelor consulului rusesc, trebuiau să se alipească de Rusia, spre a scăpa măcar pentru un moment ceeace mai putea fi scăpat.

Cu toate aceste plecări ale boerilor către Ruși, aceștia sunt arătați de documentele timpului ca „de loc mai iubiți decât Turcii, cu toate complimentele și semnele de supunere ce li se făceau" [45]; iar alt raport al lui Kreuchely dela care împrumutăm aceste interesante știri, ne spune, că „lumea se temea de venirea Rușilor. Zic *se temea* căci cu toate plecările șelelor, înrâurirea Nordului este urâtă și ura crește în fiece zi în loc de a scădea [46].

Unii din boeri mergeau atât de departe în respingerea Rușilor, încât spuneau, că ar refuza chiar tronul în condițiile de atârnare de curtea rusească, în care se afla atunci Muntenia. Kreuchely vorbind într'o zi cu Banul Bălăceanu și spunându-i, că la o nouă alegere, el ar avea sorții de a fi Principe: „Ferească-mă Dumnezeu îi răspunse boerul muntean, căci ce cinste mai este oare de a fi Principe, când un Domando vine la curte să ocărască pe gospodar și să-i poruncească" [47].

Dar această îndepărtare de Ruși se mărginea la clasa boerească. Poporul dimpotrivă era plecat mai mult către ei decât către Turci. De aceea ni se spune, că „atunci când s'a aflat despre apropierea avangardei rusești, spiritele se mai liniștiseră puțin; dar în spre seară Rușii nesosind, teama crescu și fuga spori" [48].

Boerii se temeau mai mult de Ruși, căci îi jigneau în exploatarea poziției lor; poporul mai mult de Turci, pentru relele ce le suferise dela ei.

Nu e vorba că nici Rușii nu se purtaseră mai bine; dar apăsările lor din 1806—1812 fuseseră uitate, fiind întunecate de jafurile mai proaspete ale bandelor turcești din 1821. In curând însă Rușii erau să împrospăteze iarăși grozăviile ce întovărășeau ocupațiile Țărilor Române de către ei, și așa era să se reîntregească iarăși pe deplin, în toate straturile poporului, îndepărtarea de Ruși, care părea un moment micșorată, prin poziția cea precumpănitoare câștigată de ei în urma Convenției dela Akerman.

---

[45] Același c. același, 26 Noemvrie 1827, *Ibidem*, p. 434.

[46] Același către von Kanitz, noul ambasador prusian la Poartă, 28 Martie 1828. *Ibidem*, p. 442.

[47] Același c. Miltitz, 14 Martie 1827. *Ibidem*, p. 415.

[48] Același c. același, 1 August 1828, *Ibidem*, p. 446.

Această convenţie mai împingea boerimea înspre Ruşi, cu toată puţina lor tragere de inimă către dânşii, şi prin altă împrejurare. Domnitorii Sturza şi Ghica „fuseseră aleşi dintre boerii locali, fără a fi luat parte şi Rusia la a lor instituire, contra tractatelor; apoi unul şi altul îşi atrăseseră asupră-le prin purtarea lor, o extremă nemulţumire din partea Ruşilor"[49]. In sfârşit convenţia mai prevedea ca domnii să nu mai fie numiţi ci aleşi. încât era învederat, că Sturza şi Ghica trebuiau sau să fie scoşi, sau să fie aleşi din nou.

Ghica îşi şi aşternuse destul de bine lucrurile, intrând în cele mai bune relaţii cu Ribeaupierre. De aceea şi găsim pe ambasadorul rusesc scriind lui Ghica în 1827, aproape de termenul de împlinire a celor 7 ani de domnie: „Pun încrederea mea în râvna dumitale de aţi îndeplini cu credinţă însărcinările de cinste pe care Poarta ţi le-a încredinţat. Cu cât mai mult se apropie timpul în care o schimbare a capului administraţiei va putea să se întâmple, cu atât mai mult aş voi să-ţi datorez recunoştiinţă pentru necurmatele dumitale îngrijiri" [50].

Pe lângă Ghica mai năzuiau la domnii mai mulţi candidaţi, fiecare cu partida lui. Aşa erau Câmpineanu, Iordache Filipescu şi Brâncoveanu [51].

In Moldova, Ion Sandu Sturza nu voia el singur să reiee domnia: dar punea înainte pe fiul său Neculai Sturza. Se mai arătaseră amatori de domnie: Neculai Rosetti Roznovanul, hatmanul Sandu Sturza, vărul domnitorului şi vistiernicul Constantin Cantacuzino Paşcanu [52]. Mai era însă un candidat, şi cel mai serios din toţi, Mihai Sturza, un sincer prieten al Ruşilor pe care-l găsim încă din 1825 stăruind la Ribeaupierre, ca „alegerea de domn în Moldova să se facă după vechiul obiceiu" [53]. adecă numai de către boerii cei mari, crezând că prin aceasta şi-ar asigura sorţi de izbândă. Această ivire a atâtor candidaţi la domnie împinge pe Kreuchely la următoarele cugetări: „Alegerea gospodarului va fi într'adevăr o mare nenorocire pentru ţară, prin intrigile lăuntrice şi din afară care fără greş vor trebui să se petreacă" [54].

Convenţia dela Akerman deşteptase deci în o parte din boeri, plecarea către Ruşi, în altă parte îndepărtarea de ei. Regulamentul organic va ascuţi mult aceste două tendinţi, le va pune faţă în faţă, şi va inaugura lupta între ele, readucând

---

[49] Rescriptul imperial către generalul Wittgenstein din 1828. Hurm., *Doc.*, suplement, I, 4, p. 333..

[50] Reprodus de Felix Colson, De *l'état présent et de l'avenir des Principautés*, Paris, 1830, p. 43.

[51] Kreuchely c. Miltitz, 26 Noemv. 1826 Hurm., *Doc.*, X, p. 385.

[52] Acelaşi c. acelaşi, 14 Ian. 1827 *Ibidem*, p. 397.

[53] Mihail Sturza c. Ribeaupierre 1825, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 97.

[54] Kreuchely c. Miltitz, 26 Oct. 1826, *Ibidem*, p. 379.

iarăşi pe tapet vechea neîncredere a Ţărilor Române în Ruşi, neîncredere ce alcătuia una din viţele rădăcinei partidului naţional.

2. IDEILE LIBERALE IN MOLDOVA.

Mai interesantă dacă nu mai însemnată decât istoria politică a principatelor din aceste vremuri este cercetarea ideilor infiltrate de Revoluţia franceză în minţile Românilor, care idei conduseră cu destulă repeziciune la o prefacere a stărei lor culturale întâi şi apoi politică de a totului tot. Aceste idei aduseră o desbinare a partidului naţional în două tabere care dădură naştere celor două partide sau *tarafuri*, cum se numeau pe atunci, cunoscute mai târziu sub denumirile de partid *conservator* şi partid *liberal*.

Documentele ne îndeamnă a cerceta această alcătuire nouă a vieţei politice româneşti, mai întâi în Moldova, deoarece pentru Muntenia lucrurile nu apar în o aşa de vie lumină. Dar legăturile cele strânse între cele două părţi ale aceluiaşi organizm etnic fac ca mişcările din una, totdeauna să se resfrângă în cealaltă. Aşa a fost cu descălecarea; aşa cu epoca luptelor de vitejie contra ameninţărei Turcilor; aşa cu revolta contra stăpânirei lor; cu introducerea înrâurirei greceşti şi a celei franceze; aşa cu revolta contra Grecilor, cu primirea limbei române în biserică, cu stăruinţa culturei româneşti în epoca fanariotă şi în deobşte cu toate firele istoriei ambelor Ţări Române care merg cât mai mult spre întreţeserea lor pe aceleaşi stative ale timpului, şi de aceea aceste ţări au şi sfârşit prin a se uni în un singur trup; căci unirea era doar menirea lor din vechi, de când poporaţia ce deveni în ele stăpânitoare, plecase în două şivoae din creştetele Carpaţilor, pentru a da naştere în poalele lor la o singură albie frumoasă, sortită a îndrepta destinele neamului spre un viitor din ce în ce mai mândru. De aceea şi mişcarea spre libertate din Moldova care îndruma crearea celor două partide, acel liberal şi acel conservator, fu întovărăşită de o mişcare paralelă în Muntenia, care răsare şi ea din actele timpului, deşi nu este întrupată în forme aşa de vorbitoare ca acea din Moldova.

Pe când se fierbea marea întrebare a vieţei Românilor din Principate: rămânea-vor ei, şi după revoluţia lor din 1821, tot sub oblăduirea Grecilor, în Moldova se desemnau două grupări între mădularele boerimei pământene, care ambele cereau restabilirea domniei în mânile băştinaşilor, însă înfăţişau două tabere deosebite: boerii cei mari, desţăraţi în Bucovina şi Basarabia, şi boerii mijlocii şi mici, uniţi cu câţi-va reprezentanţi ai marei boerimi, dar care reprezentanţi erau conduşi de alte idei asupra organizărei politice a ţărei. Acest de al doilea grup

rămăsese în Moldova atât în timpul turburărilor cât şi după a lor încetare.

Ambele tabere înţeleseseră să se folosească de răsvrătirea Grecilor, spre a aduce iar ocârmuirea în mânile pământenilor; dar boerii emigraţi, toţi membrii ai caselor celor mari, nu se puteau uni asupra aceluia dintre ei căruia ar fi să se încredinţeze domnia, şi Vornicul Şerban Negel, fratele Mitropolitului Veniamin, credea chiar că, dacă ar fi să se aleagă domnul de Moldoveni, lucrul nu s'ar putea petrece fără vărsare de „sânge" [55]. De aceea în arzul, pe care boerii cei mari, deştăraţi, voiră să-l trimită la poartă, prin Teodor Balş şi prin mijlocirea Paşei de Silistra, după ce cer ca să „ne izbăvim de acum înainte întru toate de domnia şi oblăduirea grecească şi să aibă loc oblăduirea prin pământeni", când vine vorba de forma acestei oblăduiri pământene, aceşti boeri susţin, ca să „se aşeze un Sfat de un număr de boeri şi între aceştia un baş-boer, ales de către cei mai iscusiţi, care să ocârmuiască ţara" [56]. Pretextul pentru înlăturarea domniei era, că „un aşa guvern ar conveni ţărei în chip provizoriu, neputând, din cauza stărei ei cea de plâns, sprijini cheltuelile şi pompa lui Gospodar, chiar dacă ar fi Moldovan" [57]. Documentul din care împrumutăm aceste cuvinte numeşte acest guvern *municipal* pe când Beldiman îl titlueşte ironic de *decemvirat* [58].

Partidul boerilor rămaşi în Moldova, fiind alcătuit în imensa lui majoritate de boeri mici ce nu puteau aspira la domnie, iar acei puţin cu asemenea pretenţii trăgând nădejde în partea fiecăruia, el nu se gândi a înlătura gospodaratul, forma veche de ocârmuire, dar cugeta, odată cu alegerea Capului Statului, a schimba rândueala ocârmuirei de până acum şi a introduce în conducerea ei principiile ce-şi făcuseră calea, din Apusul cel mai îndepărtat al Europei până la malurile Dunărei. Câţiva boeri mai primiră acest nou chip de a vedea şi nădăjduind să ajungă la tron prin sprijinul partidului reformator, se puseseră în fruntea lui. Intre aceştia era în primul loc Vistiernicul Iordache Roznovanu şi, mai ascuns, ca mai sărac, dar tocmai

---

[55] Scrisoarea lui Negel către Mitropolitul Veniamin, în Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, Bucureşti, 1888, p. 228.

[56] Arzul boeriori din Bucovina, în *Uricarul* lui T. Codrescu, VI, p. 132. Erà reînnoirea guvernului aristrocratic cerut de boeri pe timpul Ecaterinei II. Xenopol, *Istoria Românilor*, IX. p. 129. Tot către acest timp trebue să fi fost închipuit Logofătul Dumitru Sturza: *Planul pentru oblăduire republicană*, care, se deosibeşte însă de guvernul oligarh cerut de boerii deştăraţi. *Planul*, fără dată, publicat de Codrescu în *Uricarul*, IV, p. 285.

[57] Memoriul boerilor moldoveni 1823. Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, 4, p. 25.

[58] *Tragodia* în Kogălniceanu, *Cronici* ed. nouă 1872, III, p. 419: „cei de aici (adecă din ţară) cereau domnie, ceilalţi (din Bucovina) decemvirat".

din această pricină mai pe gustul boerilor, Spătarul Ioan Sandu Sturza.

Aceşti boeri rămaşi în Moldova şi pe care cei emigraţi îi numeau în bătae de joc *ciocoi*, trimiseră şi ei un arz către Poartă, tot prin canalul paşei de Silistra la care se întâlniră ambele deputaţii, aceea a boerilor din Cernăuţi şi aceea a celor din Iaşi. Arzul acestor din urmă cerea şi el „restatornicirea pronomiilor vechi cari s'au pierdut mai de tot din întrebuinţările rele ale domnitorilor Greci, şi să se miluiască Poarta a desrădăcina din pământul acesta şi nici odată a mai locui cu noi Greci şi Arnăuţi, cu înstărnicie de case şi alte acareturi". Mai cerea arzul ciocoilor şi „reînturnarea mânăstirilor celor copleşite de Greci, facerea de pravile în limba patriei, şi să fim miluiţi cu orânduirea unui domn oblăduitor pământului, din însuşi neamul moldovenesc pre care obştia îl va alege, pe temeiul credinţei şi a încheze̦şluirei tuturor pământenilor, precum şi Capichihaelele să fie tot Moldoveni". Acest arz al ciocoilor se vedea însă că pornia dela oameni cu idei noui, deoarece el nu se gândea numai la interesul boerimei mari care era să se folosească din restabilirea domniilor pământene, ci mai conţinea şi alte cereri de înnoire, anume : *ponturile* de reformă ale boerilor mici, care erau menite a egaliza cel puţin pe toţi membrii clasei boereşti. Copia arzului, văzută de Aga Petrache Negri la Vistiernicul Roznovanu, cuprindea anume ca: „rânduirea Comitetului (adică a Sfatului obştesc) al ocârmuirei să fie aceia pe care toţi, mici şi mari, îi vor alege, şi că tot acelaşi glas să aibă şi un sulger cât şi un logofăt mare, şi că şi la Comitet şi la toate celelalte şi păn la şătrar, de vor fi aleşi de glasurile obşteşti, să se rânduiască, şi putere şi drept la toate să fie deopotrivă, cât a unui logofăt mare atâta şi a unui şătrar, decât că glasurilor celor mai multe să se urmeze hotărâre la orice"[59]. Aceste sunt tocmai reformele prevăzute în proectul de Constituţie, care fusese trimis „prin obştească jalbă către înnaltul Devlet", după cum vom vedea mai la vale.

Arzul boerilor pribegi din Cernăuţi fu primit foarte rece de Mehmet-Siri, paşa de Silistra, cu toate că purtătorul lui, Vornicul Teodor Balş, rugă pe paşa în genunchi să nu respingă dorinţele boerilor. Paşa primi dimpotrivă destul de bine arzul boerilor din Moldova; acesta din pricină că aceştia din urmă, înşelând pe Vogoride că au să-l ceară domn pe el la Poartă, obţinuseră dela Caimacam o „ţidulă" de recomandare binevoitoare către paşa de Silistra. Aceasta ne-o spune o scrisoare a lui Bucşenescu către Mitropolit, anume că „s'au invitat ciocoimea Iaşului şi au împănat toată ţara şi se găteşte Ioniţă

[59]. Vornicul Negel către Mitropolitul Veniamin, 12 Aprilie 1822. Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 225.

Sturza, Pomer, Codreanu, unii zic şi vistiernicul (Roznovanu) să meargă la Silistra, să ceară pe Vogoride domn, că-i bun patriot şi are moşii" [60]. Văzând Teodor Balş că paşa sprijine arzul ciocoilor, se alipi şi el pe lângă ei şi subsemnă şi el arzul lor care fu trimis la Poartă împreună cu deputaţia, —ce conţinea, în numărul feţelor ei, pe viitorul domn al Moldovei, Balş deci trădase pe boerii emigraţi care îl însărcinară să ceară dela Poartă guvern aristocratic cu suprimarea domnitorului [61]. Cu drept cuvânt observă Negel, că „dacă aceasta va fi adevărat, că Balş au iscălit, credinţă la nici unul nu trebue să mai aibă cinevaşi". Lui Balş însă trădarea îi procura numirea de caimacam, până să vină Sturza să apuce ocârmuirea.

Ioniţă Sturza nu era deci domnul boerilor celor mari; el era domnul parveniţilor, al ciocoilor, cum îl numesc mai multe documente ale timpului. In schimb, pentru sprijinirea alegerei sale, domnul trebuea să facă o concesie clasei care-l adusese în scaun şi această concesie stă tocmai în primirea principiilor de ocârmuire profesate de clasa cea nouă, apărută în sânul boerimei moldovene. Boerii emigraţi, cari vedeau însă că, prin proectul supus sancţiunei noului Gospodar îndată după întronarea lui, [62] li se răpea toată poziţia privilegiată de care ei se bucuraseră în Moldova, întreprind în contra acestui proect, al partidului care-l susţinea şi a domnului ce se sprijinea pe acest partid, o luptă înverşunată, interesantă mai ales prin faptul că ea inaugurează viaţa într'adevăr politică a Moldovei şi că pune bazele celor două mari partide, între cari s'a cumpănit de atunci încoace puterea ocârmuirei în Ţările Române: partidul liberal şi partidul conservator.

Proectul de Constituţie. — Să vedem ce conţinea proectul cel nou de oblăduire al Moldovei, de avu darul să aducă la desnădejde pe toată protipendada acestei ţări [63].

[60] Epistola lui Bucşenescu, 24 Ianuarie 1822. Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 201. După ce boerii ajunseră la Constantinopole, cu recomandarea Paşei de Silistra, ei jucară pe Vogorid, cerând pe Ioniţă Sturza de domn.

[61] Memoriul emigraţilor, în Hurm., *Documente*, Supl., I, 4, p. 56. Scrisoarea lui Bucşenescu, în Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 260. Locul din scrisoarea lui Balş, reprodusă în aceea a lui Negel către Veniamin, *Ibidem*, p. 224. Nicolae Iorga, Introducere la Hurm., *Doc.*, X, *Rapoarte prusiene*, p. LXXII.

[62] Scrisoarea lui Negel către Veniamin, citată. Numirea lui Balş de Caimacam, Erbiceanu, *Op. cit.*, p. 24 . Memoriul asupra administraţiei Caimacamului Vogoridi. Hurm. *Doc. Supl.* I, 4, p. 55: „Les novateurs de la classe inférieure r digeaient en 77 articles une constitution calquée des principes qui tendent à une entière désorganisation et subvertissent les institutions de la principauté. Ils la présenterent à l'Hospodar, ausitôt après son arrivée en Moldavie, pour qu'elle fut confirmée.

[63] Iată cum am descoperit acest prea însemnat document:

In volumul IV din Suplimentul I al Documentelor lui Hurmuzaki, se află mai multe acte cari pomenesc despe o *Constituţie* redactată în 1822 de elementele

Cererile boerilor din acest nou plan de ocârmuire conţin fără îndoială o constituţie, în înţelesul obişnuit al cuvântului, adică o întocmire legală a ocârmuirei unui stat. De aceea şi

---

turburătoare ale Ţărei, Constituţie, care, după părerea boierilor celor mari, ar trebui să ducă Moldova la peire.

Existenţa unui proiect de Constituţie în Molodva în anul ce a urmat îndată după Eterie înfăţoşà un interes deosebit. Documentele pe cari le aveam înainte îmi dădeau chiar arătări unde s'ar puteà regăsi acest act. Anume, în scrisoarea din 16 Novembre 1823 a lui Mihail Sturza către consilierul de stat rus Minţiaki, se spune, între altele, despre Ioniţă Sandu Sturza, domnul de atunci al Moldovei: „Il vient de rendre une ordonnance par laquelle il autorise les factieux à s'assembler et à voter sur la Constitution qu'ils ont rédigée l'année passée *en soixante-dix-sept articles. La copie de cet acte attentatoire est consignée dans les archives du Consulat général de Iassy*" (Hurm., *Doc.*, Supl., I, 4, p. 22). M'am gândit să cerc a o reaflà în hârtiile *„netrebnice"* ale acestui consulat.

Din fericire Consulatul rusesc din Iaşi erà gerat de mai mult timp de un bărbat erudit şi iubitor de istorie, care şi-a dat osteneala de a răsfoi vechile hârtii ale cancelariei sale şi a înserat de mai multe ori în revistele ruseşti studii interesante asupra raporturilor dintre Rusia şi Ţările Române, după materialele ce i le procurau archivele Consulatului său. (Câteva din ele au fost traduse şi înserate în *Arhiva* din Iaşi vo. XIV şi XV). Având norocul a mă numără între prietenii d-lui de Giers, il rugaiu să-şi dea osteneala a căută în cele vre-o 20 de lăzi de documente, păstrate în podul casei Consulatului, Constituţia în chestie.

D-l de Giers, care cunoaşte foarte bine limba română, pe lângă limbile franceză, germană, italiană, grecească, turcească, arabă şi cele slavone, se supuse grelei osteneli a cercetărei documentelor vechi ale Consulatului, cari până la d-sa rămăseseră neclasate şi nici măcar aşezate după ordinea datei. După o muncă încordată de mai bine de o lună, în care aproape desnădăjduisem de a mai da peste documentul mult dorit, într'o zi capăt o scrisoare dela d-l de Giers, care începeà cu cuvântul lui Archimede. Alerg imediat la Consulat, unde d-l de Giers îmi arată un caiet galben, dar foarte bine păstrat, în care, după d-sa, se aflà preţioasa Constituţie. Cum deschiseiu caietul, văzui că aveam a face cu o copie nesubscrisă, Dar, lucru foarte însemnat, acest act care purtà titlul ce se va vedeà mai la vale, cuprindeà într'adevăr **77** *de ponturi*, ceea ce corespundeà întocmai cu arătările din izvoarele tipărite cari pomenesc despre el. Apoi se va vedeà, din analiza acestui act, că învinuirile aduse Constituţiei de partidul protivnic, se refereau tocmai la conţinutul lui. Nu rămânea nici o îndoială că aveam a face cu proiectul de Constituţie pe care'l căutam.

Ca să pot dobândi o copie de pe el, trebuià autorizarea Ministerului de Externe al Imperiului Rusesc. Şi aci îmi stătu în ajutor d-l de Giers, sprijinind cererea ce o făcui către acel Minister şi expunându-i conţinutul actului, care nu aveà nimic de a face cu interesele ruseşti. Decopiarea îmi fu învoită tocmai asupra vacanţelor celor mari. In fiecare zi, dela 1—3, orele de cancelarie ale Consulatului, mă aşezam la o masă în acea cancelarie, descifrând scrisoarea cea destul de încurcată a documentului, care nu numără mai puţin de 35 de pagini de scris. Păream a fi un dregător din cancelaria Consulatului, şi mai mulţi din cunoscuţii mei se mirau ce căutam eu regulat în fiecare zi, la aceeaşi oră, la reprezentantul Rusiei din Iaşi.

Când mă sculai pentru ultima dată dela masa din cancelaria Consulatului, cu documentul copiat în portofoliu, simţii o adâncă mulţumire. Eram convins că pusesem mâna pe unul din actele cele mai importante ale trecutului nostru, *acela ce conţinea cea dintâi manifestare politică a cugetărei liberale*. D-l de Giers fu aşa de bun a-mi pune la dispoziţie încă şi un raport al Consulului rusesc către Curtea sa, precum şi arz-mahzarul boierilor refugiţi în Bucovina contra domnului şi a uneltirilor partidului pe care el se sprijineà, cel constituţional, pe cari ambele documente, împreună cu un al treilea act de asemenea inedit, comunicat de Ioan Tanoviceanu, le-am publicat în anexele comunicărei mele la Academia română

este el arătat sub acest titlu în deosebitele acte ale timpului [64]. Esenţa unei ocârmuiri constituţionale, în deosebire de cea absolută este că în cea dintâi, puterea ocârmuitoare este supusă unor legi, pe când în cea absolută ea stă deasupra legilor : rex legibus solutus. Constituţia Moldovei din 1822 prevede principiul supunerei domnitorului la legea de temelie a ţărei, nu numai implicit când arată cum au să lucreze puterile Statului, ci şi explicit, prin articolul 74 care spune, că „pravilelor ţărei şi hotărârilor celor săvârşite de domn unit cu sfatul Obştesc, *este supus însuşi domnul şi sfatul obştesc, până când se schimbă acele hotărâri*", adică ceeace au dispus organele legale ale ţărei leagă pe însăşi acele organe, până când intervine o modificare făcută într'un chip legal, — rostire nu se poate mai lămurită a principiului constituţional : domnia legilor.

Sistemul constituţional nu poate exista însă fără o împărtăşire a poporului, a voinţei obşteşti, la întocmirea normelor generale de purtare a oamenilor ; cere deci numai decât să fie şi reprezentativ, adică să aibă un organ care să reprezinte voinţa poporului în întocmirea normelor conducătoare. Proiectul nosstru ţine seamă şi de această a doua cerinţă a ocârmuirei constituţionale. El întrupează reprezentarea ţărei în sfatul obştesc. Vom cerceta mai la vale alcătuirea acestui sfat, şi vom vedea atunci cât de departe stă el de ideile noastre asupra adevăratei reprezentări a voinţei obşteşti. Oricât de rudimentară ar fi însă această reprezentare, *ea avea rolul cel mare şi însemnat de a impune părerile sale domnului*, de a fi mai puternică decât el, când era vorba de a se întocmi normele îndreptătoare ale vieţei sociale. Art. 23 dispune anume, că „în cazul când socotinţa Sfatului nu va fi primită de domn, el va întoarce-o sfatului cu ţidulă gospod, împreună cu anaforaua ce i-a făcut-o cunoscut. Dacă părerea deosebită a Domnului întruneşte covârşirea glasurilor sfatului obştesc, ea devine lege. *Iar dacă nu va fi primită, atunci domnul va fi îndatorat a primi anaforaua, adică părerea sfatului*, şi să o întărească". Deci, în caz de neînţelegere între Domn şi sfat asupra unei măsuri, *voinţa sfatului e precumpănitoare*, iarăşi recunoaşterea unui principiu fundamental al sistemului constituţional : guvernarea naţiei prin

---

Seria VI, Tom. XX, sub titlul : *Primul proiect de Constituţie a Moldovei din 1822 Originile partidului conservator şi ale celui liberal*. Publicat şi în extras a parte, Bucureşti 1898.

Titlul proiectului este : *„Cererile cele mai însemnătoare ce să fac din partea obştiei Moldaviei în alocmire (sic) cu cele cuprinse prin obşteasca jalba sa, trimisă către prea înaltul Devleat şi în temeiul Sfântului şi înalt împărătesc ferman, ce s'au slobozit la. . . . . ca să fie obsteşte sfinţile aceste cereri, spre a sluji pământeşti ocârmuiri de temeiu, până ce se va puteà înfiinţa pravila ţărei într'o desăvârşită alcătuire"*.

[64] Memoriu asupra administraţiei Caimacamului Vogoride în Moldova, 1824 reprodus mai sus nota 8.

ea însăşi. Ideea unui asemenea sistem de ocârmuire a fost rostită pentru întâia oară în Ţările Române în proectul de constutiţie al Moldovei din 1822. Ocârmuirea mai veche a acestor ţări nu cunoaşte decât principiul absolutismului celui mai larg, celui mai fără de hotare [65].

Divanul vechiu era cu totul altceva decât ce căuta să fie sfatul obştesc în organizaţia cea nouă. Divanul ajuta numai domnului cu luminile sale la ocârmuire. Domnii buni şi înţelepţi luau adeseori îndreptarea purtărei lor dela părerile divanului. Dar ascultarea de ele nu era îndatoritoare pentru domni. Ei puteau să treacă peste socotinţa divanului, fără ca pentru aceasta voinţa lor să fie privită ca nelegiuită. Nu e vorba, cronicarii ţin de rău pe acei domni cari puneau în lucrare dreptul săbiei asupra potrivnicilor lor, fără judecata divanului. Dar la această hulă morală se mărginea sancţiunea depăşirei obiceiului pământului. Voinţa domnului, deşi abătută dela el, se punea nu mai puţin în lucrare, căci nici o lege nu îngrădea atotputernicia domnească. In voia domnului stătea tot ce-i trecea prin minte, şi nedreptatea cea mai strigătoare la cer putea să iee fiinţă, de îndată ce Domnul avea inima a o împlini" [66].

Cea dintâi licărire a unei mărginiri a puterei domnului, concedată însă de bună voe din partea acestuia, ne-o dă cel mai însemnat din domnii fanarioţi, Neculai Mavrocordat care, la sfârşitul fiecărui an de domnie, dădea seamă divanului de mânuirea banilor publici. El nu pare a fi făcut aceasta numai spre a putea lua adeverinţă dela ţară despre suma ce cheltuise dela dânsul în interesul ei, ci şi pentru putinţa controlului ce o dădea Divanului asupra mânuirei financiare. Că acesta era scopul la care tindea domnul fanariot, se vede din purtarea lui în Muntenia, unde, deşi nu cheltuise nimic dela el şi deci nu avea nevoe a lua adeverinţă, totuşi el dă seamă şi divanului acelei ţări la sfârşitul anului, spre a-i dovedi că „orice s'a cheltuit din ţară a fost pentru trebile împărăţiei şi ale ţărei, iar că asupra lui nu a rămas nimic" [67]. Dar, pe lângă că exemplul dat de Mavrocordat este un fapt cu desăvârşire singuratic şi fără nici o urmare pentru viitor apoi mai este de luat în privire că, pe timpul lui, nici nu-i trecuse prin gând divanului a cere dela Domn atare restrângere a puterei sale, pe când la 1822, deşi domnul nu se opune cererilor de reforme, ele pleacă dela acei ce reprezentau, de bine de rău, interesele ţărei.

---

[65] Vezi reproducerea caracterului puterii domneşti în Ţările Române, făcută de Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 38, mai sus vol. III p. 146.

[66] Mai sus vol. VII, p. 158 şi p. 191.

[67] Acsinte Uricarul, în *Letopiseţe*, ed. Kogălniceanu, Iaşi 1853, II, p. 154 şi 180; cf. şi *Magasinul istoric pentru Dacia*, IV, p. 141 şi mai sus vol. IX, p. 13.

Se poate deci susţinea, cu drept cu ânt, că cea dintâi întrupare a unei gândiri constituţionale în Ţările Române s'au făcut în proectul de Constituţie a Moldovei din 1822.

Cari sunt principiile de ocârmuire primite de această Constituţie? Ele sunt acele ale statelor moderne, întemeiate pe libertate şi egalitate — şi dacă în realizarea lor, ele vor fi uneori schimonosite, să nu uităm că trebue ţinut seamă de starea veche de lucruri, care nu putea fi schimbată aşa de azi până mâne, fără nici o zbuciumare, fără nici o frământare lăuntrică.

Constituţia din 1822 proclamă fără îndoială principii absolut necunoscute până atunci în Ţările Române. Acestea sunt:

1. *Respectul proprietăţei*, prevăzut prin art. 3 şi 58. Se recunoaşte însă principiul exproprierei pentru cauză de folos public. Deşi exproprierea nu este mărginită, ca în Constituţia noastră de azi, la cazurile cunoscute, şi se dispune că ea va putea avea loc de câte ori „o neapărată obştească trebuinţă va cere aceasta" (art. 4), totuşi se referă la pravilele speciale cari trebueau să reguleze această materie, şi se prevede măsura apărătoare a aşezământului de temelie al vieţei sociale, proprietatea, hotărându-se ca despăgubirea să se dea mai înainte.

2. *Libertatea individuală*. După articolul 6, nimeni nu poate fi închis, nici pedepsit, decât numai în întâmplările hotărîte de pravile, întărindu-se şi mai bine această oprire, prin supunerea la pedeapsă a oricui ar săvârşi împotriva unei feţe o lucrare nevolnicită în pravilă, fie măcar judecător, precum şi a celui ce ar îndemna sau ar porunci asemenea săvârşire, şi aceasta *fără deosebire de obraji*, cum glăsueşte articolul 8

3. *Libertatea muncei şi a comerţului* (art. 13).

4. *Garantarea onoarei oamenilor*, mai ales înfrânându-se fără delegile ce se săvârşeau mai înainte, când omul privat era expus la toate brutalităţile organelor ocârmuirei (art. 18).

5. *Egalitatea înaintea legilor*, principiu absolut necunoscut vechei societăţi, întemeiată pe regimul privilegiilor şi a deosebirilor de rang. In afară de art. 8, care prevede pedeapsa abuzurilor contra dispoziţiilor conţinute în el, fără deosebire de obrajii, art. 18 rosteşte acest principiu chiar în chip teoretic, întrucât proclamă ca *pravila să aibă aceeaşi putere pentru toţi, spre a pedepsi şi a ocroti*. Şi tot aceeaşi idee mai răsare şi din art. 12 şi 26 cari prevăd că slujbele să nu mai fie date pe moştenire şi chiverniseală, ci fără deosebire de rang, la cei cu vrednicie recunoscută [38].

---

[38] Asupra acestui punct, iată ce spune raportul lui Hugot c. Chateaubriand din 29 Noemvrie 1823. (Rap. cons. francez. *Manuscript*, *Bibl. Acad.*): „Le prince de Moldavie fait rédiger un nouveau code de lois par sa *nouvelle noblesse*. Un des points fondamentaux établis par ce code est que tout Moldave, paysan, artisan ou

In afară de aceste mari principii, menite a transforma cu totul apucăturile vechei societăți, proectul mai conține și alte dispoziții, din care unele sunt prevăzute și de constituția sub care trăim astăzi. Așa, el regulează modul împământenirei (art. 14—16); oprește pe străini de a cumpăra imobile rurale și chiar case în orașe (art. 68); apără pe capul Statului contra atacurilor (inviolabilitatea) (art. 11); dispune publicarea legilor înainte de a lor aplicare (art. 17).

Proiectul mai conține apoi și articole referitoare la împrejurări cari, după ideile noastre de azi, ar trebui să alcătuiască obiectul unor legiuiri speciale, precum: organizarea judecătorească și chiar modul de funcționare a tribunalelor (art. 24—33); dispoziții asupra organizărei finanțelor (art. 38—39, 45, 49, 54—57, 61); asupra menținerei și a rânduelei publice (art. 40—44; asupra raporturilor între proprietari și țărani (art. 53); asupra oprirei Evreilor de a lua moșii în arendă și a ține crâșme la sate (art. 70).

Sunt în sfârșit și unele dispoziții particulare timpului în care proectul a văzut lumina zilei, precum autonomia Domniei cu alegerea domnitorului de către obșteasca adunare (art. 1 și 72); regularea scutelnicilor (art. 60); trecerea stăpânirei mânăstirilor dela Greci la pământeni (art. 63); așezarea de școale românești (art. 69); limpezirea hotarelor moșiilor (art. 67); regularea situației Țiganilor (art. 71); alcătuirea de legi speciale pentru toate trebuințele (art. 75) și dreptul de petiție la Innalta Poartă (art. 76).

Să venim acum la sistemul reprezentativ admis de proectul din 1822. Reprezentantul voinței țărei este, după acest proect, *sfatul obștesc*, și se vede însemnătatea pe care proectul o dă acestui așezământ, prin aceea că în art. 71 se spune, că *„sfatul obștesc este lucrul cel mai cu dinadinsul ce se cere de către toată obștea pământului"*. Modul însă cum este recrutat acest corp care trebuea să întrupeze cugetarea și voința poporului, ni se va părea cu totul straniu și deloc corespunzător ideilor noastre despre sistemul reprezentativ.

Cu tot principiul egalei îndreptățiri înaintea ocrotirei și a egalei expuneri față cu pedeapsa, cu toată lipsa de deosebire între obraze când era vorba de aplicarea acestor dispoziții, cu toate că în numirea dregătorilor este să se iee în privire în întâiul loc destoinicia lor, iar nu rangul aspiranților, — aceste rostiri nu răstoarnă cu totul sistemul privilegiilor pe care se întemeia vechia organizare. Proiectul nostru recunoaște dreptul de a conduce interesele poporului numai clasei boerești și nici nu pomenește despre celelalte clase ale poporu-

marchand, est égal devant la justice au noble le plus titré et qu'en cas de contravention, tous doivent subir la même peine".

lui, decât în articole unde e vorba de starea lor economică. Tot atât de puţin dispune el o egalizare a claselor sociale în îndatorirea de a plăti dări. Apoi el păstrează dregătoriile iarăşi numai boerilor, ceeace se vede din dispoziţia ca ele să fie încredinţate boerilor fără deosebire de rang. Alcătuirea sfatului Obştesc era iarăşi mărginită numai la elementul boeresc, afară de cei trei capi bisericeşti cari se putea întâmpla să fie din popor. Dar această alcătuire a reprezentărei naţionale, cum am zice astăzi, era aşa întocmită încât să nu mai dea numai decât precădere celor din protipendadă. Anume sfatul obştesc se compunea din cele 3 feţe bisericeşti, din mebrii celor patru divanuri sau departamenturi şi din vechilii ţinuturilor. Divanul întâi era alcătuit din 7 boeri mari; divanul al doilea din 5 boeri mai mici, dela comis în jos; iar cele două departamenturi, acel al pricinilor străine şi acel criminalicesc erau compuse din câte 5 boeri, fără deosebire de ranguri, care deci putea să se întâmple să fie toţi din treptele mai de jos.

Cei 16 vechili dela ţinuturi iarăşi puteau foarte bine să fie luaţi din nobilimea de jos. Dacă presupunem ca să fi trimis ţinuturile numai 8 vechili din boerimea cea mică, atunci se putea întâmpla ca împărţirea glasurilor între marea şi mica boerime să se facă astfel. *Boerii mari*: divanul I, 7, ţinuturi 8=15. *Boerii micii*: cele 3 divanuri, 15; ţinuturi 8=23. Chiar dacă feţele bisericeşti ar fi votat cu boerii mari, încă nu se schimba majoritatea care, trebuind acuma să fie numărată după glasuri şi nu cântărită după mărimea rangurilor, dădea dacă nu totdeauna siguranţa, cel puţin putinţa, ca conducerea trebilor să cadă pe mâna boerilor mici. De această *putinţă* însă se spăimânta protipendada. De altfel *constituţia* din 1822 nu cuprindea o obştie a îndreptăţiţilor poporului moldovan în afară de clasa boerească şi, afară de câteva principii cu totul generale, nu ţinea prin nimic la îndreptarea stărei mulţimei. Era o constituţie, fără îndoială egalitară în felul ei, însă egalitatea era mărginită numai în cercul nobilimei.

Lupta din jurul Constituţiei din 1822. — In opoziţie contra nouei stări de lucruri pe care domnia lui Ioan Sturza părea că voeşte s'o introducă în Moldova, stăteau în frunte boerii refugiaţi în Bucovina şi cari petreceau în Cernăuţi; iar acela dintre ei care ţinea condeiul şi punea mai ales piept pentru a împiedica ruina vechei boerimi, era vornicul Mihail Sturza (fiul logofătului Grigoraş Sturza), bărbat cu ştiinţă de carte, energic şi plin de activitate, care spunea într'un rând, că „se simte murind, când se vede că trăeşte în nelucrare" [69]. Boerii se prefac a ţinea la res-

[69] Mihail Sturza c. Alexandru Sturza, 29 Sept. 1821. Hurmuzaki, *Doc.*, supl., I, 4, p. 44. Toate actele şi corespondenţa lui Mihail Sturza sunt scrise în o foarte bună limbă franceză.

pectul tractatelor cari închezăşuiau Moldovei felul ocârmuirei ei. Iată cum formula Mihail Sturza aceste gândiri cari nouă ne pot părea foarte stranii: „Orice schimbare făcută în principiile unei ocârmuiri este privită ca o înnoire, şi orice prefacere a acestor principii răstoarnă mai totdeauna aşezămintele consfinţite prin legitimitate şi cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător. Aşezămintele cari ocârmuesc Moldova sunt întemeiate pe autoritatea ordonanţelor emanate dela guvernul otoman, cari nu au fost decât confirmarea vechilor întocmiri ale principatului. Orice abatere dela acest sistem primordial este o înfrângere vădită a cuprinsului tractatelor şi a voinţei autorităţei supreme" [70]. Că nu acesta era adevăratul motiv ce împingea pe boeri la luptă, se vede depe aceea că ei înşişi, prin arzul lor către Poartă, propuseseră o înnoire de un caracter cu mult mai grav, înlăturarea domniei şi înlocuirea ei, fie şi într'un chip provizoriu, prin un comitet de boeri presidaţi de un baş-boer. Această cerere a emigraţilor era şi ea „o răsturnare a unor aşezăminte consfinţite prin timp şi cărora succesiunea veacurilor le-a întipărit un caracter neschimbător", şi este cu atât mai de mirat că boerii deşţăraţi să nu fi văzut aceasta, când Pini, consulul rusesc din Bucureşti, refugiat la Braşov în urma revoluţiei greceşti, îi mustră de mai multe ori pentru această cerere a lor, „răsturnătoare a vechei stări a lucrurilor, stabilită şi întărită prin tractate", spunându-le „că nu au drept a cere o astfel de înnoire", [71]. Boerii emigraţi mai aduceau însă ocârmuirei lui Ioniţă Sturza şi alte învinuiri mai concrete. Ei îi bănuiau că jefueşte ţara cu ajutorul creaturilor sale, atât în folosul său, cât şi în al acestora, precum şi în scopul de a-şi procura sumele trebuitoare pentru a închide ochii turcilor. Îi imputau că a încasat veniturile averilor mânăstireşti cari la începutul domniei lui fuseseră luate de Turci dela Greci şi restituite ocârmuirei moldovene; că a impus poporului dări mari şi apăsătoare; că proprietăţile boereşti au fost supuse la împrumuturi silite, în contra privilegiilor de cari întotdeuna s'au bucurat; că cei mai avuţi dintre birnici au fost scutiţi de plată, încărcându-se cei mai săraci, şi câte alte abuzuri financiare de acelaşi fel [72].

Că s'au impus dări şi împrumuturi silite, aceasta este netăgăduit; însă trebue luată în privire lipsa cea desăvârşită de bani, cu care Sturza avea de luptat la începutul domniei lui, în o ţară absolut secătuită prin jafurile Eteriştilor, cum am

---

[70] Memoriul lui Mihail Sturza, 1 Febr. 1823. *Ibidem*, p. 7.

[71] Boerii emigraţi către Minţiaky; 1823, şi Memoriul boierilor emigraţi către Minţiaky, 1823. *Ibidem*, p. 24 şi 26.

[72] O scrisoare din Iaşi, 3 Fevr. 1824; Răspunsul boierilor emigraţi la scrisoarea Domnitorului Ioniţă Sturdza, 16 Fevr. 1824; Suplica acelorași c. Sultan, 1824. *Ibidem* p. 28, 31, 60.

văzut mai sus [73]. S'au putut comite şi abuzuri, cum se comit sub orice ocârmuire; dar în orice caz domnitorul nu poate fi învinuit că ar fi despoit ţara în interesul lui, deoarece sărac întră în scaun, sărac iese din el. In 1837, nouă ani după încetarea domniei lui, găsim averea lui toată sechestrată în pretenţia lui Constantin Palade [74]. Nici deci în aceste împrejurări nu poate sta adevărata cauză a nemulţumirei boerilor pribegi cu ocârmuirea lui Ioniţă Sturza.

Ea trebue căutată aiurea, şi anume în constituţia cerută de partidul reformator şi pe care domnul era dispus a o încuviinţa. Aceasta se vede chiar din chipul cum sunt formulate nemulţumirile boerilor cu regimul inaugurat de noul domnitor. Ei încep totdeauna prin a aduce întâi învinuirile amintite, privitoare sau la călcarea tractatelor sau la daraverele băneşti, şi după acea ajung la adevărata cauză a nemulţumirilor lor, care este reforma vechiului sistem de ocârmuire şi înlăturarea omnipotenţei boerilor mari. Prin organul lui Mihail Sturza. boerii spun, că „clauzele de căpetenie ale acestor dispoziţii răuvoitoare este tendinţa spiritelor la principiul de *egalitate* care se hrăneşte prin înnaintările nemeritate în ranguri. Indivizii cari compun această clasă au fost scoşi din starea lor întunecoasă prin înnaintări câştigate pe bani. Nu se poate privi încăpăţânarea novatorilor, ca gospodarul să întărească constituţia pe care au redactat-o, decât ca o îndrumare la un proect care tinde a slăbi coardele puterei legiuite şi a preschimba ocârmuirea principatului într'un regim *reprezentativ*. Această Constituţie este întocmită pe principii răsturnătoare şi în deobşte reprobate; dispoziţiile sale nu se pot împăca cu liniştea principatului şi cu buna stare a locuitorilor săi; ea răstoarnă vechile aşezăminte şi sfarmă astfel mănunchiul binefacerilor create prin o jumătate de veac de salutară protecţie. Iată urmările înnălţărilor, prin cari persoane de condiţia cea mai întunecată au fost ridicate la cele întâi vrednicii ale ţărei" [75]. Lucrurile care îngrijeau în adevăr pe boeri erau principiul egalităţei şi regimul reprezentativ.

Din analiza constituţiei din 1822, nu am putut vedea nici una din primejdiile pe cari le descoper boerii în ea; căci fără îndoială că domnia legilor şi mărginirea puterei absolute

---

[73] Prin hrisovul său din 1823 (*Uricarul*, V, p, 180) Ioniţă Sturza cere un ajutor de bani peste birul obicinuit. Kreuchely c. Miltitz, 30 Nov. 1822, în Hurm, *Doc.*, X, (col. Iorga), p. 196 spune : „Ausserdem müssen die grossen und grösseren Bojaren, die sich in Iassy und in der Walachey befinden, eine Summe von 10.000 Lei herab auf 5.000 Piaster; die kleinen aber von 1.000 Lei herab auf 500 erlegen".

[74] Nota Consulului Rusiei despre procesul fostului Domn Ioniţă Sturza cu Constantin Palade, 9 Sept. 1837. Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 127.

[75] Memoriul lui Mihail Sturza din 1823, în Hurm., *Doc.*, Supl., I, 4, p. 7. Mihail Sturza c. Minţiaky, 16 Noembre 1823. *Ibidem*, p. 22.

prin sfatul obștesc, garantarea proprietăței, a onoarei, a libertăței individuale și celelalte dispoziții conținute în proiect nu sunt principii răsturnătoare ale ordinei sociale. Ceeace înnegrea așa de tare în ochii marilor boieri înnoirea încercată era tocmai lovitura dată lor prin prefacerea așezămintelor, mai ales prin întocmirea sfatului obștesc, alcătuit cum am văzut, în majoritatea lui, din boeri mici și în care hotărîrile erau să fie luate după majoritatea glasurilor. Boerii nu se pot reținea de a adăogi și acest motiv, cu toată arătarea lui mai interesată, la acele în cari se păreau că ei nu sunt decât resfrângerea durerilor poporului. Ei revin fără încetare asupra tânguirei lor de căpetenie, că ,,domnul a făcut chiar aplicarea practică a acestui act, încuviințând parveniților să voteze, în puterea dreptului de nobleță pe care le hărăzea, în toate afacerile principatului, și *a hotărî toate întrebările prin majoritatea glasurilor asupra vechilor nobili ai Moldovei*" [76]. Ceeace nu puteau înțelege boerii cei mari era cum ,,un șatrar să aibă același glas ca un logofăt mare [77]; cum să se proclame principiul egalităței ! Și era prea firesc lucru ca să nu înțeleagă, întrucât pe cerul ideilor în care ei crescuseră, nu răsărise nici odată lumina acestui principiu.

Boerii își și dau cele mai mari silinți pentru a înlătura atare primejdie. Ei cer intervenirea Turciei, a Rusiei și a Austriei [78] (cele două dintâi, ca Puteri de cari atârna soarta Moldovei; cea din urmă ca una ce în sânul ei boerii căutaseră adăpostire), spre a obținea anularea parveniților, izvorul tuturor răutăților cari le căzuseră pe cap. Se gândiau chiar că, la caz de ocupație a Moldovei de oștirile rusești, să facă a se revoca înnaintările abuzive în boerii, prin manifestul generalului ce ar fi să iee țara în stăpânire. Mai adăogau boerii că .,înnaintarea mai multor sutimi de oameni scoși din întuneric a fost o îngrijire potrivită de domnitor pentru a avea majoritatea glasurilor" [79]. Aceasta nu se întâmplă, și soarta Constituției din 1822 trebue să fie o alta.

---

[76] Memoriul asupra administrației Caimacamului Vogoride. *Ibidem*, p. 55.

[77] Vezi scrisoarea Vornicului Negel, 12 Aprilie 1822. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei*, p. 225. *Considération sur le Moldavie et la Volachie*, 1825, Hurm. *l. c.* p. 85 : „Dans les Assemblées du Divan, auxquelles ces insividus voudront participier ils l'emporteront par la plurarité des voix". Fotino spune în o scrisoare (N. Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXIX, 1906, p. 7) „că mulți fuseseră ridicați din gunoiu". Tot așa spune și un raport al lui Lagau Consul din Iași C. Damas din 7 Aprilie 1827. Hurm. *Doc.* VII, p. 47 : „Les petits boyards se croient nécessaires à la chose publique, et revent le nivelemet des positions, surtout le répartition égale des places, importantes, qui circulaient jusqu'à présent dans les premières familles".

[78] Scrisorile și protestele către Ruși, în Hurmuzaki *Doc.*, supl., I. 4, p. 6—88 ; Suplici trimise la Constantinopole, 1824 ; Adresa refugiaților moldoveni către Impăratul Austriei, 1825. *Ibidem*, p. 59 și 81.

[79] M. Sturza c. Al. Sturza, Noembrie 1824, *Ibidem*, p. 46. I. Sturza crease în adevăr o mulțime de boeri noi. V. darea de seamă a lui Kisseleff, trad. de A. Pa-

Principiile boerilor mai erau calificate de fruntaşul lor apărător, Vornicul M. Sturza, de *principiile conservatoare ale boerilor emigraţi* [80]; iar încercările de reformă erau hulite ca apucăturile *novatorilor* (nu se întrebuinţa încă termenul de liberal) sau, cu roştiri mai puţin măgulitoare : ale parveniţilor, cărvunarilor sau ciocoilor.

Desigur, pentru întâia oară în viaţa politică a Ţărilor Române, întrebuinţează Mihail Sturza în ziua de **1** *Febr.* **1823** epitetul de *conservator*, pentru a însemna cu el tendinţele de păstrare a vechei stări de lucruri din partea marei boerimi a Moldovei. In acea zi, sunt acum aproape 100 de ani, se ivi pentru întâiaşi dată termenul de conservator pentru a caracteriza tendinţele unuia din cele două mari partide între cari se frământă viaţa Românilor din România liberă de atunci încoace.

Partid l protivnic, novatorii, nu erau încă recunoscuţi cu drept la viaţă în statul Moldovei. Ei erau priviţi ca revoluţionari, ca răsturnători ai ordinei existente, de către ţara până acuma legală. Şi cu toate acestea, în novatorii autori ai proiectului de constituţie din 1822, apare prima manifestare a partidului propăşirei în viaţa statului, ca şi în celelalte ramuri ale vieţei poporului. Ei încheagă pentru prima oară, în 1822, în o lucrare politică, ideile noui cari se înfiltraseră în societatea românească.

Ideile noui. — Am putea încheia pe calea inductivă a inferenţei individuale [81] că ideile de reformă ce se iviră în Moldova în urma revoluţiei franceze, erau rodul lăsat de reprezentanţii acelei mari mişcări; dar aceasta nu ar fi îndestulător, căci ne-ar da numai o ipoteză [82], în loc de un fapt adeverit care nu poate răsări în istorie, decât din mărturisirea unor documente vrednice de credinţă.

Din fericire, în cazul de faţă posedăm această indicare documentală care pune în legătură ideile Revoluţiei franceze cu reforma încercată în Moldova. Ba această indicare are o greutate deosebită, fiind dată autoritatea dela care porneşte,

---

padopol Calimah în *An. Ac. Rom.* II, tom. IX. p. 94. Memoriile boierilor. c. Curtea rusască 1835 *Uricarul* VIII. p. 137. Memoriul asupra adm. caimac. Vogoridi, Hurm. *Doc. Supl.* I, 4, p. 55.

[80] M. Sturza c. Minţiaky, 1 Febr. 1824. *Ibidem*, p. 6 : „Ces raisons aussi péremptoires que vraies vous donneront une juste idée des dispositions malveillantes des novateurs et des résultats funestes qui en dérivent, ainsi que des *principes conservateurs des boyards émigrés*".

[81] Asupra metodei inferenţei sau a inducţiei individuale, vezi a mea *Theorie de l'Histoire*, capitolul ultim.

[82] Asupra caracterului ipotetic al tuturor faptelor şi cauzelor istorice nedovedite documental şi stabilite numai pe calea argumentărei prin inferenţă, vezi a mea *L'hypothèse dans l'histoire*, communication faite au congrès historque de Paris, 1900. Comp. Théorie de l'Histoire, Paris, p. . . .

Divanul țărei, și însemnătatea pe care i-o dădură oameni timpului; și apoi această dovadă este întărită încă și de altă mărturisire tot atât de autentică.

Anume, în 1804, pe timpul lui Alexandru Moruzi, cercurile politice ale Moldovei și mai ales boerimea cea mare fură adânc mișcate de o „scrisoare" anonimă, îndreptată după cât se vede contra marilor boeri și în deobște a ocârmuirei țărei, scrisoare făcută de boerimea cea mică a Moldovei. Această scrisoare, probabil fiindcă nimerea drept, produse o mare turburare în cercurile oficiale. Ea este adusă de Mitropolit în desbaterile Divanului care se întrunește în completul său de 36 de fețe, dela Niculae Roset Vel Logofăt, până la Iordache Ramadan Vel Ban [83].

După o lungă desbatere, divanul alcătuește o anaforà foarte cuprinzătoare (în *Uricar* ea cuprinde 7 file de tipar) și, după cum credeau boerii, foarte puternic motivată, prin care se apără boerimea și ocârmuirea contra învinuirilor aduse prin scrisoarea anonimă și cere dela Domn să ia măsurile cele mai serioase pentru descoperirea și pedepsirea făptașului și a soților săi, dacă i-ar avea, precum și întocmirea unui arz către Poartă, în care să se arate, că atare scrisoare „să nu se socotească nici într'un chip ca din partea țărei pornită, ci ca niște mișcări viclene și izvodire mincinoasă și răsuflată a nevăzuților". Deși nu posedăm însuși actul contra căruia boerii credeau că trebue să se proceadă cu atâta asprime, totuși din cuvintele anaforalei putem înțelege ce era cuprinsul lui. „Nu puțină întristare și adăogire mâhnirei noastre ni s'a pricinuit, numai pentru *cele asupra noastră izvodite și înmulțite hulitoare atingeri*; dar nici măcar acea vrednică de toată lauda la toate și întru toate părintească oblăduire a Inălțimei Tale nu a putut potoli duhul cel turburător al unor netrebnici, pentru care nu putem zice într'un alt chip, decât că *cu depărtarea proniei ce-*

[83] Iată numele tuturor boerilor marelui Divan al lui Moruzi din 1804, în care fu desbătută această „scrisoare". Poate fi interesant de cunoscut din cine se alcătuià boerimea cea mare a Moldovei la începutul veacului :

Neculai Roset, Vel Logofăt	Dimitrie Ralet, Vornic,	Ioan Canta Postelnic.
Costache Ghica, id.	Lupu Balș, id.	Const. Costache, id.
Iordache Canta, id.	Dimitrie Sturza, id.	Alecu Balș, Agă.
Iancu Razu, id.	Costache Sturza, id.	Iordache Balș, id.
Mihail Sturza, id.	Grigorie Ghica, id.	Neculai Stratilat, Spătar
Const. Greceanu, id.	Dimitrie Ghica, id.	Costache Canta, id.
Teodor Balș, Vornic.	Manolache Dimache, id.	Alecu Greceanu, id.
Neculai Balș, id.	Iordache Balș, Hatman.	Dimitrie Bogdan, id.
Const. Balș, id.	Răducanu Roset, id.	Grigore. Canta. id.
Alex. Ianculeo, id.	Sandu Sturza, Vistier.	Toader Balș, id.
Const. Paladi, id.	Grigorie Sturza, id.	Iordache Catargiu, id.
Vasile Roset, id.	Iordache Roset, id.	Iordache Ramadan, Ban.

In total 36 de fețe aparținând numai la 16 familii, din cari până astăzi s'au stâns 4 : Ianculeo, Dimache, Stratilat și Ramadan.

reşti au fost de a se sui şi a se alcătui întru cinul boeresc şi întru cari este încuibată răutatea şi cugetul răzvrătirei. Nu numai că nu s'au arătat (re)cunoscători şi mulţămitori, ci încă au ajuns întru atât de mare nesimţire dobitocească, încât *fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerei franţozeşti*, cutezând a zice şi către stăpânire cuvinte de îngrozire, cu chipul acesta că, de nu se vor împlini fără prelungire voinţele lor, se vor ridica cu toţii". Domnul, unindu-se în totul cu părerea Divanului, hotărăşte ca „*netrebnicul izvoditor scârbavnicei scrisori purtătoare de ocarnică bârfire* să se pedepsească după măsura cugetărei sale, către care s'a alunecat din împuţinarea minţei şi din firească răutatea sa" [84].

Din spusele documentului, putem culege cu siguranţă că „scrisoarea" de care e vorba nu era un pamflet ordinar; că ea arăta fărădelegile pe cari le comitea boierimea cea mare la adăpostul unei ocârmuiri, în care ea singură avea glas şi putere; că această arătare era însoţită de cereri de reformă, sub ameninţare de răscoală. Acest caracter al actului precum şi conştiinţa, oricât de întunecată prin interesul individual, că în fond cererile nu erau lipsite de orice temeiu, explică singure mişcarea cea mare pe care actul o produce în boierimea fruntaşă a ţărei şi silinţele ei desperate de a arăta mulţămirea poporului cu starea de lucruri existentă. Observăm însă că, dacă acesta era conţinutul actului, el nu este decât o apucare înainte a reformei cerută prin proiectul nostru care şi el tinde la acelaşi scop. Apoi anaforaua ne mai dă o preţioasă indicaţiune asupra clasei din sânul căreia pleca actul încriminat, anume „*dela acei ce fuseseră urcaţi în cinurile boiereşti, cu îndepărtarea proniei cereşti*", adecă fără voia lui Dumnezeu, cu alte cuvinte dela novatori, parveniţi sau ciocoi, întocmai cum se petrec lucrurile cu proiectul de constituţie din 1822, a căruia înjghebare porneşte tot dela ei. In sfârşit arătarea cea mai de preţ a anaforalei este, că aceste idei răsturnătoare erau însu-

[84] Hrisovul lui Alexandru Moruzi din 1804 Aprilie şi anaforaua Divanului din 25 Martie acelaşi an, reproduse de Th. Codrescu, în *Uricarul* III, p. 57-64. Orice s'ar zice contra modului întocmirei colecţiei de documente a reposatului Codrescu, materialul ce l'a adunat şi a cărui originale s'au perdut cele mai multe, este din cele mai preţioase, şi una din dovezile acestui fapt ni-l dă tocmai mult importantul document din 1804. Intr'un articol din *Steaua Dunărei*, 30 Noemvrie 1858 (*Acte şi Documente privitoare la Renaşterea României* VII, p. 891), găsim adeverirea existenţei documentului publicat de Codrescu: „Noi păstrăm, zice articolul, între hârtiile noastre un hrisov încă din secolul acesta, prin care un domn fanariot (Moruzi) întărise o hotărîre a unei adunări de boeri mari care osândea la deştărare vre-o câţi-va boeri tineri de starea a doua, pentru că prin o tânguire înscris, îndrăzniseră a cere ca toate slujbele cele înnalte ale ţărei să nu fie păstrate ca un monopol numai pentru protipendadă, ci şi boerii de clasa a II-a să poată ajunge la ele, după merit şi vrednicie. (Rezumatul hrisovului nu prea este exact; nu erà vorba în el de surgunire, deoarece autorii erau necunoscuţi).

flate de duhul *„nesupuneri franțozești”*, adică de principiile Revoluției franceze. Ba chiar din rostirea ei că izvoditorii scrisorii *„fac pomenire arătătoare de un cuget a nesupunerei franțozești”*, se vede că însăși scrisoarea amenința cu revoluția, cum făcuseră Francezii contra vitrigei lor ocârmuiri — aceasta în scopul de a îngrozi pe cea românească. Oricum ar fi lucrurile, pomenirea Revoluției franceze într'o anafora a divanului Moldovei din 1804, îndreptată contra unui protest împrotiva stărei ocârmuirei de atunci, arată într'un chip neîndoielnic că ideile răsturnătoare ale novatorilor fuseseră împrumutate dela marea mișcare apusană, și ele nu se putuseră introduce în Moldova pe altă cale decât pe aceea a atingerei cu acele idei, străpurtate în sânul Românilor.

Alt document al acestui timp întărește existența acestei amenințări cu Revoluția franceză în contra acelora ce nu voiau să înțeleagă „încotro suflă vântul veacului” după frumoasa rostire a logofătului Konaki. Anume în prea interesanta corespondență dintre mitropolitul Veniamin și boierul Vasile Mălinescu, corespondență ce ne-a slujit mai sus, când am arătat amenințările de răscoală ale sătenilor ce umblau prin Moldova pe la 1805, Mălinescu, spune în unul din răspunsurile sale către Mitropolit, că „a auzit că boierii din starea de mijloc, *prin pasquelurile lor, îngrozesc cu pilda Franției*. Se vede că sămânța cea rea cu bună seamă se ascunde în țară” [85]. Notița este prețioasă fiincă adeverește și lămurește pe deplin faptul ce autorii pamfletului din 1804 amenințaseră pe ocârmuire și pe boierii cei mari cu scenele sângeroase din Franța, și mai este prețioasă încă, fiindcă ne arată că acel pamflet pornea dela boierii mici.

Aceeași arătare, că duhul răzvrătirei venise asupra Moldovei din părțile Apusului, reiesă apoi și din numele batjocoritor de *cărvunari* (carbonari), dat de boierii mari, celor ce voiau să schimbe starea lucrurilor. Din numeroasele documente ale timpului, cari dau acest epitet novatorilor, culegem următoarele învinuiri ce se puneau pe seama cărvunarilor: „*Carvonarismul ciocoilor* și legătura lor asupra boierilor ar fi ajuns până la cel mai de sus grad, fiind Vistiernicul Roznovanu în unire cu *ciocoii*; aceștia ar fi făcut și arz asupra boierilor celor dintâi și ar fi trimis și ponturi de cererile lor; răii ar fi răsvrătit duhurile oamenilor; răzvrătitorii au fost pricina agonisirei (sic) patriei noastre, au semănat duhul răscoalei și a nesupunerei în sufletele multora din cei proști, și neamurile de jos s'au sculat împotriva noastră, celor dintâi pământeni” [86].

---

[85] V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, XI, p. 27.

[86] Două scrisori ale Vornicului Negel către Mitropolitul Veniamin, din 12 Aprilie și 16 Mai 1822, în Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 220, 225. Vezi și p. 232.

In aceşti novatori, cărvunari, ciocoi, sau cum îi mai numeşte boierimea turburată, vedem noi originele partidului liberal în Ţările Române, şi dacă luăm în privire, şi împrejurarea că domnia naţională s'a restituit în Moldova, şi ca o urmare şi în Muntenia, tot după arzul novatorilor moldoveni, constatăm că atât mişcarea naţională cât şi cea liberală au pornit odată îngemănat din sânul acestui partid atât de hulit, şi că deci *ciocoilor din Moldova datorim noi regenerarea noastră naţională* [87].

Tot lor este datorită prima idee a nevoei de a pune ţările sub o dinastie străină. Un raport al lui Hugot către Chateaubriand din 1824 spune că „Moldovenii chiar care au ajuns din pivniţă în pod (adecă novatorii) spun cu glas tare, că ei nu pot să se ocârmuiască singuri şi că le-ar trebui numai decât un stăpân străin [88].

Mişcarea însă spre schimbarea formelor politice, porneşte în orice caz, din sânul tot numai al boierimei române, şi este de observat, că propăşirea ideilor nu putea să se facă pe altă cale în Ţările Române, unde nu există o puternică burghezime, care să fi devenit focarul ideilor noi. Multe, puţine, cât au fost ele, ideile ce se resfrânseră din Apus în mintea românească, luminară tot aproape numai clasa boierească. In sânul acestei clase însă se făcuse o ruptură, de când cu boieriile titrate, între vechii boieri, acei ce se întemeiau pe o stăpânire de stat îndelungată, şi boierimea cea nouă, ieşită din miluirea, adeseori cumpărată, a oblăduitorilor pământului. Boierimea aceasta nouă era cea mai multă de rang mai de jos, creată din oameni de rând, neguţători, oameni de casă ai boierilor şi pe cari opoziţia contra mişcărei de emancipare îi tratează de „slugi, oameni fără căpătâi, pretinşi nobili ce până atunci nu eşiseră din satele lor drojdia societăţei" [89]. Această boierime nouă eşită din poporul de rând reprezenta şi ea un fel de burghezime faţă cu nobilimea veche, o burghezime ce trebuea însă să îmbrace haina nobleţei, spre a putea însemna ceva. Ea dorea să se folosească de situaţia ei, spre a juca un rol în conducerea daraverilor publice. Ea întâlnea în cale-i pe boierimea cea mare care, alcătuind divanul dela logofăt până la ban, monopolizase această conducere şi singură se folosea şi economiceşte şi politiceşte din situaţia ei privilegiată. Contra acestei, cetăţi a boierimei mari, boierimea cea mică începu a

[87] Comp. N. Iorga, Introducerea la Hurmuzaki, *Documente*, X, p. LXXIII, care admite şi D-sa aceste principii stabilite de noi încă din 1893. Vezi ed. I. vol. VI.

[88] Din 12 Ianuarie 1824: „Et qu'il leur faudrait absolument un maître étranger", Rap. consulare franceze. Hurm. *Doc.* XVI, p. 1131.

[89] Arz-magzar des boyards réfugiés en Bukovine, inedit, *Anexa No.* 1; Boierii mold. c. Nesselrode, 1825. Hurmuzaki, *Documente*, Supl., 1, 4, p. 85. Adresa refugiaţilor mold. în Rusia, 1825, *Ibidem* p. 90.

da asalturi; cel dintâiu amintit în documente prin scrisoarea din 1804, cel de al doilea, încă și mai de seamă prin proiectul de constituție din 1822.

Mișcarea liberală se naște deci la noi în țară întâiu în Moldova (unde fie zis între parenteze s'au născut multe lucruri pentru întâia oară la Români), și anume în tagma boierească, împărțită în două tabere, vechii boieri cari doreau menținerea poziției lor covârșitoare, ba chiar întărirea ei, prin întocmirea unei ocârmuiri aristocratice, și care reprezentau principiile conservatoare cum spunea Mihail Sturza, și partidul novatorilor, parveniților, cărvunarilor sau ciocoilor, acela care dorea lărgirea așezămintelor conducătoare ale țărei, ca să mai încapă și alte elemente în ele decât boierii cei mari, fără îndoială o *tendință liberală*. Originile partidului liberal sunt de căutat deci tot în sânul boierimei, și s'a alcătuit din acei boieri cari aveau alte idei și alte interese decât partidul boierilor conservatori; după aceea s'a lărgit tot mai mult spre alte elemente. Deosebirea partidelor în țara noastră, ca în orice altă țară din lume, s'a făcut pe *baza ideilor*, nu pe baza persoanelor, nici a claselor din cari făceau parte. Nu toți boierii erau conservatori, precum iarăși nu toți erau liberali, ci partidul boierilor liberali lupta cu acela al boierilor conservatori dela conducerea intereselor țărei. Fiindcă pe atunci această conducere era numai în mânile clasei boierești, de aceea și diferențiarea partidelor a trebuit să se facă, la început, numai în sânul boierimei [90].

[90] In partidul *consevator* — boerii pribegi — se aflau următoarele fețe: Veniamin Costache Mitrop., Const. Balș Log., Gheorghe Cantacuzin Log., Grigorie Sturza Log., Dimitrie Sturza Log., Sandu Sturza Vist., Răducanu Roset Hatm., Alex. Balș Vist., Const. Balș Hatm., Alex. Mavrocordat Posteln., Alex. Ghica Hatm., Mihail Sturza Vorn., Șerban Negel Vorn., Alex. Cantacuzin Vorn., Gheorghe Ghica Vorn., Gheorghe Bucșănescu Spătar, (Boerii emigrați c. Împăratul Rusiei 1825, Hurmuzaki. *Documente*, supl., I, 4, p. 79). Adaogim către aceștia pe boerii opoziționiști rămași în țară și închiși sau surguniți pe la mânăstiri, cu firmanul din 1824. Din aceștia ne sunt cunoscuți: Log. Const. Balș, Log. Dimitrie Sturza, Hatm. Vasile Roseti, Vornicul Teodor Balș (Caimacanul lui Ioniță Sturza, care se unise întâi cu novatorii și ajunsese Caimacam; apoi se stricase iar cu Domnitorul după întronarea acestuia), Spătarul Epureanu, Vornicul Dimache, Spătarul Teodor Balș, Vornicul Alex. Beldiman, Postelnicul Beldiman, Spătarul Neculai Cantacuzin. (Mih. Sturza c. Severini, Martie 1824, *Ibidem*, p. 37). Asupra a doi boieri: Vornicul Vasile Miclescu și Postelnicul Gheorghe Cuza, arătările documentelor sunt contrazicătoare. Pe când documentul citat îi dă ca pedepsiți și surguniți de Domnitor, și anume Miclescu la moșia lui, iar Cuza la Pângarați, o scrisoare a lui Teodor Balș către fratele sau din 23 Februarie 1822 enumeră între alți boeri atinși de *carvunarismos*, deci de partizani ai Domnului, pe Spătarul Vasile Miclescu și pe Postelnicul Gheorghe Cuza (Erbiceanu, Ist. *Mitropoliei*, p. 210).

In partidul liberal luau parte nume mai puțin istorice și mai neînsemnate precum: Carp, Burghelea, Hermeziu, Codreanu, Negruț, Veisa, Florea, Kogălniceanu, Ganea, Cercel, Bran, Buzdugan, Trifescu, Cornescu, Pascal, Stavru, Leca,

Sunt urme că mişcarea spre egalitate ar fi pătruns şi în alte sfere ale societăţei, bunăoară în cler. Un raport al unui agent rusesc, trimis din Chişinău către Sfetnicul de Stat Daschkoff la Petersburg, spune că a primit copia proiectului de constituţie care, fiind însă voluminoasă, (după cum şi este), nu poate să i se trimită îndată traducerea. Adaoge însă acest raport şi ştirea îndestul de neaşteptată, că la sărbătoarea Crăciunului, în momentul când preotul eşea din altar, pentru a oferi potirul la închinarea credincioşilor (sfintele daruri), episcopul de Huşi care slujea, a făcut la slujbă o înnoire care fu în de obştie băgată de seamă, întrucât tindea a stabili, că nu trebuia să se recunoască nici o nobilime [91]". Această înnoire n'a putut consta în altceva, fără numai în aceea că s'a atins cu potirul, fără deosebire, fruntea fiecăruia din creştinii ce erau îngenuchiaţi în faţa catapetesmei, fără a se începe cu boierii cei mari după cum se facea mai înainte. Innorirea este într'adevăr caracteristică şi arată şi în Meletie, Episcopul Huşilor din acel timp, care ţinea locul mitropolitului desţărat, că ideile acele ce umblau prin clasa boierimei celei noi pătrunseră şi în rândurile clerului. Meletie era el însuşi de origine de jos, din Bucovina. Un antecesor al său, poate chiar tatăl său, era Ioniţă Brandaburul, staroste de ciocli [92].

Ideile care curseseră din izvorul Revoluţiei franceze spre a hrăni cugetarea românească nu se mărginiră numai la îmbol-

---

Grigoraş, Brănişteanu, Mere-acre, Istrate, Apostolescu Vasiliu, Iacovache, Pavlu, Diaconescu. (Vezi adresa boerilor către generalul Mircovici, Iulie, 1829, inedită, comunicată de Ioan Tanoviceanu, în *Anexa* No. 4); Racoviţă, Vârnav, Stamatin şi câţiva boeri mari ca vist. Roznovanu fiul său Neculai Roznovanu crescut de un Francez şi mult călătorit prin Europa; apoi Constantin Cantacuzin Paşcanu, Răducanu Roset, Alex. Ghica, Vorn. Andronachi Donici, Vist. Petrache Sturza, Hatm. Ştefan Cerchez, Vist. Grigore Greceanu. Log. Constantin Conache, (Harte c. Kreuchely, Hurm., *Doc.*, *X*, (col. Iorga, p. 349), Teodor Balş (23 Fevr. 1822 Erbiceanu *Ist. Mitr.*, p. 210. Vezi şi un raport al cons. francez Tancoigne c. Damas 7 Aprilie 1827, Manuscris *Bibl. Academiei*). Este stranie împrejurarea că boerii cei mari care ştiu toţi franţuzeşte, în majoritatea lor, resping ideile cele noue franceze cari sunt împărtăşite numai de o minoritate din ei şi de boerii cei mici din care mulţi nu cunosc acea limbă (Comp. Pompiliu Eliade, *Histoire de l'Esprit public en Roumanie* 1. p. 71). Ideile franceze pătrunseră la acei ce aveau interese de ele şi la câteva cugete de seamă din boerii mari. De aceea nu ne pare cu totul exact principiul formulat de P. Missir în studiul său *Partizile* (sic) *politice* şi *regimul reprezentativ*, Iaşi 1888 p. 6, că „partizile politice în toate ţările îşi recrutează majoritatea aderenţilor din aceleaşi pături sociale pe care le reprezintă", aducând ca exemplu pe conservatorii dela noi care se recrutează din odraslele foştilor privilegiaţi şi pe liberali ce se adună din straturile mijlocii. Au putut fi lucrurile aşa aiurea; de sigur că nu la noi în ţară.

[91] Consulul rusesc din Iaşi c. Daschkoff 1 Ian. 1823, din arhivele consulatului rusesc din Iaşi, reprodusă în anexele comunicării mele la Acad. citată mai sus nota 63.

[92] Melchisedek, *Cronica Huşilor şi a Episcopiei* p. 416 şi 352. Comp. Erbiceanu *Ist. Mitrop*, p. 236 şi un raport al lui Lazare c. baronul de Damas din 7 Aprilie 1827 (Raporturi consulare franceze în *Bibl. Academiei Române*).

diri pentru reformarea așezămintelor politice. Ele se întinseră și se înfrățiră așa, că cuprinseră tot câmpul vieței sociale și se arătară pe ici colea cugete mai largi care cereau prefaceri mult mai însemnătoare pentru viața poporului român. Cel mai de samă mănunchiu de idei reformatoare țintea la îmbunătățirea soartei muncitorului de pământ, cu care se începe una din seriile cele mai însemnate din desvoltarea istorică a poporului român.

Corespondența lui Vasile Mălinescu folosită până acum de două ori în cursul expunerei noastre, arată pe acest boier și ca pe un călduros apărător al clasei țărănești, și am văzut mai sus, cum el explica pricinile împotrivirei țăranilor la lucrarea boierescului. Când Mălinescu împărtășește Mitropolitului Veniamin părerile lui asupra acestor turburări, îi arată și unde s'ar puteà afla îndreptarea răului. „Când ași auzi, spune, și zisele țăranilor, ca să știu ce gândesc ei, atunci poate ași face o deslegare întrebărei voastre și ași găsi vreo mijlocire a face ajutor împotriva grijei revoluției (sic) sau zorbalei. Cercetează însă starea țăranilor și acea a boierilor; gustă din masa și a unora și a altora; că țăranii și copiii lor mănâncă numai mămăligă sacă și uscată și de au câte vreo vacă pentru un pic de unt sau de smântână. Oare mănâncă ei și pâne de grâu? In Izrail fiecare își avea moștenirea sa".

Leacul propus de Mălinescu ar fi afară de măsura pe care o luase Mitropolitul și pe care boierul pravoslavnic o încuviințează, anume cetirea prin biserici a moliftelor Sf. Vasile — „de a se da țăranilor pentru munca lor, nu numai pământul de hrană, ci și oarecare mulțămire de plată a ostenelei, care poate să o alcătuească în o a 10-a parte sau și din mai mult din sămănătura sau din secerea pânei". Cu alte cuvinte, Mălinescu nu propunea nimic mai puțin decât o zeciuială în folosul țăranului din recolta boierului, în locul aceleia pe care până atunci boierul o trăgea din recolta țăranului, peste munca acestuia. Mălinescu mai sfătuește însă pe Mitropolit, ca boierii să chibzuiască, „nu numai pentru al lor folos ci și pentru folosul a tot norodul și *evehimeria* (bunul traiu) lui". Lucru neauzit până atunci, ca clasa boierească să ceară și să se gândească la binele țăranului! Dar Mălinescu nu se oprește nici aici. In o altă scrisoare a lui din 1 Iulie 1804, el este de părere a se *împroprietări țăranii*. Oricât de extraordinară ar părea această idee în mintea unui boier mare dela începutul veacului al XIX-lea, ea reiesă limpede și lămurită din acea scrisoare; căci se întreabă Mălinescu, „dacă se va putea îndrepta lucrarea pământului numai cu sila? Eu *amfivalo* (mă îndoesc) și presupun că sunt și alte pricini a căderei pământului. Cea d'intâi este că *țăranii moșiile lor nu au*; de aceea nici pentru ale altora nu au purtare de grijă, și al doilea, deși nu pre-

tutindenea, dar de obiceiu ei sunt săraci şi dobitoace nu au". Apoi cu câtă durere nu adaogă Mălinescu, că „eu ştiu ticăloşia ţăranilor noştrii; am intrat prin casele lor, i-am văzut la iarmaroace, vânzându-şi cea mai de pe urmă pereche de boi. Adevăr arăt, inima fierbând se fărma în mine, încât socoteam de ar fi fost cu putinţă să cumpăr eu toate vitele din iarmaroc şi să le împart pe la toţi cei ce nu au, până când nici un gospodar să nu rămână să nu aibă o pereche de boi şi o vacă". La sfârşit Mălinescu sfătueşte că „dacă nu vor să dea locuitorilor câte o bucată de loc de ajuns din moşiile lor, unde pururea fără strămutare să se hrănească, apoi măcar să facă după rânduiala Nemţilor, să le dee arendă cu vadeă pe cât se vor tocmi". Mai îndeamnă pe boieri ca „să cerceteze, cum stau ţăranii români din Bucovina şi să vadă nu vor putea împrumuta cu ceva dela acei străini acuma locuitori de acolo, ce odinioară au fost de o supunere cu moldovenii" [93].

Iată cum cugeta Mălinescu că se putea îndepărta primejdia răscoalei ţăranilor ce părea tot o molipsire dela Revoluţia franceză, pe care oamenii timpului o înţelegeau tot ca o mişcare pornită de ţărani contra nobililor acelei ţări. Şi era firesc lucru s'o priceapă astfel, de oarece în ţările lor ea nu putea îmbrăca altă formă decât aceea a răzvrătirei celor apăsaţi contra apăsătorilor. De aceea şi Dionisie Ecleziarhul spune într'un loc, că „n'au avut cum să facă boierii franţuji a-i avea rumâni (iobagi) mai mult, ci au făcut deslegarei rumâniei Franţiei ca şi odinioară rumâniei Ţărei Româneşti" [94] (sub Const. Mavrocordat).

Soarta Constituţiei din 1822. — Proiectul de constituţie de care ne-am ocupat până aici era menit, în cugetul acelora ce-l întocmiseră, a trece în realitatea lucrurilor. Ioan Sandu Sturza fusese ridicat la domnie prin sprijinul şi silinţele partidului care-i ceruse, drept condiţie a înălţărei sale, sancţionarea reformelor propuse de el. O scrisoare din Iaşi ne şi spune, că „Domnul, după întronarea lui, era gata de a îndeplini dorinţa novatorilor, când o deşteptare priincioasă, dar şi ameninţătoare, încremeni perzătoarele lui năzuinţi" [95]. Deşteptarea veni domnului din partea Ruşilor, nu ştim dela care agent al lor anume, Minţiaki sau Pini cari ambii se purtau pe atunci în preajma Ţărilor Române, relaţiile Ruşilor cu Turcii fiind întrerupte din cauza cruzimilor săvârşite de Turci în contra membrilor clerului ortodox din Constantinopole şi a urmărei înnainte a ocupărei armate a Ţărilor Române. Intr'adevăr, găsim pe Minţiaki

[93] V. A. Ureche l. c. Vezi şi mai sus, p. 15 nota 20.
[94] Papiu Ilarian, *Tezaur de Monumente*, II, p. 211.
[95] Scrisoare din Iaşi din 1 Febr. 1824, Hurm., *Doc.*, Supl. I, 4, p. 29; cf. p. 7.

scriind domnitorului Sturza, în Fevruarie 1827, și mai târziu ceva pe Domando, în Novembre același an, „că orice propunere de înnoire sau schimbare în vechile așezăminte ale țărei a fost totdeauna reprobată de Impărat, și că actele săvârșite de ocârmuirea moldovenească sunt protivnice tratatelor existente" [96]. Sturza amânase aprobarea Constituției, fiindcă știa că ea supăra mai ales pe boierii emigrați și doria să-i vadă reintrați în țară, unde nădăjduea să-i împace cu noua stare a lucrurilor. De aceea nu face el nici o numire nouă în marile dregătorii, lăsând pe cele ce le găsise la urcarea lui pe tron [97]. In 1823 el trimite deci o poftire de a reintra la vetrele lor, atât boierilor ce se deștăraseră în Bucovina cât și mitopolitului Veniamin și celor ce se retrăseseră în Basarabia [98]. Boierii însă cât și mitropolitul nu dau ascultare poftirei Domnului. Dimpotrivă ei se înțeleg cu partizanii lor rămași în Moldova și trimit o tânguire Sultanului, în care ei protestează în contra dărilor impuse, contra jafurilor de tot felul și mai cu seamă contra înnoirilor constituționale [99]. Boierii din Basarabia mergeau așa de departe în spiritul lor de nesupunere, că nici nu voiau să dee principelui titlul de *Măria Ta* [100]. Delegația însărcinată a înfățișa sultanului tânguirea boierilor este însă arestată de Pașa de Silistria, în urma unei întimpinări a domnitorului și a boierilor ce-l sprijineau. Ioniță Sturza dobândește chiar un firman dela Poartă, care-l pune în poziție de a putea vorbi boierilor cuvinte pe cari aceștia de mult nu le mai auziseră răsunând din gura oblăduitorilor. „Pronia ridicându-mă la această înaltă treaptă, de unde eram mai mic între d-voastre, a vă stăpâni, eu n'am întrebuințat nici mărimea nici asprimea Grecilor, socotind a vă dobândi dragostea prin blândeță. Dar m-am amăgit, că bunătatea mea v'a făcut a vă uita datoriile ce vă supun scaunului acestuia, pe care șed astăzi. Aduceți-va aminte că noi l'am pierdut prin intrigele noastre și prin goană unul asupra altuia, de l-au stăpânit străinii atâția ani, și Dum-

---

[96] *Ibidem*, p. 17 și 21.

[97] Kreuchely c. Miltitz, 30 Novembre 1823. Hurm., *Doc.*, X (colecțiunea Iorga), p. 195.

[98] Boerii emigrați c. Mințiaky, Februarie 1823. *Ibidem*, supl., I, 4, p. 18; Ioan Sandu Sturza c. Mitropolitul Veniamin la Colincăuți în Basarabia, 8 Novembre 1822, în Erbiceanu, *Ist. Mitr.*, p. 53.

[99] Răspunsul boerilor emigrați la scrisoarea Domnitorului, din 16 Februarie 1824, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 31. Kreuchely către Miltitz, 30 Novembre 1822, *Ibidem*, X, (col. Iorga) p. 196. Adaogă și jalba marilor boeri către Poarta din Febr. 1824 (Iorga *Acte* și *Docum.*, II, p. 687) prin care boerii C. Balș, T. Balș, D. Sturza, V. Roset, N. Dimaki, V. Miclescu, St. Roset, Gr. Balș, G. Beldiman, G. Rășcanu, Gh. Cuza, Lupu Balș, D. Beldiman. N. Cantacuzen, A. Donici, Andrei Bașotă, D. Iamandi, A. Roset, Em. Bogdan, Teod. Sturza, Arghir Cuza și Gr. Cuza protestează contra „l'action inoïu e d'avoir donné le caftan (charge) à plus de 400 individus".

[100] Kreuchely c. Miltitz citat nota 43.

nezeu s'a milostivit a ni-l dărui iarăşi, precum l'am avut. Ce voiţi acum să mai faceţi? Să'l pierdeţi, ca să ajungem mai rău poate de cum am fost, în mânile cine ştie a căror străini din lume? Fanarioţii, acei ce vă plăceau unora din d-voastre, nu mai sunt, nici pot să fie. Drept aceea vom lua măsuri domneşti, întrebuinţând topuzul şi sabia, semnele împărăteşti cari ni le-au dat sultanul, spre înfrânarea celor neînţelepţi, şi veţi cunoaşte de astăzi înainte că are cine a vă stăpâni". Ioniţă Sturza uneşte fapta cu cuvântul şi închide pe mai mulţi din boierii protivnici ce se aflau în Moldova, iar pe unii din ei îi surguneşte pe la mănăstiri[101]. Mihail Sturza care se pusese, în protestările contra domnitorului, totdeauna în fruntea tuturor, pentru a-şi apăra persoana şi averea, cere a fi primit între supuşii Impărăţiei Ruseşti[102]. Se vede însă că părtăşia domnului pentru boierii cei mai mici îi sumeţise. Intr'o zi unul din ei, pierzând o pricină la Divan, se ia la ceartă cu vornicul de aprozi, cumnatul domnitorului, şi, după cât se vede îl împroaşcă aşa de rău cu vorba, că vornicul de aprozi îi trage o palmă. Boerul dă o brâncă vornicului care cade pe spate. Jăluindu-se domnitorului, acesta pune să bată la tălpi pe boierul îndrăzneţ ceeace aduce o tânguire a boierilor mici la Aip-Aga, comandantul Ienicerilor din Iaşi, care nu părăsise încă Moldova după revoluţia grecească, şi neprimind dela dânsul un răspuns mulţumitor, se duc la Curte, întovărăşiţi de slugile lor înarmate cu topoare, ciomege şi ţăpoaie. Aip-Aga e nevoit să apere pe Domnitor cu armata lui[103]. Această purtare a lui Ioniţă Sturza, ce s'ar părea neconsecuentă cu politica lui care se întemeia pe clasa boierilor mai mici, îşi are cu toate aceste explicarea ei. Pe lângă că vornicul de aprozi era cumnatul Domnului şi că deci s'ar putea înţelege asprimea lui contra sumeţiei boierului mic din înrudirea domnului ce cel mare, mai era încă imprejurarea că domnitorul avea cel mai văzut interes de a se pune bine cu marea boierime care-i îngreuia mult poziţia, prin împotrivirea ei şi prin stăruinţa de a rămânea deşţărată, şi de sigur că fapta unui boier mic, de a răspunde cu o brâncă, chiar unei palme date de unul din protipendadă, constituia o sumeţie fără samăn, pe care boierii cei mari nu ar fi lipsit a o

---

[10] Draghici, *Istoria Moldovei*, II, p. 167. Scrisoare din Iaşi din 3 Februarie 1824; Mihail Sturza către Severini, Martie 1824, Hurm., *Doc.*, *supl.*, I. 4, p. 29, 36. Comp. Hugot c. Chateaubriand 15 Nov. 1823, „Le prince de Moldavie déclare hautement dans un divan, qu'il lui importait bien peu si les boyards émigrés voulaient ou non rentrer dans le pays; qu'il n'avait besoin ni de leur présence, ni le leurs conseils, et qu'il ne cesserait de s'entourer de ceux qui, dans les circonstances critiques, s'étaient montré les soutiens de son trone et l'appui de son gouvernement". Rap. cons, fr. *Bibl. Acad.*

[102] Mai multe acte între care mulţumirea lui M. Sturza către Nesselrode, Februarie 1824. *Doc.*, Supl., I., 4, p. 33; cf. p. 58.

[103] Kreuchely c. Miltitz, 29 Martie 1823. *Ibidem*, X (col. Iorga), p. 214.

invoca, pentru a îndreptăți învinuirile de destrăbălare a ocârmuirei, pe cari ei le aduceau împotriva lui Ioniță Sturza. Dombul crezu că energia, pe care voia s'o întrebuințeze față de protivnicii săi, nu trebuia să slăbească nici față cu partizanii lui, și de aceea aplică el acea pedeapsă umilitoare membrului clasei pe care se rezema însăși domnia lui.

Ioniță Sturza, pe cât și partidul novatorilor pe care el se sprijinea, era însă sub o veșnică amenițare, acea a împăcărei Turcilor cu Rușii, a reîncăperei Moldovei sub puterea acestora și deci a reînturnărei pribegilor, dușmanii săi și acei ai ciocoilor. Greutatea cea mai mare ce se opunea la reîntocmirea relațiilor dintre Ruși și Turci era stăruința acestora de a ținea Moldova ocupată militărește, cu toate că revoluția se stinsese.

Față cu asemenea situație încurcată, nu ne vom mira dacă vom vedea pe Ioniță Sturza și pe partizanii săi dorind a întârzia, pe cât se putea, deșertarea Moldovei de îngrozitoarele oștiri turcești care o prădau și o pustieau mereu. Mai multe rapoarte consulare franceze nu lasă nici o îndoială asupra acestui fapt care de altfel ar părea neînțeles din punctul de vedere al intereselor țărei. Așa consulul Tancoigne spune într'un rând că „întoarcerea capilor marilor familii ar face pe boierii cei mici să reintre în vechea lor sferă, și boierii întorși din Basarabia ar relua în curând conducerea trebilor", și în alt raport acelaș consul spune că „mai mulți boieri sunt cunoscuți ca foarte protivnici deșărtărei Moldovei de Turci"; și iarăși aiurea el apasă asupra „încetinelei lucrărilor comisiei întrunită pentru cercetarea străinilor, una din condițiile deșărtărei, cu toată buna voință a consulilor pentru a-i veni în ajutor. Principele însuși se temea de câțiva din boierii săi care așteptau numai eșirea Turcilor, pentru a pune în lucrare, proiectul lor de răsturnare. De aceea și el se preface numai a da ordin pentru grăbirea lucrărilor, pe când în ascuns le întârzia el singur [104].

Turcii însă care și ei voiau să tărăgăneze cât se putea mai mult părăsirea Moldovei, pun ca condiție ocârmuirei acestei țări, să dee o chezășie că neorânduelile nu se vor mai întâmpla.

Actul întocmit cu acest prilej, deși ni s'a păstrat fără iscăliturile acelora ce-l alcătuiseră, lasă să se întrevadă din conținutul lui, că era lucrarea tot a boierilor noi. In toată a lui cuprindere se vede o suflare învietoare a stărei vechi; căci boierii se folosesc cu ghibăcie de cererea de chezășie a Porței, pentru a propune o prefacere desăvârșită a organizărei Moldovei.

[104] Tancoigne c. Damas, 6 și 17 Sept., 4 și 25 Oct. 1824. Rapoarte consulare franceze. Hurm. *Doc.* XVI.

Ei doresc ca ţara lor să „devie iarăşi stat stăpânitor, cum am fost după privileghiile cele vechi ale ţărei, adică atârnat cu adevărat şi birnic, dar de sine stătător, cu pravila şi cu puterea sa". Adaug autorii la această idee pe care o aştern pe hârtie: „Aşa ceva este mult pentru un patriot adevărat şi pentru persoanele ce ştiu a judeca în politică". Boierii cer apoi pentru mai marea întărire a organismului politic, ca domnul să fie pe viaţă şi domnia pe moştenire „la fiul cel mai mare sau la o mai apropiată rudă de partea bărbătească". Ei mai adaug încă despărţirea puterei judecătoreşti de cea legiuitoare, cerând ca judecătorii să numai iee parte la lucrările divanului; apoi despărţirea listei civile a domnului de cheltuelile ţărei; dreptul ţărei de a judeca pe străini, deci desfiinţarea jurisdicţiei consulare şi publicarea pravilelor în limba pământului; organizarea unei armate naţionale a căreia cheltuială, fiind obştească, trebuea tot astfel plătită, adică cu contribuirea şi a boerilor, de a se întreţinea, cu care prilej actul conţine dureroasa afirmare, că „curajul Moldovenilor fiind nedeprins, el trebue împlinit cu numărul"; în sfârşit cererea identică cu acea făcută prin constituţia din 1822 şi care cerere adusese la desnădăjduire pe boierii retrograzi, anume că în divan sau în sfatul obştesc, socotinţele să fie luate după glasurile cele mai multe [105].

Pe când însă boerii cei noi căutau să scoată Moldova din hăugaşul vremilor trecute şi se siliau „să alcătuiască un Stat care să înceapă a „figurarisi printre altele, fiind aceasta de o simţitoare slavă pentru naţia noastră şi temelie de slavă urmaşilor", boierii cei vechi alcătuiau întocmiri de apărare reciprocă contra domnului" legându-se întru afurisenia cea mai anatematisită, ca la orice fel de întâmplări prigonitoare ce s'ar putea porni asupra ori căruia din noi, să stăm cu toţii întru apărarea şi mântuirea aceluia ce ar cădea sub prigonire despre orice parte" [106].

Boierii cei vechi nu se dau rămaşi. Ei stăruesc mai departe a rămânea în afară de hotarele Moldovei şi trimit mereu

---

[105] „Socotinţă asupra cererei de chezăşie cerşută de prea înaltul dewlet, făcută în 6 Iunie 1824 Iaşi". Hurm., *Doc.*, X, p. 591—596. Aceleaşi idei răsar din „Legăturile boerilor Moldovei pentru alcătuirea Regulamentului" (prevăzut de conv. de Akerman), *Ibidem*, p. 605—607. Şi în ele se prevede condiţia de căpetenie a reorganizărei legilor fundamentale ale Moldovei, anume că socotinţele divanului să fie date după chibzuinţa celor mai mulţi. — Această singură împrejurare, chiar fără a luà în băgare de seamă toate celelalte idei înaintate din actul din 1824, precum bunăoară supunerea şi a boierilor la darea pentru armată, ne face a privi acest act ca pornit din tabăra novatorilor, iar nu ca din partea reprezentanţilor tineri ai oligarhiei vechi, cum susţine D. Iorga, *Ibidem*, p. 596 nota 1 şi 607 nota 6.

[106] *Ibidem*, p. 544. Actul de legătură subsemnat de 5 boeri mari: Const. Cantacuzen Vel Log., Costache Roset Vornic, Petrache Sturza Vistier, Buhuş Hatman şi Alex. Sturza Spătar, *Ibidem*, p. 395. Vezi un alt act identic fără dată, p. 610.

tânguiri la Petersburg în contra Domnitorului. In 1825, găsim în capitala Rusiei pe Neculai Roznovanu vistiernicul, (fiul lui Iordache, care se vede că trecuse la boierimea mare, de când tatăl lui nu fusese ales domn), purtătorul unei tânguiri a boerilor pribegi către Impăratul Alexandru. Şi în aceste repetate cereri, deşi boierii se plâng de felurite alte rele de cari ar suferi ţara lor, între altele de prelungire neîndreptăţită a ocupaţiei militare otomane, ei nu uită a aminti puterei proteguitoare că „se tem de uneltirile rău voitoare făcute de mai mulţi indivizi, îmbrăcaţi fără de lege cu puterea în timpul anarchiei, şi le pare rău de numeroşii sateliţi cari îi despărţesc de Domnitor". Ei cer în anul 1825 desfiinţarea boieriilor conferite de 5 ani la o mulţime de indivizi, cu totul nedestoinici şi nevrednici cari, prin scutelnicii ce i-au căpătat, ca urmare a înălţărei lor în boerii şi ranguri, au îngreuiat sarcinele contribuabililor. Ei reamintesc necontenit spectrul ce ameninţă pe marea boierime, că aceşti indivizi vor covârşi, prin majoritatea glasurilor lor, în adunările divanului [107].

Rusia sprijinia toate aceste cereri, văzând că boerii ce i le adresau se arătau aşa devotaţi intereselor ei, şi neputând simpatiza cu domnitorul care se bucura de favoarea Turcilor.

In curând însă boierii pribegi trebuiau să repoarte izbânda asupra domnului. In anul următor 1826, relaţiile între Ruşi şi Turci se restabilesc prin Convenţia dela *Akerman*, prin care Ruşii obţin dela Poartă ca domnii pământeni să fie de atunci înainte, numai mult numiţi de dânsa, ci aleşi de Divanul ţărilor (art. 2) şi anume tot pe timpul de 7 ani, conform cu hatişeriful din 1802 (art. 11). Boerii moldoveni care în urma celor mai proaspete turburări fuseseră nevoiţi să-şi părăsască patria se vor putea întoarce slobozi fără a fi neliniştiţi de nimeni, intrând în plină şi întreagă bucurare a drepturilor prerogativelor, bunurilor şi proprietăţilor lor, ca şi în trecut (art. 14). Gospodarii vor fi ţinuţi fără cea mai mică întârziere a se îndeletnici, împreună cu divanurile lor despre măsurile trebuitoare spre a îmbunătăţi soarta principatelor.

In puterea acestei Convenţii [108], consulii imperiali revin în posturile lor şi boierii pribegi declară, îndată după aceea, că „restabilirea relaţiunilor diplomatice între Rusia şi Sublima Poartă, formal proclamată, ne va face o lege de a reintra în căminele noastre" [109]. Boerii pribegi revenira în ţară, căci nu se mai temeau de o răzbunare a domnului. Prin întoarcerea

[107] Moldovenii emigraţi către Impăratul Rusiei; 1825; aceiaşi către Nesselrode, 1825 *Ibidem*, supl., I, 4, p. 75—76, 86—87.

[108] Mai sus p.. . . . .

[109] Refugiţii moldoveni la reîntoarcerea lor în ţară către împăratul Rusiei 1825, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 90.

lor înapoi în Moldova, poziţia lui Ioniţă Sturza se găsea slăbită; căci dacă el putuse înfrunta opoziţia familiilor rămase în ţară era mai greu a lupta cu toţi. Apoi relaţiunile între Poartă şi Rusia fiind restabilite, înnăbuşirea vre-unei mişcări cu concursul numai al Turcilor devenia cu neputinţă; trebuea şi acel al Ruşilor, mai mult de cât sigur cu neputinţă de dobândit, de un domn ce nu se bucura de loc de simpatiile ruseşti, ca unul ce fusese rânduit numai de Poartă la domnia Moldovei.

Această împăcare a Ruşilor cu Turcii înseamna triumful partidului boierilor rusofili, a protipendadei, a duşmanilor înverşunaţi ai domnitorului Ioniţă Sandu Sturza şi ai tuturor înnoirilor patronate de el. De *Constituţie*, de cele 77 de ponturi, nici mai putea fi vorba; din contra se manifestă îndată o puternică reacţie pe care Sturza fu nevoit a o recunoaşte, prin vestita lui *Anafora pentru pronomiile Moldovei* din anul 1827, subsemnată de 22 de boeri din clasa I, prin care Domnul încuviinţa boerilor nişte privilegii afară din cale, precum nu le avusese niciodată în Ţările Române clasa boierească. Prin acea anafora se recunoştea nobilimei scutirea absolută de orice îndatorire către stat şi anume: 1) acea de a nu-şi da fiii la armată; 2) de a nu plăti dări, atât persoanele cât şi pentru casele, moşiile, dobitoacele, oile şi livezile lor; 3) aceeaşi scutire pentru iazurile, morile, velniţele, berăriile şi fabricile de tot felul; 4) de asemenea să fie scutite de dări, dijmele trase de boeri din recolta locuitorilor, apoi din orânzile şi băuturile, pe cari singuri boerii erau în drept să le vândă pe moşiile lor. Ei mai obţin scutiri de dări şi pentru crâşmele din oraşe; iar casele lor trebueau să fie apărate de îndatorirea de găzduire. Cu alte cuvinte, nu obţineau nimic mai puţin, prin hrisovul lui Sturza, decât scutirea absolută de orice împărtăşire a lor la sarcinele statului. Lucru mai straniu, boierii nu priveau atari drepturi ca ceva nou, ci susţineau, cu o siguranţă uimitoare, că „aşa ar fi fost în toate timpurile în Ţările Române, şi că niciodată clasa boerească nu ar fi fost supărată cu nici un fel de dări sub orice cuvânt, nume sau închipuire", neadevăr flagrant, dovedit prin înteaga istorie a Ţărilor Române [110].

Astfel se sfârşise primul act al luptei ideilor noue cu starea veche şi înţelenită a Moldovei. Aceste idei fuseseră învinse şi răpuse. Nedreptatea şi neegalitatea se păreau că-şi înfig şi mai adânc rădăcinile în această parte a poporului român. Reformele vor fi luate pe mânile Ruşilor care şi ei vor căuta să înlăture înnoirile primejdioase ale Revoluţiei franceze şi vor implânta, prin convenţia de Akerman, apoi prin Tratatul din Adrianopole şi prin Regulamentul Organic, în mijlocul veacului al XIX-lea, un sistem de ocârmuire în Ţările Române,

---

110 Hrisovul şi anaforaua din 1827 în *Uricarul* II, p. 129.

așa de îndepărtat de ideile noue, precum nu se mai întâlnea. nicăeri în Europa, și nici chiar în propriul lor stat.

Ideile însă semănate în mintea Moldovenilor la începutul veacului, trebueau să se înfiltreze din ce în ce mai adânc în toate păturile poporului și să se întindă cu cultura, oricât de slabă era a ei răspândire. La urma urmelor, ajutate de înprejurări favorabile, tot a lor trebuea să fie isbânda, căci ideile menite să trăească își fac drum prin toate piedicile, ca lava vulcanilor prin straturile pământului.

Că ideele nu muriseră, cu toată răspunderea lor din anul 1826, aceasta se vede chiar îndată după convenția dela Akerman. Lazare, consulul francez din Iași ne spune într'un interesant raport, că „boierii nemulțumiți cu precumpenirea Rusiei, privesc fiecare articol din Convenția dela Akerman mai mult ca o pricină de neînțelegere decât de unire. Ei ar dori o neatârnare garantată de toate puterile, neatârnare care le-ar învoi a împăca propriile lor interese cu acele ale țărei. Ei ar schimba cu bucurie o proteguire vecină și amenințătoare cu o alta care ar fi tot așa de lucrătoare, însă îndepărtată. Ei cereau binefacerea, fără prezența acelui care să o amintească necontenit. Impotrivirea a câștigat până acum mințile câtorva persoane și s'ar putea găsi între ele începuturile unei opoziții care ar putea deveni de oarecare însemnătate"[111].

Bine înțeles că întoarcerea protipendadei în țară nu stânjenește decât mersul ideilor liberale și egalitare, nu însă și ale celor naționale, întrucât și partidul foștilor emigrați dorea ridicarea și întărirea minței românești; căci ei nu-și dădeau seama, că între aceste două curente, acel național și acel liberal-egalitar, era o legătură ascunsă și de tot strânsă care făcea de unul nu se putea desfășura în deplina lui putere fără tovărășia celuilalt. Boierii de castă credeau că pot desfășura iubirea de țară, cultivarea limbei, că pot chiar hrăni cu idei păturile de jos ale societățeì, fără ca cu toate aceste să le dea vre-o împărtășire la viața statului, și fără ca aceste elemente să ceară drepturi egale pentru ei și sarcini egale pentru toți. Mult timp va trebui nu e vorba să mai treacă, până ce stânca privilegiilor protipendadei va fi prăbușită în valurile democrației.

După întoarcerea reprezentanților boierimei mari în Moldova, oamenii ei cei mai de seamă, Mitropolitul Veniamin Costache și aprigul apărător al principiilor conservatoare, Mihail Șturza, iau o parte cu totul hotărîtoare la înființarea Școalei Vasiliane, reînoirea vechiului așezământ de învățătură al domnitorului din 1634. Epitropia școalelor, în care pe lângă acele

[111] Lazare c. Afacerile străine, 7 Aprilie 1828. Rapoarte cons. franceze. Hurm. *Doc.* XVI. p. . . . Vezi și Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie*, p. 150.

două feţe cu păreri hotărît conservatoare, mai erau şi alte două mai şterse (Gh. Asaki ce era mai mult un învăţat şi un scriitor decât un om politic şi Constantin Mavrocordat),cere prin o anafora din 1828 către domn, că „spre a nu lăsa să crească spini şi pălămidă pre câmpul cel mănos ce poate naşte îmbelşugate roade, am socotit că în mânăstirea Trei-Erarchi, anume în casa şi pe aşezământul învechit al fericitului întru pomenirea domnului Vasile Voevod, unde de când ne aduceam aminte au urmat o şcoală obştească, să se statornicească în acea casă o şcoală normală şi un gimnaziu către care mai în urmă să se adaogă un curs de filosofie şi de pravili.[112].

Chiar în acest an însă Ruşii trec Prutul şi răsboiul isbucneşte din nou între Impărăţia Rusească şi aceea a Turcului, răsboiu care are, atât prin pacea cu care fu încheiat, acea din Adrianopole 1829, cât şi prin cea pe 6 ani prelungită ocupaţie rusească, înriurire cea mai însemnată asupra stărei Ţărilor Române în toate privirile.

3. IDEILE LIBERALE IN MUNTENIA

Intâiul izvor al ideilor liberale în Muntenia. — Două sunt seriile de fapte ce trebuesc urmărite în prima înjghebare a vieţei politice în Ţările Române. Una din ele priveşte la urzirea şi închegarea partidului naţional, a acelui partid care, alcătuit din toate curentele ce-i dăduseră naştere, dorea în întâiul lor mântuirea acestei ţări de stăpânirea grecească, cu corolarele ei neapărate, reluarea pe mânile Românilor a mânăstirilor închinate, înfiinţarea învăţământului naţional şi mai târziu, cum vom vedea, şi acea a unui teatru românesc. In acest partid intrau toţi boierii români fără deosebire. De altă părere puteau fi numai rămăşiţele neromânizate ale familiilor greceşti şi câţiva Români legaţi de Greci prin interese băneşti, sau împinşi către străini, prin invidia contra semenilor de aceiaşi treaptă[113].

A doua serie de întâmplări care trebue scoasă la lumină, pentru a limpezi desfăşurarea mersului vieţei politice, este acea care se poartă la ivirea şi întărirea partidului libaral — adecă acel al ciocoilor din Moldova — care urmăreau pe lângă ţintele partidului naţional, din care şi ei făceau parte, şi realizarea într'o sferă mai întinsă, a ideilor egalitare, precum: înlăturarea privilegiilor politice, impunerea contribuţiei asupra tuturor locuitorilor, emanciparea Ţiganilor şi mai ales ridicarea şi îmbunătăţirea soartei muncitorului de pământ. Acest partid

---

[112] Anaforaua din 1828, vezi în *Uricarul*, III, p. 34.

[113] Kreuchely c. Miltitz, 27 Maiu 1822, Hurm., *Doc.*, X, p. 172: „La nomination de Ghyka fut un coup de foudre pour les Grecs, et meme il y a des Valaques qui auraient préféré de voir un prince étranger (adecă Grec)”.

cuprindea numai o parte, mult mai restrânsă din aristocraţie, oamenii acei cu inimă largă şi vederi altruiste. El se întărea însă prin adausul elementelor din popor, înnălţate pe calea învăţăturei către treptele mai înnalte ale societăţei.

Dacă partidul liberal din Moldova intră chiar dela început cu mare energie şi cu oarecare înscenare, pe calea reformelor egalitare în politică, bine înţeles în cercul ideilor timpului — acel din Muntenia rămâne mult mai îndărăt ca formaţie politică.

Dar ideile liberale muntene, cari se mişcau mai ales pe tărâmul social şi se coborau în poporul de jos, nu adunaseră în jurul lor un mănuchiu de oameni identic gânditori, care să închege sâmburele unui partid politic, ci ele rămaseră reslăţite în minţi individuale, menite numai mult mai târziu a da naştere unei întrupări politice.

Lipsa de înjghebare a unui partid liberal politic propriu zis, în Muntenia trebuie să ne mire cu atât mai mult, cu cât atingerea ei cu Apusul civilizat, de unde isvoriseră în mintea românească ideile liberale şi egalitare, fu mai intensă şi mai timpurie decât atingerea Moldovei. Dacă chiar răspândirea propagatorilor acestor idei în ţară dela sudul Milcovului nu fu mai bogată decât în acea dela nordul lui, nu se poate tăgădui că exodul Românilor spre a cerceta acele idei, chiar la obârşia lor, nu au început mai de timpuriu şi mai sistematic în Muntenia decât în Moldova; şi cu toate că tot Moldovan este primul Român pe care-l găsim în Paris studiind dreptul, şi anume pe tânărul Bogdan în 1803[114] totuşi cei dintâi bursieri, trimişi de un organ al statului, sunt acei din Muntenia, şi să se noteze că cei patru bursieri trimişi de Mitropolitul Dionosie şi de Banul Constantin Bălăceanu, la Piza şi apoi la Paris, şi anume: Eufrosin Poteca, Ion Pandele, Constantin Moroi şi Simion Marcovici sunt oamenii din popor, tocmai de acei ce puteau, mai ales fiind dată clasa desmoştenită ce o reprezentau, să contribue la întărirea ideilor egalitare în ţara ce-i trimitea. Pandele murind este înlocuit cu Petre Poenaru, iarăşi un om din popor. Ei pleacă din ţară prin Fevruarie 1820, pentru a se întoarce în 1825[115].

---

[114] Rally către Talleyrand, 12 Martie 1803. *Ibidem*, suplementI, p. 255. *Biografia lui Asachi*. Iaşi 1863, spune că acest Bogdan erà boerul ce refuzase a scoate işlicul înaintea Domnitorului, şi căruia domnul îi trimiscse răspuns că i-l va scoate împreună cu capul.

[115] Asupra acestor bursieri, vezi „Scrisorile lui Poteca", publicate de I. Bianu în *Revista nouă*, I, 1888, pag. 421 şi urm. P. Poenaru „Viaţa lui Lazăr" în *Analele Acad. Române*, IV, 1872, p. 116. Gheorghe Lazăr, *Povăţuitorul tinerimei*. Buda 1826. Heliade, *Equilibrul între antiteze*, p. 77. Paris Momuleanu, *Caracterele*, 1825, p. 80. Const. Radovici din Goleşti, *Insemnări a călătoriei mele din anii 1824, 1825 şi 1826*. Buda 1826. Către cititori. Mai consultă G. Dem. Teodorescu, *Eufrosin Poteca*, Bucureşti 1883.

In acelaş an când se întorc bursierii se face începutul trimiterii copiilor de boieri la Paris cu cei 3 fii ai postelnicului Filip Lenş, el însuşi de origine francez (din neguţitoriul Linchon). Această trimitere se face după stăruinţa consulului francez Hugot care voià să dea avânt ideilor franceze pentru a combate înrâurirea austriacă [116].

Paralel cu aceşti cercetători ai Apusului recrutaţi din straturile de jos ale poporului, întâlnim din cele de sus prin aceste timpuri adică pornind mai înainte de revoluţia grecească, cum am văzut, numai trei din tagma boierească şi anume: Petru Manega, Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbeiu.

Vom vedea ce fel de idei erau să aducă cu ei în ţară aceşti d'intâi emisari ai gândului românesc către Apusul civilizat; dar ceace trebue să ne mire mai mult este de a găsi cugetări absolut noi pentru mintea românească în capul unui boier mare ce nici nu era măcar un tânăr înflăcărat ci un om în vârstă şi aşezat. Acesta e vestitul boier din acel timp, patriot şi prieten al ţăranului, Constantin Radovici din Goleşti.

Ideile acestui om vrednic şi priceput au fost expuse de el, nu întâmplător, ca acele pornite din acelaş gând şi simţire ale lui Mălinescu din Moldova, ci în chip cugetat şi rumegat, pe larg şi frumos, în o limba neaoşe românească, în o scriere întreagă care caută să le întrupeze.

Cartea lui Golescu, *Insemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, Buda 1826 [117], este de o nespusă însemnătate pentru cunoaşterea timpului în care autorul a scris-o, căci ea este o necontenită asemăluire a celor ce scriitorul vedea în ţările civilizate, cu starea de întunerec şi barbarie în care zăceau cele româneşti.

Constantin Radovici din Goleşti. — Golescu este împins la critica aşezămintelor ţărei lui prin o îmboldire lăuntrică neoprită; căci spune el în chip însemnător: „Cum puteam, ochi având, să nu văd; văzând, să nu ieau aminte; luând aminte, să nu aseamăn; asemănând, să nu judec binele şi să nu pohtesc a'l face arătat compatrioţilor mei?" (Către cititor). Ideea lui fundamentală este, că „noi am rămas în urma tuturor neamurilor" (p. 61). Din acest punct de vedere critică Golescu portul damelor române, care ar fi stăpânite de un groaznic lux, pe când în străinătate gătelile ar fi aşa de simple. Golescu însă apasă mult mai cu seamă asupra stărei ticăloase a norodului din ţara lui, asemănată cu acea a norodului din ţările luminate

[116] Raportul lui Hugot din 25 Martie 1825. Hurm. *Doc.* XVII, p. 18.
[117] Poartă şi însemnarea germană. *Reise-Beschreibung von Konst. Goleşti* şi este tipărită la Buda, în crăiasca Tipografie a Universităţei Ungare.

prin care a trecut. Uneori el face asemăluirea prin arătarea numai cât a ceea ce-i loveşte privirea în locurile văzute de el.

Dinicu Golescu, după un tablou aflător la Goleşti.
Colecţia Academiei Române.

Aşa bunăoară găseşte el ceva cu totul neobişnuit în starea oamenilor, chiar dela graniţa Ţărei Româneşti, Saşii din Braşov care ar locui „în case de zid prin sate; cu câte trei şi patru odăi cu geamuri pe la ferestre; cu paturi cu laviţe, mese, lăzi, scaune, toate vopsite; oglinzi chipuri, ceasornice, rânduri de aşternuturi destule, şi de masă cu prisos, şi ori câte vase

spre gătirea bucatelor şi întrebuinţarea mesei, şi în veci îmbrăcaţi curat; iar Sas cu picior gol nu se va învrednici nimene să vază" (p. 12).

La ţăranii din Austria face aceleaşi băgări de seamă: „Oamenii sunt vrednici şi toţi în toate lucrurile lor temeinici şi regulaţi; arătura le e foarte dreaptă şi semănătura linee (linie) pe urma plugului. Plugul tot de fier; până şi roatele lui nu au nici bucăţică de lemn, şi să'i vadă cineva şi cât sunt de bine şi curat îmbrăcaţi la vremea muncei"; şi iarăşi revine Golescu asupra faptului care'l lovise mai mult, de sigur prin asemănarea lăuntrică a minţei cu starea oamenilor din ţară, „că picior gol peste putinţă este de a se vedea, măcar aibă şi 10 copii; toţi cu cizme în picioare trebue să fie" (p. 43).

Dar Golescu nu se opreşte numai la aceste comparaţii între starea norodului celui de jos din alte ţări şi acel dela noi. Sub îmboldirea durerei de asemenele său, el face un tablou îngrozitor al stărei ţăranilor români, din care să reiasă ticăloşia lui. Văzând el bogăţia şi buna stare a sătenilor din ţările Europei, el vrea să'şi dee seama de pricinile pentru care birnicii Ţărei Româneşti care locuesc cu toate acestea într'un pământ atât de bogat şi de frumos, sunt într'o sărăcie şi o ticăloşie atât de mare.

El găseşte aceste pricini întâi în înprejurarea, că ei sunt îndatoraţi să dee mai mulţi bani decât pot, sub ameninţarea celor mai straşnici chinuri, punând pe cei ce nu puteau răspunde dările, cu ochii în soare, sau cu o bârnă peste pântece, sau spânzuraţi cu capul în jos; altora dându-le fum. Atare chinuri i-au adus în starea aceea de nu se vede nimic în satele lor: nici biserici, nici case, nici boi, nici vaci, nici oi, nici păsări, nici pătul cu semănături, nici măcar o căldare în care să se facă mămăligă nu are fiecare, ci sunt 5—6 tovarăşi pe una. Au numai nişte bordee cu o gaură pe după cuptor prin care să poată scăpa fugind, cum or simţi că au venit cineva la uşă, căci ştie că nu pot fi alţii, fără numai de cei trimişi spre împlinirea de bani, şi el neavând să dee, ori să'l bată, ori o să'l lege şi o să'l ducă să'l vânză pentru un an sau doi şi mai mulţi la vre-un boier sau la un arendaş". A doua cauză a relei stări a poporaţiei muncitoare o găseşte Golescu în faptul că nici un boier nu-şi vede vreodată ţăranii, ci îi văd numai acei ce merg să'i împlinească". A treia pricină a mişeliei norodului stă în cumplita ocârmuire în care toţi capii deosebitelor ramuri vând dregătoriile mai mici: „spătarul polcovniciile, căpeteniile şi alte asemenea iraturi (slujbe vândute), visternicul sămeşiile, isprăvniciile, până şi zapcilâcurile. Aceştia toţi caută să stoarcă, prin despuierea dela popor, sumele cu care ei îşi cumpăraseră posturile lor. Apoi toate aceste dregătorii, dela cea mai mare până la cea mai mică, se schimbă pe tot anul, aducând tot sugători noi şi flă-

mânzi în locul acelor ce nici nu apucaseră bine a se sătura. Iraturile boierilor, adaugă Golescu, tăiau aproape o sumă tot aşa de mare ca şi birul ţărei".

Nu mai puţin apăsătoare era „vânzarea husmeturilor (adică a dărilor indirecte), precum : dijmele, oieritul, vinăriciul ocnele, tutunăritul, trecătoarea vitelor şi zahareaua", care vânzare aducea totdeauna o încărcare dublă sau triplă a dărei de încasat, din partea antreprenorilor.

Iată colorile cele triste în care se arată minţei Golescului celei luminate de razele civilizaţiei apusene starea de plâns a clasei muncitoare din ţara lui. De aceea şi încheie el acest tablou îngrozitor cu înţeleapta povaţă, că „în locul lipsei acestor câştiguri, pue-se gonirea leneviei, strădania prin acareturile fiecăruia, depărtarea luxului şi îmbrăţişarea economiei, şi atunci norodul va ajunge peste puţini ani negreşit în acea stare, în care se află noroadele celeilalte Europe".

Asupra mijloacelor de întrebuinţat pentru îmbunătăţirea stărei lucrurilor, Golescu mai este de părere ca să se facă începutul dela cultivarea minţei. El zice, „că atunci vom ajunge în lumina cea cuvincioasă când vom lua pildă de alte neamuri şi vom înmulţi veniturile şcoalelor, şi când se va hotărâ să se facă din fii nobleţei ce cunosc limbi streine, o cât de mică *soţieta*, spre a face tâlmăciri din cărţi străine, folositoare, în limba naţională. Atunci, adaugă Golescu va veni negreşit vremea în care patria mea, nu zic în puţini ani să se asemăluească întocmai cu oraşele cele mari ce am văzut; ci măcar pasul cel dintâiu să se facă, spre a aduce norodul ei către fericire care pas este curat numai unirea spre folosul obştei ce de multe ori am cuvântat" (p. p. 71, 95, 97, 99, 100, 102, 170, 237).

In aceste vederi mai mult teoretice ale boerului muntean, dar ale căror aplicare practică cerea numai mijloacele de a fi realizate, precum şi în părerile reproduse mai sus ale lui Vasile Mălinescu asupra soartei ţăranului din Moldova, şi mijloacelor de îndreptare ale mizeriei în care zăcea, vedem noi cea dintâi licărire a unui partid viitor, care va tinde la îmbunătăţirea soartei ţăranului român. Vom vedea că acest partid va lua deosebite forme mai mult sau mai puţin accentuate, toate însă pornind dela ideia, că îngrijirea statului trebue să se raporteze nu numai la clasa diriguitoare, ci şi la acea pe spetele căreia această clasă trăeşte. Şi este de observat că pe această temă, mai ales şi în primul loc, se vor diferenţa partidele noastre politice : conservatorii şi liberalii. Mai trebue să observăm că, chiar dela început, partidul liberal-egalitar apucă două direcţiuni deosebite : una îndreptată asupra egalizărei politice şi reprezentată la origina ei prin ciocoii din Moldova ; alta cu reprezentanţi sporadici din ambele ţări, care tinde la îmbunătăţiri sociale, şi anume având în vedere, clasa cea mare a ţă-

ranului român. Aceste două direcţiuni se vor încrucişa adeseori; uneori se vor încăleca, una în dauna celeilalte; dar în total se poate zice, că va triumfa direcţia politică, iar nu îmbunătăţirile sociale, privitoare la ţărani. Aceste vor apărea din când în când, devenind curentul tot mai puternic cu cât vremurile vor înainta. Nu rămâne mai puţin adevărat, că în primele lui începuturi acest curent, spre îmbunătăţirea ţăranului, va fi combătut de partidul conservator; iar partidul liberal, va înfăţişa în tot cursul desvoltărei istorice lupta între cele două sub-curente ale tendinţei egalitare: acel politic şi acel social.

Dacă a se sprijini buna stare a ţăranului, va să zică a face socialism sau cu un termen nou, poporanism, atunci reprezentanţii acestor două partide, pot privi înapoi cu mai mult un secol la îndrumătorii acestui curent: Vasile Mălinescu şi Constantin Radovici din Goleşti.

Dar să ne întoarcem la schiţarea vieţei politice din Muntenia, care în deosebire de acea din Moldova, desfăşurată în jurul unor idei, se învârte numai în preajma unor competiri personale. Aceste par a readuce în această ţară jocul cel vechiu al partidelor candidaţilor la domnie, şi privim deci cu o deosebită mulţumire, în sânul frământărilor seci şi sarbede ale luptelor politice fără rost şi fără însemnătate, la cele câteva idei luminoase scăpărate din mintea unor bărbaţi ca Constantin Golescu.

Opoziţia contra domnului — La izbucnirea revoluţiei greceşti, îmbinată de aceea condusă de Vladimirescu, mai multe familii de boeri munteni fug peste munţi în Transilvania, precum acei din Moldova căutaseră scăpare în Bucovina şi Basarabia. Boerii din Bucureşti ce se deţăraseră erau dintre acei ce nu se înţeleseseră cu capul mişcărei ţărăniste. De aceea şi spun ei, în un act de mulţumire al lor către Poartă, că „fugiseră de frica *ţăranilor hoţi* ce năvăliseră cu mari vrăjmăşii şi răutăţi asupra ţărei ca nişte fiare sălbatice şi înveninate [118].

Aceşti boeri erau Români [119], dovada cea mai bună, că revoluţia lui Tudor fusese îndreptată şi în contra lor, iar nu numai împotriva Grecilor, deoarece ei o hulesc atât de rău; şi

118 Aricescu. *Istoria Revoluţiei din 1821*, II. p. 168.

119 Intr'un doc. sunt subsemnate 23 de nume: *Mitropolitul* Dionisie: *Vornicii*: Gr. Baleanu, S. Samurcaş, Grig. Filipescu, N. Văcărescu, M. Cornescu, N. Ghica; *logofetii*: A. Filipescu, D. Hrisoscoleu, Man. Băleanu; *hatmanul* N. Şuţu; *agii*: N. Filipescu, C. Cornescu, Al. Villara, Man. Florescu; *comişii*: E. Filipescu, I. Filipescu, C. Vladoianu (aceştia toţi din Braşov). Episc. Râmnicului, *Vornicul* Al. Ghica, *Postelnicul*, Arghiropol, *Clucerii* Vlădoianu şi Oteteleşanu (aceştia din Sibiu). Vezi scrisoarea boerilor din Braşov către boerii din ţară în Aricescu, *l. c.*, p. 183. Mai erau însă şi Episc. Argeşului Ilarion, Const. Golescu (scriitorul) şi Alex. Racoviţă. Vezi mulţămirea lui Nesselrode c. aceşti boeri şi condoleanţa lor la moartea Imp. Alexandru 29 Iulie 1826, Hurm., *Doc.*,

numai boerii acei cu care Tudor se putuse înţelege de mai înainte rămăseseră în ţară şi apoi îndreptaseră mişcarea Vladimirescului în sensul lor, adică pe tărâmul anti-grecesc—cum am văzut-o mai sus.

Mai mulţi din aceşti boeri se reîntorc în ţară după chemarea făcută lor de Căimăcamul Const. Negri, şi mai ales se întorc Ghiculeştii şi cu Villara, după aşezarea lui Grigore Ghica în domnie [120].

Pentru ce însă nu s'au întors toţi? Nu mai putea fi teamă de revoluţie, deoarece fusese cu desăvârşire stinsă. Apoi ei nu aveau nici motivul acelora din boeri ce nu voeau să reintre în Moldova, deoarece în Muntenia nu se afla un partid de ciocoi care să fi tins, cu ajutorul Domnului, la surparea vechilor pronomii ale boerilor fruntaşi. Boerii ce nu voiră să se întoarne în Muntenia fuseseră ademeniţi de consulul rusesc Pini ce fugise şi el în Transilvania, ca să nu reintre în ţară, tot pentru ca Rusia să poată apăsa mai cu putere asupra Porţei care, după stingerea revoluţiei, urma înainte a ocupa milităreşte Ţările Române şi care, în numirea domnilor pământeni, Ioan Sandu Sturza şi Grigore Ghica, nu se consultase cu Rusia, ci îi numise din propriul ei imbold [121]. De aceea şi boerii spun, în tânguirea lor către Impăratul Rusiei prin care ei cer un ajutor de 500.000 de ruble, că ei nu pot coopera la spoliarea şi la ruina deplină unei ţări atât de nenorocite, primind funcţii dela un guvern uzurpator'' [122]. Dar boerii merg mai departe în supunerea lor către Rusia. Prin o altă scrisoare a lor către Impăratul, ei nu cer mai puţin decât contopirea desăvârşită a Munteniei în împărăţia Rusească şi luarea ei sub stăpânirea ducelui şi puternicului vostru schiptru, îndurându-se a ne întovărăşi cu cele-

X. p. 509. Pe lângă aceşti boeri mari, erau şi un număr în destul de însemnat de boeri din a II-a şi a III-a clasă, cum spune un raport consular francez citat de Pompiliu Eliade în *Histoire de l'esprit public en Roumanie* p. 128 nota 3.

[120] Vezi scrisoarea Consulului Kreuchely către Miltitz din 6 Noemvrie 1822 Hurm., *Documente*, X, p. 182 : „le retour de la majeure partie des boyards avec leurs familles feront reparaitre l'ancien faste".

[121] Kreuchely c. Miltitz 6 Noemv. 1822, Hurm., *Doc.* X. p. 185 : „Les boyards qui séjournent encore à Kronstadt et à Hermannstadt, ont dejà fait entendre qu'ils ne reviendront qu'après la fin du congrès (de Vérone 1822), et l'on suppose qu'ils sont inticés ou du moind fortifiés d'une leur désobéissance aux invitations réiterées du prince, par M. de Pini qui se trouve avec eux". Comp. pentru o altă desţărare, acea din 1802. Luc de Kirico c. Mitropolitul Tărei Româneşti 26 Iulie 1802, Hurm., *Doc.*, supl. I, 4, p. 299 : „Son Excellence M. de Tamara (ambas. rusesc) croit que MM. les Boyards et votre Eminence en prolongeant votre séjour à Kronstadt, pourrait (sic) faciliter et l'aider dans la réussite des négociations entamées avec la Porte en faveur de la Valachie".

[122] Petiţia din 31 Mai 1822, Aricescu *l. c.*, p. 182. Hugo c. Montmorency 10 Febr. 1823 spune : „Les boyards réfugiés à Kronstadt continuent d'écrire à leurs amis, qu'ls ne reviendront pas à Bukarest cette année, à moins que les Russes ne soient maîtres du pays". Hurm. *Doc.* XVI, p. 1093.

lalte naţii şi ţării pe care le fericiţi" [123]. Cu alte cuvinte boerii reînoiau aproape din cuvânt în cuvânt, cererile pe care tot boerimea munteană le făcuse cu vr'o 50 de ani mai înnainte Impărătesei Ecaterina a II-a [124]. Şi cu toate acestea boerii ar fi trebuit să se gândească, că stăpânirea rusească aducând prefacerea aşezămintelor ţărei, ei ar trebui să piardă şi perspectiva posturilor ce le ocupau în ţară şi putinţa de a jefui poporul de jos, cum observă prea bine un raport al consulului prusian din Bucureşti [125]. Nu e vorba boerii făcuseră această ofertă atât de favorabilă Rusiei, sperând ca ademenită de ea, Ţarul va încuviinţa ajutorul de 500.000 de ruble pe care îl ceruseră prin jalba lor anterioară. Nu ştim dacă Impăratul le va fi dat ceva; dar boerii, pentru a-şi da mai mare greutate, răspândiseră vestea că primiseră un ajutor de 180.000 de ruble [126]. Se înţelege că asemenea apropiere de Ruşi care erau rău văzută de Turci şi de domnul lor, Grigore Ghica, trebuea să înduşmănească tot mai mult pe pribegi cu ocârmuirea munteană, şi deaceea găsim pe boerii din Transilvania uneltind chiar uciderea domnitorului prin doi panduri din fostele bande ale lui Vladimirescu: Simion şi Ghiţă Olteanu sau Cuţui, pe care domnul îi prinde şi'i osândeşte la moarte, singura execuţie ce s'a făcut în timpul domniei lui [127]. Ceeace însă speriase pe boerii din Transilvania fusese faptul că unul dintre ei, Villara care ascultase de chemarea domnitorului, fusese arestat puţin timp după intrarea lui în Bucureşti de oamenii paşei din Silistra în înţelegere cu domnitorul, pentru o bănuială de împărtăşire în mişcarea eteristă [128].

Boerii rămaşi în ţară şi aceia ce se întorseseră din Transilvania alcătuiau partidul aşa zis turcesc, în deosebire de acel rusesc al boerilor desţăraţi. Partidul turcesc era însă numit şi al *patrioţilor* şi era mai numeros decât acel înclinat către

---

[123] Petiţia aceasta de a doua este fără dată, probabil din anul 1822 sau din 1823. Hurm., *Doc.*, X, p. 176.

[124] Mai sus vol.....

[125] Kreuchely către Miltitz 29 Martie 1823, Hurm., *Doc.*, X, p. 219.

[126] Kr. c. M. 14 Dec. 1822, *Ibidem*, p. 200. Străinii judecă cu drept cuvânt foarte aspru pe boierii munteni. Aşa consulul francez Hugot scrie lui Moustier în 9 Ian. 1823: „Il est impossible à un homme tant soit peu clairvoyant, de converser quelques minutes avec les boyards, sans s'appercevoir que l'amour du pays et du bien public leur est totalement étranger. Ils ne sont musique par la plus vile cupidité et il n'existe peut être par une seule exception". *ibidem* XVI. p. 1090.

[127] Osândiţii declaraseră înainte de a fi executaţi, că fuseseră trimişi în Muntenia de boerii din Braşov. Kr. c. M. 1 Sept. 1826, *Doc.*, X, p, 371, O descriere pe larg a faptului lui Simion, vezi acelaş din Iulie 1826 *Ibid.*, p. 361.

[128] Vezi mai multe acte în Hurm., *Doc.*, X, p. 223 şi urm. (vezi şi indicele lui Iorga). Apoi N. Iorga *Acte* şi *Frag.* II, p. 701 şi urm.; Gentz c. Ghica în Le comte de Prokesch Osten, *Dépèches inédites du chevalier de Gentz* II, p. 209. Dositeiu c. Mintziaky Martie 1823 în Hurm., *Doc.*, Supl. I, 4, p. 321.

Ruși[129]. Pricina de căpetenie care adusese boerilor rămași în țară epitetul lăudător de patrioți, este de căutat în faptul arătat de un document, că „pe când cei din țară erau expuși la toate primejdiile, cei din Transilvania petreceau" [130], și într'adevăr, cum vom vedea mai la vale, ei se îndeletniceau cu lucrări intelectuale și nici petrecerile propriu zise nu le erau străine.

Dar deși boerii din țară împărtășeau părerile lui Ghica asupra puterei în care trebuea ca Muntenia să-și caute razimul existenței, ei erau departe a încuviința domnului felul ocârmuirei lui și, înainte chiar ca pribegii să se întoarcă, o vecinică frământare între domn și boeri vânzolea țara. Boerii se tânguiau, la Poartă chiar, în contra purtărei oblăduitorului care căuta prin măsuri aspre și mai ales prin surgun să-i facă să reintre în supunere. Intre cei ce suferiră mai mult această osândă erau boerii Nenciulescu și Al. Filipescu [131]. Boerii din țară combăteau mai ales nepotismul domnitorului care umplea toate slujbele cele mari cu rudeniile sale. Așa un document ne spune că el făcuse pe fiul său Constantin, ban de Craiova, cu toate că abia îi înfirase musteața; pe alt Constantin Ghica, fratele domnului, îl rânduise caimacam de Craiova; pe Gheorghe Ghica, al doilea fiu al său, îl numește mare postelnic; pe alt frate al lui, Mihalache, mare Vistiernic; pe al treilea frate, Alecu Ghica, mare logofăt; pe Neculai Ghica, vărul său primar, îl numește Cămăraș, afară de multe rudenii și afini mai îndepărtați rânduiți în deosebite slujbe grase ale țărei [132]. Apoi visteria era mâncată de nenumăratele pensii date fiilor lui, când era nevoit să-i scoată pe câtva timp din slujbă, pentru a mai mulțămi pe boerii prea nerăbdători, precum și la o mulțime de femei, mai mult sau mai puțin nevoiașe dintre proteguitele curței [133].

Boerii nemulțumiți cu ocârmuirea lui Ghica aveau necontenit cuvântul de *patrie* pe buze, probabil spre a îndreptăți

---

[129] Kr. c. M. 12 Sept. 1827 Hurm., *Doc.*, X. p. 430: „Les boyards attachés comme ils disent à la patrie, c'est a dire au parti ottoman et qui positivement forment la plus grande majorité". (comp. p. 409: „Parmi les boyards il y a trois partis politiques, savoir: La classe ottomane: par intérêt général, la plus nombreuse; la classe russe: l'intéret du moment la guide; la classe autrichienne; par intrige seulement et la moins nombreuse". Mai vezi și p. 434 și 444). Tot așà spune și Küpfer către un comite necunoscut 16 Mai 1825 (N. Iorga. *Acte și Frg.* II, p. 714): „Il est à remarquer que j'ai eu occasion de voir ici que la majorité nous esemble le fait tenir (sic) pour le gouvernement de Constantinopole". Kr. c. M. 13 Febr. 1827. Hurm., *Doc.*, X. p. 411: „Si quelques uns désertèrent ce qu'on appelle le *parti de la patrie*, pour s'attacher au parti russe, un plus grand nombre quitte ce parti pour se réunir au premier".

[130] Kr. c. M. 14 Ian. 1823. Hurm., *Doc.*, X, p. 205. Comp. Pompiliu Eliade *Esprit public* p. 130.

[131] Hugot c. Chateaubriand 26 Mai 1823. *Ibidem.* XVI. p. 1102.

[132] Kr. c. M. 27 Martie 1827. Hurm. *Doc.*, X, p. 419.

[133] Acelaș, 11 Novembre 1827. *Ibidem*, p. 432.

calificarea lor de patrioţi. Aşa într'un rând când domnul îi probozeşte despre a lor nerecunoştinţă pentru slijbele ce le încredinţase, sumeţii boeri răspund: „Ne-ai dat slujbe, e drept; vrednici am fost oare de ele sau nu? In acest de pe urmă caz, nu trebuea să ni le dai. In cel dintâi, această milă nu trebue să ne împiedece de a gândi la bine *patriei*". Altă dată Filip Lenş răspunde cu îndârjire unui boier de casa domnului: „Sunt *patriot*, înainte de a fi prietenul domnului" [134].

Cu toate aceste, documentele timpului ne lasă să întrevedem, că nu numai patriotismul împingea pe boeri împotriva domnului, ci mai mult teama de unele reforme pe care domnul se arătase plecat a le aduce la îndeplinire. Aşa Ghica, într'un rând, pentru a putea menţinea uriaşele biruri pe capul ţăranilor, se gândeşte să-i desrobească de clacă, despăgubindu-i pe socoteala boerilor, pentru sarcinele către ocârmuire. Dar anaforau pe care domnul o pregătea de mai înainte, pentru a surprinde mai uşor subsemnăturile, fu iscălită numai de mitropolit şi de logofătul Câmpineanu, iar toţi ceilalţi boeri nu voiră să-şi pună numele pe ea. Boerii întimpinau la făgăduinţele Domnului, că-i va despăgubi prin slujbe, că mai întâi ei nu vreau să atârne numai de voia stăpânirei, apoi că atâtea slujbe câţi boieri sunt, nici nu se află în ţară [135]. Domnul văzând că nu au putut face nimic cu claca, se gândeşte a supune şi pe boeri la darea vinăritului pe care toată lumea o plătea, dar de care boerii scăpaseră pe timpul Fanarioţilor [136]. Domnul avea neapărată nevoie de această dare, pentru a plăti datoria de 5.000.000 de lei ce apăsa asupra vistieriei. Principele pregăteşte iarăşi o anafora iscălită de mai mulţi boieri ai curţei. Ceilalţi însă refuză iscălitura, cerând mai întâi o răfuială, din care să se dovedească pe ce s'a făcut acea mare datorie, şi hotărăsc, ca „până nu se va da socoteală în anul viitor 1826, nu se poate cere nimic, cu atâta mai mult, că greutăţile de faţă au surpat foarte mult casele boerilor" [137].

Să nu se creadă, că în aceste încercări ale domnitorului, străbăteau idei de egalizarea claselor sociale. Numai cât nevoia ascuţită de a găsi bani împinse pe Ghica într'un rând să cugete la despovărarea ţăranilor, iar în celelalte la împovăra-

[134] Kr. c. M. 13 şi 23 Iunie 1823. *Ibidem*, p. 229 şi 271. Pompiliu Eliade, *l'Influence francaise en Roumanie*, p. 402, nota 6, crede că cuvântul de *patrie* fu pentru întâiaş dată întrebuinţat de Tudor şi anume în scrisoarea lui către clucerul Ralet (Aricescu, *Ist. Rev.*, II, p. 47). Acest neologism nu erà însă francez ci grescesc, căci Grecii întrebuinţau de mult cuvântul πατρίδα în toate manifestările lor publice. El se întâlneşte apoi în testamentul literar al Văcărescului şi credem şi mai înainte.

[135] Acelaşi, 13 Sept. 1824. *Ibidem*, p. 293.

[136] Mai sus vol. IX.

[137] Kr. c. M. 13 Martie 1826. *Doc.*, X. p. 319—320.

rea și a boierilor cu sarcinile Statului, și apoi aceste idei în forma obștească sub care ne sunt cunoscute astăzi, nici măcar prin mintea Moldovenilor care cu toate aceste se apropiaseră mai mult de ele, nu-și făcuseră cale, când numai boierii cei mici ceruseră egalizarea cu boierii cei mari, iar la o egalizare în sarcini cu poporul a întregei boierimi nici se gândiseră. In Muntenia însă nu găsim vre o propunere de schimbare a așezămintelor chiar, nici măcar în forma rudimentară ce o întâlnim în Moldova.

De aceea, bunăoară, în cererile de reformă pe care boierii din Brașov le fac către consulul rusesc Pini, se prevăd numai îmbunătățiri economice, și în privirea politică se cere restituirea domniilor pământene, dar nici o vorbă nu se face despre micșurarea privilegiilor boerești, prin urmare de o mișcare către libertate și egalitate. Și lucrul nu era decât prea firesc, întru cât acele cereri plecau nu ca *ponturile* din Moldova, dela boerimea cea mică, îndreptate contra celei mari, ci dela însuși boerii cei cu vază care nu se puteau nici gândi la asemenea prefaceri ale lucrurilor [138].

Cererile de reformă ale boerilor puteau avea țintă națională, după cum se vede lucrul din acea care tindea la restituirea domniilor pământene. Sociale însă și liberale nu erau însă întru nimic.

Tot în direcție națională se produc acuma niște idei, plecate deasemene din sânul boerimei, contra Evreilor întâi și apoi prin întinderea cugetărei, contra străinilor în deobștie. Aceste idei răsar cu prilejul procesului făcut unor Evrei care se zicea că ar fi răspins cu lovituri o turburare a sărbătoarei cuștilor lor. In acest proces slugerul Costache rostește următoarele păreri, aproape comice în straniul lor cuprins, privitoare la Evrei și la străini. „Chiar dacă Jidanii nu au fost acei ce au atacat, spune Costache înaintea judecătorilor, *încă ei trebueau să se lase a fi bătuți, căci nu au nici un drept să se apere contra Muntenilor*. Dacă nu le place să se supue nouă, n'au decât să se ducă de unde au venit. Nu avem nevoe de ei, și îi vom bate pentru a-i face să se ducă. Noi *patrioții* domnim acuma în țară și vom ști să ne purtăm astfel ca să scăpăm *de toți străinii*. Scăpați de ei nu vom mai avea nevoe de consuli care sunt numai niște spioni. Trebue ca noi singuri să devenim stăpânii țărei" [139]. Iată, dacă nu ne înșelăm, cea d'întîi îmbinare a patriotismului la Români cu respingerea străinilor în deobște și acea a Evreilor în deosebi.

[138] Vezi memoriul cel foarte lung și nedatat, tradus din grecește, și care fusese redactat de boerul cel mai învățat a acelor timpuri, banul Gr. Brâncovanu, în Ariceseu, *Ist. Rev.*, II, p. 187—208.

[139] Kr. c. M., 28 Oct. 1823, Hurm., *Doc.*, X, p. 252.

Această respingere a străinilor şi deci şi a Evreilor care erau fiecare „ein oesterichischer *Untertan*", din care Românii au scos apelativul cel nu prea binevoitor al Evreilor de *Târtani*, îşi avea motivul de a fi, în proteguirea afară din cale a supuşilor din partea consulilor lor. In documentele timpului găsim arătate, pentru Moldova, pricinile de ură contra străinilor, care se pot aplica din cuvânt în cuvânt şi la Muntenia. Domnul Moldovei Ioan Sandu Sturza se jălueşte într'un rând Porţei contra străinilor, mai ales Evrei ce au năvălit tot mai mulţi în ţară dela războiul din 1806 — 1812 încoace. Ei fiind foarte proteguiţi de consulii lor, fac toate nelegiuirile nepedepsiţi. Aceşti străini au deschis pretutindeni prăvălii, au cumpărat proprietăţi, grădini, vii, fiind îngăduiţi a o face de către domnii Greci care aveau interes a sta bine cu consulii; mai luaseră încă în arendă, cu preţuri de râs, moşiile mânăstirilor; împrumutaseră cu amanet (ipotecă) pe pământuri cu dobânzi neauzite, luându-le apoi, la neplată, amaneturile în proprietate, fără a păzi formele prevăzute de legile ţărei; dădeau falimente frauduloase acoperite de consuli care aveau singuri căderea de a se amesteca în asemenea treburi, sărăcind astfel pe naţionali. Moldovenii văzând ce bine le merge supuşilor, se fac şi ei pe pe întrecutele supuşi străini, scăzând venitul ţărei şi putându-se opune cu obrăznicie la toate ordinele domneşti. Moldovenii cari trec în ţările vecine nu capătă nici o dreptate, dacă rămân ca Moldoveni. Ei trebue şi acolo să se facă supuşi, pentru a o căpăta; iar când străinii vin în Moldova, ei pun mâna pe toate, ca la ei acasă, şi fac tot ce vor şi cum vor; ei trăesc neatârnaţi, fiind totdeauna siguri de a fi proteguiţi de consulii lor" [140].

Evreii însă care se înmulţiseră în Moldova în urma necontenitei lor imigrări în această ţară, încep a-şi revărsa preaplinul lor în Muntenia, şi ei prind a se aşeza în oraşele muntene şi mai ales în Bucureşti. Această sporire a numărului lor ajunge a deştepta îngrijirea ocârmuirei muntene care înştiinţază pe consulul prusian, că nu va mai învoi aşezarea de Evrei veniţi din Moldova în Bucureşti [141].

Societăţi literare şi politice. — Boierii desţăraţi ne având cum să ucidă timpul în urâtul surgunului, căutau să-şi desfăteze mintea cu ceva lucrări intelectuale. „Nu se poate spune că traiul lor în Transilvania era aşa de nenorocit. Ei se odih-

[140] Arzul Domnului Moldovei către Poartă din 29 Februarie 1826. *Ibidem*, p. 340—342 .

[141] Marele spătar Alex. Ghica c. Kreuchely, 17 Aug. 1827. *Ibidem*, X, p. 427 : „denen aus Iassy auswandernden Iuden auf keinen Fall zu erlauben sich hier in Bukarest einzusiedeln".

niră de intrigile politice din capitală, lărgiră concepțiile lor, alcătuiră societăți litarare și politice în vederea viitorului patriei lor, se puseră ei înșuși pe învățătură sau supraveghiară învățătura copiilor lor. Ei duseseră cu ei câțiva scriitori sau profesori francezi cari le fură de mare folos. Printre aceștia, memoriile timpului dau numele profesorilor Vassan și Claude Coulin. Principele N. Șuțu, unul din deștărați, scrie în memoriile sale: „Reluarăm învățăturile noastre la Cronstadt, sub direcția profesorului noastru Seruius cu care citeam autorii Greci și a dascălului nostru de franceză Vassan care ne punea să facem alcătuiri mai lungi; dar ceeace ne-a fost de mai mare folos, fu citirea și analiza ce o faceam împreună a celor mai bune opere pe care ni le puteam procura asupra materiilor dreptului, filosofiei și economiei politice" [142].

Societatea din Brașov însă lucrà bine înțeles mai mult pe tărâmul politic decât pe acel cultural. Ea redactează și trimite o sumă de memorii, de jalbe, de întâmpinări, mai ales la curtea rusească, scrise când în grecește de boierul Brancovanu, când în franțuzește de profesorul Claude Coulin — acte care au rămas înfundate în arhivele Petersburgului. Asupra părței din această activitate datorită lui Coulin, avem arătarea lui însuși, pe care bine înțeles că preamărind-o spune, că „se poate zice, că din Cronstadt au plecat întâile idei a tot ce s'a făcut în urmă bine pentru țară. Pentru a fi convins despre aceasta, ajunge să se arunce o căutătură pe tot ce este în Valachia (1844) și să-l asămăluim cu numeroasele scripte ce fură redactate în epoca de după revoluția din 1821, printre care nu ași aveà decât să citez pe acela care cere ca țara să fie ocârmuită de principi băștinași pe calea alegerei. Se dădu lui Claude Coulin o mulțumită însemnată pentru osteneala depusă de el la 1844, anume o gratificare de 1000 de galbeni și o pensie egală cu a celor mai mari dregători ai țărei [143].

Ioan Heliade Rădulescu ne mai spune că și în București se înjghebase o societate literară din inițiativa boierului luminat de razele civilizației Apusului, Constantin Radovici din Golești. Această societate se contopi cu acea din Brașov, după reînturnarea boierilor pribegi, în urma Convenției dela Akerman. Ea număra între membrii ei însuși pe frații Domnitorului: Mihalache, Alexandru și Constantin Ghica, și din sânul ei Principele avu mulțumirea a numi comitetul de reforme ale stărei țărei, prevăzut prin Convenția dela Akerman din 1826, comitet alcătuit din Banii Grigore Brancovanu, Grigore Băleanu

[142] Pompiliu Eliade, *Esprit public*, p. 129—131. Comp. N. Șuțu, *Mémoires*.

[143] Eliade, *Ibidem*, p. 134, după acte needite din arhiva d-lui Ioan I. C. Brătianu.

Alex. Filipescu şi vornicul Ştefan Bălăceanu, având ca secretari pe Logofeţii Alexandru Villara şi Ioan Câmpineanu [144].

Această mişcare intelectuală care întovărăşise lucrarea politică nu putea rămânea fără înrîurire oare cum literară asupra mişcărei politice. De aceea se şi iviră o mulţime de pamflete care aproape tot atât de adânc turburară minţile celor contra căror erau îndreptate, precum neliniştise pamfletul din 1804 pe întreg divanul moldovenesc. Din documentele timpului aflăm că în 1822 umbla prin Bucureşti o caricatură politică a căreia clişeu fusese săpat la Lipsca, şi care îşi bătea joc de marile puteri, faţă cu nepăsarea lor pentru sângele vărsat de Turci în înnăbuşirea revoluţiei greceşti [145].

Un alt pamflet este lepădat în curtea palatului, şi în el principele este luat în râs, fiindcă s'ar lăsa a fi condus de un covrigar (vornicul Belu), un cârşmar (Filip Lenş ce se trăgea din neguţitorul francez Linchou), un Ţigan (Tresnea) şi un ciocoi (căminarul Kiriak) [146].

Al treilea pamflet e îndestul de nostim : El închipue pe un curier străin în călătoria lui prin Muntenia. Ajunge la o poştă şi cere cai. Nu am, răspunde pristavul poştei. Unde sunt întreabă curierul? Au plecat toţi cu tătarii Voevodului purtători de corespondenţă politică. Trebue numai decât să-mi dai cai, căci şi eu duc tot scrisori politice. — Dar nu am; îţi voi da însă iepe. — Care iepe? — Pristavul poştei îi enumără câteva şi anume pe Profira Ghica sora şi Sultana Zevcaridi născută Ghica nepoata Domnului. Vor merge bine întreabă curierul? — Sub surugiul care le este drag merg foarte bine — Cine-i surugiul acela? — Pristavul răspunde d. de Liehmann (secretarul consulului austriac din Bucureşti) — şi aşa mai departe la fiece poştă alte dame şi domnişoare arătate ca iepe şi alţi curtezani ai lor ca surugii [147].

Acest pamflet deşi are aerul de a fi mai mult o satiră socială, avea şi o tendinţă politică, acea de a lovi în boierii curţei partizani ai domnului, care numai ei sunt ţintiţi întrînsul prin femeile lor.

In sfârşit mai aducem un al 4-le pamflet care, prin cuprinsul lui, este mult mai serios decât cele enumerate până aici şi are mai curând aerul unei ameninţări cu revoluţia cum fusese şi acel al ciocoilor moldoveni din 1804. El provine dela boerii din Braşov care-l trimeseseră unor maici, chip ca scrisoare de recomandaţie către domn şi către mai mulţi boeri ce îl înconjurau. Fiecare boer este atacat în chip deosebit. Aşa

---

[144] Heliade, *Echilibrul între antiteze*, p. 77.
[145] Kr. c. M., 14 Dec. 1822. Hurm., *Doc.*, X, p. 197.
[146] Acelaşi, 28 Noembre 1823, *Ibidem.*, p. 254.
[147] Acelaşi 14 Dec. 1823, *Ibidem*, p. 256.

lui Filip, Lenş i se spune, că „el este cel întâi urzitor al nenorocirilor pe care Gr. Ghica le împrăştie asupra *patriei lor şi că el va fi cel întâi spânzurat*"; lui Mihai Filipescu îi spunea că „atunci când erai surgunit erai respectat, căci *lumea vedea în tine pe martirul patriotismului*; dar când, la întoarcere, ai primit boieria de vornic al politiei, numai putem vedea în tine decât pe omul slab, şovăitor faţă ca datoriile către *patrie*, partizanul curţei apăsătoare şi a unui domn care departe de a se gândi să tămăduească ranele adânci ale revoluţiei, nu s'a arătat decât ca o adevărată lipitoare ca un lup nesăţios care fără a privi la mizeria publică şi fără milă pentru nenorocita lui *patrie*, roade carnea ei până la oase acărora măduvă vrea să o sugă". Pe Bălăceanu îl ţine rău că „după ce s'a arătat *patriot* în partidul opoziţiei, el acuma s'a alipit de Principe pentru a obţinea banatul Craiovei şi a se ridica cu ochii către domnie". Pamfletul sfătueşte la sfârşit pe toţi boierii ca să-şi pună familiile la adăpost, pentru a nu le expune de a cădea sub cuţitul răzbunător în momentul izbucnirei. „Numai sunt Arnăuţi care nu se gândesc decât la prădăciuni; numai este slugerul Teodor cu pandurii lui care ei singuri nu ştiau ce vroeau; este Muntenia în desnădejde care vorbeşte, gata de a muri mai curând prin arme, decât prin mizerie, sporită în fie care zi prin lăcomia unui tiran şi a sateliţilor săi. Nu avem nici pistoale nici iatagane; dar avem ciomege şi suntem mai mulţi de 7000 legaţi prin jurământ pentru a mântui *patria* de apăsătorii ei, şi când ne vom înfăţişa, grămada poporului se va împreuna cu noi, pentru a scăpa odată de aceşti vulturi cruzi care îi spintecă măruntaele" ! [148].

Această ameninţare pornită dela boerii nemulţumiţi contra domnului, se mărginea însă numai la mijloace de îngrozire brutală, ca măcelul şi omorul, fără ca această ameninţare să fie pusă ca o sancţiune a unor reforme închegate în idei. Lipseşte din pamfletul acesta tocmai elementul esenţial care să facă din el un act politic; lipsesc cererile de îndreptare întrupate în aşezăminte, deosebindu-se în această privire scrisoarea boierilor mici din 1804 din Moldova care ameninţa pe protipendadă *cu chipul răsvrătirei franţozeşti, dacă nu se va proceda la reformele care se văd mai târziu formulate în proiectul de constituţie din 1822.*

O altă manifestare foarte însemnată pe terenul regenerărei naţioanle, dar iarăşi mută pe acel al revendicărilor liberale şi egalitare, o aflăm în o cerere de reforme foarte înaintate, a căreia copie s'a regăsit în hârtiile Văcăreştilor. Ea este scrisă româneşte într'un stil modernizat cu multe neologisme, ca *plenipotenţiari, provincie, tactică, flotilă, constituţie*.

---

148 Acelaşi 29 Februarie 1826, *Ibidem*, p. 340.

Prin acest act se cere întâi : unirea ţărilor române într'un singur stat; introducerea unei dinastii ereditare străine şi anume din Germania de sus, adică nu din Austria. Neatârnarea Statului nou alcătuit, de Turcia căreia să i se plătiască odată pentru totdeauna o sumă, ca răscumpărare a tributului. Principele să primească religia ţărei şi să încredinţeze prin jurământ atât el cât şi moştenitorii lui, că vor cunoaşte de acum de patrie aceste provincii; că se vor numi Români şi nu se vor mai strămuta din aceste locuri; că limba Statului va fi cea românească; că el prinţul va trebui să păzască neclintit neatârnarea Statului, a constituţiei şi a bisericei [149].

Acest act atât de însemnat pentru desvoltarea ideei naţionale, nu conţine absolut nimic privitor la libertate sau la realizarea ideei egalitare. El pornea tot dela boerii munteni — probabil dela cei din Braşov — şi deci trebuia să rămână şi el mărginit numai în cercul revendicărilor naţionale.

Prin urmare se poate spune, că deşi se semănaseră multe idei liberale şi egalitare şi în mintea Muntenilor; deşi erau între ei chiar bărbaţi din popor luminaţi cu razele civilizaţiei Apusului, un partid liberal şi egalitar ca acel ale cărui rudimente le-am aflat în Moldova lipseşte până la 1828 în Muntenia. Ideile acele rămăseseră răzleţe; nu se închegaseră încă în totalizarea unor interese de clasă care singure dau naştere unui partid politic.

Dacă legăm în gând cele spuse până aici, găsim că seria faptelor care a dat naştere partidului naţional îşi urmează drumul mai departe şi se menţine, în tot cursul desfăşurărei împrejurărilor dela 1821 până la 1828; dar că din acel curent se desfac alte braţe, prin creşterea bogăţiei apelor sale.

Mai întâi el se despărţeşte în două mari ramuri : partidul *Conservator* şi acel al *ideilor noue*, ambele tot naţionale, care despărţire se manifestă întâi în Moldova, pe când în Muntenia se arată numai incolţirile zemislitoare ale acestor două ramuri, fără a lor desăvârşită înfiripare.

Dar în curând curentul naţional mai dă naştere altor îndrumări politice. Mai întâi acelei *poporaniste* care se interesează de soarta ţăranilor, şi care fusese deşteptată de răscoalele ţărăneşti şi de mişcarea lui Vladimirescu ca protestări, iar de ideile lui Mălinescu şi Golescu ca mijloacele de îndreptare.

---

[149] Publicat întâi de V. A. Ureche în ziarul politic *Drapelul* No. 3, 1897, şi apoi reprodus de N. Iorga în vol. X. *Doc.*, Hurm., p. 647. Actul trebue să fie anterior anului 1829, deoare se cere desfiinţarea cetăţilor turceşti, Brăila, Giurgiu şi Turnu şi libertatea comerţului care ambele puncte fiind hotărîte de tratatul de Adrianopole, nu ar fi putut apărea în act, dacă el ar fi posterior lui 1829 data acelui tratat. In 9 Iulie 1830 cetăţile Giurgiu şi Brăila erau desfiinţate în puterea tratatului de Adrianopole. Kreuchely C. Camille de Royer 9 Iulie 1830. *Ibidem*, p. 451.

Tot pe atunci vedem ivindu-se şi alte două tendinţi ce par îngemănate dela a lor obârşie chiar, acea a *unirei ţărilor române* într'un sigur stat şi aceea a introducerei unei *dinastii străine* în locul domniilor băstinaşe. Tot aşa ia fiinţă şi mişcarea contra străinilor în deobşte şi în deosebi contra Evreilor dând naştere *xenofobiei* şi *antisemitismului*.

Asupra mersului acestor deosebite îndrumări, observăm, că curentul care ducea pe undele sale partidul naţional este când mai puternic şi mai şivoios, când este nevoit să-şi liniştească cursul său pe clina mai puţin plecată a patului său. Chiar atunci însă când ele pare a-şi renega originele, născute din reacţiunea contra stăpânirilor strine, şi când vedem pe Români plecându-se către Ruşi sau către Turci, el tot nu dispare cu totul, dar e nevoit să alunece câtva timp pe sub pământ, până când vremuri mai fericite îi vor învoi să iasă iarăşi la lumina zilei; căci deşi partidul naţional se împarte în partid rusesc şi turcesc, ba chiar în o subîmpărţire a lor ca partid austriac, el tot nu părăseşte ideea întărirei neamului, prin desvoltarea minţei şi cultivarea învăţăturilor, cum am văzut că se întâmplă lucrul cu boerii rusofili din Braşov şi cu partidul rusofil şi conservator din Moldova.

Dacă însă curentul naţional este un rîu ce curge sub ochii noştrii în acest răstimp, şi dacă despărţirea lui în cele două braţe mari ale Conservatorilor şi Liberalilor se arată de pe acum că îndrumându-şi pe faţa pământului subcurentele lui, acel către unire sau principele străin precum şi poporanismul şi antisemitismul se manifestă numai ca nişte începuturi, ca nişte gârle mici ce se vor preface mai târziu în braţe mai puternice care vor ameninţa adesea ori să întrunească, în mătciile lor, toate apele matcei de căpetenie.

In orice caz este destul de interesant de constatat că din seria cea mare naţională care fusese transmisă de veacurile trecute, începutul veacului al XIX-.lea arată înrămurirea ei în seriile de fapte ce se altoesc pe bogatul ei trunchiu : acea ce va conduce la unirea principatelor române şi la introducerea principelui străin, precum şi acele ale problemelor încă nedeslegate : chestia ţărănească şi acea evrească.

Şirul expunerei ne va arăta însă cum se vor desface încă şi alte curente din bogatul sân al vieţei româneşti.

4. RĂSBOIUL DIN 1828—1829. PACEA DE ADRIANOPOLE

Inainte de a începe povestirea faptelor răsboiului, să aruncăm o ochire asupra modului cum politica rusească îşi închipuia starea şi relaţiile celorlalte puteri, fiindcă aceasta ne va lămuri, cum de cabinetul de St. Petersburg îndrăsnea a declara

acest răsboiu, fără a se teme de o complicaţiune europeană. Şi este într'adevăr de admirat cu câtă pătrundere politica rusească judeca starea Europei, şi cum prevederile ei fură pe deplin realizate prin tripla alianţă, încheiată cu Anglia şi Franţa, sub scutul căreia Rusia putu să intreprindă noul său răsboiu în potriva Porţei. Consideraţiile politice ce determinară pe Rusia la răsboiu se află expuse în o interesantă depeşe a ambasadorului rusesc din Paris, Pozzo di Borgo, către ministrul său contele de Nesselrode, din 28 Noemvrie 1825 [150].

In privinţa Porţei, Rusia nu cunoaşte alt mijloc de cât violenţa şi siluirea, întrucât ea era obiectul în contra căruia se îndreptau silinţele, ea piedica năzuinţele ruseşti. Fiind Poarta ţinta supremă a politicei ruseşti, trebuia întrebuinţat în contra ei mijlocul suprem, şi aruncat totul în cumpăna răsboiului, silind-o să se plece cu orice preţ în favoarea Rusiei. De aceea „trebuie pregătit toate pentru a se putea pătrunde până la capitală, şi repejunea operaţiilor va micşora pericolul lor şi zădărnicia combinaţiile protivnicilor. Tot atât de neapărat ar fi de a trage în partea noatră pe Sârbi şi în genere pe creştinii ce s'ar arăta cât de puţin plecaţi la aceasta, iar cu deosebire pe Greci fără însă a-i recunoaşte ca naţiune sau a se lua în privirea lor vre-o îndatorire. Ar fi deajuns de a le face cunoscut prin agenţi neoficiali, că scăparea lor atârnă de la hotărîrea luată de M. S. împăratul; că trebuie să se pregătiască a a urma cursul împrejurărilor după sfaturile sale; că ei între aceste se vor putea apăra în contra Turcilor, cu un succes cu atât mai mare, cu cât duşmănia Rusiei cu Poarta ar împiedica pe aceasta de a îndrepta în contra lor toate puterile. Armata noastră în Georgia trebuia iarăşi ţinută gata. In cazul când am fi nevoiţi a conduce răsboiul contra Porţei până la extrem, ar fi folositor dacă am putea face şi pe Persia să iee parte la el" [151].

Aceasta fiind linia de purtare a Rusiei faţa cu Poarta, ambasadorul se întreabă care ar fi acea a ţărilor Europei în privirea Rusiei? „Dacă ar fi permis a crede în înţelepciunea lor atunci cele trei puteri continentale ar trebui să se grăbească a declara Turcilor, că furtuna care-i ameninţă este productul a însăşi nedreptăţei şi îndărătniciei lor, şi că alt mijloc de scăpare nu ar fi, de cât ca ei să primească intervenţia Rusiei, şi să se înduplece a încheie cu Grecii un armistiţiu pentru împăcarea neliniştei. Dar noi nu trebuie să privim lucrurile numai din acest punct de vedere" [152].

[150] *Aktenstücke der russischen Diplomatie* von Fr. Paalzow, Berlin 1854, II, p. 32—64.

[151] l. c., p. 47.

[152] l. c., p. 48.

Şi acum ambasadorul începe a enumăra temeiurile care l'ar face să sprijine o politică răsboinică, chiar în cazul când puterile Europei ar fi potrivnice unei asemene urmări.

Anglia nu ar putea declara răsboiu pentru a sprijini pe turci, mai întâi din motive economice; căci ruperea cu Rusia ar nelinişti creditul public până la un oare care grad, ar spori căderea fondurilor publice, şi făcând banii mai scumpi, ar jigni pe toţi aceia care speculau pe eftinătatea lor. Dacă Englejii vor fi în contra noastră, ei ne vor bloca fără îndoială porturile; dar declarându-se ei pentru Turci, vor înpinge pe Greci în spre noi, în potriva cărora ei vor lucra cu necesitate, şi atunci noi câştigăm pe toţi creştinii Turciei europene, în favoarea noastră. Din contră dacă Anglia gândeşte a se mări şi ajută pentru a zice aşa disolvarea imperiului otoman, ea va fi nevoită a se da după sistemul nostru. Toate aceste sunt împrejurări care vor determina pe Anglia a dori o împăcare, chiar atunci când ar fi urmat o rupere [153].

Austria este de sigur în înţelegere cu Anglia asupra mijlocului de a face Rusiei rău; dar „cu toată această înţelegere, nedumeririle se vor arăta de îndată ce va fi nevoie a se trage sabia. Se pretinde că prinţul Metternich ar fi zis că el poate în totdeauna să arunce pe Anglia în potriva noastră, dacă noi am lua armele în mâini; dar Anglia va pretinde la rândul ei ca şi cabinetul din Viena să se hotărească, şi atunci Austria se va expune celor mai mari primejdii, şi va trebui să se pregătească pentru jertfele cele mai însemnate. Politica noastră ne impune a păşi de odată cu energie contra acestei puteri, şi a o convinge prin pregătirile făcute, că dacă va întreprinde o mişcare în contra-ne, se va revărsa pe capul ei una din furtunile cele mai cumplite. De aceea e probabil că prinţul de Metternich sau va declara Turcilor, că ei trebuie să se plece la propunerile de împăcare, şi va arăta intrarea noastră în principate, ca urmarea unei hotărîri provocate de dânşii, sau se va arunca după placul său asupra altor provincii ale imperiului otoman. In cazul întâiu am fi înţelesi, în al doilea ne-am înţelege. De aceea e de crezut că prinţul în loc de a stârni pe Anglia la răsboiu, îşi va da osteneala a o reţine şi a o îndupleca la sistemul împăciuirei. El ştie că dacă lucrurile se înveninează, şi dacă sunt aduse la extrem, Turcii vor fi alungaţi din Europa, ori care ar fi certele ce s'ar naşte pentru împărţirea moştenirei lor. Această întâmplare ar fi pentru curtea din Viena cea mai mai puţin de dorit; chiar o sporire de teritoriu încă nu ar precumpăni dauna ce ar răsări pentru dânsa din poziţia cea nouà, pe care am lua-o noi prin această împrejurare" [154].

---

[153] *l. c.*, p. 49.
[154] *l. c. p.* 53 şi 62.

Cabinetul francez sub conducerea d-lui de Villèle este de asemenea protivnic Rusiei; însă este în neputinţă de a întreprinde ceva din caza stărei lăuntrice a Franţei, care ar face ca „şase luni după declararea de răsboiu, atât ministrul care ar fi propus-o cât şi regele care ar fi ascultat-o să se expună unei răsturnări sigure. Pentru a lucra în potriva noastră, ar trebui ca Franţa să se predee în mâinile Austriei şi a Angliei, ceace ar produce mai multă nemulţumire de cât gelozia trezită prin întreprinderile noastre. Apoi ce despăgubire ar putea oferi Franţei curţile din Viena şi Londra, pentru primejdiile şi jertfele la care s'ar expune prin un răsboiu? Nu există nici un stat, nici o stâncă a cărora stăpânire i s'ar putea concede. Ea ar fi deci tratată ca un gladiator, pe care-l conduci în arenă numai pentru plăcerea de a-l vedea murind. In sfârşit unde şi-ar alege câmpul de bătae? Flotele sale n'ar spori puterea Angliei şi armatele sale, dacă ar voi să se lovească cu noi, ştiu soarta ce le aşteaptă. Franţa deci nu se poate declara în contra noastră, pentru că poziţia sa geografică, politică şi morală nu-i permite a lua partea la o legătură în potriva Rusiei" [155].

Cât despre Prusia, putere pe care am văzut-o până acuma mai totdeauna alăturea cu Rusia în afacerile orientului, ambasadorul e de părere că „cabinetul prusian trebuie câştigat prin deplina noastră încredere, şi convins că rolul pe care i-l atribuim ar fi foarte potrivit pentru menţinearea relaţiilor mutuale şi pentru sporirea înţelegerei fericite care subsistă până acum între ambele curţi" [156].

Pe lângă aceste Rusia mai spera că ţările apusului vor fi reţinute dela un răsboiu cu dânsa prin frica revoluţiunei, căci răsvrătitorii s'ar folosi de această împrejurare pentru a încerca noi turburări" [157].

Că Rusia nu se înşelase, ne o dovedeşte încheierea triplei alianţe după propunerea Angliei, prin care însuşi această putere înlesnia Rusiei răsboiul în contra Porţei, numai pentru a putea fi şi ea amestecată, şi pentru ca Rusia să nu păşească singură în potriva acelei împărăţii dela existenţa căreia Anglia vedea, ce e drept cam târziu, că atârnă în mare parte însuşi fericirea şi prosperitatea locuitorilor ei. Dar Anglia se înşelă foarte rău în prevederile sale; căci Rusia de îndată ce se văzuse asigurată din partea ei, declară Porţei răsboiu deosebit şi pentru motive particulare, şi apoi când Anglia şi Franţa se retraseră din lupta în potriva Porţei, Rusia urmă înainte duelul între-

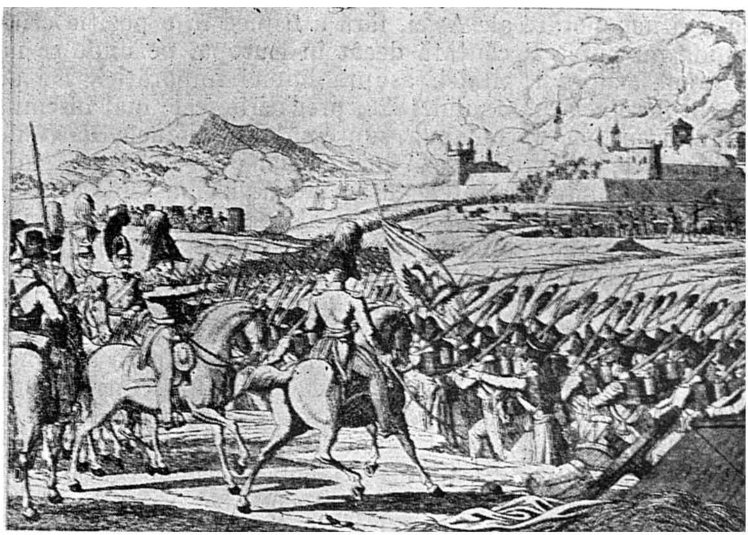
[155] *l. c.*, p. 54.

[156] *l. c.*, p. 59.

[157] Depeşă a contelui Lieven, ambasador rusesc în Londra cătră contele Nesselrode din 30 Oct. 1825, în Paalzow *l. c.*, III, p. 4.

prins pentru propriul ei folos, ascunzând scopurile sale sub masca îndeplinirei voinței europene.

Răsboiul începu ca de obicei prin ocuparea principatelor. Opt diviziuni de infanterie și patru de cavalerie în număr total de 105.000 de oameni trec Prutul în ziua de 7 Mai 1828, ocupând de îndată Iași și peste câteva zile și București, unde așezară pe contele Pahlen, ca șef al ocârmuirei civile și apoi înconjurând Brăila, singura cetate otomană pe malul stâng al Dunărei, o și iau după un asediu de o lună de zile pe la 15 Mai. Turcia se afla în pozițiunea cea mai critică, lipsită pe de o parte de armata

Atacul cetății Brăila la 15 Iunie 1828.
Gravură în aramă. Colecția Academiei Române.

ei cea mai bună, prin măcelăria Ienicerilor, pe de alta de flota sa distrusă la Navarin, astfel că, pe când în celelalte răsboaie, Turcia dominase în totdeauna pe marea Neagră, în acesta Rusia îi luase locul, și făcând din această mare baza operațiunilor sale, își aproviziona oștile cu mult mai mare ușurnță. Rușii trecură deci Dunărea fără a încerca nici o împotrivire, și pe la sfârșitul lui Iulie, înconjurară cetățile Șumla, Varna și Silistria. Aici însă întâmpină o rezistență așa de puternică, în cât împăratul Neculai, ce venise în persoană înaintea Varnei, găsi cu cale a mai aduce altă oaste din Rusia, care urcă numărul Rușilor la 160.000 de oameni. Oricât erau Turcii de desorganizați, ei se opun totuși Rușilor cu o mare energie, și dacă trădarea n'ar fi venit în ajutorul Rușilor, Varna poate cu greu ar fi fost

luată. Campania anului 1828 trebuie însă să iee capăt cu luarea acestei cetăţi (sfârşitul lui Septemvrie), căci Şumla şi Silistria rezistau cu tărie, şi iarna căzând în acel an foarte timpuriu, împedică pe Ruşi a merge mai departe.

Ruşii, se înţelege că nu lipsise a ataca pe Turci şi prin Asia, pentru a răsleţii puterile lor, şi campania din acea parte, sub conducerea lui Paşchevici, se arătă mult mai favorabilă progresului armatelor ruseşti. Acestea iau Kars, Baiazid, Ardahan şi alte cetăţi; dar cu toate asemenea foloase, hotărîrea răsboiului nu putea să atârne dela expediţia asiatică, întru cât Turcii ar fi putut pierde şi mai multe din provinciile cele sărace şi nepoporate ale Asiei, fără a fi puşi în o poziţie critică. Isbânda nu putea fi căutată decât în Europa, pe unde se mergea drept asupra capitalei, asupra inimei împărăţiei. De acea şi Ruşii fac, în iarna anului 1828, pregătirile cele mai însemnate şi împăratul luând comanda supremă din mâinele bătrânului Wittgenstein, o încredinţează lui Diebici care îndreptăţi în totul, prin o conducere inteligentă şi energică, aşteptările suveranului său. Pe la jumătatea lui April 1829 Ruşii trec iarăşi Dunărea şi înconjoară Silistria, pe când armata lor principală atacă pe Reşid paşa lângă Şumla, la Kulektşe, şi sfărâmă cu totul oastea otomană (sfârşitul lui Mai). Puţine zile după aceea Silistra este luată. Dispunând de mai multe trupe, Diebici se preface că vrea să atace Şumla şi face pe Reşid paşa să concentreze în jurul ei toată armata sa, pe când în ascuns el trimite o parte din oastea rusească, ca să treacă Balcanii lucru în care isbândeşte pe deplin, astfel că în 19 August Diebici apare pe neaşteptate înaintea Porţilor Adrianopolei, unde Ruşii învingători dictează pacea Turcilor buimăciţi [158].

Ce făceau în acest timp Franţa şi Anglia? Cea dintâi ne având nici un interes diametral opus Rusiei, nevoind pe de altă parte a sluji planurile Austriei şi ale Angliei, neputând primi nici o despăgubire pentru jertfele ce ar fi chemată a face [159] în sfârşit condusă de un rege (Carol al X-lea), ce avea simpatii personale pentru ţarul Neculai, se arată cu cea mai deplină bunăvoinţă către planurile ruseşti şi pentru a ajuta şi ea pe Greci, trimite în anul 1828 o expediţie în Morea spre a alunga de acolo pe Ibrahim paşa, generalul lui Mehmet-Ali, care ameninţa pe Greci cu o totală nimicire prin cruzimile sale cele ne mai pomenite. Cu toate că o asemenea urmare din partea Franţei, nu era decât consecvenţa tratatului din 6 Iulie 1827, Anglia îşi pune toate silinţele pentru a zădărnici expediţia Francejilor, şi pentru a izbuti în aceasta, stăruieşte la Meh-

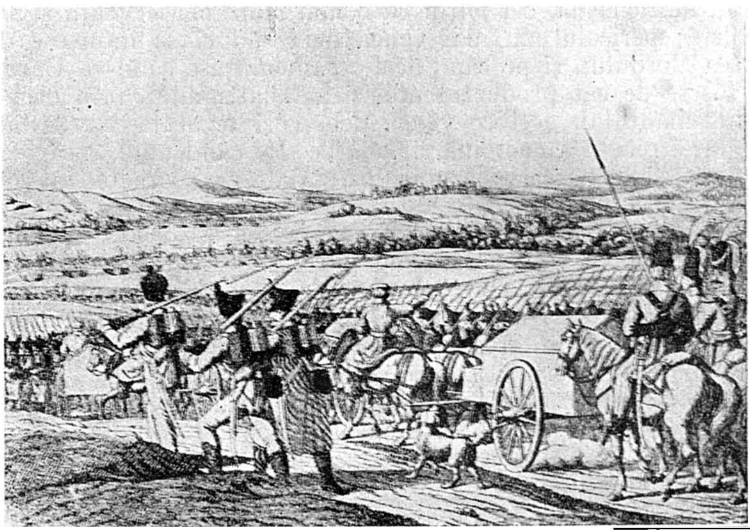
---

[158] Rosen *Geschichte der Türkei*, I, p. 67 şi urm.

[159]. Depeşa lui Pozzo di Borgo către Nesselrode din 28 Noemvrie 1828, în Paalzow, *l. c.*, III, p. 18.

met-Ali ca să retragă trupele din Grecia, prin care pe de o parte se nimiceşte ţinta expediţiei franceze, iar pe de alta se face Grecilor cel mai mare bine, căci scăpându-i de duşmanii lor cei mai neînpăcaţi şi teritoriul lor fiind liberat de jafuri şi pustieri, ei încep a se organiza sub conducerea înţeleaptă a fostului ministru rusesc Capo d'Istria, şi pun astfel baza statului lor viitor.

Anglia din potrivă, văzând că prin tratatul de alianţă cu Rusia ea înlesnise acesteia planurile sale cotropitoare împotriva împărăţiei otomane, pe care am văzut că acuma sim-

Trecerea Dunării pe la Isaccea şi Tulcea, de către Ruşi la 8 Iunie 1829.

ţia cel mai mare interes a o păstra şi apăra, se întoarec încurând la o politică potrivnică Rusiei, mai ales sub presiunea opiniei publice care cerea cu orice preţ intervenirea Angliei pentru încetarea duşmăniilor[160]. Chiar ministru care se legase cu Rusia prin acel nenorocit tratat îşi exprimă către ambasadorul rusesc temeriile sale, „ca evenimentele să nu împingă pe împăratul peste marginile cuvenite şi să nu se nască de acolo o sguduire generală a Europei" [161]. Anglia deci care se temea mai ales ca flotele ruseşti, legându-se cu cele franceze să nu-i răpească stă-

[160] Depeşa principelui Lieven cătră Nesserode din 1 Iulie 1829, Paalzow *l. c.*, III, p. 47.
[161] *ibid.* p. 45.

pânirea mărilor[162], nu putea cu nici un preţ să permită o aşezare a Ruşilor în Constantinopole. Dar pentru a se putea opune cu tărie puhoiului rusesc îi trebuia o aliată, şi întrucât am văzut că Franţa şi Prusia nu voiau să-i steie în ajutor în asememenea împrejurări, ea se îndreaptă către Austria, unde reuşi pe deplin.

Am văzut mai sus cum Austria era cu deosebire pornită în potriva Rusiei, şi cauza acestei schimbări de politică din ceace era în vechime, este uşor de înţeles. Turcii încetase de a mai fi pentru Europa un izvor de spaimă şi de turburare, şi rolul lor îl îndeplinea acuma Rusia, dacă nu cu mai multă îndrăzneală, cel puţin cu o mai mare consecvenţă şi statornicie; pericolul nu mai venea dela sud ci se întorsese din partea Nordului, şi pe când acel ce ameninţase când-va Europa nu fusese de cât productul urei şi a fanatismului, prin urmare a simţimântului, acel ce venea dela ruşi se arăta ca rezultatul cugetărei reci şi a combinărei politice. Pe când unul avea toată pornirea şi sălbătecia patimei, acestălalt era caracterizat prin stăruinţa şi dibăcia ce în totdeauna însoţeşte interesul.

Precum însă Anglia nu putea învoi aşezarea Ruşilor în Constantinopole, aşa Austria nu putea să se împace cu anexarea către Rusia a principatelor, prin care ar fi devenit pentru această împărăţie un vecin foarte ameninţător. Deaceea Anglia şi Austria se întâlnesc în politica lor şi pun o stavilă a armatelor ruseşti, tocmai atunci când luând Adrianopolea, nu mai aveau de făcut decât un pas, pentru a pune mâna pe însuşi capitala împărăţiei Otomanilor. In asemenea împrejurări însuşi progresele cele atât de fericite ale Ruşilor complica poziţia lor. Dacă nici după luarea Adrianopolei Turcii n'ar fi cedat, ce era de făcut? De mers asupra Constantinopolei? Dar aicea se loviau de Englezi şi de Austriaci. Ce e drept, Rusia avea un sprijin puternic în Franţa şi Prusia; dar regele Franţei era bătrân; apoi nemulţumirile cu ocârmuirea sa se adunau pe fiecare zi şi ameninţau de a izbucni dela un moment la altul—ceea ce se şi întâmplă în anul 1830. Dacă o nouă revoluţie politică ar face din Franţa duşmana Rusiei? Pe de altă parte Rusia nu putea cu niciun preţ face întâile propuneri de pace, căci aceste ar fi compromis toată isbânda războiului. In mijlocul unei atari greutăţi înţelegem prea uşor cum Rusia dorea cu sinceritate ncheierea unei păci, care chiar nu ar fi corespuns pe deplin năzuinţelor sale[163]. Turcii la rândul lor, speriaţi peste măsură prin luarea Adrianopolei, erau şi ei dispuşi a încheie pacea. In o asemene stare de lucruri intervenirea Prusiei, care trimite pe

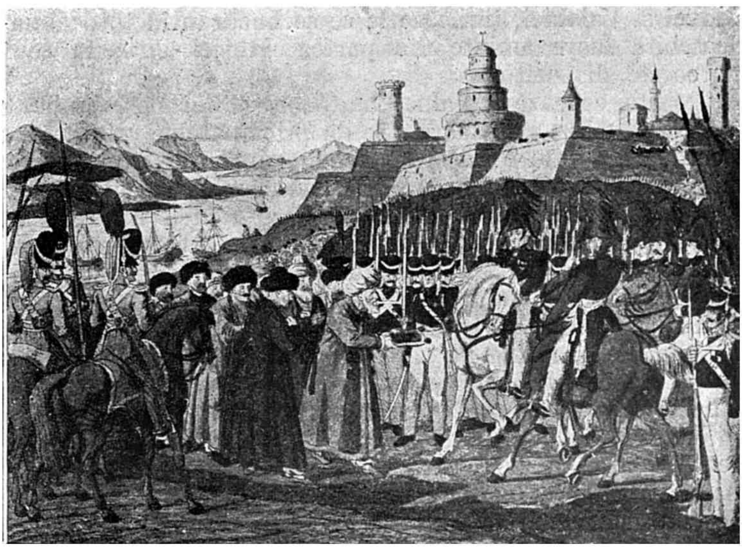
[162] Depeşa lui Pozzo di Borgo către Nesselrode din 28 Noemvrie 1828, în Paalzow *l. c.*, III, p. 28.

[163] Rosen, *l. c.* I, p. 100.

generalul de Müffling la Constantinopole, fu foarte bine primită din toate părţile, căci toate doreau cât mai grabnic restabilirea unei păci.

Aceasta se şi face în oraşul unde se opriseră pajurile ruruseşti ($^{2}/_{14}$ Septemvrie 1829), în cuprinderea următoare [164].

In privirea teritorială Poarta cedează Rusiei mai multe cetăţi pe litoralul asiatic şi în Europa gurile Dunărei, dela vărsarea Prutului în Dunăre până la braţul Sfântului Gheorghe, îndatorindu-se Turcia a lăsa nelocuită o întindere de pământ, cale de două ore în jos de braţul citat al Dunărei. „Prin-

Luarea Silistrei de Ruşi la 30 Iunie 1829.
Gravură de aramă din acel timp. Colecţia Academiei Române.

cipatele Moldovei şi al Valahiei, care s'au pus prin o capitulaţie sub suzeranitatea Inaltei Porţi, şi a căror prosperare Rusia o garantează, vor păstra privilegiile şi libertăţile care le sunt asigurate în deosebite timpuri fie în capitulaţiile lor sau în tratatele dintre ambele imperii, fie în hatişerifele Inaltei Porţi. Prin urmare se vor bucura de liberul exerciţiu al cultului lor, o deplină siguranţă, o ocârmuire naţională şi neatârnată şi o nemărginită libertate a comerţului". (Art. 5). Sârbia se va bucura de toate privilegiile şi libertăţile stipulate prin con-

[164] *Acte şi documente relative la renaşterea României* publicată de Ghenadie Petrescu episcop de Argeş, Dimitrie A. Sturza membru Academiei Române şi Dimitrie C. Sturza, I. p. 318.

venţia dela Akerman. (Art. 6). Corăbiile ruseşti precum şi acele ale tuturor naţiunilor, ce sunt în pace cu Poarta, vor putea face negoţ în toată libertatea în marea Neagră şi vor putea trece prin Bosfor şi Dardanele. Poarta se obligă a plăti o desdăunare de 1.800.000 galbeni olandezi neguţătorilor ruşi, care au suferit nedreptăţiri dela anul 1806 încoace, precum şi o despăgubire de răsboiu ce se va hotărâ în urmă [165], până la plata căreia, principatele române vor rămânea ocupate de trupele ruseşti. Poarta Poarta se îndatoreşte a adera la tratatul din 6 Iulie 1827 privitor pe Grecia, cu alte cuvinte a recunoaşte neatârnarea ei.

Către acest tratat se adauge o convenţie separată asupra Moldovei şi Valahiei, ţările acele ce se bucurau în totdeauna de o deosebită luare aminte din partea Rusiei. Aceasta conţine următoarele dispoziţiuni:

Poarta cedează Valahiei toate oraşele şi posesiunile sale de pe malul stâng al Dunărei. Se dă principatelor voia de a stabili cordoane sanitare şi carantine, precum şi de a întreţine un număr de păzitori armaţi pentru paza lor; ele sunt totodată scutite de a da Porţei zaharea în natură, pentru aprovizionarea oştilor sau a capitalei, fiind aceste toate înlocuite prin o sumă în bani adausă la tribut; de asemenea sunt scutite de a mai da lucrători pentru trebuinţele armatelor Porţei. „Pentru a da administraţiei acestor provincii o bază mai statornică, durata guvernului hospodarilor nu va mai fi de 7 ani, ci ei vor fi deacum înainte învestiţi cu acestă demnitate pe viaţă, afară de cazurile de abdicare şi de distituire din cauză de delict" [166].

Inalta Poartă, dorind să asigure în toate modurile buna starea viitoare a principatelor, se leagă în mod solemn a confirma regulamentele administrative, care în timpul ocupaţiei celor două provincii de către armatele curţei împărăteşti, vor fi făcute după dorinţa esprimată prin adunările celor mai notabili locuitori ai ţărei, şi care vor trebui de acuma înainte să slujească de bază pentru regularea lăuntrică a acelor două provincii, întrucât, bineînţeles, zisele reglemente nu ar atinge întru nimic drepturile de suveranitate ale Inaltei Porţi".

Pentru a judeca cât câştiga Rusia prin acest tratat, reproducem aici însuşi cuvintele ministrului Nesselrode, adresate prin o depeşă din 12 Fevruarie 1830 către marele principe Constantin [167].

„Pacea din Adrianopole au mărit preponderenţa Rusiei în Orient. Ea au întărit graniţele Rusiei, au despovorat comerţul său, au asigurat interesele sale. Faptul că Turcia este mărginită a exista numai cât sub protecţia Rusiei, a pleca urechea

---

165 Fixată mai întâi de Ruşi la 10.000.000 galbeni olandezi.

166 *Doc. renaşterei României*, I, p. 326.

167 Reproduse în Fr. V. Hagen *Geschichte der orientalischen Frage*. Frank. a. M. 1877, p. 25.

sa numai la cererile Rusiei, este după părerea împăratului mai potrivit pentru interesele noastre politice și comerciale de câte ori ce altă combinație, care ne-ar fi silit sau a întinde stăpânirea noastră prin cuceriri, sau a pune în locul împărăției otomane niște state noi, care în curând ar fi rivalizat cu noi în putere, cultura, activitate și bogăție. Fiindcă noi nu am vroit răsturnarea ocârmuirei Turcești, apoi căutăm mijloacele de a o menține în starea ei actuală. Puntul important a trecerei Bosforului au fost rezolvit într'un senz care va pune în mirare pe celelalte puteri, chiar și pe Anglia; căci pavilionul Englez e departe de a fi tratat cu aceiași considerație ca al nostru. In ce privește pe Sârbia, Poarta s'a plecat cu grăbire la ascultarea cererilor noastre. Moldova și Valahia sunt înapoiate; cucerirea lor ne-ar fi fost cu atâta mai puțin de folos, *că noi acuma, fără a întreține trupe acolo, putem dispune de acele de provincii* după placul nostru în timp de pace ca și de răsboiu. Despăgubirea va fi treaba tratărilor de împăcare, care deși nu vor împovăra imperiul otoman cu o greutate prea nesuferită, totuși vor da în mâinile noastre cheia poziției cu care putem lesne ținea împărăția în șah; apoi ea va aduce pe Turci a recunoaște o datorie care va aminti ani îndelungați poziția lor față cu Rusia, și le va imprima în conștiință siguranța peirei lor în cazul când ar vroi să ni se opună o a doua oară".

Ne vine la întâia privire greu a crede că Rusia să nu fi dorit răsturnarea ocârmuirei turcești, și am putea lua această depeșe drept încercarea ministrului de a îndreptăți politica urmată de el, de a arăta sub colorile avantajoase ale calculului politic oprirea necesară a armatelor rusești la Adrianopole. Noi suntem însă dispuși a admite de sincere aceste destăinuiri ale politicei rusești și a crede împreună cu Nesselrode, că răsturnarea împărăției otomane ar fi făcut în acele timpuri și împrejurări, mai mult rău decât bine Rusiei. Ea nu era încă pregătită pentru primirea moștenirei împărăției Turcești. Ea știa, dela împărțirea Poloniei, că dacă poți da ființă până și cugetălor celor mai nedrepte, singura condiție este de a nu avea dușmani, de a-ți face chiar aliați din toți acei ce ar putea să se folosească din actul de desbrăcare, și tocmai Austria, puterea cea mai interesată la împărțirea Turciei, nu era de loc înțeleasă cu Rusia asupra modului acestei împărțiri. Apoi Rusia atât de ocupată în alte părți, nu avuse încă timpul a pregăti popoarele din peninsula Balcanului. Ne fiind sigură de simțimintele lor către dânsa, ba chiar în privința Grecilor fiind până la un punct încredințată de lipsa lor de simpatie, ea nu putea să se expună a le elibera de sub stăpânirea turcească, înainte de a le fi câștigat inima și mințile pentru pimirea fără opunerea a dominărei rusești, temându-se cu drept cuvânt, să nu le arunce altfel în brațele Austriei. A purta însă un răsboiu și cu

Austria, îi venea cu atât mai greu, cu cât pierderile sale în acel cu Turcii fusese foarte însemnate; dacă nu atâta prin bătălii, apoi de sigur prin cumplita epidemie ce bântuise armatele ruseşti în tot timpul cât ţinură duşmăniile.

Rusia deci asigurată de precumpenirea ei asupra Turciei, trebuia să se pregătească a-i da lovitura hotărîtoare, şi anume în două direcţiuni: mai întâiu ea trebuia să câştige pe Austria în favoarea sa; apoi să-şi asigure înrâurirea asupra poporaţiunilor din peninsula Balcanului, începând cu Românii, poporul acel ce-i stătea mai în cale şi asupra căruia ea îşi punea în totdeauna politica la încercare, înainte de a se apuca de lucrări mai îndepărtate.

Urmările tratatului de Adrianopole asupra Ţărilor Române

Urmările răsboiului şi ale păcei din 1829 asupra ţărilor române, fură din cele mai însemnate. Pentru a judeca greutatea lor, să reconstituim treptele urcate de Ruşi şi a lor stăpânire. Tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774) recunoştea Rusiei, numai un drept încă foarte nehotărît, acela de a protegui ţările române. Ambasatorul rusesc din Constantinopole putea, când va cere nevoia, să vorbească în favoarea lor, şi prin însuşi tratatul se stipula spre folosul lor, mai multe condiţii priincioase.

Acest câştig nu putea mulţumi pe Ruşi, întrucât era viderat mai mult în interesul principatelor decât în acel al Rusiei. Ea căuta deci să-l întindă în orice chip, şi folosindu-se de încurcăturile porţii din 1802, ea dobândi pentru principate un hatişerif, în care Poarta recunoştea, deocamdată din bunăvoia ei, dreptul Rusiei de a consimţi la destituirea domnilor. Fiind însă că o asemenea dispoziţie nu îndatorea pe Poartă întru'nimic, Rusia îi cere prin Convenţia dela Akerman 1826, ca să se lege faţă cu dânsa asupra acestui punct, ştiind bine că prin o asemenea condiţie Poarta şi-ar înstrăina de fapt mai tot dreptul ei de suzeranitate asupra ţărilor române. Impărţirea acestui drept între două state de o putere neegală nu însemna altceva de cât predominarea celui mai tare.

Glasul Rusiei fiind totdeauna cu mare greutate în Constantinopole, numai acei domni puteau fi siguri pe tronul lor în principatele române, şi numai aceia puteau spera a fi realeşi la împlinirea sorocului de 7 ani ai domniei lor, care prin purtarea lor către Rusia dobândise favorurile acestei puteri [168].

[168] Astfel ambasadorul Rusiei Ribeaupierre scrie lui Ghika în 9 Iulie 1827: „je place ma confiance dans votre zele à remplir fidèlement les fonctions honorables que la Porte vous a confiées, et que la Russie voudrait sanctionner par ses suffrages. *Plus l'époque approche où un changement du chef de l'administration pourra avoir lieu, plus je voudrais vous devoir de la reconnaissance pour vos soins assidus*". Felix Colson. *De l'etat present et de l'avenir des principautes* etc. Paris

Convenția de Akerman care prefăcea dreptul general de protecție în unul special de amestec la punerea în lucrare cea mai decăpetenie a autorităței suzeranului — numirea domnului — dădea Rușilor pe de o parte în mâini soarta țărilor române, pe de alta reducea mai la nimica dreptul de suzeranitate al Porței. Totuși prin schimbarea domnilor la 7 ani se reînnoia prea des această punere în lucrare a dreptului de suzeranitate din partea Porței. De aceea prin tratatul de Adrianopole (1829) se stipulează ca domnii să fie aleși pe viață. Aceasta s'ar părea introdus în folosul principatelor care suferiseră foarte mult tocmai din pricina deselor schimbări de domnie; dar păstrarea dreptului de destituire, prin împreună învoire, dovedește într'un chip viderat că Rusia tindea numai să împiedice amestecul cel prea des al Turcilor la *numirea* domnilor, păstrându-și neatins amestecul său la *destituirea* lor, o izbândă neîndoielnică a politicei rusești.

Dar pe cât Rușii câștigau prin această serie suitoare în înrâurirea asupra țărilor române, pe atâta ei perdeau în simpatie prin alta coborîtoare. Am arătat mai sus cum încă depe vremile împărătesei Caterina, Românii începuse a cunoaște pe Ruși în adevărata lor fire, cum învățase a vedea în ei niște asupritori cel puțin tot atât de primejdioși ca și Turcii. Atare purtare sâlnică a Rușilor în principate, se reproduse în răsboaiele din 1789 și 1806. Apoi Românii suferise două pierderi de teritoriu, acea a Bucovinei în care Rușii fusese niște complici pasivi, și acea a Basarabiei în care ei fusese autorii unei rășluiri vădite. Românii deci trebuiau să cunoască în sfârșit cine erau Rușii și ce scopuri aveau ei asupra țărilor române; că nu iubirea și comunitatea religii împingea pe Ruși a se face, cu sau fără voie, apărătorii Românilor, ci numai cât propriul lor interes și dorința lor de dominare, de întindere și de cucerire. Dacă mai rămăsese încă vre-o urmă de simpatie pentru Ruși în țările Române, ea fu cu totul stânsă în răsboiul acesta. Purtarea Rușilor întrecu de această dată toate închipuirile; iar necazurile poporului — sporite încă și prin o ciumă altoită pe o foamete cumplită, care secera oamenii cu miile, și o boală de vite care reduse numărul lor la mai puțin de o pătrime ajunsese la un grad ne mai pomenit. „Suferințele zise St. Marc de Girardin sunt mai presus de orice descriere. Niciodată n'a fost o mai înspăimântotoare nimicire de ființe viețuitoare"[169]. „Bărbați și femei sunt puși la cară, având drept conducători niște Cazaci care nu cruțau nici bățul, nici vârful lancei lor. Peste 30.000 de Români sunt luați dela lucrarea câmpului pentru a sluji ca vite de tras. Cei mai fericiți fugeau în munți, unde

---

1830, p. 43. Asupra propășirii autorității rusești în principate, comp. Eliade (*l. c.* nota 7 numărul următor) p. 38 și urm.

[169] *Souvenirs de voyage.* I, p. 225.

nu aveau altă hrană decât scoarţa copacilor. Mitropolitul Valahiei, Grigore, fu surgunit în Basarabia, pentrucă ceruse mila năvălitorilor; e drept că el se opusese ca clerul să nu fie smuls dela altare, pentru a merge să care muniţiunile de răsboiu. Generalul Joltuhin om crud şi nemilos, răspunse la arătările ce i se făcuse: nu ne pasă de a şti cine fac slujbele, oamenii sau dobitoacele; numai cât ordinele să fie executate. Desordinile, delapidările şi în sfârşit lăcustele produseră foametea; ciuma se ivi în urmă, adusă prin mizerie, prin carele pline de răniţi şi prin înspăimântătoarea mortalitate a boilor, grămădiţi fără prevedere sau căzând de osteneală pe drumuri, pe care le umpleau cu leşurile lor descompuse" [170]. Chiar boieroaicele române care de altfel ţineau mult la ruşi şi-i chemau din toată inima pentru a naturaliza în ţările lor obiceiurile europene, îmbrăţişară de astădată interesul soţilor lor şi alcătuiră între ele un fel de ligă contra acestor mosafiri [171].

---

[170] Vezi: Elias Regnault. *Histoire politique et sociale des principautés*, p. 160. Drăghici, l. *c.*, p. 177 şi Felix Colson. *De l'état présent et futur des principautées* p. 451. Starea actuală a ţărei Româneşti în *Portofolio*, reprodus de *Uricarul* VI, p. 5—24. Cu toate aceste împăratul Neculai ordonase apărarea ţărilor române de orice abuzuri. Rescriptul lui c. Feldmareşalul Wittgenstein, 1828, *Uricarul* IX, p. 390.

[171] Lagan c. Laferronnays, 20 Mai 128. Raportul consulului francez în Academie. Acest raport interesant nu este publicat în vol. XVII-lea al documentelor Hurmuzaki; Asupra jafurilor ruseşti în Muntenia, vezi tot acolo rapoartele dela p. 65, 70, 72, 73, 79, 83, 87, 88, 89, 97, 102, 104—107, 114, 119, 120, 125, 137, 144, 150, 153, 157.

Din acest nămol de tânguiri şi de apăsări reproduc pe câteva: p. 120; „Les Boyards n'ayant point eu de réponse aux diverses représentations qu'ils ont faites, dans le temps, sur les fournitures nombreuses exigées de cette province et sur les moyens employés pour y satisfaire, une d'entrèux s'est déguisé, dans la vue de parvenir jusqu'au Comte Wittgenstein et de lui remettre une requete, par laquelle il est supplié de prendre en consideration leur pénible situation et de chercher à diminuer les maux qui pèsent sur leur pays". *ibidem*; „Le général Diebitch a accablé les boyards de reproches et des plus violentes injures, pout avoir causé les désastres de l'armée par leur mauvaise volonté à faire les furnitures nécessaires. Ils lui ont en vain représenté qu'ils avaient tout ce que le pays possédait et ne possédait pas, puisqu'ils avaient même achété dans les Etats de l'Autriche et en Russie, beaucoup d'objets livrès gratuitment à l'armmée, etc. Il leur a répliqué qu'ils mentaient, et que le jour de la punition viendrait bientôt pour eux". p. 147 „Il ne faut rien moins que 60 à 61000 chariots de bois, pour confectionner la quantité de biscuit demandée, et combien d'hommes sont-ils nécessaires pour abattre couper et trasporter ce bois?... On ne s'arrête pas à de pareils calculs, mai aussi la famine s'est déclarée dans les districts de Tecouch et de Falschi, et dans quelques mois, cele sera indubitablement dans toute la Moldavie, si on ne prand pas des mesures pour ménager devantage l'habitant. Les paysans, principalement ceux qui ont perdu leurs boeufs, soit en charriant les vivres, soit par la maladie épizootique, qui a régné pendant l'hiver et qui depuis quelques temps cesse de faire desravages, passent en Transylvanie. Il est notoire que des villages qui contenaient 400 à 450 leux, n'en ont pas aujourd'hui 250 à 300. Ceux qui se trouvent sur le route de l'armée, devienent chaque jour plus déserts". p. 158: „deux paysans que le Caimacan de Craiova avait menacés de punition (le Knout), s'ils ne fournissaient pas ce qu'ils ne possedaient pas, se sont frappés de coups de couteau à mort, dans son antrichambre même".

II

OCUPAŢIA RUSEASCĂ ŞI REGULAMENTUL ORGANIC

1828 — 1834

I. OCUPAŢIA RUSEASCĂ

Ruşii ocupase principatele române în 1828 şi luase în locul domnilor fugiţi ocârmuirea ţărilor. Stăpânirea lor în ele trebuia să ţină un timp destul de lung; căci ţările române erau să fie deşertate după cum s'a spus după plata întregei despăgubiri de răsboiu [1]. Din pricina lipsei de bani a Porţei, ele rămaseră sub Ruşi până la 1834.

Cu toate că Ruşii urmând politica lor tradiţională, se dădeau şi acuma drept liberatorii provinciilor dunărene, ei nu încetase de a întrebuinţa şi de astădată puterile acestor, spre înlesnirea operaţiilor răsboiului. Ei întocmiră o ocârmuire provizorie sub comitele Pahlen care însă neexecutând cu toată asprimea ordinele privitoare la nevoile armatei, fu şcos şi înlocuit ce generalul Joltuhin, tot atât de aprig, pe cât de blând şi îndurător se arătase Pahlen. Atunci începu acea hăţuială a poporului român pe care am descris-o mai sus şi care nu-şi mai găseşte asemenele ei în analele omenirei. Sfârşindu-se răsboiul, pe la Septemvrie 1829, Rusia se gândi că venise timpul ca să înceteze cu exploatarea ţărilor române, şi întorcând cruzimea în blândeţe să caute a ademeni iarăşi inimele fraţilor creştini la o plecare către dânsa, restabilind astfel adevăratele ei interese în Răsărit, uitate de nevoie cât timp ţinuse răsboiul. Gândul ascuns al Ruşilor ni-l destăinuieşte darea de seamă a

[1] Actul adiţional publicat în *Acte şi documente relative la istoria renaşterei României*, I, p. 329. Cf. p. 331 : „les provinces de Moldavie et de Valachie seront gardées en depot par la cour impériale de Russie jusqu'à l'entier acquittement de la somme".

lui Kiseleff către împăratul Neculai, asupra reorganizărei principatelor române în care spune că: „aşezarea ţărilor este o afacere neapărată pentru buna stare a unor regiuni megieşite cu noi *şi o măsură care va întări influienţa noastră politică asupra Orientului*" [2].

Starea ţărilor române era într'adevăr cu totul desnădăjduită, adusă pe deoparte prin asupririle armatelor ruseşti, care ne dând timp locuitorilor spre a-şi cultiva pământul, pricinuise o foamete cumplită, peste care veni să se altoiască o ciumă omorîtoare, încoronarea neapărată a oricărei atingeri mai îndelungăte cu molipsitele maluri ale Bosforului. Insuşi administratorul ţărilor române, comitele Pavăl de Kisseleff, rânduit de Ruşi în atare însuşire două luni după încheierea tratatului de Adrianopole, în 15 Noemvrie 1829, face despre situaţia ţărilor române în momentul când el apucă ocârmuirea lor următorul tablou care desigur că nu poate reproduce în abstractele idei toată grozăvia înspăimântătoarei realităţi: „Ciuma care se înrădăcinase în Muntenia dela 1812, la începutul răsboiului din urmă s'a răspândit, în ambele principate şi în anul 1829 bântuia în amândouă capitalele, 23 de oraşe şi 300 sate. Trebuinţa măsurilor de carantină, ţăpuirea oraşelor şi a satelor îngreuiau mijloacele de traiu, împiedecând aducerea proviziilor de hrană dela un loc la altul. Răul se mărea prin boală şi căderea vitelor. Numai în trei ţinuturi în răstimpul de câteva luni, au căzut mai mult de 100,000 de capte de vite, pe calea înspre Bucureaşti şi Dunăre. Neputinţa transporturilor militare aducea adesea nevoia de a se lua proviziile dela locuitori. Rechiziţia pusă în lucrare în timpul verei din 1829 a provocat nemulţumiri în popor, cu atât mai mult că ţăranul se vedea despuiat de avutul său tocmai în momentul când încheierea păcei insufla tuturor speranţa în micşorarea sarcinilor. Ţăranii îndeobşte se găseau în o mizerie extremă. Neatârnat de împrejurările răsboiului, recolta cea proastă adusă, mai ales prin o pustiere ne mai pomenită făcută de lăcuste, ciuma, grozava peire a vitelor, peste care se adăogeau abuzurile funcţionarilor administrativi, care căutau să se acopere cu pretextul cererilor ruseşti — toate aceste provocau nemulţumirea în contra Ruşilor. Se mai adăuga şi lipsa de bani, adusă prin scăderea numă-

[2] Darea de seamă a generalului comite Pavel de Kisseleff despre administraţia sa în Moldova şi Valachia dela 15 Noemvrie 1829 până la 1 Ianuarie 1834, publicată în Vol. I, al lucrărei lui A. R. Zabloţkii Desiatovskii, *Comitele Pavăl Kisseleff şi epoca sa, material pentru istoria împăraţilor Alexandru I, Nicolai I şi Alexandru II*, St. Petersburg 1882, 4 vol. care conţine texte parte ruseşti, parte franceze. Darea de samă a fost tradusă în româneşte de A. Papadopol-Calimah în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. IX, p. 114 şi urm. şi reprodusă de *Uricarul* lui Th. Codrescu în vol. IX şi X. Locul citat se află la Papadopol, p. 141 şi în *Uricarul*, X, p. 287.

rului contribuabililor, reduşi în Moldova dela 51.111 la 38.748. Peste 80.000 de chitanţe pentru predarea de provizie rămăsese neplătite de către însuşi administraţia noastră [3]. Aceste răle ascuţite întunecau şi făceau de o camdată să fie uitate acele datorite desorganizărei totale a puterilor publice, care se moştenise şi se agravase din ce în ce cu cât înaintase destrăbălarea ocârmuirei, şi pe care Kisseleff era să le descopere de îndată ce o stare mai puţin bântuită era să se aşeze peste ţările române.

Comitete Pavăl de Kisseleff. — Kisseleff temându-se a lua asupra-şi răspunderea unei însărcinări atât de complicate, vroi la început să o refuze; dar fu determinat a o primi prin însuşi stăruinţele împăratului, şi alegerea acestuia căzuse asupra unui om vrednic, care se apucă de uriaşa lui lucrare cu o hotărîre şi o lepădare de sine într'adevăr uimitoare. Ori câte nedreptăţi am fi suferit dela Ruşi, istoria nu va putea decât să recunoască nu numai faptele, dar mai mult încă scopurile cele bune pe care Kisseleff le-au avut faţă cu poporul român. Din acestea se poate încă întări ideia că nu ocârmuirea centrală rusească apăsase ţările române ci organele ei executive de oarece îndată ce se găseşte un om vrednic şi bun, starea Românilor sub Ruşi se îmbunătăţeşte.

Ocârmuitorul trebuia să înceapă prin ceeace era mai neapărat, stingerea molimei omorâtoare. El luă îndată măsurile igienice de curăţire şi desinfectare a oraşelor şi satelor, întrebuinţând spre a determina pe locuitori a da ajutorul cuviincios, intervenirea clerului. Nu puţin avu de luptat Kisseleff cu fatalismul cel orb al oamenilor neştiutori care credeau că toate măsurile sunt zadarnice, şi că nu poţi lupta contra voinţei lui Dumnezeu [4]. In cinci săptămâni se curăţiră 36 de oraşe şi 3.496 de sate, iar la 1 Ianuarie 1830 ciuma încetase, şi la 15 April nu mai rămăsese niciun bolnav. De şi înlăturarea calamităţei fu datorită poate mai mult stângerei ei fireşti, totuşi nu puţin contribui lucrarea lui Kisseleff a atrage asupra măsurilor lui luarea aminte a publicului, şi a-l predispune pentru primirea reformelor ce vroia să introducă.

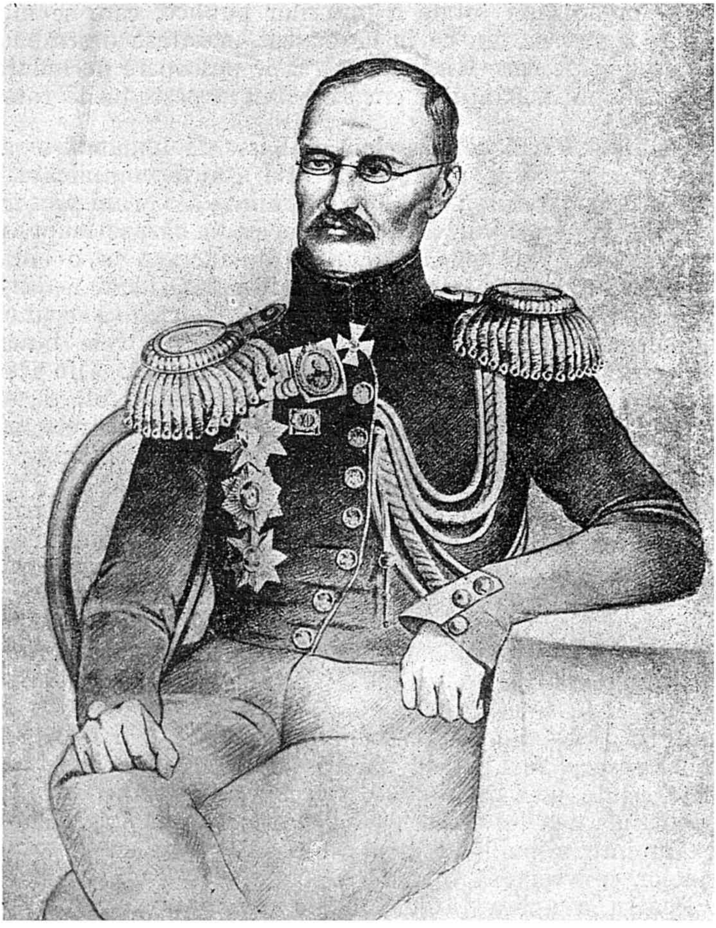
Pentru a apăra ţările române de întoarcerea boalei, el le împărţi în circumscripţii de observare, autorităţile administrative fiind îndatorate a raporta îndată celor superioare cazurile de bănuială.

Odată cu această îngrijire pentru înlăturarea ciumei, Kisseleff fu adus a se ocupa cu înbunătăţirea ramului medical, nefiind până atunci absolut nici o administraţie medicală, sau

[3] Darea de samă a lui Kisseleff în *Uricarul*, IX, p. 396. Comp. Drăghici, *Istoria Moldovei* pe *500 de ani*, II, p. 189.

[4] Darea de seamă citată în *Uricarul* IX, p. 339. *Cf.* un raport al lui Kisseleff c. Nesselrode, 10 Iunie 1831, *ibidem*, VIII, p. 384.

vreun aşezământ atingători de medici sau farmacişti. El înfiinţă deci comitete medicale în Iaşi şi Bucureşti, care începură a funcţiona pe la 1830, şi aveau drept cădere a observa feluri-

Contele Paul Kisseleff
Fotografie după originalul care se află la Legaţiunea rusă din Bucureşti.
Colecţia Academiei Române.

tele boli din ţară, a cerceta diplomele înfăţişate de medici şi farmacişti, a îngriji de punerea în stare a spiţeriilor a da consultaţii gratuite celor lipsiţi de mijloace. Se rânduiră medici şi prin districte pe unde se putură afla, O măsură însemnată fu introducerea altoirei, ca apărătoare în contra vărsatului.

Tot în scopul apărărei locuitorilor de boale molipsitoare, comitele de Kisseleff înfiinţă o carantină dea lungul Dunărei, numind ca inspector general al întregei linii pe generalul Mavros, ajutat de mai mulţi dregători ruşi.

De abia însă se mântuise ţările române de ciumă, şi iată că în 1831 holera se întinde asupra lor, venind deastădată din părţile ruseşti. Intr'un raport al lui Kisseleff din 10 Iunie 1831, el arată cancelarului De Nesselrode că „pustierile pe care boala le face în Iaşi sunt fără seamăn, lucru de care se poate ori-cine convinge din lista morţilor dela 1 — 9 Iulie. Numai cu mare greutate am putut parveni a deşărta acest oraş infect şi nesănătos de $^2/_3$ din poporaţia sa. Cei 8 — 10 mii de locuitori rămaşi dau dela 150 — 180 victime pe zi, fără ca să se poată face între aceste vre-o deosebire în număr după clasele poporului. Bogaţi cât şi săraci sunt tot atât de neputincioşi faţă de biciul ce îi loveşte. Din toţi medicii unul singur se mai îngrijeşte de bolnavi, întrucât ceilalţi toţi, parte au murit, parte au fugit. Nu este nici o umflare a zice că dela boierul cel mai bogat până la meseriaşul cel mai nevoiaş, toţi sunt loviţi de aşa desnădăjduire că niciun mijloc, fie de convingere, fie de asprime, nu poate să-i îndemne la îndeplinirea datoriilor. Tribunalele au încetat din lipsă de judecători şi de împricinaţi " [5].

De şi o atare împrospătare a nenorocirei de abia înlăturate, putea să descurajeje până la un punct pe Kisseleff, mărimea caracterului său se vede din aceea, că pe când toţi fugeau el stătu pe loc, hotărît a-şi face datoria pânăla sfârşit, dispunând că în caz de a lui primejduire să fie înlocuit cu generalul Dietrich.

El ia însă măsuri nu mai puţin energice spre a combate şi această nouă epidemie scoţând oamenii din oraşe la câmp în barace şi împrăştiind pretutindene instrucţii asupra modului de a combate şi a preveni molipsirea. In totul el constată că din 2.871.162 de locuitori ai ambelor ţări române, se îmbolnăvise 33.650 şi murise 20.218, care rezultat comparat cu mortalitatea din Ungaria se arată ca mult mai favorabil.

După ce Kisseleff contribue la înlăturarea ciumei şi a holerei, el ia măsuri pentru îndepărtarea foametei, dând făină locuitorilor din rezervele armatei şi mai aducând alta dela Odesa. El ia tot odată o măsură mai obştească, pentru a preveni reivirea unei lipsi, înfiinţând coşerile de rezervă, în care ţăranii trebuiau să depună în fiece an o parte din recolta lor, preschimbată la fiecare seceriş, pentru a avea în cazuri de lipsă [6].

[5] Raportul din 10 Iunie citat în nota precedentă.

[6] S'a spus ca coşerele fusese înfiinţate de Kisseeleff, în scopul de a creà magazii de provizii pentru trebuinţele oştirilor ruseşti (Elias Regnault: *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Paris, 1855, p. 175). Calomniarea

Ocârmuitorul după ce ajunse să asigure existenţa fizică a poporului încredinţat îngrijirilor lui, se apucă de reorganizat şi întocmit aşezămintele lui, care se aflau cu toatele în cea mai deplină destrăbălare. Aşa în privirea siguranţei publice, parodia de poliţie ce exista mai înainte era aşa întocmită încât în loc de a împiedica furtişagurile, le înlesnea. Anume spătarul în Muntenia şi hatmanul în Moldova aveau pentru paza obştească, sub ei, o sumă de catane; dar această straje nu era plătită, ci avea dreptul de a lua a 10-a parte din lucrurile prinse de furat. Se înţelegea dela sine că ea avea interes să fie cât de mulţi tâlhari, spre a-şi spori folosul. De aceea se încheia adevărate tovărăşii între garda spătărească sau hătmănească şi bandele de hoţi, cari niciodată nu erau prinse, de şi se lăsau în aparenţă a fi surprinse, spre a îndreptăţii împărţirea prăzei. Spătarul sau hatmanul vindeau posturile de polcovnici şi căpitani cu 15 — 20.000 de lei, în loc de ale plăti leafa. Aceştia la rândul lor vindeau posturile mai mici, şi catanele însăşi trebuiau să *plătească dreptul lor de a sluji* cu câte 7 lei pe lună [7].

Kisseleff pentru a îndrepta o astfel de stare de lucruri, luă măsura foarte nimerită de a îndatori pe locuitorii satelor a nu mai găzdui oameni necunoscuţi, făcând obştia răspunzătoare de faptele unor asemenea. Se instituie apoi un cordon de grăniceri din 79 de sate de margine, care avea de apărat hotarele ţărei, de trecerea oamenilor fără căpătâiu. Pentru a se putea asigura liniştea publică şi a da guvernului ţărei şi autoritatea trebuitoare, se înfiinţează o strajă pământească, compusă în Moldova din 1.096, iar în Muntenia din 4.587 de oameni, avându-se totodată ca scop din partea Rusiei, de a forma în ţările române sâmburile unei puteri militare, care ar putea fi întrebuinţate în contra Turciei în viitoarele răsboaie [8].

Instituirea unei poliţii preventive făcând mai puţin trebuitor elementul de spaimă în aplicarea pedepselor, comitele de Kisseleff crezu că poate să mai îndulcească prea cruda lor asprime. El desfiinţă tortura şi pedepsele cele barbare aplicate criminalilor; ba el merse până acolo să înlăture de fapt chiar pedeapsa morţei, înlocuind-o cu munca silnică pe viaţă.

Nu puţin contribui la liniştita petrecerea a locuitorilor Munteniei cedarea către ea a cetăţilor turceşti de pe malul muntenesc, stârpindu-se astfel cuiburile de vecinici prădăciuni din sânul chiar al ţărei.

---

intenţiilor lui Kisseleff se vede de pe aceea că el înfiinţase atare magazii după ce Ruşii sfârşise răsboiul. Şi apoi chiar azi nu se discută reînfiinţarea lor, deşi sub o altă formă?

[7] Darea de samă în *Uricarul*, X, p. 283. Comp., raportul lui Barbu Ştirbeiu asupra stărei Munteniei din 1832 în *Convorbiri literare*, XXII, p. 738.

[8] Depeşa din 14 Aprilie a lui Kisseleff c. Nesselrode, rezumată de Papadopol-Calimah, l. c. p. 90.

Unul din neajunsurile de căpetenie ale vechiului sistem de ocârmuire, repeta în toate ramurile ei meteahna capitală constatată la organizarea poliţiei, anume împărţirea dregătoriilor publice la acei ce dădeau mai mult, spre a lor dobândire şi care se mulţumiau cu o leafă de râs ce nu acopereau nici procentele capitalului dat spre obţinerea funcţiei. Prin stoarceri abuzive şi nedreptăţi strigătoare la cer, cei miluiţi cu dregătoria izbuteau însă a scoate depe spetele poporului încă un câştig însemnat peste toate cheltuielile făcute. Aşa bună oară zapciii (funcţionari analogi subprefecţilor de astăzi), deşi aveau sub a lor ocârmuire plăşi uneori de 10.000 de locuitori, primeau ca leafă lunară numai suma de 15 lei adecă $^{1}{}_{2}$ de galben. Sameşii sau casierii de district aveau leafă câte 100 de lei pe lună, şi trebuiau să plătească ocuparea postului lor, după însemnătatea districtului cu 5 — 20.000 de lei, răspunşi marelui visternic. Să se adaogă la atare isvor de corupţie şi graba pe care slujbaşii trebuiau să o pună în lucrare, ei fiind schimbaţi la fie-ce an [9].

Neexistând niciun control, şi fiecare dregător ştiind că cu sfârşitul anului înceta izvorul câştigului său, el se silia din răsputeri să-l facă cât se poate de productiv. Mijlocul întrebuinţat de ei era pe de o parte jefuirea privaţilor, pe de alta apropierea banilor publici. Ispravnicii, zapcii, sameşii, condicarii şi în deobşte tot omul ce dispune de o fărâmă cât de mică din autoritatea statului, ascundeau totdeauna adevărul asupra numărului contribuabililor, dând numai o parte din sumele încasate dela ei la fondurile publice şi oprind restul spre propriul lor folos. Nefiind niciun mijloc de garantare a intereselor private, încasatorii banilor publici luau apoi contribuţia de două sau chiar de trei ori dela acei cu dare de mână, punând adeseori pe cei ce aveau să plătească pentru cei lipsiţi. Uneori, mai ghibaci, combinau ambele moduri de despoiere, ceeace se întâmpla mai ales la rechiziţiile în natură. Aşa bunăoară „se cerea dela un district o sută de care de fân; ispravnicii le împărţiau înadins la cantoanele cele mai depărtate de locul transportului şi unde atare product se făcea mai puţin; ţăranii alergau îndată să roage pe ispravnici să primească bani: treizeci, patruzeci san cincizeci de lei de car şi chiar mai mult dacă era vreme de iarnă, numai să-i îngăduie să nu dee fânul. Ispravnicii primeau banii şi urmau aceeaşi tactică cu toate cantoanele, până la cel din urmă, care era silit în sfârşit a da tot fânul cât trebuia" [10].

---

[9] Raportul lui Barbu Ştirbeiu, *Conv. lit.*, XXV, p. 740. Darea de samă a lui Kisseleff, Papadopol-Calimah, *l. c.*, p. 140. Const. Radovici din Goleşti, *Insemnarea călătoriei mele în anii 1824, 25 şi 26, Buda,* 1826. (Bibl. Acad. şi 4.706), p. 99. Mai vezi şi un ordin al Împ. Neculai c. comitele Pahlen, 1828, Hurm., *Doc. Supl.*, IV. p. 326.

[10] Raportul lui Barbu Ştirbeiu, *l. c.* p. 743.

Dările erau împărţite asupra satelor după capriciu, mai ales după favoare, fără privire la numărul adevărat al contribuabililor. Un sat cu 100 de locuitori plătea adeseaori o dare mai însemnată decât unul cu 500. Dar contribuţia către stat, deşi mare şi îngreuitoare, reprezenta totdeauna numai o mică parte din ce se lua; căci toţi funcţionarii trebuind să-şi scoată despăgubirile şi câştigurile lor, aruncau asupra satelor cheltuieli înzăcite. Pe lângă aceste lipitori statornice, se mai iveau încă şi altele trecătoare, dar mult lacome, Turcii, care veneau sau treceau prin ţări.

Dar apoi când se aruncau vr'un impozit asupra averilor văzute a locuitorilor, vite, vin, albine, oi? Implinirea unori asemenea se lăsa cu totul la bunul plac al unor oameni care îşi făcuse o tristă reputaţie de lăcomie şi de nesaţ, ca unii ce erau socotiţi mai în stare a stoarce din impozit suma cea mai mare cu putinţă. Plângerile locuitorilor în atare împrejurări rămâneau neascultate, pentrucă orice îngrădire a împlinitorilor ar fi fost potrivnică interesului guvernului.

Domnii însă întinzând până la aşa grad abuzurile, erau datori să dee oarecare foloase boierilor, ca să-i ademenească a le suporta nesuferitul despotism. Aceste foloase erau iarăşi izvorul unor noui feluri de fără de legi. Sub pretext de ajutor pentru lucrarea pământurilor boiereşti, domnii încuviinţau boierilor posluşnici dintre ţărani, scutiţi de orice dare, în afară de scutelnici, care răspundeau darea boierilor în loc de a o plăti către visterie.

Aceste două categorii de oameni scutelnicii şi posluşnicii apăraţi de dări către stat, se urcau împreună la cifra uriaşă de 100.000 de familii, a patra parte a sumei tuturor contribuabililor. Se înţelege că micşorându-se numărul dajnicilor, trebuia, spre a se menţinea neatins venitul ţărei, să se încoarde tot mai mult contribuţiile pe cei impuşi [11].

In privirea comerţului el era aproape cu totul paralizat prin privilegiul ce-şi luase Turcii de a se aproviziona ei întâi cu toate obiectele trebuitoare lor, pe preţuri impuse de ei şi care nu despăgubiau adese ori pe producător nici de cheltuielile producerii. In ordinea judecătorească domnul era stăpân pe toate drepturile oamenilor pe care el le hotărea, şi mai mult decât atâta, hotărîrea unui domn putând fi revocată de altul următor, expunea averile oamenilor la toate schimbările provocate de urile de partide sau de duşmăniile personale [12].

In toate celelalte ramuri ale vieţei publice precum în învăţătură, lucrări de interes general, îngrijire de agricultură şi industrie, urmă o deplină părăsire şi delăsare deplină a mer-

[11] Darea de samă a lui Kisseleff, *l. c.* p. 140.
[12] Raportul lui Barbu Ştirbeiu *l. c.*, p. 749—750.

sului lor la voia întâmplărei. Iată în trăsături generale, singurele pe care poate să le reproducă gândirea, icoana unei realităţi de o mie de ori rea şi mai usturătoare.

In locul acestei stări destrăbălate se introduc reformele prevăzute prin Regulamentul Organic. Rusia era împinsă, după cum spune Kiseleff, „a înterveni în afacerlle ocârmuirei principatelor, de interesul şi îngrijirea pe care le datoreşte la nişte provincii mărginaşe. Ea trebuia să caute a stabili buna stare viitoare a locuitorilor principatelor şi a da prin efectele organizaţiei lor celei noue, popoarelor creştine din răsărit, o dovadă morală a generozităţei protecţiei sale, care trebuia să menţină influenţa ei asupra lor"[13].

In o singură privire măsurile luate de Kisseleff se arătau ca potrivnice propăşirii. Sunt acele ţintitoare la cenzura scrierilor. Innainte de ocupaţia rusească acest aşezămint nu existase în Ţările Române. E drept că cărţile fiind aproape excluziv cu conţinut religios nu puteau da motive de bănuială decât doar pe partea canonică. Dar pe timpul lui Kisseleff scrierile începură a se întinde şi în alte domenii decât cel religios şi tocmai când ele ar fi putut începe să lumineze mintea, cenzura vroia să le cureţe cuprinsul. Franţa fu lovită prin această măsură în comerţul ei de librărie[14].

Din moment ce Ruşii îşi pusese ca ţintă cotropirea Impărăţiei Turceşti, prin pornirea în contra ei a popoarelor creştine ce o locuiau, ea trebuia să atragă simpatiile acestor prin perspectiva unei stări mai bune decât aceea în care se aflau sub apăsătoarea ocârmuire turcească. Şi dacă realitatea nu corespunse întotdeauna scopului urmărit; dacă Ruşii apăsară, în timpul ocupaţiei principatelor, pe locuitorii lor mai greu chiar de cum o făcuse Turcii, aceasta se întâmplă întotdeauna în contra vrointei ocârmuirei centrale, de către organele ei subalterne, militari mai ales, care erau împinşi de nevoile momentului a uita scopul mai înalt al politicei ruseşti.

De astădată însă omul ales de împărartul e sp îndeplinia ţinta politicei ruseşti, se întâmplase pentru fericirea ţărilor române, să fie o minte luminată şi un caracter liberal şi neprihănit care era să întreacă peste măsura permisă de interesele politice ale Rusiei îngrijirea de acele româneşti. Şi dacă Kisse-

[13] Memoriul lui Kisseleff, din 8 Martie 1832, reprodus din publicaţia rusască citată mai sus, (p. 86 nota 2) în *Uricarul*, IX, p. 329. Comp. pentru amănunţimi însoţite chiar de tablouri statistice şirul de memorii ale lui Bois-le-Comte, din 1834. Hurm. *Doc.* XVII. p. 328—403. Este cea mai desăvârşită expunere a stării Ţărilor Române la începutul secolului al XIV-le.

[14] *Cenzura în Moldova* de Radu Rossetti, în *An. Ac. Rom.* Comp. Lagon c. ducele de Broglie 9 Dec. 1833 Hurm. *Doc.* XVII. p. 307 : „on a établi une censure sur les livres, principalement sur les nôtres, qui sont à peu près les seuls qu'on lise".

leff ar fi fost alcătuitorul întregului complex de legi care poartă numele de regulamentul Organic, el ar fi imprimat şi organizărei politice acelaş spirit liberal şi de dreptate care caracterizează părţile introduse de el.

Şi cu toate aceste în mai multe rânduri Kisseleff era să părăsească nesfârşită lucrarea încredinţată lui. Aşa mai întâi el vroeşte să se retragă în Mart 1830, din pricina unui conflict cu comandantul suprem militar Diebitsch Zabalkansky. Intrucât răsboiul se sfârşise, împăratul pentru a împăca pe Kisseleff, şi a-l face să rămână în postul unde până atunci chiar dăduse dovezi de înaltă destoinicie, îi încredinţează şi comanda supremă a armatei de ocupaţie, pe cât timp aceasta era să mai ţină [15]. Puţin timp după aceea, în 14 April 1830, se închee convenţia adiţională la tractatul de Adrianopole, în Petersburg, prin care se dispunea ca deşertarea principatelor să se facă după plata celui întâi milion din despăgubirea de răsboiu [16]. Atare reducere a termenului ocupaţiei se făcuse de Ruşi, mai ales din consideraţie către Austria, în contra părerei căpiteniilor ruseşti, dintre care mareşalul Diebitsch susţinea că de aceea ceruse el termenul de 10 ani ca drept de ocupaţie a principatelor de Ruşi, sperând că în acest timp Europa se va deprinde cu ideea încorporărei lor în împărăţia rusească [17]. Şi Kisseleff era de părere a se prelungi pe cât se putea ocupaţia ţărilor române, mai întâi pentru a păstra Rusiei poziţia precumpănitoare pe Dunăre, apoi spre a putea pune regulamentul în aplicare încă sub ocârmuirea lui, temându-se că dacă ar fi lăsat să fie aplicat de domnii naţionali, atunci toate dispoziţiile privitoare la ţărani, la care Kisseleff ţinea foarte mult, să nu fie înlăturate prin intervenţia boerilor pe lângă domni [18].

Stăruinţa cea prea mare a lui Kisseleff de a prelungi ocupaţia, pe care guvernul rusesc sub presiunea Austriei era dispus să o scurteze, îi atrage din partea ministrului Nesselrode bănuiala că ar urmări interese personale în menţinerea ocupaţiei principatelor. Kisseleff atunci îşi dă din nou dimisia în 27 Iulie 1833. Deşi de astădată retragerea lui este primită, el urmează înainte a conduce ocârmuirea până la 11 April 1834, când prezentând Porţei lista boerilor din care trebuiau să se aleagă domnii, el părăseşte ţările române [19].

[15] Papadopol Calimah, *l. c.*, p. 84.

[16] *Ibidem*, p. 99. Memoriul lui Kisseleff din 8 Martie, *Uricarul*, IX, p. 335 Actul convenţiunei de Petersburg lipseşte din *Documentele privitoare la renaşterea României*.

[17] Kisseleff c. Nesselrode, 19 Fevruarie 1832, *Uricarul*, VIII, p. 399.

[18] Kisseleff c. Nesselrode, 3 Septemvrie 1831, *ibidem*, p. 386. cf. Papadopol Calimah, p. 91.

[19] *ibidem*, p. 102.

2. REGULAMENTUL ORGANIC; PARTEA POLITICĂ ŞI ADMINISTRATIVĂ.

Alcătuirea Regulamentului. — Prin convenţia de Akerman din 1826 se prevedea că „spre a se îndrepta gravele atingeri aduse ordinei în feluritele ramuri ale ocârmuirei interne prin turburările întâmplate în Moldova şi în Muntenia, gospodarii vor fi ţinuţi a se ocupa fără cea mai mică întârziere împreună cu divanurile respective de măsurile trebuitoare pentru a îmbunătăţi starea principatelor, şi acele măsuri vor forma obiectul unui regulament obştesc pentru fiecare provincie fiind pus de îndată în lucrare[20].

In urma acestei convenţii Poarta dă un hatişerif, îndatorind pe Grigore Ghica al Munteniei şi pe Ioan Sturza al Moldovei ca împreună cu divanurile să alcătuiască acele legi constitive pentru ambele ţări. Domnii rânduesc câte o comisie; dar Turcii lucrau pe sub ascuns pentru zădărnicirea întreprinderei începute chip din ordinul lor[21]; apoi boerii erau protivnici reformelor după cum ne-o spune agentul rusesc Leprandi, în raportul său din 1828 către împăratul, în care arată că „cea mai mare parte din boeri doresc prelungirea haosului cârmuirei astăzi în fiinţă. Orice guvern care ar pune stavilă arbitrarului şi hoţiilor este păgubitor în ochii boerilor Moldoveni" Motivul acestei ţinute a boerilor sunt date de generalul de Kisseleff în darea lui de seamă prin aceea că „guvernul provizor s'a încredinţat că boerii au avut în vedere îngrădirea puterii Domnitorului, dar nici odată nu şi-au închipuit că această reformă ar putea să atingă sistemul propriilor lor foloase bazate pe scutelnicii, poşlusnicii şi pe felurite alte foloase cari, în lipsă de o bună gospodărie, constituiau singurul mijloc de existenţă al clasei boereşti[22]. De aceea şi aceste comisii nu fac nimica şi sunt dela sine desfiinţate prin declararea răsboiului în 1828.

Guvernul rusesc, odată cu începerea duşmăniilor şi ocuparea principatelor, ie el în mâni întocmirea Regulamentului şi trimete pe Daschkoff în ţările române cu o instrucţie minis-

[20] Convenţia dela Akermann, reprodusă în *Acte şi documente privitoare la Renaşterea României*, I. p. 317. Asupra epocei Regulamentului Organic, cea mai bună şi mai complectă lucrare este aceea a mult regretatului meu prieten Pompiliu Eliade: *La Roumanie au XIX-e siècle, président plenipotentiaire* 1828—1834. Paris 1914.

[21] Papadopol-Calimah *l. c.*, p. 82. Comp. memoriul lui Kisseleff din 8 Martie 1832, *Uricarul*, IX, p. 30: „Les causes qui ont servi d'obstacle à l'exécution de cette partie de la convention d'Akerman sont connues. La Porte n'y ayant pas franchement adéré, lui suscitait des entraves, en se servant de la classe privilégiée qui persistait dans le maintient d'un ordre de choses qu'elle exploitait à son profit".

[22] Papadopol Calimah. *l. c.* p. 142.

sterială, asupra spiritului în care trebuiau întreprinse reformele. Generalul Joltuhin, urmaşul lui Pahlen în administrarea principatelor, institueşte comisiile din boerii moldoveni şi munteni, care încep lucrarea lor, cum spune generalul de Kisseleff, în mijlocul vuetului răsboiului[23]. Aceste comisiuni apucând să întocmească, *conform instrucţiilor ruseşti*, capitulile cele dintâi ale Regulamentului, acele privitoare la organizarea politică a principatelor, care conţineau după cât se vede ideile curţii protegiuitoare, Kisseleff nu putu să le mai modifice şi le primi astfel cum fusese redactate, de şi ele nu corespundeau cu vederile lui[24]. Tot restul regulamentelor fu întocmit de comisiile întrunite în Bucureşti ale Muntenilor şi Moldovenilor, sub neîncetatul control al comitelui de Kisseleff.

Comisia din Bucureşti se alcătuia sub preşedinţia consilierului de stat Minţiaki, pentru Muntenia din banul Grigore Băleanu, vornicul Gheorghe Filipescu, numiţi de autoritatea rusească, iar logofătul Ştefan Bălăceanu şi hatmanul Alexandru Vilara aleşi de adunare, având de secretar pe vornicul Barbu Ştirbei. Pentru Moldova figurau vistiernicul Costache Paşcanu şi vornicul Mihai Sturza numiţi de Kisseleff, iar vornicul Costache Conache şi vistiernicul Iordache Catargiu, aleşi de obşteasca adunare, şi având ca secretar pe Gheorghe Asaki. Un membru din adunarea obştească a Munteniei, Ioan Văcărescu, protestând în contra preşiderei comisiei de întocmire a Regulamentelor, de către un general rus, în contra obiceiului ţărei, care cerea ca mitropolitul să fie în fruntea ei, este dat afară din adunare şi surghiunit imediat[25].

In timpul cât comisia lucra în Bucureşti, se iviră în ţările române păreri deosebite asupra organizărei lor, unele cu

[23] Discursul lui Kisseleff la deschiderea adunărei extraordinare de revizie a regulamentului din Muntenia, 10 Martie 1831, *Uricariul*, IX, p. 283. Comp. Papadopol-Calimah, p. 141.

[24] Kisseleff c. Butenief, 30 Oct. 1832, *Uricarul*, IX, p. 359 : „Les deux prémiers chapitres du réglément ont été rédigés et présentés avant moi, par mon prédécesseur". Aiurea Kisseleff c. Orloff, anexă la depeşa lui din 27 Iulie 1883, (?) *Uricarul*, p. 367, répetă că „primele capitule al regulamentului au fost redactate după instrucţiile ministeriale". Vom vedea mai jos criticile lui Kisseleff la adresa lor.

[25] Heliade *Echilibrul între antiteze*, Bucureşti, 1859—1869, p. 61, arată că Văcărescu fusese îndemnat la atare pas prin mai mulţi alţi membri care nu vedeau cu ochi buni amestecul Ruşilor în legislaţia internă a Munteniei. Aceştia erau : Grigore Brancovanu, Constantin Bălăceanu, Barbu Văcărescu, Constantin Câmpineanu, Scarlat Grădişteanu, Grigore Cantacuzino, Ioan Filipescu şi Emanoil Băleanu. Ordinul de surgun al lui Ioan Văcărescu, vezi în *Analele parlamentare ale României*, I, p. 67. Protestarea lui Văcărescu adeverită de agentul francez Bois-le-Comte. Raport din 17 Mai 1834 Hurm. *Doc.* XVII. p. 386 ; „il me déclara, spune francezul, que nous devions voter sous la présidence du Métropolitain. Trois deputés valaques refusèrent définitivement leurs adhésion au réglément". Aiurea p. 393 adaoge : „M. Vacaresco s'est fait rémarquer par l'opposition énergique qu'il a relevé contre les Russes dans le sin même de l'assamblée"

idei înaintate, sprijinind libertatea şi democraţia din partea urmaşilor *carvunarilor* din 1822 sub conducerea spătarului Sion, alţii cerând o întocmire aristrocratică care să mărginească numai în favoarea privilegiaţilor puterea cea prea mare a domnului. Kisseleff văzând aceste apucături care puteau să stânjenească lucrarea Regulamentului, chiamă la Bucureşti pe câteva din căpiteniile frământărilor şi-i ţine aici la gazde silite, sub privigherea poliţiei, până la desăvârşirea lucrărei comisiei, care îndeplineşte în Aprilie 1830 [26].

Aceste împrejurări arătate de Drăghici pot fi întărite şi lămurite prin mai multe documente. Aşa un raport al consulului prusian spune, că „guvernul a arestat mai mulţi indivizi din clasa a doua a boerilor, căci nu se bănueşte ca clasa întâi să protesteze, fiind Regulamentul făcut în favoarea ei". In proclamaţiile nemulţumiţilor, răspândite pe uliţele Iaşului, se spunea, că „mult sânge va fi vărsat până când Regulamentul să ajungă a fi pus în lucrare" [27].

Alt document ne arată nemulţumirile negustorilor, a preoţilor şi a micilor proprietari de prin oraşe, din pricina măsurătorilor ce se făceau, a binalelor şi locurilor lor, pe care se aşteptau să le vadă supuse la dări.

O mişcare destul de însemnată de acest fel se face în Ploeşti şi Bucureşti, iar oamenii se purtau cu gândul de a trimite un apel la poartă [28].

Mai însemnată însă decât aceste turburări fu răscoala ţăranilor, pricinuită prin măsurile de recrutare introduse de Kisseleff, în 1831, când el vroi să înfiinţeze straja pământească, un fel de jandarmerie trebuitoare pentru menţinerea ordinei.

Revoluţia ţărănească avea un caracter destul de serios. Se răsculaseră satele din ţinuturile Romanului, Bacăului, Hârlăului, Herţei şi a Neamţului, în număr de aproape 60.000 de oameni cari se înarmaseră, punând străji la intrarea satelor şi vestind satele vecine prin semnale de foc, după vechiul obicei. Ispravnicul de Hârlău, Cogălniceanu, fusese crunt bătut iar aghiotantul rus al preşedintelui Mircovici, unul Baschievici, fusese îmbrăcat în haine murdare şi pline de paraziţi. Ei mai ameninţau să dee foc Iaşului, în cazul când ar urma înainte cu recrutarea. Această răscoală trebui înnăbuşită cu armele prin o luptă dată la satul unguresc Săbăoanii unde periră mai mulţi ţărani.

---

[26] Drăghici, *Ist Mold.*, II, p. 181 182. Comp. procesul-verbal de deschidere a şedinţelor comisiunei muntene din Bucureşti, 4 Iulie 1829 în *Analele parlamentare ale României*, I. p. 99.

[27] Margotti c. Brasier, 26, Aprilie 1831, Hurm. *Doc* X. p. 455.

[28] Kreuchely c. Brasier. *Ibidem*, p. 457.

Dar lucru straniu: ţăranii arătau că boerii le-ar fi adus această pacoste pe cap, deoarece în Basarabia care era sub ruşi recrutarea nu exista [29]. Ei cereau deci să ştie sub cine rămâne ţara: sub Ruşi sau sub Turci; căci sub boeri nu voesc sub nici un chip să mai rămână.

Acest simptom este tot atât de caracteristic pentru simţimintele ţăranilor către boeri, precum acel notat mai sus despre învoirile boerilor de a schimba starea de lucruri existentă, arată adevăratele simţiminte ale boerilor către ţărani.

In aceste mişcări trebue deosebite două tendinţi: una bazată pe idei şi simţiminte statornice, şi care avu urmări însemnate asupra desfăşurărei viitoare a împrejurărilor, cum erau acele pornite din rândurile boerimei din punctul de vedere naţional, precum şi acele plecate din rândurile boerimei mici, din acel al egalităţei; nu mai puţin însă şi încordarea tot sporită a relaţiilor dintre boeri şi ţărani. A doua tendinţă, întemeiată pe interese momentane, precum opoziţia la recrutare sau îngrijirea pentru impunerea dărilor, erau să dispară fără urme din viaţa poporului român.

Aceasta era însă opoziţia numai premergătoare contra Regulamentului Organic. O alta mult mai adâncă trebuea să străbată din straturile poporului român contra fondului legiuirii însăşi impusă de Ruşi Moldovei şi Munteniei, cu toate că această opoziţie puse mai mult timp pentru a izbucni.

Această opoziţie va fi înţeleasă când vom arăta în ce constau schimbările făcute de Regulament în raporturile economice şi sociale dintre clasele locuitorilor.

Regulamentul fiind astfel alcătuit, după instrucţiile ruseşti, pentru organizarea politică, şi sub privegherea lui Kisseleff pentru cea administrativă, de comisia mixtă 4. din Bucureşti, este trimis la Petersburg împreună cu o deputăţie de trei membrii care-l lucraseră: vornicul Mihai Sturza, logofătul Alexandru Vilara şi Aga Gheorghe Asaki. Se întocmeşte la Petersburg o comisie compusă din aceşti boieri şi doi funcţionari ruşi, Catacazi şi Minţiaki, sub preşedinţia secretarului de stat Daschkoff [30] care comisie mai face câteva modificări; apoi am-

---

[29] Margotti c. Kreuchely, 14 Martie 1831, *ibidem*, p. 453, Comp. 21 Aprilie 1831, *ibidem*, p. 454: „Ils se plaignaint qu'en Bessarabie qui est terrain russe, il n'y a pas encore été levé des recrues d'aucune espèce". Comp. Mihail Sturza c. Butenieff 12 Ian. 1836, Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 311: „L'insurrection des villages n'a pu être étouffée que par la force des armes". Comp. „Din amimtirile unui boier moldovan, Dumitru Ghiţescu, comunicare făcutăt de mine în *Analele Acad. Rom.*, 1910.

[30] *Ibidem.* Din toată această expunere rezultă cu evidenţă că deşi Ruşii au luat prin instrucţiile şi privigherea lor o parte însemnată la lucrarea regulamentului, el cu toate aceste nu a fost lucrat la Petersburg, după cum pretinde Kuch, *Moldauisch Valachische Zustände in den Jahren von 1828 bis 1843*, p. 9 şi 14 şi

bele regulamente, al Munteniei şi Moldovei sunt trimise îndărăpt lui Kisseleff, spre a le da în desbaterea şi votarea adunărilor extraordinare, ce trebuiau să fie întrunite spre acest scop. După ce el este desbătut, modificat şi primit de adunări, apoi întărit de Poartă, este pus în lucrare şi anume la Iulie 1831 în Muntenia şi la Ianuarie 1832 în Moldova.

Măsuri administrative. — Am spus mai sus că partea organizărei politice a regulamentului, fusese lucrată încă înainte de venirea lui Kisseleff, care îndeplini apoi rămăşiţa dispoziţiilor de natură administrativă. Fără îndoială, partea cea mai bună şi folositoare ţărilor române din legislaţia rusească este aceasta din urmă, pe când organizarea politică a Statelor era întocmită mai mult pentru a sluji ca istrument de dominaţiuni intereselor ruşeşti, iar relaţiile dintre ţărani şi boeri ar fi fost regulate după cererile pe care ruşii aveau interes a nu şi-i înstrăina în vederea scopului de dominare.

Măsurile prevăzute de Kisseleff în regulamentul organic nu sunt decât complectarea acelora luate dela început chiar, de ocârmuitorul rus spre a introduce ordinea şi a înlătura abuzurile[1]. Aşa legiuirea cea nouă cuprinde pe lângă regulamentarea mai amărunţită a carantinelor, coşerelor de rezervă, poliţiei şi străjei pământeşti, acea a ocârmuirei oraşelor şi îmbunătăţirei stărei lor, prin paveluirea şi iluminarea stradelor, precum şi prin măsurile de apărare contra focului. Se mai prevăd mijloace pentru construirea şoselelor. Regulamentul înfiinţează pentru întâia oară în ţările române o contabilitate regulată care să facă cu putinţă controlarea daraverilor ce încăpeau pe mâinile slujbaşilor Statului, regulează dreptul la pensie după nişte norme fixe şi nu numai după bunul plac al principelui, precum era mai înainte; organizează serviciul caselor publice, precum a Sf. Spiridon, a cutiei milelor, a învăţăturei publice, a apelor, punându-le toate sub controlul Statului prin epitropi instituiţi la fiecare din ele; ie măsuri pentru alcătuirea unui corp de medici, înfiinţând un comitet sanitar care să aibă îngrijirea sănătăţii şi a igienei publice; întocmeşte un regulament al farmaciilor, impunând acestora păzirea tuturor regulelor pentru ca medicamentele date să fie în condiţiuni bune şi să înlăture greşelile primejdioase; regulamentează serviciul moaşelor şi acel al copiilor găsiţi; prevede pentru oraşe dispoziţii relative la curăţenia şi păzirea măsurilor higienice, regule asupra îngropărei morţilor, asupra ridicărei nouelor clădiri în scopul de a păzi un sistem şi a aduce înfrumuseţarea târgurilor; orânduieşte regimul închi-

[1] Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principauéts danubiennes*, p. 168, ceeace nici se putea face fără concursul boierilor singuri cunoscători ai stărei ţărilor.

sorilor; instituie actele stărei civile, dând întocmirea lor în sarcina bisericilor: în sfârşit alcătueşte o nouă organizare judecătorească, întroducând principiul inamovibilităţei care trebuia să fie pus în lucrare nouă ani după introducerea Regulamentului, dând împărţirea dreptăţei la tribunalele ţinutale, un apel la divanul apelativ şi pentru unele pricini în ultimă instanţă la divanul domnesc, şi regulând tot mecanismul lor atât administrativ cât şi judecătoresc. Pentru săteni se întocmesc judecătorii rurale, compuse din preoţi şi trei juraţi aleşi care trebuiau să judece dimineaţa după biserică afacerile de mică însemnătate între săteni. Kisseleff introduce pentru prima oară în ţările române principiul lucrului judecat pentru pricinile hotărîte de divanul domnesc; mai instituie registrele ipotecare şi acele pentru transcrierea contractelor de zestre şi a actelor de vânzare; mai adaugă dispoziţii asupra facerei hotărniciilor şi menţionând întocmirea comisiei epitropiceşti, regulamentează mai cu deamănuntul interesele minorilor. El pune totodată se traducă în româneşte condica lui Calimah din Moldova, se îngrijeşte de desvoltarea instrucţiei publice în limba naţională, ducând astfel mai departe începuturile lui Grigore Ghica şi Ioan Sturza.

Toate întrebările atinse de Regulament sunt tratate pe pe cât se poate în chip amărunt, cuprinzând în articolele c le regulează o sumă de dispoziţii care dovedesc un spirit practic şi o adâncă cunoştinţă în arta de a legifera.

Nu se poate tăgădui că Regulamentul Organic constituie un progres simţitor asupra stărei chaotice de mai înainte. El introduce regule fixe şi statornice în locul chibzuirei momentane şi a bunului plac; răstrânge arbitrarul, înlocuindu-l cu norme diriguitoare; introduce răspunderea legală în locul neresponzabilităţei de mai înainte. Prin regulamentul organic se pune pentru prima oară în societatea românească ideia interesului public, şi anume ca ceva superior celui individual, care până atunci totdeauna covârşise pe celalt. Ideia Statului putem zice că se năştea pentru prima oară la Români, în concepţia ei modernă, ca viaţa unui tot întemeiat pe norme obşteşti, adică pe legi. Intr'un cuvânt Regulamentul Organic căutase să prindă viaţa românească, şovăindă şi plutitoare în voia întâmplărei, în regulele precise, fixe şi nestrămutate a le unor prevederi formulate în chip general; era substituirea vieţei legale acelei arbitrare de până atunci.

Dacă însă îndeobşte vorbind şi în multe din dispoziţiile sale, Regulamentul Organic era un progres netăgăduit asupra stărei anterioare, în chip absolut el rămânea cu mult în urma unei legiuiri ce ar fi ţinut seama de aspiraţiile şi nevoile omeneşti. El nu recunoştea principiul cel mare al libertăţii şi mai mult încă nici pe acel al egalităţei proclamate de revoluţia fran-

ceză, şi urma înainte a trata omenirea ca şi când ar fi isvorât din două soiuri de sânge deosebit, acel al nobililor şi acel al ţăranilor. El recunoştea boierilor privilegiul, cel de atâta timp vânat de ei, de a fi scutiţi de orice soiu de contribuţie care erau se apese numai asupra ţăranilor, pe când dinpotrivă toate foloase procurate de viaţa Statului: legiferarea, alegerea domnului, funcţiile, pensiile, şi gradele superioare în armată erau păstrate numai nobleţei cu înlăturarea desăvârşită e elementului ţărănesc. Cu alte cuvinte boierii erau să tragă din noua organizare toate foloasele, iar ţăranii să-i ducă toate poverile.

Organizarea politică. — Regulamentul Organic urmărea apoi pe lângă ţinta lui legiuitoare încă o alta care conrupea pe cea dintâi, anume aceea de a asigura pentru totdeauna înrâurirea politică a Rusiei în ţările române, şi anume nu numai cum spune Kisseleff, prin crearea unei ocârmuiri model, ci prin măsuri pozitive, prin întocmirea de aşa natură a jocului puterilor Statului, ca el să atârne întotdeauna de puterea proteguitoare; ca într'ânsa să stee ultima raţiune a existenţei lui.

Un lucru trebuie să ne lovească când privim la organizarea politică dată de Rusia ţărilor române, anume împrejurarea că ea să introducă ca principiu de guvernământ sistemul constituţional. Rusia tocmai să se facă sprijinul acestui regim, ne poate părea în destul de curios. Ea care acasă la dânsa, nu cunoştea altă voinţă decât aceea a Ţarului, care înăduşă orice năzuinţă spre libertate sub cele mai grele pedepse, cum putea, fără a desaproba regimul sub care trăia, patrona în o ţară vecină şi supusă ei, un sistem de ocârmuire care trebuia să fie numai decât o critică vie a propriului ei sistem?

Dar organizarea întrucâtva reprezentativă pe care Rusia o introducea în principate, îi asigura o influenţă din cele mai puternice asupra mersului acestora. Mai întâi prin faptul că noua organizare se înfăţişa ca o reînoire a unor forme vechi (adunarea putea doar trece drept obşteasca adunare sau divanul mai lărgit al vremurilor de înainte), ea trebuia să fie primită de popor cu cea mai mare uşurinţă, de vreme ce în ea tradiţii politice ale ţărei păreau respectate; dar sub masca formei vechi Rusia introdusese, prin mijlocirea unor modificări puţin aparente, o transformare radicală, care făcea din aşezămintele ţărilor române, un istrument pentru stăpânirea rusească, şi dădea soarta lor în mâinile acestei puteri.

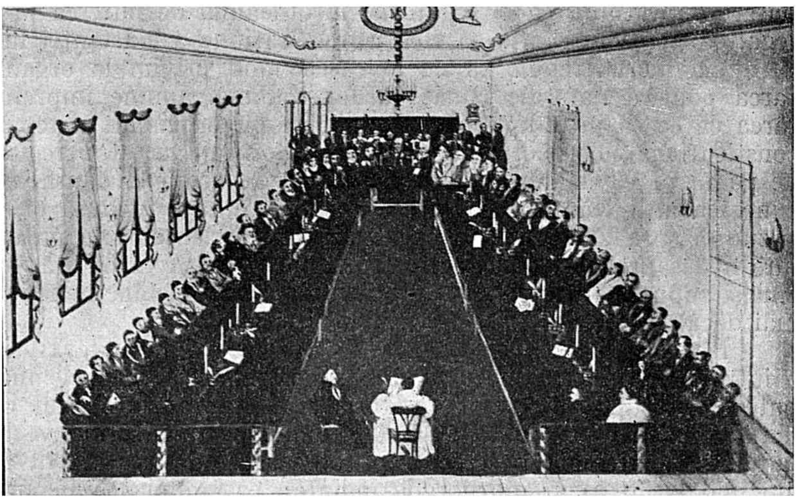
Mijloacele, prin care Rusia îşi asigura înrâurirea ei în principate, erau tot atât de simple pe cât şi de ghibace. Intr'un sistem constituţional puterile cele mari ale Statului sunt adeseori în luptă una cu alta, şi una din greutăţile cele mai mari ale acestui regim este tocmai de ale pune în armonie. Rusia găsi un mijloc minunat de a îndepărta acest pericol, făcând

să atârne împăcarea între puterile Statului dela arbitrajul curţei proteguitoare. Articolele 56 şi 57 (formulate indentic în ambele Regulamente, al Munteniei şi Moldovei), sună anume:

Art. 56. „In caz de nesupunere sau de desordine gravă între membrii adunărei generale ordinare, hospodarul o disolvă, şi va fi ţinut de îndată a face raportul său către Inalta Poartă şi către curtea proteguitoare, cerând încuviinţarea de a putea convoca o altă adunare".

Art. 57. „Adunarea generală ordinară are dreptul de a expune, prin anaforele adresate principelui, nemulţumirile ţărei, şi chiar la vreme de nevoie a le aduce la cunoştinţa superioară a ambelor curţi, arătând mijlocul cel mai potrivit pentru a lor îndreptare".

Principele deci se va putea plânge împotriva adunărei la curtea proteguitoare (căci Poarta nu mai avea nici o însemnătate) şi o va putea disolvi, iar adunarea va putea întrebuinţa

Deschiderea adunării generale de revizuire la Bucureşti, 10 Martie 1831. Fotografie după originalul care se află la Biblioteca Naţională din Moscova. — Colecţia Academiei Române.

acelaş mijloc pentru a scăpa de un principe, ceeace era totdeauna cu putinţă, faţă cu dreptul de destituire. Apoi Rusia putea prea uşor, să mijlocească denunţarea, din partea adunărei, a unui principe neplăcut, pentru a nu da destituirei sale altă faţă, decât aceea că era făcută pentru interesul ţărei, precum vom vedea că a şi făcut-o cu Alexandru Ghica din Muntenia.

Regulamentul Organic păstrează principiul guvernului electiv dar denaturează modul alegerei. Naţia întreagă nu mai

alege pe domnul ei, luându-l fără deosebire din toate clasele, încât se putea întâmpla ca până şi călugării să dobândească puterea supremă. Domnul nu poate fi ales decât dintre cei 15 sau 20 de boieri puşi în vârful piramidei nobiliare şi la alegerea lui se poate zice că iau parte numai boierii, întrucât din 150 deputaţi numai 27 reprezintă clasele de jos, şi aceştia încă numai meseriaşi şi comercianţi, pe când ţăranii, marea masă a poporului, nu este de loc reprezentată. In adunarea ordinară apoi iau parte numai boierii, şi anume trei episcopi, 20 de boeri de clasa întâi şi 19 deputaţi, ai celor 2000 de boieri de clasa II şi III. O adunare deci de 42 de membri reprezintă interesele a 2.000.000 de oameni, şi aceşti 42 de membri sunt luaţi din singura clasă a boierilor, într'o ţară în care proprietatea fonciară se bucura încă de atâtea privilegii! Plugarii, adică cele $^{9}/_{10}$ ale poporaţiei, sunt reprezentaţi în camera legiuitoare prin însuşi oamenii aceia ce au interes a-i apăsa cât se poate mai mult, pentru a se îmbogăţi din apăsarea lor [31].

Chiar Kisseleff recunoaşte nepotrivirea unei atari organizări, în care toată puterea politică se dădea în mâinile acelei clase ce avea interes tocmai a trăi din munca şi ostenelele părţei de jos. El critica compunerea adunărei numai din boieri, „care împresoară şi silnicesc drepturile claselor de jos şi care au devenit judecători în propria lor cauză", având totdeauna îngrijirea a arăta, că „cele două capitole din Regulamentul (care cuprindeau organizarea politică), s'au edictat înainte de venirea lui", şi cerând dela Butenieff ministrul Rusiei din Constantinopole, „ca să caute a lua Regulamentul din mâinile Turcilor, şi să introducă în el oarecare îndreptări privitoare la administraţie *în folosul poporului, pe care nu-l putem lăsa în bunul plac al clasei boiereşti* [32]".

Dar guvernul rusesc care apucase să întocmească capitulele privitoare la organizarea politică înainte de intrarea lui Kisseleff în ocârmuirea ţărilor române, şi care era departe de a fi îmboldit de aceleaşi simţiminte generoase, hrănite încă şi adăugate prin simpatia isvorită din zilnicul contact cu o poporaţie întreagă apăsată şi nenorocită, privia atare organizare din punctul de vedere al intereselor ruseşti, şi nu din acel al poporului român, şi este învederat că pentru Ruşi era neapărat, spre a putea face ca întotdeauna vrointa lor să triumfe în principate, ca să aibe plecată către ei clasa boierească, singura cu importanţă politică în ţările române. De aceea şi

[31] Heliade. *Mémoire justificatif de la Révolution roumaine*, Anexe III: Requète adressée à Sa Hautesse le Sultan par la lieutenance princiaire de Valachie, le 3 Aout 1848, p. 52.

[32] Kisseleff c. Butenieff din 20 Decemvrie 1832, reprodusă de Papadopol-Calimah, *l. c.*, p. 97.

instrucţiile guvernului rusesc, care legase chiar mâinile lui Kisseleff, favoriza în toate modurile tagma boierilor.

Aceeaşi tendinţă de dominare a Rusiei în principate se mai vădeşte din alte dispoziţii, şi într'un chip mult mai direct, bunăoară la numirea inspectorului carantinelor, care trebuia să fie comun ambelor principate şi era să fie orânduit împreună de ambii gospodari *în unire cu consulul rusesc*[33]. Atare măsură îndreptăţeşte părerea că Ruşii au căutat a se folosi de întocmirea carantinelor, pentru a izola cât se poate mai mult pe Români de Turcia, şi a priveghia orice soiu de corespondenţă a lor, putând inspectorul să cerceteze toate scrisorile ce treceau peste Dunăre[34].

Regulamentul Organic dând alegerea domnitorului unei adunări, în care Rusia putea să facă totdeauna a pătrunde voinţa ei, apoi tratatul de Adrianopole dând curţei ruseşti un rol precumpănitor la destituirea principilor în caz de abatere, iar dreptul conferit adunărei de a se plânge contra domnitorului la curtea suzerană şi proteguitoare, procurând Rusiei, ori când voia, pretextul destituirei, se înţelege dela sine cum prin asemene măsuri prea bine şi ghibaciu combinate, ea căpăta soarta întreagă a ţărilor române la dispoziţia ei[35].

Dacă fiecare din aceste măsuri luate în parte putea părea ca introduse în folosul principatelor, este inviderat că din combinarea lor rezultă pentru Rusia o putere atât de mare, încât vechile provincii turceşti se schimbau în nişte anexe ale imperiului Ţarilor. De aceea şi viaţa ţărilor române va fi, dela introducerea Regulamentului Organic înainte, aproape cu totul condusă de Imperiul rusesc.

Acest imperiu fusese nevoit să înconjure acţiunea lui asupra principatelor de toată această reţea mascată, fiind că vroia să ascundă de ochii Europei, lovitura dată Turciei prin anexarea tăinuită a ţărilor române. Tot din această pricină reduce Rusia, prin convenţia de Petersburg dreptul ei de ocupaţie a acestor ţări până la plata celui întâiu milion din contribuţia de răsboi, în locul plăţei ei integrale, cum era prevăzut prin tratatul din 1829. Guvernul central apoi răspinge întotdeauna propunerile lui Kisseleff, care doria pe cât se putea mai mult prelungirea ocupărei principatelor, ba chiar susţinea părerea lui Die-

---

[33] Art. 183 al Regulamentului Moldovei şi 188 al acelui muntenesc.

[34] Edouard Thouvenel, *La Hongrie et la Valaquie*, Paris 1840, p. 227: „On doit voir dans les quarantaines moins encore une précaution sanitaire, qu'un but politique. La Russie a voulu séparer les principautés aussi complètament que possible de la Turquie".

[35] Incă mai înainte de înfiinţarea Regulamentului, Ruşii aveau aşa de mare putere asupra menţinerei domnilor, încât le dădea a înţelege că numai purtându-se într'un chip plăcut lor, ar putea să-şi păstreze scaunele. Vezi mai sus p. 94 nota 19 cele ce spunea Ribeaupierre lui Grigore Ghica al Munteniei în 1828.

bitsch de a întinde această ocupare atât de mult, încât deprinzând pe Europa cu ideia anexărei principatelor către Rusia, încorporarea lor în ea să nu mai lovească pe nimeni, ruşii trebuiau să urmeze această politică tăinuită de anexare pentru că o alipire pe faţă ar fi nevoit-o a da Austriei o compensare de care era scutită prin aparenţa ei dezinteresare [36].

Ministerul rusesc se prefăcea a se teme ca ocupaţia principatelor să nu aducă pagube băneşti, întrucât nu se ştia dacă veniturile lor vor acoperi cheltuelile de administraţie. El adaugă că în cugetul împăratului nu intra de loc întinderea hotarelor până la Dunăre, şi mai puţin încă ar dori M. S. că prin o asemenea hotărîre să dea loc la neliniştea aliaţilor săi şi la ocările neprietenilor [37]. Adevărata pricină a opririi împăratului stătea în acest de pe urmă gând, formulat cam dulce prin teama neliniştirei aliaţilor. Orlof şi răspunde lui Kisseleff care stăruia pentru anexarea principatelor, că mergând la Petersburg va lucra în sensul ideilor lui, „dar că se teme de neisbândă, din cauza alianţei strânse a Rusiei cu Austria" [38].

3. REGULAMENTUL ORGANIC; REFORMELE ECONOMICO-SOCIALE

Noua orânduire a dărilor. — Partea însemnată a Regulamentului este acea privitoare la regularea condiţiei celor două clase, singurele însemnate ale poporului român, boerii şi ţăranii precum şi a raporturilor lor mutuale.

Noua legiuire începe prin o serie de desfiinţări ale vechilor aşezăminte care trebuiau să fie înlocuite cu nouele întocmiri. Se desfiinţează din Muntenia repartiţia impozitelor pe *Lude*, adică pe asociaţiile de mai multe familii impuse colectiv la darea birului [39]; din ambele ţări române se suprimă dările indirecte, care intrau în punga principelui, numite Rusumaturi, precum dijma, tutunăritul, vinăriciul, oeritul, desetina şi vădrăritul precum şi toate atribuţiile unor părţi din aceste venituri către dregători sau case publice. Mai sunt înlăturate şi alte dări indirecte foarte năpăstuitoare precum căminăritul, fumăritul, gărdărăritul, soponăritul, groşeritul, harabagilcul, pogonăritul, vadra stărostească, căldărăritul, cântărăritul, cuniţa,

[36] Kisseleff c. Orloff, 18 Iunie 1833, Papadopol-Calimah, p. 101, spune: „Eu vorbesc aşa pentru că privesc Dunărea ca hotarul imperiului rusesc şi fără să mă uit la Nesselrode (ministru) şi la toţi politicianii din Petersburg". Teama de compensare arătată de Bois-le-Comte, raport din 17 Mai, Hurm. *Doc.*, XVII, p. 391.

[37] Papadopol, p. 101.

[38] *Ibidem*, p. 102.

[39] Vezi vol. X. p. 138, nota 19.

spendonia şi altele încă, ce ajutau le cheltuielele ţărei sau erau legate de deosebite dregătorii.

Se mai desfiinţează vama internă percepută dela toate obiectele desfăcute în ţară, în pieţe sau bâlciuri precum şi amenzile pentru vitele de pripas, care fură înlocuite cu o despăgubire hotărîtă de judecătorii comunali în caz de stricăciuni pricinuite. Să mai înlătură apoi şi toate prestaţiile în natură precum acele pentru popasurile ispravnicilor, zapciilor, slujitorilor, căpitanilor şi trimişilor stăpânirei; de asemenea cererile de salahori de transporturi şi întocmire a podurilor; numai puţin contribuţiile în orz şi fân pentru deosebitele trebuinţi ale Statului. Se mai desfiinţară în sfârşit scutelnicii şi posluşnicii boerilor, rânduindu-se cu toţi în numărul birnicilor şi dându-se boerilor dreptul de a lua în locul lor câte 24 de lei pe an din casa statului după numărul scutelnicilor de care se bucurau.

In locul tuturor acestor dări şi contribuţii desfiinţate, regulamentul introduce o singură dare directă de 30 de lei de cap de familie, ridicată dela ţărani sub forma cislei, şi impusă personal asupra familiilor foştilor mazili, ruptaşi sau rupte [40]. Pentru neguţitori şi meseriaşi impozitul direct este înlocuit cu o patentă proporţională cu întinderea daraverilor lor. Boerii sunt scutiţi de orice impozit către stat şi pot exercita orice comerţ fără a fi supuşi la plată de patentă. Mai sunt scutiţi de dări clerul şi corpul academic.

Suprimarea dărilor indirecte şi mai ales acea a prestaţiilor în natură venia fără îndoială în folosul poporului de jos, mai întâi fiindcă impozite erau nedrepte, împunându-se adeseaori numai unei părţi din ţară, acea unde se ivea nevoia; apoi fiindcă dădeau loc, prin nedeterminarea lor, la o sumă de abuzuri, cu prilejul împlinirei, abuzuri de care se folosiau mai ales boerii însărcinaţi cu atare treabă; în sfârşit din pricină că fiecare sat cisluindu-se pentru plata salahorilor, transporturilor a materialilor sau alte prestaţiuni cerute, fruntaşii acelor sate hotăreau părţile de contribuţie, ocolindu-se cât puteau mai mult pe ei înşii şi după a lor voinţă, împovorând pe cei mai săraci cu toată greutatea.

Dacă însă ţăranii se folosesc din suprimarea prestaţiilor în natură, acea a dărilor indirecte pe care mai înainte le plăteau şi boerii aduse scutirea acestora totală de orice împărtăşire la sarcinile statului. Clasa boerească nefiind supusă la bir, căutase încă din vremele Fanarioţilor a se emancipa şi de dările indirecte şi am văzut cum Constantin Mavrocordat ridicase toate dările indirecte de asupra boerilor urcând spre conpen-

---

[40] Asupra mazililor. Vezi vol. VI, p. 103 şi X. p. 154. Ruptaşii şi ruptele erau birnici străini care făcuse tocmeală, *ruptoare*, cu vistieria asupra dărei de plătit.

sarea vistieriei birul ţărănesc. Nu e vorbă domnul grec se încercase a lua dela boeri pentru această scutire de dări prea marea lor autoritate asupra ţăranului. Deşi această de pe urmă parte din reformele lui Mavrocordat, se desfiinţa după eşirea lui din domnie, boerii nu uitară folosul dobândit de ei, şi în tot decursul epocei fanariote, căutară prin toate mijloacele a înlătura de asupra-le sarcina dărilor indirecte. Modul cel mai obicinuit era înapoirea sumelor încasate dela ei sub formă de milă domnească. Dela un timp clasa boerească începe a privi favoarea ca un drept, ceeace se vede mai ales din anaforaua boerilor către domnul Moldovei Ioan Sturza din anul 1827, în care boerii au curajul să susţină că toate timpurile dela originea ţările române clasa lor ar fi avut privilegiul de a nu fi supus la nici un fel de dare, neadevăr flagrant dovedit prin întreaga istorie trecută a ţărilor române [41].

Dacă însă atare recunoaştere a unei nedrepte uzurpări fusese mai mult zmultă dela Ioan Sturza decât învoită de el, prin Regulamentul organic ea capătă o sacţiune legală, şi boerii ajung în sfârşit după multă trudă aşi vedea încununate dorinţele lor. Kisseleff care apăra interesele ţăranilor, vroise să introducă o dare funciară pe moşiile tuturor, adică şi pe ale boerilor; dar cererea lui este respinsă de comisia din Bucureşti prin jurnalul său din 15 Ianuarie 1830, motivând astfel neprimirea propunerei: „a se impune proprietarului îndatoriri către săteni în scopul de a-i pune în stare să-şi plătească birul şi a impune totodată şi proprietatea funciară, a fi a se îndatori pe această din urmă la un impozit îndoit, fără a-i lăsa nici unul din foloasele de care se bucură aiurea" [42]. Ar zice cineva că proprietarii puneau gratuit pământul la dispoziţia cultivatorilor, şi că obligaţiunele proprietarilor către ţărani nu-şi aveau echivalentul lor în munca prestată de aceştia!

Desfiinţarea scutelnicilor şi a posluşnicilor pare a lovi mai mult în interesele boierilor. Se ştie că scutelnicii erau oameni scutiţi de bir către stat, trebuind să-l răspundă proprietarului care prefăceau suma de bani în un adaus de muncă. Scutelnicii însă fiind tocmai din această pricină adesea ori apăsaţi de boieri căutau să se scuture de acest raport. Mai ales după hrisovul lui Alexandru Moruzi din 1804 după care să mărgineşte scutirea lor de bir numai la unul din cele 4 sferturi, scutelnicii nu mai aveau interes a rămânea şi birnici pentru $^{3}/_{4}$

[41] Mai sus, p. 17.

[42] *Uricarul*, VIII, p. 112. Kisseleff în o scrisoare c. Nesselrode din 8 Martie 1832, *ibidem*, XI, p. 333, recunoaşte el singur că: la masse des habitants paye à la vérité à la noblesse directement les drois seigneuriaux; elle lui paye indirectement les pensions et les traitements puisqu'elle supporte exclusivement le poids des charges publiques; mais elle connait désormais le cercle de ses devoirs". Slabă compensare şi adeseori numai teoretică a unei nedreptăţi inviderate?

din contribuţie şi îndatoriţi către boeri, şi se lepădau mereu de scutelnicie, în cât boierii numai cu cea mai mare greutate îi puteau reţinea în slujba lor. Atare împrejurare făcuse pe mulţi boeri să prefere a se lepăda de scutelnici care erau trecuţi în rândul birnicilor, fiind despăgubiţi boierii cu o sumă de 24 lei pe an din visterie [43].

In 1814, boerii Moldovei dobândise dela Calimah un nou aşezământ, după care vistieria se obliga a le răspunde pe lângă scutelnici şi doi lei pe lună sau 24 pe an, din care bani boerii erau obligaţi să răspundă la rândul lor darea scutelnicilor către visterie, rămânând aceştia apăraţi numai de havalele, adică de munci şi prestaţii în natură, iar din bir numai pe un singur sfert.

Cu alte cuvinte, prin hrisovul lui Calimah se reîntregea scutirea totală a scutelnicilor de bir, întru cât visteria scădea celelalte trei şferturi ale birului scutelnicilor din cei 24 de lei încuviinţaţi boerilor spre aces scop [44].

Inţelegem deci opoziţia pe care Kisseleff o întâlni în boeri când fu vorba de a se desfiinţa oamenii lor de slujbă [45]; întrucât boerii înţelegeau să câşige încă cât se va putea prin regulamentele noi, dar să nu piardă nici cel mai mic drept de care se bucurase înainte, preferând menţinerea stărei existente, care le aduce mari foloase tocmai prin putinţa abuzurilor de tot felul [46]. Desfiinţarea scultelnicilor şi darea lor la bir cu ţara nu ar fi cu putinţă de stors dela boieri decât asigurându-li-se alţi oameni de slujbă care sub numele de *slujbaşi volnici*, se luau de proprietari în proporţia de 10 oameni la sută de familii de pe moşiile lor, pe care să-şi întrebuinţeze în interesul gospodăriei lor. Dreptul era real, legat de proprietate şi se instreina odată cu ea. Ei erau scutiţi de lucrarea boierescului având a sluji boierului la alte nevoi ale lui.

Reamintim în marile ei linii această prea însemnată se rie din desvoltarea poporului român.

---

[43] De Bauer, *Mémoires historiques*, p. 275: „Les skoutelniks sont exemptés du tribut, et si les boyards n'en veulent pas, ils recoivent à toutes les capitations pour chaque skoutelnic 2 lei par mois du trésor public en dédommagement de la liberté donnée au serf". Anaforaua din 1804. Uricarul, I, p. 18. „Văzând scutelnicii odihna birnicilor, de mai multe ori s'au ispitit ca să se lepede de slujba lor".

[44] Anaforaua din 1814, *Uricarul*, I, p. 37: „şi acei cu scutelnici şi breslaşii care va cere trebuinţa a se alcătui ca să-i apere şi din darea birului, vor plăti birul scutelnicilor şi a breslaşilor dintru acei doi lei ce vor lua din vistierie pe numărul scutelnicilor".

[45] Kisseleff c. Nesselrode 12 Oct. 1830, Papadopol-Calimah, *l. c.* p. 91.

[46] Raportul lui Luitprandi, *ibidem*, p. 74. Comp. Memoriul lui Kisseleff din 8 Martie 1832, *Uricarul* IX, p. 332: „La classe des privilégiés ne peut donc que vouloir le maintien plus ou moins intégral de l'ancien ordre de choses".

Seria decăderei condiției țăranilor. — O parte din poporația Munteniei și a Moldovei suferise cea întâi scădere în poziția ei încă dela descălecarea Făgărășenilor și Maramureșenilor, și întemeierea unităței de domnie în țările dela baza Carpaților. De atunci se ivise clasa rumânilor din Muntenia și a vecinilor din Moldova. La început însă clasa țăranilor supuși era departe de a fi redusă în starea înjosită în care o găsim mai târziu. Ea poseda încă partea ei de pământ în proprietate, încercând o știrbire numai în libertatea ei, prin îndatorirea impusă a unei câtimi de muncă în favoarea proprietarului și a dijmuirei recoltei sale. Cu încetul însă condiția țăranilor supuși se înrăutăți din ce în ce, mai ales prin înmulțirea numărului lor, căzând tot mai mulți țărani din pricina nevoilor bănești din starea liberă în acea supusă. Puțin câte puțin supușia primitivă se schimbă în șerbire, pierzându-se libertatea strămutărei.

Odată cu această înlănțuire mai strânsă a stărei lor, se petrece o prefacere în raportul lor cu pământul pe care îl locuiau. Invechindu-se pe moșia ce devenise boerească, multe din familiile lor stingându-se sau prefăcându-se, populația satului adăogându-se cu alți locuitori; într'un cuvânt timpul atot-cotropitor învăluind și mestecând relațiile primitive, se pierduse cu încetul amintirea aceea ce fiecare român sau vecin stăpânea când încăpuse în acea stare, și țăranii supuși numai fură priviți decât ca niște oameni ce se hrăneau pe moșiile proprietarilor. Totuși rămăsese o urmă neștearsă a vechei legături dintre pământ și locuitor, anume că el nu putea fi vândut singur și deslipit de moșia pe care locuia, și în aceasta stă una din deosebirile de căpitenie între șerb și robul țigan. O atare normă îndeobște respectată a obiceiului pământului, care când era încălcată constituia o fără de lege, nu se poate pricepe fără rădăcina din care se trăgea, foasta proprietate a țăranului supus pe moșia locuită de el. Dar atâta rămăsese din vechiul său drept; ba el fu chiar întors și interpretat în defavoarea lui, anume că dacă țăranul nu putea fi despărțit de pământul pe care se hrănea, nici el nu avea voie a se desface de el, de unde apoi izvorâ, în timpuri de neagră nedreptate, principiul că țăranul nu mai putea părăsi moșia stăpânului [47].

Incercările domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat de a emancipa pe țăran din nedreptul lanț sub care îl încujbase marea proprietate, nu avură alt efect decât al supune la biruri mai grele, care rămaseră apăsând asupra lui, cu toate că libertatea dobândită un moment în schimb pentru acea îngreuiere dispăru înaintea revoluției clasei boerești, care răsturna pe domn împreună cu așăzămintele întroduse de el [48].

---

[47] Istoria țăranilor supuși vezi în vol. III, p. 24—56, 186—190, 215—216, Vol. IV p. 148—154, V, p. 317—334, VI p. 109 145 și 121; IX p. 75 88

[48] Vol. IX, p. 78.

După această reamintire a desvoltărei condiţiei ţăranilor supuşi în vremile mai vechi, să expunem mai departe istoricul relaţiilor lor cu proprietarii, dela reformele lui Constantin Mavrocordat încoace, spre a înţelege rostul dispoziţiilor Regulamentului Organic în această privire, cu alte cuvinte să urmărim mai departe seria raporturilor dintre boeri şi ţărani.

La început îndatorirea ţăranului supus de a face munca câmpului pentru proprietar, nu era mărginită prin nici o stavilă. Cum spun documentele, în vremile vechi ţăranii lucrau „fără soroc" [49].

Incă de pe la 1670 găsim însă pe Gheorghe Duca voevodul Moldovei, hotărând într'o pricină dintre ţăranii de pe Bârnova şi egumenul mânăstirii, ca locuitorii satului Ciorbeşti să fie îndatoriţi a „lucra în toate lunile câte 2 zile călugărilor la trebile lor; aşijderea şi călugării să le deie loc de fân pe hotarul satului să-şi cosească" [50]. Se vede deci că cu timpul, în urma plângerile repetate ale ţăranilor, că ar fi obijduiţi cu munca din partea proprietarilor, se stabilise nartul zilelor de muncă la 24 pe an. Constantin Mavrocordat nu face decât a consfinţi un obiceiu ce începuse a deveni obştesc, când prin hrisovul său pentru desrobirea vecinilor în Moldova din 1749 hotărăşte, ca „slujba lor să fie mărginită la 24 de zile de om într'un an, ori la ce lucru se vor pune, şi dijmă se deie" [51]. Tot acel domnitor dispune ca pentru lăturaşi, adică pentru acei ce nu erau vecini, munca să fie numai de 12 zile, dând şi dijmă obicinuită [52].

Raportul dintre săteni şi proprietari fiind de tot nelămurit prin fixarea cea cu totul neîndestulătoare numai a numărului zilelor de muncă, urmau între ambele clase frecări mutuale, ce dădeau loc la nemulţumiri şi plângeri vecinice. Ţăranii pretindeau că li se cere prea multă muncă peste orânduiala tocmită; iar proprietarii arătau din potrivă că sătenii numai le calcă moşiile, dar slujbă nu fac precum s'ar cădea [53]. Grigore

[49] Hrisov dela Grigore Ghica din 1773, *Uricarul*, IX, p. 26. Anaforaua divanului Moldovei din 1775, *Mag. ist.*, II, p.295.Un doc. german din timpul ocupaţiei Olteniei 1719 (N. Iorga, *Studii* şi *Doc*, V, p. 135) spune: „sed dum ipsis (baronibus) necesarii erant. Nu ştim de unde iea Radu Rosetti ştirea că în vechime ţăranii supuşi lucrau numai trei zile pe an. (*Pentru ce s'au răsculat ţăranii*. 1908. p. 17.

[50] Vezi hrisovul lui Duca din acel an în *Uricarul*, V, p. 233.

[51] *Mag. ist.*, II, p. 291.

[52] Hrisov din 1742, *Uricarul*, V, p. 400. Dispoziţia aceluiaşi domn din hrisovul său din Muntenia dat în anul 1746, prin care reducea numărul zilelor de muncă numai la 6 se explică prin ţinta specială a lui (vol. IX, p. 83). Tot aşa se explică şi hrisovul lui Scarlat Ghica din 1768 care făgăduieşte locuitorilor înstrăinaţi ce vor reveni în ţară, să fie datori a lucra stăpânului în anul întâiu mumai 3 zile, în al 2-lea 6 şi în al 3-lea 9. *Mag. ist.*, II, p. 301. I. Neculcea în *Letopiseţe*, II, p. 460.

[53] Un doc. german din timpul ocupaţiei Olteniei 1719 (vezi Vol. IX p. 66).

Ghica venind în întâia lui domnie în Moldova, face dreptate ambelor părți, reducând pe de o parte numărul zilelor de muncă numai la 12, iar pe de alta hotărând nartul muncei ce fiecare locuitor era dator să îndeplinească în cursul unei zilei.

Prin un hrisov al său din 1766 el dispune anume ca *două-spre-zece zile* să lucreze fieşte care sătean într'un an stăpânului moşiei, însă patru zile primăvara, patru vara şi patru toamna, iar cei dela satele dela margine (expuşi la prădăciuni) numai jumătate, adică şase zile pe an. Nartul muncei era : 60 de palme pe zi arătură ; 12 prăjini fălceşti prăşit, trei clăi secerat, jumătate de falce cosit, muncă care întrecea pe aceea ce poate să o îndeplinească un om într'o zi şi care reprezinta în realitate un număr îndoit, pricina pentru care nici boerii nu se opuseră la aparenta reducere a numărulului zilelor [54]. Boerii se răsgândiră în curând, şi la a doua domnie a lui Ghica (1774—1777) ei cer prin o anafora ca domnul să revie asupra dispoziției sale. Prin acea anafora, din 1775, ei expun istoricul relațiilor lor cu țăranii, arătând cum mai întâi aceştia lucrau fără soroc ; iar dela Constantin Mavrocordat înainte li s'a hotărât 24 de zile, ceeace ar fi cu totul neîndestulător ; ei cer deci să fie sporite la din zece zile una, adecă la 36 pe an, şi nici măcar nu pomenesc de reducerea numărului zilelor la 12, făcută de Ghica în întâia lui domnie [55]. Domnul prin hrisovul său din 1776 sau 1777, deşi recunoaşte în principiu cererea, totuşi „găsind că starea locuitorilor nefiind într'această îndemânare n'au lăsat a se îndeplini atare dreaptă şi potrivită cerere", ci el lasă tot 12 zile într'un an, precum fusese mai înainte. Pentru a face însă dreptate măcar întrucâtva cererei boerilor, adaoge pe lângă cele 12 zile fixate prin hrisovul său din 1766 încă următoarele îndatoriri asupra țăranilor : să facă două clăci pe an stăpânului, să întocmească iazurile şi morile, să deie ajutor la repararea acareturilor, să facă câte o podvoadă (cărătură cu îndepărtare măsurată) [56] şi să care la curte câte două cară de lemne de foc.

---

spune că țăranii nu stăteau „otiose" lucrau „fere saltem circa meridiem, et huic quoque quasi coacti".

[54] Hrisovul din 1766 în *Uricarul*, II, p. 218.

[55] Anaforaua din 1775 în *Mag. ist.*, II, p. 295.

[56] Hrisovul e reprodus în *Uricarul* IV, p. 26 cu data greşită de 1773, întru cât în el chiar vorbeşte de anaforaua din 1775, prin care boierii ar cere ca „lucrul locuitorilor să fie zăciuiala zilelor unui an", arătând totodată prin aceasta că se referă învederat la anaforaua citată în nota precedentă. Tot aşa de greşit a fost cetit şi reprodus numărul zilelor de muncă acordat de Domn, redat de Codrescu cu 61 (!) în loc de 12, adecă mai mult decât chiar ceruse boerii, 36. Apoi publicarea rusească şi românească : *Alcătuirea ponturilor pentru îndatoririle dintre stăpânii moşiilor şi locuitori din oblaştia Basarabiei*, 16 Maiu 1829 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 4107), vorbind despre anaforaua din 1775 prin care boierii cer 36 de zile şi de

Boierii însă îşi cercau norocul la fie-care domn, spre a exploata şi mai deplin munca ţăranului. Ei readuc cererea lor la Alexandru Moruzi în 1805 jăluindu-se că chiar acele 12 zile pe an ţăranii le fac numai „numărând zile, fără să lucreze suljba ce se cuvine unui muncitor pe o zi, izvorând din această pricină necontenite prigoniri între stăpâni şi săteni". Boierii nu obţin dela domn, care era favorabil ţăranilor, sporirea cerută. Totuşi domnul le încuviinţează un nart de muncă a ţăranului de peste tot anul, anume 80 de prăjini, adică o falce de arat şi grăpat, 15 prăjini prăşilă, în care se cuprinde strânsul şi căratul recoltei făcute pe ele, 30 de prăjini de secere cu căratul snopilor la arie, o falce de fân cosit, adunat şi clădit în stog, patru clăci, să care două cară de lemne să dreagă morile, să facă îngrădituri ţarinilor, şi să-i dee încă şi dijma din toate productele sale; să nu aibă voe a vinde băuturi în sat decât stăpânul moşiei. Dacă socotim în zile acest nart de muncă, găsim; pentru o falce arătură grăpată trebuie 3 zile cu patru boi [57].

După mazilirea lui Moruzi în 1806 când Ruşii înaintează în Moldova, găsim pe boieri cerând dela Ruşi a îndatori pe ţărani să munciască 36 de zile pe an boierului, sau dacă rămân tot cele 12 zile să fie îndatorat la toţi membrii familiei şi nu numai la unul din ei. cum este obiceiul [58].

Sub această legiuire se afla Moldova la introducerea Regulamentului [59]. Cum hotărăşte acesta câtime de muncă pe care trebuia să o jertfească ţăranul în favoarea proprietarului?

Reformele prestaţiilor mutuale ale boierilor şi ţăranilor. — In Moldova, nartul muncei fixat de Regulament e următorul:

---

hrisovul dat asupra ei, spune că Gr. Ghica a refuzat cererea boerilor „până când locuitorii nu vor veni la o mai bună stare, şi lasă în deplină putere pomenitele de el osebite ponturi ce se numesc a vistieriei, 12 zile pe an, prin care s'au hotărât ca lucrătorii de pământ să lucreze pomeşnicilor şi dijmă să deie", (p. 8). Vezi şi mai sus vol. IX. p. 268.

[57] Anaforaua din 1805, *Uricarul*, II, p. 129—130: „am chibzuit o măsurată îndatorire a slujbei anului". Din o eroare de tipar, Rossetti *l. c.* p. 19 pune 8 prăjini pâlcul arătură în loc de 80. Comp. p. 20 şi 21. La p. 21 Rosetti face socoteala pe care o primim şi noi.

[58] Reinhard 26 Oct. 1806. Vezi Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Kişinău*, în *An. Ac. Rom.*, II, tom. XXXI. 1909. Memoriul I, p. 436 (80).

[59] Dacă ne ocupăm în acest studiu mai mult de Moldova o facem din pricină că numai asupra ei există documente publicate, care pot înlesni asămănarea măsurilor regulamentare cu starea de mai înainte. In Muntenia a fost însă aproape aceleaşi raporturi, deşi starea de lucruri era ceva deosebită.

ţăranul era îndatorit să lucreze pe an cele 12 zile tradiţionale [60]. Câtimea muncei pe care ţăranul trebuia s'o îndeplinească în o zi era următoarea: 14 prăjini arătură în moină sau 9 în ţelină pentru fiecare păreche de boi; 12 prăjini praşilă, cuprinzându-se în ziua de praşilă, adunatul, căratul productelor la coşer şi construirea acestuia în caz de lipsă; 16 prăjini secere sau 20 prăjini cosit de grâu, cuprinzând şi transportul şi clăditul la arie. O falce de fân cosit împreună cu clăditul şi îngrăditul stogului era socotită drept 4 zile de lucru. In afară de atari îndatoriri, mai avea de făcut ţăranul o podvoadă de îndepărtare dela 8—16 oare, şi două când distanţa era mai mică de 8 oare; să care două care de lemne, sau când nu ar avea boi, să-i facă un adaos de 4 zile de muncă pe an şi să dee mână de ajutor la repararea acaretelor. In afară de aceste îndatoriri de muncă, ţăranul trebuia să mai dee proprietarului şi dijma din recoltele sale, pe care trebuia să o ducă la locul arătat de boier.

In Muntenia, condiţiile muncei erau ceva mai uşoare decât în Moldova. Deşi la arătură se prevedea în Muntenia 10 prăjini pogoneşti, adică 540 de stânjeni pătraţi, iar în Moldova 14 prăjini fălceşti cari în stânjeni fac numai 504, încât s'ar părea că în Moldova se cerea mai puţină arătură decât în Muntenia. Trebuie însă socotită deosebirea stânjenului muntean de 1 m. 9665 de cel moldovenesc de 2 m. 23, încât în ralitate, 504 st. moldoveneşti fac 2506 metri pătraţi şi o fracţie, deci mai mult decât 540 de stânjeni munteneşti cari fac numai 2088 m. p. şi o fracţie [61], la prăşilă însă în Muntenia se cerea numai $^1{}_5$ pog. sau 259 $^1{}_5$ de st. pătraţi, iar în Moldova 12 pr. făl., sau 432 de st. patraţi. Secerişul era în Muntenia de 3 clăi câte 26 de snopi de 4 palme de circumferenţă, transportul lor la arie fiind pe seama proprietarului, ceeace corespunde la seceratul a cel mult 6 pr. pogoneşti sau 314 de st. patraţi, pe când în Moldova ziua de secere cuprindea 16 prăjini pe lângă cărat şi clădit, adică 576 de st. patraţi. Cositul unui pogon era socotit drept o zi, iar strânsul şi clăditul lui la stog drept o alta, ceeace urca pentru Muntenia cositul şi clăditul unei fălci sau a 2 $^1/_2$ pogoane la 5 zile pe când în Moldova, era socotit drept 4. Deşi o asemănare deplină nu putea fi stabilită între muncile agricole cerute în Muntenia şi acele din Moldova, totuşi reiese,

[60] Art. 120 al regul. Munteniei şi 141 al celui moldovenesc. Fusese vorba un moment de a se urca cifra iar la 24; dar atare idee fusese părăsită de teama unei răscoale. Papadopol-Calimah, *l. c.* p. 91.

[61] Reducem pentru asemănare măsurile în valoarea comună a stânjinilor pătraţi. Falcea are 80 de prăjini în lung şi 4 în lat; pogonul 24 pr. în lung şi 6 în lat; prăjina în ambele ţări are 3 stânjeni. Prin urmare o prăjină fălcească va avea 3 st. în lung şi 12 (patru pr.) în lat — 36 st. p.; o prăjină pogonească va avea 3 st. lung şi 18 lat — 54 st. p. O falce va avea în st. patr. 2880, iar un pogon 1296.

din cât se poate face în atare privire, că îndatoririle impuse ţăranului muntean erau puţin mai uşoare decât acele cerute dela cel din Moldova.

Revenind la câtimea muncei cerute în Moldova, dacă comparăm acea cerută de legiuirea din 1805, cu acea a Regulamentului Organic, avem reduse în zile de lucru *reale* :

6	zile	pentru	o falce de arătură,
5	,,	,,	prăşitul a 15 prăjini cu adunatul şi căratul acestora,
5	,,	,,	seceratul şi transportul a 30 de pr.,
8	,,	,,	o falce de cosit şi clădit,
4	,,	,,	patru clăci,
2	,,	,,	căratul lemnelor,
6	,,	,,	meremeturile acaretelor,
3	,,	,,	îngrădirea ţarinilor,
4	,,	,,	cele două podvoade.
43	Totalul zilelor de muncă după legiuirea din 1805.		

După regulament, munca era mai grea în realitate, deşi în aparenţă se arăta mai uşoară, căci nartul ei nu mai este hotărît ca după hrisovul din 1805 *pe an*, ci se dispune câtă muncă omul are să îndeplinească *pe zi*, deşi ea niciodată nu poate fi lucrată în decursul unei zile, ci are nevoie de 4 sau 5 zile spre a fi efectuată, încât urmează că o zi de muncă după regulament nu corespunde unei zile efective de muncă omenească. Iată deci reduse în zile *reale* muncile Regulamentului :

2	zile	pentru	14 prăjini de arătură, pe care Regulamentul le cere într'o zi,
16	,,	,,	prăşilă a 4 zile regul. a 12 prăjini pe zi cu adunatul şi căratul recoltei,
8	,,	,,	secerea a 3 zile regul. a 16 prăj. pe zi şi transportul,
8	,,	,,	coasa unei fălci de iarbă, după Reg. în 4 zile,
4	,,	,,	două podvoade,
2	,,	,,	căratul lemnelor,
4	,,	,,	patru clăci,
6	,,	,,	meremetul acareturilor,
3	,,	,,	îngrăditul ţarinilor,
53	de zile de munci reale după Regulament [62]		

[62] Asupra evaluărei muncei zilelor regulamentare în zile reale, adecă cât se poate lucra în o zi, am consultat pe mai mulţi proprietari. Dacă luăm în băgare de seamă abuzurile ce trebuiau să se comită, atunci socoteala lui Bălcescu, care scotea 56 de zile de lucru pentru Muntenia şi 72 pentru Moldova, nu pare exa-

Să cercetăm acuma ce dădea proprietarul în schimb ţăranului pentru munca lui, şi spre a putea judeca dacă Regulamentul a îmbunătăţit sau înrăutăţit soarta acestui din urmă, să reluăm iarăşi asemănarea între starea anterioară şi acea creată prin noua legiuire [63].

După cum pare a reieşi din datele contrazicătoare conţinute în urbariu, proprietarii erau datori să pună la îndemâna ţăranului :

4 fălci pentru 16 vite fruntaşului, fânaţ,
3 „ „ 12 „ mijlocaşului,
$1\frac{1}{2}$ „ „ 4 „ codaşului,
$\frac{1}{2}$ „ „ 3 „ stărei a patra; apoi acelaşi număr de fălci păşune, şi pentru arătură, după „gloată", adică numărul sufletelor din casă; în totul deci aproximativ 12 fălci fruntaşului, 9 mijlocaşului, 6 fălci codaşului şi chiar celor mai săraci dela 2 la 3 fălci. Aceasta pentru moşiile aşezate în partea câmpului dintre Prut şi Nistru, unde locul era mai larg; pentru moşiile dintre Prut şi Siret se dădea cu o treime mai puţin, iară la locurile strâmte, însă spre munte, aceste din urmă cifre erau înjumătăţite.

Să vedem cât loc dă Regulamentul Organic muncitorului de pământ. Mai întâiu 10 prăjini fălceşti pentru casă şi grădină, $1\frac{1}{2}$ fălci pământ de arătură, 40 prăjini fânaţ şi 20 prăjini imaş independent de numărul vitelor sale; apoi pentru o pereche de boi 60 prăjini fânaţ şi 60 imaş, nefiind dator proprietarului a da mai mult decât pentru patru boi şi o vacă. După atare dispoziţie, în cazul cel mai bun, ţăranul nu putea obţinea mai mult de $1\frac{1}{2}$ falce arătură, 2 fălci fânaţ şi $1\frac{7}{8}$ imaş, împreună

---

gerată. Vezi scrierea lui anonimă: *Question économique des principautés danubiennes* Paris 1850. Asupra abuzurilor comise la prestaţiunea muncilor, vezi cele ce spune Badea, unul din deputaţii ţăranilor în comisia din 1848, Aricescu, *Chestiunea proprietăţei desbătută de proprietari şi săteni in* 1848, Bucureşti, 1862, p. 32 : „Lucrăm o săptămână întreagă cu carul cu boi pentru a căra porumb la pătul şi nu ni se ţine seamă decât o zi". Neculai Suţu, *Notions statistiques sur la Moldavie*, Jassy 1849 p 89, spune : „Le travail, si l'on tient compte des transports et des réparations obligatoires, ne peut être exécuté en moins de 30—40 jours réels". R. Rosetti. *Pentru ce s'au răsculat ţaranii*, p. 51 dă cifre ceva deosebite. Constată însă şi el îngreuierea muncii prin Regulament.

[63] Comparaţia suntem iarăşi nevoiţi a o mărgini la Moldova, pentru Muntenia lipsindu-ne documentele asupra stărei înainte de regulament..

In ediţia întâia, admisesem după urbariul lui Moruzi, reprodus de Codrescu în *Uricar*, II. p. 130, cifre mai mari; 20 de fălci pentru fruntaşi, 12 p. mijlocaşi şi 8 pr. codaşi. Alt urbar însă, nu se ştie al cui, dă cifrele din text, *Magazin istoric pentru Dacia*, II, p. 306. Temându-mă ca să nu fi citit Codrescu greşit cifrele (o dovadă de cetire greşită primesc mai curând cifrele mai mici ale urbarului din *Mg. ist.*, cu atât mai mult că ele corespund cu arătările lui Kisseleff că pământul sătenilor ar fi fost redus la $\frac{1}{2}$. Dacă am primi cifrele urbarului lui Moruzi, ar fi trebuit să cred că a fost redus la $\frac{1}{2}$ sau chiar la $\frac{1}{4}$. Nu se poate tăgădui, în orice caz, o simţitoare reducere a pământului.

cu locul de case, în totul maxium 5 $^1/_2$ fălci de loc pentru întreaga lui gospodărie.

Reducerea pământului dat ţăranilor. — Dacă comparăm întinderea de pământ încuviinţată ţăranului prin Regulament cu aceea ce o avea după legile vechi, găsim că ea *a fost redusă prin noua legiuire la mai puţin de jumătate, pe când câtimea de muncă curată a fost sporită*, încât şi în privirea raporturilor dintre boieri şi ţărani, tot clasa acelora a fost folosită, şi precum îndeobşte regulamentul organic a fost favorabil boierilor, recunoscându-le nişte drepturi şi privilegii noi de care niciodată ei nu se bucurase, astfel fu sporită tot în a lor favoare şi exploatarea elementului ţărănesc, dându-le asupra muncei acestuia o mai mare întindere în schimb pentru mai puţin îndatoriri din parte-le.

Atare rezultat fusese obţinut de boieri printr'o crâncenă îndărătnicie şi încleştare de pretinsele lor drepturi, din care Kisseleff cu toată autoritatea lui nu putu rupe nici un crâmpeiu. El arată de mai multe ori personajelor politice cu care stătea în legătură părerile sale asupra relei întocmiri a stipulaţiilor privitoare la daraverile dintre boieri şi ţărani. Aşa într'o scrisoare a sa către Butenieff, ambasadorul Rusiei la Constantinopole, el spune că „ar trebui numai decât să se introducă oarecare schimbări în atare dispoziţii, care fiind redactate numai de boieri nu au avut în vedere decât interesul exclusiv şi rău înţeles al proprietăţii; că comitetul însărcinat cu a lor redactare ar fi lăsat să se strecoare prin nebăgare de seamă sau în chip precugetat aşezări ce ar putea da loc la încălcări care ar fi îngreuietoare şi puţin echitabile pentru ţăran; că adunarea generală de revizie, compusă deasemenea numai din boieri, se grăbi poate pentru aceleaşi motive a învesti acele clauzule cu a ei întărire. In curând însă neajunsurile eşiră la lumină, şi este neapărat a se adopta în privirea dispoziţiilor de care e vorba nişte amendamente, cu atâta mai mult că astfeliu cum sunt concepute întocmirile actuale dau putinţa princepelui şi adunărilor, ale căror interese de proprietar sunt identice, de a întrebuinţa toate mijloacele vechiului regim pentru a zdrobi clasele de jos". Printre dispoziţiile care ar trebui schimbate sau lămurite, Kisseleff enumără hotărîrea preţului de despăgubire pentru muncile nefăcute, lăsat la arbitrul proprietarului, împrejurarea că nu se face nici o deosebire în prestarea muncilor pentru acei ţărani care din pricina îngustimei moşiilor nu ar fi putut obţinea întregul pământ propus de Regulament. Mai ales însemnată este însă următoarea observaţie a administratorului rus, privitoare la întinderea pământului concedat ţăranilor din Moldova, despre care spune că Regulamentul, „deşi a menţinut numărul de zile de muncă fixat de vechea legislaţie

(am văzut că chiar l-a sporit), *el nu încuviinţează sătenilor acelaşi spaţiu de pământ*, şi în loc de a determina ceeace se afla nehotărât în vechea lege, el lasă să subsiste pentru evaluarea muncei clauzule învederat îngreuietoare pentru săteni, şi care o devin încă şi mai mult de când *spaţiul de tărâm la care aveau dreptul până acum este comparativ redus la jumătate*" [64]. Kisseleff se despărţi chiar de principatele române tot cu gândul la ţăranii pe cari căutase să-i scoată din ghiarele boierilor dar în care silinţi isbutise atât de puţin. El spune în mesagiul său din urmă către adunarea din 1834: „o altă pricină nu mai puţin însemnătoare este aceea a plugarilor. Treapta acea de locuitori fiind cu totul încredinţată la sprijinirea şi bunăvoinţa stăpânirei şi a mădularelor acestei adunări, aşteaptă dela D-voastră păzirea nestrămutată a drepturilor ei. Când înţeleptele legiuiri ce privesc la ei se vor pune în lucrare cu acea curăţenie de cuget şi nepărtinire cu care s'a cumpănit a lor alcătuire, când *măsurile contra slujbaşilor şi a nesăţioasei lăcomii a arendaşilor* (nu îndrăsnia să spună a proprietarilor) *se vor păzi cu străşnicie*, atunci numai muncitorul plugar vă va răsplăti cu bogăţia, cu producţia şi cu liniştea, dreptatea ce veţi arăta-o către dânsul" [65].

Urmările restrângerei pământului concedat locuitorului fu fatal pentru economia traiului său. Intreaga lui subsistenţă o trăgea din vite. Ingustându-i-se locul de fânaţ şi de păşune el fu silit să restrângă cultura lui de animale. Regulamentul, reducâd câtimea pământului dat în chip obştesc la ceeace maiînainte se dădea codaşului, reduse pe toţi ţăranii în stare de codaşi, adică cu maximum patru boi avuţie. Mijlocaşul de acum înainte nu va mai avea decât doi boi, precum avea în vremuri vechi starea a patra, iar codaşul ajunsese într'o stare aproape necunoscută timpurilor de mai înainte, adică de a se hrăni numai din munca braţelor lui, „cu palmele" după rostirea obicinuită.

Şi să nu se creadă că numai în Moldova câtimea pământului fu redusă din ceeace era mai vechi. Şi în Muntenia se pe-

[64] Kisseleff c. Butenieff, 2 Aprilie 1832, *Uricarul*, IX, p. 339 şi 340—342: „Elles (les clauses du réglemnt moldave) n'accordent pas aux villageois le même espace de terrain et laissent subsister pour l'évaluation du travail des clauses évidemment onéreusess pour les vilageois et qui le deviennent encore plus, depuis que *l'espace de terrain auquel ils avaient jusqu'ici droit, est comparativement réduit de moitié*". Acelaşi lucru reiesă din tânguirea deputaţilor ţărani în divanul ad-hoc, în sedinţa din 18 Dec. 1857: „Inainte de Regulamentul Organic săteanul aveà 10, 16, 20 de fălci, rădicà vite, îşi prindea nevoia. Cu Regulamentul munca s'a împovărat, iar pământul s'a micşorat". (Buletinul desbaterilor divanului ad-hoc, 1858 No. 2 . Tot aşa observa şi străinii ce vin prin ţările române. . . . . *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, des Moldau und Bukovina in Jahre 1805*, Pest 1811, p. 105: „Der moldauische Bauer ist von seinem Herrn mit grundstuchen reichlich ausgestattet.

[65] Reprodus de G. I. Lahovary în *Conv. literare* XXIV, 1890, p. 242.

trecu acelaşi lucru, căci dacă zilele de muncă sunt mai puţine la număr în Muntenia decât în Moldova şi pământul dat este mai restrâns. In acea ţară anume se puse la dispoziţia locuitorului, în afară de 400 stânjeni patraţi pentru casă şi grădină (în Moldova 10 prăjini fălceşti, adică 30 stânjeni $\times$ 12 = 360 de stânjeni patraţi), 3 pogoane de pământ pentru arătură, câte 1/2 pogon pentru fiecare cap de vită imaş, maximum pentru numărul de 5, şi câte un pogon de fânaţ; în totul deci vreo 11 pogoane, ceeace în fălci, de câte 2 1/2 pogoane la falce, face mai puţin de 5 1/2 fălci, câtimea de pământ dată ţăranului moldovan. Şi însuşi atare câtime este încă redusă prin faptul că, după un amendament al adunărei de revizie, locul de fânaţ dat ţăranului se micşorează dela 5 pogoane la 3, pe motivul că ţăranul ar avea „coceni, paie şi mohor", şi atare amendament, lucru caracteristic, trece cu aproape unanimitatea glasurilor, (pe când la toate celelalte există o majoritate şi o minoritate), anume 43 din 44 membri prezenţi şl singurul ce se împotriveşte lui este vornicul Barbu Ştirbeiu, domnul de mai târziu al Munteniei. Regulamentul Organic păstrează obiceiul vechi de a se da pământ de către proprietarii ţăranului ajuns la majoritate (pe atunci 25 de ani), în schimb pentru munca ce era îndatorit a face. Acest drept este numit al *însuratului*, însă fără cuvânt, deoarece Regulamentul prevede că ţăranul chiar *necăsătorit* la 25 de ani să intre în datoriile şi drepturile clăcăşiei. (Art. 125 lit. j) [66].

Ne-am putea aştepta cel puţin ca Regulamentul Organic să suprime şerbirea ţăranului şi să-i dee libera voie de a se strămuta unde l-ar povăţui interesul. Se şi proclamă principiul acesta civilizator şi umanitar, dar boierii iau măsura de a încunjura învoirea strămutărei de atâtea condiţii îngreuietoare, încât principiul însuşi rămâne o literă moartă. Anume ţăranul trebuia, pentru a se putea strămuta: 1) să prevină pe ispravnic şi pe proprietar cu 6 luni înainte; 2) să plătească proprietarului în bani echivalentul muncei sale şi a celorlalte îndatoriri pe un an de zile (fixarea sumei se lasă la arbitriul stăpânului, deoarece nu era indicată prin Regulament); 3) să plătească la casa comunală impozitul pe un an; 4) să lase în folosul proprietăţei casa şi plantaţiile sale fără nici o despăgubire; 5) să achite capitaţia lui pe toţii anii ce mai rămâneau până la noul recenziment, ce se făcea la 7 ani, afară decât în cazul când

[66] *Analele parlamentare ale României*, I, p. 562. Reg. org. Art. 125 lit. j: „Ori care sătean după ce ajunge la vrâsta legitimă de 25 de ani, este dator şi *fiind necăsătorit* a face lucrul hotărât în paragrafele de mai sus. Se înţelege că proprietarul îi va da pământul ce este rânduit prin aşezământul sus arătat". Şi era firesc lucru să fie astfel, de oare ce din fie care casă numai un singur om era ţinut să îndeplinească munca câmpului, după obiceiul vechi.

visteria ar vrea să-l strămute cu cisla în noua sa aşezare (dispoziţie lăsată iarăşi la placul organelor ocârmuirei, care erau întotdeauna să fie în partea proprietarului). Este învederat că nici un ţăran nu ar fi fost în stare să îndeplinească astfel de îndatoriri şi că deci libertatea de a se strămuta era ca şi nescrisă [67]. Kisseleff puse piept şi aici pentru a îndulci măcar întrucâtva soarta ţăranilor, dar în zadar. El scrie necăjit către Butenieff jăluindu-se contra „bărboşilor din Moldova, (boierii din clasa I care purtau barbă), cari ar fi cei mai turburători intriganţi din toţi oamenii cu barbă care viermuiesc sub căciula cerului. Adunarea compusă din boieri nu a făcut altceva decât a încăleca drepturile claselor inferioare; fiind constituiţi judecători în propria lor cauză, este lucru firesc ca să caute numai a-şi spori propriile lor privilegii în dauna acelora ce nu sunt reprezentaţi nici apăraţi de nimenea; au mers atât de departe încât printr'un articol viclean al clăcei au legat de pământ pe săteni, cari sunt liberi de drept, şi în toate zilele tind a face din ei nişte robi pentru a-i apăsa încă şi mai mult" [68]. Kisseleff merge atât de departe în apărarea intereselor muncitorilor încât el voieşte a face să se introducă nişte modificări în dispoziţiile privitoare la raporturile dintre boieri şi ţărani prin ambasadorul rusesc din Constantinopole, pe care-l roagă să iee înapoi regulamentele ce fusese înaintate sultanului, spre a introduce în ele schimbările trebuitoare. Ambasadorul se teme însă de a da urmare cererei lui Kisseleff, pentru ca nu cumva Turcii să se folosească de împrejurare, spre a trăgăna încă şi mai mult recunoaşterea nouei legiuiri [69]. Şi cu toate aceste Kisseleff se fericeşte că a putut obţinea în favoarea ţăranilor condiţiuni fără asemănare mai favorabile decât acele conţinute în instrucţiile ministeriale şi că a putut reprima încercările de împotrivire ale castei nobiliare prin singurul mijloc al raţiunei, fără a recurge la măsuri constrângătoare [70]. Înţelegem deci din aceste vorbe ale lui Kisseleff unde stătea temelia împotrivirei boierilor contra vederilor prea liberale ale guvernatorului rusesc, anume în instrucţiile ministeriale. Pe de altă parte ni se pare că Kisseleff voieşte a se înşela singur

---

[67] A. G. Golescu, *De l'abolition de servage dans les principautés danubiennes*, Paris, 1856, p. 37.

[68] Kisseleff c. Butenieff, 30 Oct. 1832. *Uricarul*, XI, p. 358: „Je suis depuis 15 jours à batailler avec les barbes moldaves qui sont assurément les plus turbulents intrigailleurs de tous les hommes à barbe qui pullulent sous la calotte du ciel". Aiurea el adaoge că „poziţia mea este foarte delicată şi nu ştiu la ce rezultat voi eşi; eu singur sunt nevoit să apăr pe aceşti oameni (ţărani) contra unei oligarhii lacome şi turbate". Kisseleff c. Nesselrode, 16 Ianuarie 1833, Papadopol-Calimah, *l. c.* p. 99.

[69] Kisseleff c. Butenieff, 2 Aprilie 1832, *Uricarul* IX, p. 338. Butenieff c. Kisseleff, 26 Ianuarie 1833, Papadopol-Calimah, p. 99.

[70] Kisseleff c. Orloff, 27 Iulie 1833, *Uricarul*, IX, p. 370.

asupra lucrărei mai mult silite pe care o făcuse, constrâns fiind atât de instrucţiile ministeriale cât şi de opoziţia înverşunată a boierilor, când înalţă atât de mult în repetiţie rânduri binefacerile aduse poporului de jos prin întocmirea Regulamentului, pe care el însuşi am văzut cât de amar îl critică tocmai în atare privire. Astfel după cele arătate mai sus privitoare la raporturile dintre boieri şi ţărani şi care după însuşi părerile lui Kisseleff erau îngreuietoare pentru cei din urmă, cum poate el să arăte că „izbutise a face să se primiască de casta nobiliară, la care singură aparţine reprezentaţia naţională, dispoziţiile unei legiuiri protivnice intereselor sale!" [71]. In privirea exploatărei muncei ţărăneşti am văzut că boierii câştigase prin Regulament, dând ţăranilor mai puţin pământ decât înainte pentru mai multă muncă, şi aceasta tocmai acuma când, prin deschiderea navigaţiei pe Dunărea şi Marea Neagră, proprietarii erau să se folosească mai mult din productul muncei ţărăneşti, recoltele pământului, pentru care se ofereau preţuri din ce în ce mai urcate.

Asupra sporirei preţului grânelor la acea epocă, avem o vie dovadă în vorbele preotului Neagu, în comisia de proprietari şi de ţărani instituită de Revlouţia din 1848, şi care spune, că „a venit vremea să vie Englezi, Francezi şi alţii, să dee câte lei 250 pe chila de grâu, 75, 80 şi 90 pe chila de orz. Acum care de care din proprietari să-şi deşarte magaziile de producte şi să-şi umple casele de aur şi de argint. Acuma ce fac proprietarii, când îşi văd casele pline de atâta avere? Aleargă ziua şi noaptea a mai găsi un petec de pământ, să-l răscumpere" [72].

Tot în acest sens vorbesc şi proprietarii mari în Incheierea majorităţii lor din divanul ad-hoc al Moldovei: „Astăzi în urma repedei desvoltări a comerţului, agricultura a luat o întindere aşa de mare, încât puţine moşii de câmp au încă locuri pentru creşterea vitelor. Astăzi când preţurile pământului s'au suit la un grad proporţional cu acea desvoltare; când pe de altă parte preţul muncei, din cauza înmulţirei braţelor şi a înlocuirei lor prin maşini, n'a putut creşte într'o aceeaşi proporţie, Regulamentul Organic şi aşezământul de faţă au trebuit să pună şi au şi pus în măsură mai potrivită anuala va-

[71] *Ibidem*, p. 369. Mai vezi alte locuri în care Kisseleff îşi laudă opera, *Ibidem*, p. 368, şi Kisseleff c. Nesselrode, 26 Septemvrie 1832, p. 355.

[72] Vezi şi Kisseleff, Cuvântare la deschiderea adunărei de revizie, Hurm., *Doc.*, supl., I, 4, p. 363: „La hausse considérable des produits de la terre, en assurant d'un coté aux propriétaires des revenus bien plus élevés". Cum erà mai înainte, nu o spune Mihail Sturza în un memoriu al său din 1829. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 32: „Le vil prix auquel les habitants sont, faute de concurrennce, réduits à livrer leurs céréales aux Turcs Kapanlis qui ne permettent aux bâtiments d'aucune autre nation de s'approvisionner dans le port de Galatz".

loare a pământului ce proprietarul dă ţăranului, cu munca pe care acesta o dă celui întâiu" [73].

Dacă starea boierilor se păru că sufere o ştirbire prin desfiinţarea scutelnicilor şi posluşnicilor, aceştia fură înapoiaţi cel puţin în parte clasei boiereşti, prin aşa numiţii slujbaşi volnici, oameni iarăşi scutiţi de dări şi îndatoriţi a presta slujbe boierilor, pe care aceştia aveau voie să-i aleagă din zece familii unul. Kisseleff pare că vrea să se înşele pe el însuşi când spune că, „de şi masa locuitorilor plăteşte direct către nobilime drep-rile boiereşti şi indirect încă lefile şi pensiile ei, ea singură suportând toată greutatea sarcinilor statului, totuşi ea cunoaşte deacum înainte cercul datoriilor sale şi ştie că în afară de ele nu mai are nici o obligaţie" [74].

Indatoririle clasei ţărăneşti sunt pozitive şi neîndoielnice, iar foloasele sunt puse numai în perspectivă, şi anume dacă s'ar fi găsit o ocârmuire care să aplice cu sinceritate Regulamentul. Deaceea şi Kisseleff, ştiind cât de mult vor atârna, dela punerea în practică a legiuirei, urmările ei asupra soartei ţăranului, se temea să încredinţeze de îndată aplicarea ei domnitorilor indigeni şi cerea ca începutul să se facă tot sub ocârmuirea provizorie rusească.

In rezumat, Regulamentul Organic, în privirea orânduirei interne a claselor sociale, poate fi caracterizat, cum au făcut-o revoluţionarii din 1848 în tânguirea lor către Poartă, că prin el boierii s'ar bucura de toate drepturile : scutire de dări ; funcţiuni publice, legiferare, onoruri, pe când ţăranul poartă toate greutăţile Statului [75].

Restrângerea pământului avu un efect dăunător asupra gospodăriei ţăranului. El având nevoie de mai mult pământ de imaş şi fânaţ, decât acel încuviinţat de Regulament pentru maximul de vite prevăzut în el, luà tot prisosul ce-i trebuia, cu chirie dela boier, îndatorându-se a i-l plăti în bani sau mai curând în muncă, de care boierul avea nevoie pentru a cultiva cât mai multe grâne.

Din această nevoie a ţăranului de a lua pămât cu chirie dela boieri, se explică căderea lui tot mai adânc în lanţurile acestui din urmă. De aceea ministrul Rusiei Nesselrode, spunea, că „proprietarii se folosesc de nevoia de pământ a ţăranului, pentru a zdrobi pe acest din urmă prin preţurile pe cari ţăranul are nevoie, peste acele hotărîte de Regulamentul Organic". Acelaş lucru este adeverit de rostirile reprezentantului proprietarilor în comisia proprietăţei din 1848, Lenş, când în-

---

[73] Şedinţa div. ad-hoc din 16 Dec. 1857 (Buletin) *Acte* şi *Doc.* de A. Sturza, VI

[74] Memoriul lui Kisseleff din 8 Martie 1832, *Ibidem*, p. 333.

[75] I. Heliade, Mémoire justificatif de la révolution roumaine, annexe III, Requete à M. le Sultan, 3 Avril 1848. p. 52

dreptăţeşte suirea chiriei pământului cu aceea, că „slobozindu-se schelele ţărei, după ce s'au suit preţurile, au trebuit să se urce şi chiriile" [76]. Pe această împrejurare se va altoi tot mai mult chestia agrară dela noi din ţară, care va domina tot mai deplin viaţa politică.

Este de observat, că ţaranul avea mai mare nevoie de pământ decât proprietarul de muncă, deoarece acesta putea să-şi aducă muncitori de peste hotare. De aceea şi zice Ioan Ionescu în comisia proprietăţei din 1848, că „ţăranul neavând material de lucru, este mai în pericol decât proprietarul lipsit de braţe" [77]. Că proprietarii obişnuiau încă de pe atunci a aduce lucrători agricoli de peste hotar, ne-o spune încheierea majorităţei proprietarilor mari din divanul ad-hoc al Moldovei, care vorbeşte într'un loc de „nâimirea de argaţi şi de lucrători din alte ţări, precum Bucovina, Galiţia şi Transilvania".

Rusia căutase prin legiuirea întocmită de ea în ţările române să câştige în favoarea ci clasa boierească, jertfindu-i cu totul pe ţărani. Dacă ea izbuti, pentru mare parte din boierime, a o atrage în apele ei, cugetele mai alese din această clasă nu se lăsară ademenite de interesul personal, pentru a jertfi cu totul pe acel al întregului din care făceau parte.

Dar Regulamentul avu mai ales un mare efect asupra ideilor egalitare şi deci şi de libertate, prin ascuţirea tocmai a regimului privilegiului care îşi înfipse mai adânc pironul în sufletul poporului român.

De aceea se explică nemulţumirea întregei clase apăsate cu această nedreaptă legiuire, şi deci îndreptarea ei în contra Rusiei care o impusese şi a privilegiaţilor ce se foloseau de dânsa. Şi dacă masele neculte nu puteau decât să sufere mai ascuţit boldul nedreptăţei, şi să ridice numai spre izbăvire mâinile către cer, partea aleasă a boierimei române, acea hrănită cu idei liberale şi egalitare, ajutată de acele elemente din popor care se înălţaseră către sferile mai superioare, prin cultivarea inteligenţei, ridicară glasul şi chiar braţul atuncea când li se ivi prilejul potrivit, târând în şivoiul croit de ele şi masele adânci şi neconştiute ale poporului.

Vom arăta în curând cum se încordară tot mai mult raporturile între privilegii şi ideile egalitare în timpul domniilor regulamentare.

Ţăranii care încercaseră răscoale în curând înăbuşite în contra recrutărei, nu indrăzniră să le reînceapă, cu toată greaua lovitură ce le-o dădu Regulamentul Organic. Aceasta

[76] Comitele de Nesselrode, după informaţii dela consuli, c. Miltitz, 20 Februarie 1841, *Doc.*, Hurm., X, p. 506. Lenş în seanţa a III-a a comisiei proprietăţei. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 393.

[77] Seanţa a 6-a a comisiei proprietăţei. *Anul 1848 în Principatele Române*, III, p. 474.

nu însemnă însă că ei îl primiră cu capetele plecate şi fără nici o împotrivire. Mai întâiu găsim mai multe tânguiri ale lor pentru îngreuierea muncei, precum şi pentru cruzimile în cererile îndeplinirei, ei nu mai puţin şi pentru îngustarea pământului. Deasemeni mai multe rapoarte ale ispravnicilor arată câte nemulţumiri provocase în ţară aplicarea nouei legiuiri. In curând însă nemulţumirea se manifestă într'un chip mai grav, prin bejania peste Prut în Basarabia din partea Moldovei, peste Dunăre în Muntenia. Ocârmuirea îngrijită orândui o cercetare prin logofătul Lupu Balş. Cu timpul însă oamenii se deprinseră cu răul, se liniştiră şi primiră cu capetele plecate pacostea de legiuire. [78].

Regulamentul Organic era rău văzut de Turci, care bineînţeles se împăcau greu cu ideia ca o ţară supusă lor să fie regulamentată de altă putere. Ei înţelegeau apoi prea bine uriaşa înrăurire pe care Rusia trebuia s'o dobândiască în principate prin organizarea cea nouă. Deaceea Poarta după ce căutase să zădărnicească lucrarea comisiei instituite conform convenţiei de Akerman, se silia acum, neputând respinge legiuirea întocmită de ruşi, cel puţin să trăgăneze pe cât va putea aprobarea ei [79]. Opoziţia turcilor contra Regulamentului era cu atâta mai firească cu cât inteţită de Austria care se teme ca o mai bună organizare a Ţărilor Române nu numai să facă a înceta emigrarea populaţiei lor în provinciile austriace, dar chiar să provoace o ieşire a poporului din aceste din urmă către cele dintâiu [80]. Austria mai era apoi nemulţumită că Regulamentul supunea la dări pe toţi neguţătorii şi meşterii, şi pe acei supuşi austriaci, ceeace o făcea să piardă influenţa ce o avea mai înainte în principate, prin împrejurarea că supuşia

[78] Asupra nemulţumirilor şi tânguirilor ţăranilor contra Regulamentului, găsim întâi o arătare în „Cuvântarea lui Kisseleff la deschiderea sesiunei a 2-a a adunării obşteşti din Moldova" Hurm., *Doc.*, supl., 1, 5, p. 4: „D'où vient cependant que dans certaines communes se soient manifestées des inquiétudes et qu'elles aient éclaté en plaintes formelles jusqu'auprès de la Vice- Présidence? C'est que le paysan, repoussé dans ses justes réclamations, ne trouvait contre l'avidité du propriétaire ou plus souvent du fermier, qu'un froid déni de justice". O adresă confidenţială a lui Kisseleff c. Mircovici arată teama guvernatorului despre nemulţămirile pe care restrângerea pământului puteà să le deştepte între ţărani: „Le conseil administratif ne devra pas perdre de vue, ni la disposition des esprits, ni combien les innovations les plus salutaires exigent de ménagements, toutes les fois qu'elles peuvent etre envisagées comme onéreuses; car *la répartition d'un espace de terrain déterminé peut paraître désagréable à la masse du paysans, accoutumés à jouir de l'etendue de terrain qui leur convient*". Adresa din 14 Martie 1832 în D. Sturza Scheianu, *Acte şi legiuiri relative la chestia ţăranului*, I, 2, p. 100. Tot aci p. 130 jalbele ţăranilor Comp. Radu Rosetti, *Pământul, Sătenii şi stăpânii*, p. 444.

[79] Kisseleff c. Nesselrode, 26 Septemvrie 1832, *Uricarul*, IX, p. 356.

[80] Kisseleff c. Diebitsch, 13 Mai 1830. Papadopol Calimah, *l. c.*, p. 88. Kisseleff c. Nesselrode, 12 Oct. 1830 *ibidem*, p. 91-92. Kisseleff c. Nesselrode, 8 Martie 1832, *ibidem*, p. 97.

austriacă, scutind de impozite, era căutată chiar de mulţi băştinaşi [81].

Rezultatele ocupaţiei ruseşti. — Ocupaţia rusească dintre anii 1828-1834 a făcut fără îndoială un bine Ţărilor Române întrucât le-au subtras mai mult încă decât înainte de sub corupta şi conrupătoarea ocârmuire turcească şi a pus bazele unei stări mai orânduite în haosul şi dărăpănarea ce exista mai înainte; a introdus ideia stabilităţei şi a legei în locul vecinicei schimbări şi a nesiguranţei care mâncau măduva poporului român: statornicie în ocârmuirea superioară prin aşezarea domniei pe viaţă; statornicie în dregătorii făcându-se numirile pe 3 ani, cu dreptul de a fi întârziat în caz de destoinicie, în locul pierzătorului schimb anual al dregătorilor; statornicie mai ales în aşezarea dărilor, care deveniau o afacere de legislaţie şi nu mai puteau fi impuse după bunul plac al principilor; statornicie în justiţie prin introducerea binefăcătorului principiu al lucrului judecat. Regulamentul Organic deprinse pe popor cu ideia că statul este creat, nu pentru mulţumirea scopurilor private ale celor ce-l conduc, ci pentru îngrijirea intereselor publice. El a mai favorizat, precum vom vedea la locul cuvenit, cultura şi desvlotarea naţională şi a recunoscut până la un punct comunitatea de interese ale ambelor ţări surori, prima realizare în practică a începutului unirei lor.

Dacă aceasta este partea cea bună a ocupaţiei ruseşti şi a Regulamentului Organic, apoi ele avură şi o altă bogată în culori negre care lua cu o mână ceace dădea cu cealaltă. Autoritatea turcească nu fusese respinsă spre a lăsa loc unei libere desvoltări, ci fusese înlocuită cu acea rusească, care chiar dela început se arăta foarte apăsătoare. Regulamentul era un organ minunat pentru această înrăurire, care schimba ţările române din paşalâcuri turceşti în guvernamente ruseşti. Inlăuntru, Regulamentul, care începuse a introduce ideia dreptăţei, o necunoştea, tocmai într'un punct care, mai ales prin obştimea lui, trebuia să lovească minţile drepte şi echitabile, nedreapta întocmire a raporturilor dintre ţărani şi proprietari.

Era firesc lucru ca emanciparea dobândită într'o parte a vieţei româneşti să voiască a se întinde asupra întregului ei; ca respingerea apăsărei turceşti să facă nesuferită instituirea acelei ce o înlocuise; ca ideia dreptăţei introdusă în unele părţi din organismul Statelor Române să caute a pătrunde în a lor întregime: iată pentruce mişcarea începută prin Regulamentul Organic nu se putea opri aici, ci trebuia să meargă mai departe spre viaţa deplină şi demnă a unui popor liber şi de sine stătător. Odată cu noua viaţă introdusă în ţările române în-

[81] Kisseleff c. Nesselrode, 27 Mai 1830, Papodopol Calimah, *l. c.* p. 89.

tâiu prin restabilirea domniilor naţionale, apoi prin reformele Regulamentului, se trezi din nou în adâncul sufletului lor acea veche năzuinţă după libertate şi neatârnare, pentru care se vărsase atâta sânge generos în timpul perioadei eroice a istoriei lor. Multe pericole era să înfrunte din nou poporul român, de multe ori era să-şi pună în cumpănă întreaga lui existenţă, decât să sufere martirul de a fi „în veci smerit". Se credea doar menit, el odrasla poporului rege, spre alte destinuri decât de a sătura pungile turceşti sau a sluji drept vită de cărat la oştirile ruseşti. Vroia să ajungă şi el odată în rândul popoarelor, el care simţia că fiinţa lui constituia o puternică individualitate, că sângele său se cobora din străbuni cari fusese odată fala neamului omenesc. Iată ideile care frământau totdeauna a lui minte, sub domnia turcească, sub acea a Grecilr din Fanar ca şi sub acea a ruşilor. Ideia originei sale nu-l părăsise niciodată şi aici a stat scăparea lui; căci orice s'ar zice de împrejurările exterioare care au favorizat desvoltarea lui, dacă nu ar fi fost un sâmbure ce a putut fi favorizat, cum s'ar fi născut frumosul arbore ce se înalţă astăzi?

Cât despre întrebarea dacă suntem datori recunoştinţă Rusiei pentrucă, oricum ar fi, ne-a scăpat de sub stăpânirea turcească, la aceasta se poate răspunde că slujba ce ea ne-a făcut-o n'a fost întreprinsă în interesul nostru, ci în al ei propriu, pentruca ea, după cum spunea însuşi Kisseleff, prin proteguirea noastră să-şi întemeieze mai bine înrăurirea asupra popoarelor Orientului, spre a putea cu ajutorul lor dărăpăna mai bine împărăţia mahomedană. Recunoştinţa însă este un sentiment ce nu se poate naşte şi nu poate fi datorit decât pentru o faptă neinteresată. Apoi scoaterea noastră de sub apăsarea turcească nu a devenit folositoare decât întrucât a fost urmată mai târziu de înlăturarea de peste capetele noastre şi a celei ruseşti; de altfel dacă această din urmă ar fi putut să se împlânte în corpul Ţărilor Române, până la adâncimea acelei desrădăcinate a poporului turcesc, ne-am fi pierdut sub ea încă mai curând fiinţa noastră de cum am fi putut-o pierde sub turci. Aceştia ne ucideau cu încetul storcându-ne viaţa materială; ruşii vroiau să ucidă sufletul, înlocuind în corpurile noastre sufletul românesc cu acel rusesc; nu atacau numai forma materială ci substratul intelectual. Dacă deci trebuie să ne ferim că prin acţiunea Rusiei am scăpat de asuprirea turcească, trebuie să o facem cu atât mai mult că prin aceea a Europei am scăpat de protectoratul rusesc. Şi apoi se mai cuvine oare Rusiei să vorbească de recunoştinţă, ea care şi-a înfipt mâna în corpul Ţărilor Române, rupând a patra parte din întregimea lor, ca încoronarea unei izbânzi repurtate în contra acelora din asuprirea căror vroia tocmai să ne mântuie.

III

DOMNIILE REGULAMENTARE

1834 — 1848

1. ALEXANDRU GHICA IN MUNTENIA 1834 — 1842

Sub acest nume se cuprind domniile, ce sau perindat în Ţările Române sub imperiul legiurei Regulamentului Organic lăsat de Ruşi ca normă legiuitoare la 1834 când au părăsit Principatele şi până la anul 1848 când izbucneşte revoluţia în contra protectoratului rusesc.

In timpul domniilor lui Alexandru Ghica 1834 — 1842 şi a lui Gheorghe Bibescu 1842 — 1848 în Muntenia şi a lui Mihail Sturza 1834 — 1849 în Moldova se petrec două serii de fapte care întăresc tot mai mult viaţa politică în Ţările Române. Intâia serie este dată de tendinţa ambelŏr ramuri ale partidei naţionale de a se emancipa din înnăbuşitoarea epitropie rusească. Pe când însă grupul conservator al partidului naţional dorea mântuirea, ba chiar ascuţirea Regulamentului Organic care-i asigura aşa de mănoase privilegii, elementele liberale doreau mântuirea poporului român de regimul privilegiului, şi îndemnarea lui spre o viaţă de libertate şi egalitate. Dar ambele aceste ramuri tindeau la emanciparea de sub tutela rusească.

Aceste două mişcări, — când merg mână în mână, când se încrucişează, şi cu toate că ambele contribuesc la înnălţarea conştiinţei poporului, totuşi ele sunt uneori reprezentate prin personalităţi, care sunt în luptă între ele. Ceeace uneşte toate sufletele româneşti în avântul lor către emancipare este tendinţa naţională; ceeace le desbină este acea după libertate şi egalitate. Aşa se întâlnesc boieri care ridicau sus steagul demnităţii naţionale, căutând să scuture jugul străin şi să lumineze.

înainte neamul prin învăţătură; dar care nu voiau să audă de libertăţi lăuntrice, şi mai ales nu voiau să li se pomenească despre egalizarea claselor sociale. Sunt alţi boieri, şi încă nume mari ale poporului, cari şi ei, înflăcăraţi de do-

Alexandru Dimitrie Ghica, Domnul Munteniei, 1834 —1842.
Colecţia Academiei Române.

rinţa de emancipare, se pun şi în fruntea mişcărei liberale şi egalitare. Pe de altă parte elementele ridicate spre lumină din poporul de jos sunt în cea mai mare parte partizani ai naţionalităţei, libertăţei şi egalităţei întrunite. Dar se întâlnesc şi

între aceste elemente pornite din rânduri, oameni alipiţi prin interesele lor personale de boierii cei retrograzi, şi cari le împărtăşeau deci părerile. In sfârşit se întâlnesc şi feţe de acele ce tot la străini se închinau şi se supuneau crezând că numai dela ei va veni scăparea şi mântuirea. Aceşti boieri însă se întâlneau cu acei naţionalişti conservatori, în năzuinţa păstrărei regimului privilegiilor.

Se vede de aici ce împestriţat era corpul politic al Ţărilor Române, chiar dela începutul înfiripărei vieţei sale, şi era firesc lucrul să fie aşa, de oarece niciodată alcătuirea partidelor politice nu se face pe temeiul împărţirei în clase sociale, ci numai pe acel al ideilor, prin cari se apropie adesea ori elemente din straturi deosebite şi să îndepărtează elemente din acelaş strat.

Articolul adiţional. Cu toate că Regulamentul Organic dispunea ca domnii rânduiţi pe viaţă, să fie aleşi de aşa numitele adunări extraordiare, totuşi Ruşii temându-se ca domnii aleşi să nu le aducă greutăţi la conducerea ţărilor după bunul lor plac, se înţeleg cu Turcii şi stipulează prin articolul 2 al tratatului de Petersburg, ca „gospodarii Valahiei şi Moldovei să fie *numiţi* de abele curţi prin comun consimţământ, dar nu numai pentru astădată şi ca un caz cu totul particular" [1]. Modul numirei era să fie aşa că Ruşii aveau să propună domnul pentru Muntenia, iar Turcii pe acel pentru Moldova, şi Alexandru Ghica fiind recomandat de Ruşi ca domn al Munteniei, Poarta îl recunoaşte şi-l numeşte în această însuşire.

Astfel puterea care impunea Românilor legiuirea şi luà atâta îngrijire ca ei să o respecte, dădea ea singură exemplul cum să o încalce [2]. Alexandru Ghica al Munteniei mergând la Constantinopole împreună cu Mihai Sturza al Moldovei, ca să-şi ia învestitura, de şi fură obligaţi de a săruta papucul sultanului, fură în deobştie primiţi cu mult mai mare consideraţie de cum se obicinuia până atunci, şi anume în loc de a fi tra

---

[1] *Acte şi documente privitoare la renaşterea României*, I, p. 338. Subsemnarea firmanului de numire a ambilor domnitori erà făcută în ziua de 10 Aprilie 1834. Logan c. Broglie 10 Aprilie 1834. Hurm. *Doc.* XVII. p. 324. .

[2] Vaillant *La Roumanie*, II, p. 304 Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, p. 176. La intrigile privitoare la numirea lui Ghica se referă depeşa lui Orolff c. Kisseleff, 26 Ianuar 1834, *Uricarul*, IX. p. 383 : „La seule idée fixe qui occupe Ahmet pacha (le vizir) c'est la nomination de l'hospodar au gré de son parti. Vous savez autant que moi les dètails dc toute sa lutte avec Vogoridi et compagnie; au moment où votre lettre arrivera à Constantinopole il y aura une bataille générale entre les favoris et les confidents du sultan". Şi consulul francez Cochelet c. Broglie 20 Oct. 1835 Hurm. *Doc.* XVII p. 528 spune: „que l'élévation des Hospodars à leurs dignités a été iréguliérc, n'étant pas le résultat des votes de l'assemblée".

taţi numai cu tradiţionala cafea, luară parte la un prânz sărbătoresc dat de vizir în onoarea lor[3]. Se cunoştea că sultanul nu mai cunoştea pe proprii lui vasali ci pe acei ai împăratului Rusesc.

De şi Ghica fusese desemnat de Rusia, ea nu înceta de a-l înconjura de agenţi mai devotaţi încă intereselor sale, şi anume întâi de Greci element către care am văzut cum Ruşii întoarseră acum toată a lor îngrijire. Astfel pe lângă generalul Mavros, capul carantinelor ambelor ţări, numit încă după timpul ocârmuirei provizorie, Ruşii mai fac să se numiască de agent al domnului în Constantinopole logofătul patriarhiei Aristarhi care stăruise mult pentru acest post la generalu Orloff[4]. Pe lână aceşti Greci şi ruşii mai lasă la retragerea lor şi militari din a lor armate pe lângă domnul nou numit; aşa pe ofiţerii superiori rânduiţi în capul miliţiei române: Odobescu Solomon, Garbaschi, Banof[5].

O asemenea privelişte a unei atârnări mai mari, încă de puterea proteguitoare, de cum fusese ţara sub Turci, nu putea să nu treziască o împotrivire în cugetele mai neatârnate ce se aflau printre boierii munteni. Am văzut că încă din timpul ocârmuirii provizorie, se găsise boieri care nu se temură de a înfrunta cumplita putere a Rusiei, şi protestase contra prezidărei comitetului regulamentului de un funcţionar rus. Acuma sufletul opoziţiei se concentră în Ion Câmpineanu fiul lui Scarlat, boierul învăţat de pe vremurile ultimilor fanarioţi. Crescut în mijlocul unei familii adăpate la isvorul patriotismului, înzestrat cu cunoştiinţele timpului în limba grecească, prin studierea sub dascăli ca Vardalah şi Comita, iar în limba franceză prin învăţăturile unui refugiat Laurençon, care-l deprinse încă şi mai mult a preţui liberatea şi vrednicia omenească, şi toate aceste bune seminţi căzute pe pământul mănos, al unei naturi nobile şi generoase, Câmpineanu era omul menit cu deosebire a sprijini interesele şi onoarea naţională a Românilor, într'un timp când tendinţa de dominare a puterilor celor mari vroia să le lovească şi să le doboare. In 1831 când se reînfiinţă oştirea românească, Câmpineanu fu unul din cei d'intâi ce intră sub steagurile ei, cu gradul de maior, conform rangului său civil de paharnic. Aici restrânse el legăturile de

[3] Drăghici, II, p. 133.

[4] Orloff c. Kisseleff (vezi nota 2): „le factotum d'Achmete pacha est le dragoman Aristarchi; c'est un homme tout à fait à nous; je m'en suis servi utilement à Constantinople; il est comme tous les Grecs du Phanar; il m'a suplié de vous le recommander; sa marotte à lui est d'être nommé homme d'affaires de l'hospodar prochain à Constantinople". Comp. Vaillant, II, p. 366.

[5] Regnault, p. 182. Şi un articol din jurnalul Portofolio din 1836 spune că „din 5 ofiţeri ai statului maior al lui Ghica numai 2 ar fi Români". *Uricarul* VI, p. 21.

prietenie cu Neculai Golescu, Ioan Voinescu, Neculai Teologu, Dâmboviceanu şi alţi tineri ofiţeri. După aceea făcând cunoştiinţă lui Heliade, înfiinţă înpreună cu el societatea filarmonică în 1833. In anul următor Câmpineanu este ales deputat al judeţului Brăila, şi intrând în adunare el se găsi, aici alăturea cu fostul său şef de regiment, vornicul Emanoil Băleanu şi cu doi prieteni din copilărie Iancu Ruset, şi Grigore Cantacuzino, cu care în tinereţe visase îmbunătăţirea soartei României. Aceşti patru bărbaţi au pus baza principiilor care trebuiau să-i conducă la reformarea regulamentului, căutând a se folosi de dispoziţiile cele bune cuprinse în el. Ei formau un grup moderat şi nebăgat în seamă la început dar pe lângă care se adunară cu încetul toţi acei deputaţi care doriau binele şi înaintarea ţărei, în cât mai puţin de doi ani grupul lui Câmpineanu deveni majoritatea camerei iar tot ce era mai bun şi luminat în ţară îi dădea al său sprijin.[6].

Opoziţia din adunare, concentrată în partidul în capul căruia era Ioan Câmpineanu, şi către care se adauseră şi duşmanii personali ai domnului, începu a critica actele ocârmuirei şi mai ales amestecurile prea bătătoare la ochi ale consulului rusesc şi plăcerile prea josnice ale guvernului către puterea proteguitoare.

Consulul Ruckman impune domnului a trimite adunărei o mustrare, prin care denunţă pe turburători opiniei publice, învitând adunarea a nu mai asculta de poveţele lor, şi cere dela preşedintele ei, mitropolitul Grigore ca să stârpiască din sânul adunărei acel spirit periculos, contra căruia va fi nevoit să întrebuinţeze asprimea. Adunarea atinsă prin atare mustrare publică, o respinge cu energie, şi în protestul ei învinuieşte pe domn de trândăvie şi pe miniştrii săi de necapabili [7].

Tocmai în anul 1836 când se petreceau aceste împrejurări se sfârşia perioada legislativă, şi trebuia să se facă alegeri noi. Cu toate silinţele domnului şi ale consulului de a împiedica pe membrii opoziţiei să pătrundă în adunare, ei sunt realeşi şi încă în mai mare număr decât în cea trecută. Ruşii însă nu ţin seama de curentul poporan ce creştea împotriva lor, şi îndată după deschiderea şedinţelor nouei adunări, Ruckman cere prin un ofis către domn ca să întruniască într'un cod unitar toate legile adaose către regulament dela promulgarea lui încoace şi totodată să se introducă în Regulament un articol nou, care dispunea

[6] Ioan Ghica, *Cuvânt de primire în Academia Română* în *Analele Academiei, Rom.* II, Tomul III, secţia II, p. 48. Aceiaşi boieri daţi ca alcătuind opoziţia din Adunarea, de Chateaugiron c. Molé, 26 Apr. 1838, Hurm. *Doc.* XVII. p. 700.

[7] Felix Colson. *De l'état présent et de l'avenir des principautés.* p. 11, Comp. Vaillant, II, p. 385, Regnault, p. 185. Incă din 14 Martie 1836. Ruckman se plângea de „l'esprit d'insubordination de l'assemblée". Cochelet c. Broglie, Hurm. *Doc.* XVII. p. 594.

că „pe viitor ori-ce modificare ulterioară pe care gospodarii ar voi să o introducă în Regulamentul Organic, nu va putea avea loc şi nici fi pusă în lucrare decât în urma unei autorizaţii speciale a sublimei Porţi cu consimţământul curţei ruseşti". Consulul arată că atare articol ar fi fost desbătut de adunarea de revizuire, dar că din greşeală ar fi fost lăsat afară din textul regulamentului tipărit în 1832 [8].

Adunarea care cuprindea în sânul ei membri din aceia care revizuise Regulamentul, era convins că articolul cel nou nu exista pe atunci în corpul legiuirei, deşi acum el se afla în textul original al Regulamentului unde însă el nu putuse fi introdus decât în urmă. Convingerea lor fu întărită de Eliade care tipărise în tipografia lui Regulamentul în 1832 fără acel articol care nu se află în textul dat atunci la tipar.

Adunarea răspunde că „Regulamentul manuscript conţine într'adevăr câteva rânduri după care orice dispoziţie administrativă sau schimbare ce s'ar putea face fără învoirea curţei proteguitoare ar fi privită ca nulă. Acest articol însă nefiind tipărit prin ordinul fostului guvernator, generalul Kisseleff, a trezit acuma luarea aminte a adunărei în scopul de a se convinge despre adevărul unui asemenea adaus, şi după ce a luat în băgare de seamă toate împrejurările, a rămas convinsă că domnul general Kisseleff, după toată dreptatea nu putea face un atare articol adiţional, de oarece se află în contrazicere făţişă cu toate privilegiile acestei ţări". Aici adunarea enumără toate

---

[8] *La principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco*, scrisă de un partizan al politicei ruseşti aduce atare versiune a consulului rusesc, p. 43 : „Le baron de Ruckman avait en outre insisté qu'on y rétablit la clause portant que nul changement ne pourra être fait, etc., clause qui se trouvait dans l'acte original du réglément organique sous la signature de tous les boyards, membres de l'asesmblée extraordinaire de révision, mais qui n'avait point été inserée *par inadvertance* dans le texte du réglément imprimé". Că articolul a fost adaos în urmă se vede din originalul regulamentului (în arhiva camerei deputaţilor), fiind ultimul articol scris mai strâns decât textul de până la el. Se lăsase un loc alb la sfârşit,chip pentru a se adăogi altă ceva, care s'a pus însă pe o filă liberă a parte, întrebuinţându-se locul gol spre scrierea articolului. Am constatat eu însumi acest fapt cu totul extraordinar, *dar e aşà*. Regulamentul fu luat de un agent rus (poate chiar Kisseleff ! !) şi trimis la Constantinopole, în 1831, şi înnainte de a fi fost trimis acolo, el fu supus la operaţia introducerei articolului final. Că textul Regulamentului fusese adaos la acea epocă, se vede din o adresă a lui Ruckman c. Ghika, 28 Iulie 1834, Hurm. *Doc. Supl.* I, 41 No. 464 : „M. de Butenieff, en remettant au ministère ottoman le texte de Réglement (în 1831, înaintea punerei lui în lucrare). a jugé nécessaire d'y joindre une claus en *forme de conclusion* (ca articol final) qui porte qu'il ne sera introduit désormais aucun changement dans la législation du pays". Dar consulul pe atunci explică că această clauzulă „ne se rapporte *qu'aux disposition fondamentales*" şi nu la cele ordinare. (Mai vezi o adresă identică trimisă de Minţiaky lui Sturza tot din 28 Iulie 1834. Hurm. *Doc. Supl.* I, 5, p. 65). Prin urmare în 1831, când Regulamentul fusese trimis la Constantinopole clauzula erà acum introdusă, dar nu de Butenieff, ci de cancelariile ruseşti din Muntenia, cu ajutorul caligrafului cari copiase întregul text al Regulamentului şi întrodusese la urmă şi articolul final. Aşa povesteşte lucrurile şi Heliade.

textele lor tratate şi hatişerifurilor care recunosc ţărei Munteneşti dreptul legiuirei lăuntrice [9].

Ce putuse motiva o atare cerere atât de nepolitică din partea Rusiei?

Ocârmuirea lui Alexandru Ghica fusese destul de spornică în rezultate în primii ani ai domniei lui, şi cu toate că lucrările adunărei legiuitoare se întinsese asupra deosebitelor ramuri ale trebuinţelor ţărei, nicăeri nu depăşise hotarele puse de Regulament, ci lucrase numai strict în limitele lui la desvoltarea aşezămintelor Munteniei.

Aşa se făcuse legi şi se luase dispoziţii noi asupra organizărei mânăstirilor, recrutaţiei miliţiilor, se luase măsuri mai temeinice pentru aşezarea pazei hotarului Dunărei; se regulase despăgubirile pentru scutelnici şi drepturile la pensie; se ordonase expulzarea vagabonzilor peste graniţă, şi ţinerea în ordine alfabetică a actelor stărei civile — aceste în 1834. In anul 1835 se opreşte luarea în arendă a moşiilor de către subocârmuitorii plăşilor, care întrebuinţau autoritatea lor spre a sili pe ţărani să le muncească degeaba; se hotăreşte ca nimene să nu mai poată intra în slujbe decât cu atestate din şcoale. In 1836 se declară Brăila de portofranc, se strămută reşedinţa judeţului Olt din Slatina în Turnu-Măgurele pe malul Dunărei, se rândueşte o comisie pentru unificarea şi îndreptarea măsurilor, se pun în rànduială farmaciile întocmindu-se şi o corporaţie a spiţerilor, se regulamentează cursul monedelor. In sfârşit în 1837 se opreşte exploatarea şi stricarea pădurilor mănăstireşti şi se determină noua întocmire a rangurilor boiereşti şi a slujbelor corăspunzătoare [10]

Dacă însă Ruşii nu puteau fi îngrijiţii despre apucăturile domniei lui Alexandru Ghica, pe de altă parte ei nici nu aveau nevoe de introducerea acelui articol nou în Regulament, întrucât stavila pe care vroiau să o pună unor încercări de reforme exista într'un alt articol (52 al Munteniei şi 55 al Moldovei), aceasta votat fără tăgadă de adunările de revizuire, şi care articol dispunea că „orice act sau hotărâre a adunărei generale şi a gospodarului, care ar fi protivnic privilegiilor principatului sau tratatelor şi hatişerifurilor date în favoarea lui, sau drepturilor curţilor suzerane sau proteguitoare, trebue să fie privit ca nul şi nefăcut". Zicem că, Rusia nu avea nevoe faţă cu acest articol de celălalt, dacă ea înţelegea a împiedica înoi-

[9] Adresa din 21 Iulie 1837. *Analele parlamentare*, VII, p. 532, subsemnată de 21 deputaţi din 33. Vezi procesul-verbal al şedinţei în care se votează adresa, 10 Iulie 1832, *ibidem*, p. 35. Se vede că adresa de protestare a adunărei a fost redactată de profesorul Const Moroiu, fost bursier în 1822. Bariţ în *Foaia pentru minte*, No. 20, 30, 1848, reprodusă de *Anul* 1848 *în principate*, II, No. 464, Cf. Vaillant, II, p. 389—391.

[10] *Buletinul oficial al ţărei Munteneşti*, pe 1834, 35, 36 şi 37.

rile, numai în ceeace privea dispoziţiile fundamentale adică partea constituţională a regulamentului, ceeace singur putea pretinde după dreptate. Dacă ea însă înţelegea prin noul adaus a răpi ţărilor române, dreptul chiar a legiuirei interne, în lăuntrul constituţiei regulamentare, atunci este invederat că ea cerea un lucru absurd, şi că vroia numai să-şi cerce puterea asupra poporului român, deoarece atunci nu pretindea nimic mai puţin decât a lua în deplină epitropie întreaga viaţă a acestui popor. O atare interpretare a clauzei restrictive era însă combătută chiar de unele organe ale politicei ruseşti. Aşa în o notă a consulului rusesc către Alexandru Ghica din 1834, se găseşte că „ambasadorul Butenieff comunicând Regulamentul Inaltei Porţi, ar fi adaus o clauză că să nu se mai introducă de acum înainte nici o schimbare în legiuirea ţărilor române, lămurind consulul lui Ghica că atare oprire nu se poate referi decât la dispoziţiile fundamentale ale legiuirei, adică la drepturile şi prerogativele principiilor, la atribuţiile adunărilor, perceperea impozitelor, drepturile şi îndatoririle clasei agricole, organizarea municipalităţilor, a miliţiei şi a carantinelor; dar că în afară de atare puncte principale, ar fi în ordinea naturală a lucrurilor de a prevedea că pot să fie dispoziţii secundare ale regulamentului, care să aibă nevoie de a fi modificate sau complectate"[11]. Cât de adevărate erau aceste observaţii se vede din faptul că însuş Kisseleff, după votarea Regulamentului, modificase prin legi ulterioare dispoziţiile lui, silit „de nevoia de a îndrepta după arătările experienţei noua legislaţie a ţărei şi de a desvolta în amănunţimele lor urmările principiilor conţinute în acel act"[12].

Dacă luăm noul adaus cerut de Ruckman în 1838, în sensul explicat de însuşi el lui Ghica cu patru ani mai înainte, atunci el nefăcând decât să repete dispoziţiiile conţinute în articolele 52 şi 55 ale Regulamentelor Munteniei şi Moldovei, era de prisos; dacă însă vroia să i se dea înţelesul de a împiedeca absolut orice autonomie legiuitoare a ţărilor române, atunci era nedrept şi periculos. In ambele cazuri cererea introducerei lui era jignitoare demnităţei poporului român, amintindu-i poziţia sa inferioară şi atârnată de atot puternicia Imperiului Rusesc. Boerii care ştiau că Regulamentul conţinea articolul opritor al atingerei dispoziţiilor de temelie (52 şi 55), nu înţelegeau ce era de nevoe repetarea acelei dispoziţii, la încheerea întregei legiuiri. Ei susţineau deci, că şi în articolul a căruia recunoaştere se cerea de consul, pe motivul că fusese omis la tipar, ar

[11] Ruckman c. A. Ghica, 28 Iulie 1834. Hurm. *Doc. Supl.* IV, p. 464.
[12] Kisseleff c. secretariatul de stat, 14 Noemvrie 1832, *ibidem*, p. 411.

trebui să se înțeleagă tot despre *bazuri* [13] adecă despre principiile fundamentale.

Dacă Rusia însă vroia cum am spus, prin atare cerere nedrepată și jignitoare să-și cerce din nou puterile asupra poporului român, nu se poate tăgădui că măsura luată era destul de nimerită. Și într'adevăr în scurtul răstimp care despărțea începutul ocupației rusești de anul 1838, se petrecuse în spiritul public al poporului muntean o schimbare datorită cultivărei fiilor de boeri prin țări străine și a multor oameni din popor prin școalele înființate în țară tocmai din îngrijirea lui Kisseleff; numai puțin desvoltărei bogăției prin deschiderea comerțului către țările apusene, în urma liberărei navigației prin tratatul de Adrianopole; apoi începuturilor de cultură literară și științifică ce se manifestase pe ici pe colea și mai ales concentrărei întrigei mișcări naționale în societatea filarmonică [14]. Era cu neputință ca atare trezire a poporului român către conștiința de sine să nu se resfrângă și asupra vieței sale politice, și atare lucru se și întâmplă în crâncena opoziție ce se născu în adunare, când se ceru recunoașterea articulului nou introdus în textul Regulamentului. De aceea opoziția în contra adausului cerut de Ruși, însemna mult mai mult decât ceeace părea că este: era o opoziție contra amestecului străin în afacerile lăuntrice ale țărei; era prima lucire a dorului după neatârnare ce aprindea orizontul încă atât de întunecat al vieței românești.

Când Ruckman află despre împotrivirea adunărei la un *ordin împărătesc* el își pierdu cu totul cumpătul diplomatic, și printr'o adresă către domn îi rostește „adânca lui mirare asupra întâmpinărilor ridicate de adunare, în contra schimbărilor întroduse în noua redactare a Regulamentului; că el se aștepta ca adunarea obștească a Munteniei, pătrunsă ca acea a Moldovei de scopurile binevoitoare ale Rusiei asupra principatelor, să fi urmat o linie de purtare asemănătoare care îi era prescrisă prin datoriile ce nici odată nu le va putea înfrânge nepedepsit. Protestez deci în chipul cel mai formal înpotriva unui demers atât de neregulat și atât de contrar respectului datorit celor două înalte curți, care nu admite nici o abatere dela litera transacțiilor încheiate și a căror menținere vor ști să o impună în toată întregimea ei" [15].

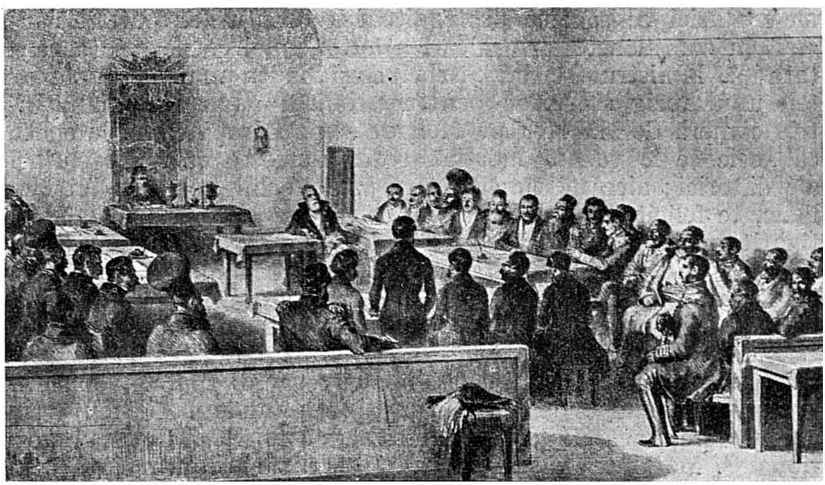
[13] Procesul-verbal al comisiei de unificare a Regulamentului, din 23 Martie 1837. *Analele parlamentare*, VII, p. 128: „Comisia socotește că pulsul acestui period (frază) unde se zice: *orice modificații*, înțelege în sine modificații la *bazurile* (bazele fundamentale) Regulamentului, și ar fi bine să se adaoge lângă cuvântul modificații, cuvântul *bazuri*".

[14] Aceste fapte vor fi expuse cu toate amărunțimile trebuitoare în capitolul: *Mersul culturei române dela 1822—1848.*

[15] Felix Colson, p. 99.

Şi cu toate aceste opoziţia din cameră avea pe deplin dreptate. Dintre membrii delegaţi în comisiune spre a cerceta textul regulamentului şi anume Ştefan Băleanu, Emanoil Băleanu, Ioan Câmpineanu, Ioan Oteteleşanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset şi Ioan Filipescu, cei doi dintâi făcuse parte din adunarea de revizuire, Ştefan Bălăceanu, fiind chiar unul din secretarii acelei adunări[16]. Intrebaţi de colegii lor, ambii foşti membrii ai adunărei de revizie, ei declarară că nu aveau cunoştiinţă de atare articol. Cum am văzut apoi în tipăritura Regulamentului din 1832, deşi făcută după originalul lui *de atunci*, nu se cuprindea acel articol. El era învederat datorit unei introduceri posterioare.

Cu toată dreptatea cauzei lor, boerii simţeau ce grea va fi lupta cu atot puternica Rusie, şi la ce se expuneau acei ce

Adunarea generală a Boierilor în Bucureşti, 15 Iulie 1837.
Desen de *Raffet*. — Colecţia Academiei Române.

îndrăzneau a ridica vocea contra unei cereri, a căreia respingere putea să aducă asupra curţei ruseşti bănuiala comiterei unei fapte necorecte. Toţi boierii se înfiorau de situaţiunea ce li se făcea, deşi pe de altă parte simţeau peste putinţă de a se pleca unei cereri atât de nedrepte şi care îşi bătea joc aşa pe faţă de onoarea şi conştiinţa lor. Se hotărîră deci, orice s'ar întâmpla, să se opună; dar ei vroiau să aibă în partea lor şi pe domn. Ei deputară la Ghica pe Heliade care îl determină să se unească cu boierii, sau cel puţin să nu-i aibă de rău pentru ţinuta lor

[16] *Analele parlamentare ale României*, I. p. 65.

din adunare. Domnul chiar se întâlni cu capii opoziţiei într'o noapte la grădina lui Scufa şi se stabili o înţelegere între ei, cerând domnul ca să-i se comunice de mai înainte tot ce erau hotărîţi boierii să facă în adunare, pentru ca domnul să poată lua măsurile trebuitoare faţă cu consulul rusesc. Heliade era să fie mijlocitorul acestor comunicări. Ministerul lui Ghica nu fu pus însă în cunoştiinţa acestor tratări, temându-se domnul a nu fi pârât cătră Ruşi, încât Ghica se afla în strania poziţie de a încuraja pe ascuns împotrivirea, pe care guvernul său, ce asculta mai mult de ordinele consulului rusesc, era să o combată. Miniştrii se şi pun cu toate puterile pentru sprijinirea articolului bănuit, arătând originalul manuscript în care se afla. Opoziţia se sprijinia pe Regulamentul tipărit de Heliade, şi pe când discuţia luase o mare aprindere, se auzeau de pretutindene strigăte că „nu cunoaştem acel articol; protestăm însuşi în numele Rusiei ce se zice proteguitoarea drepturilor patriei noastre, în contra acestei încălcări a autonomiei ce ne este garantată"[17]. Ministrul Barbu Ştirbei ce-şi dădea mai ales aparenţele unui aprig stăruitor pentru primirea adaosului, luând într'o cameră de alăturea pe Heliade şi pe Câmpineanu, le spuse că „cele ce le vorbea în adunare ca ministru erau ale slujbei ale datoriei; aice în cameră între patru ochii, spuse el lui Heliade, te felicit de ideia ce avuşi de a răspândi Regulamentul tipărit în 1832, şi dacă se va putea mântui autonomia ţărei, domniei tale vom fi datori pentru această izbândă". Iată deci care erau simţimintele adevărate chiar a acelor oameni care erau ţinuţi prin poziţia lor oficială, a sprijini interesele ruseşti.

Ruckman însă văzând împotrivirea adunărei la cererile sale, se îndreptă, după instrucţiile guvernului său, la Constantinopole şi zmulge dela slăbiciunea sultanului un firman, prin care se impunea adunărei muntene primirea articolului adiţional[18]. Manopera rusească era ghibace, căci arunca toată urâciunea unei atari siluiri asupra Porţei; nu constituia însă mai puţin o nouă vădită călcare a regulamentului organic, care prin articolul său 53 dispunea disolvarea adunărei în cazuri de desordini grave şi turburări în sânul ei, iar nu impunerea vroinţei guvernului prin ajutorul firmanelor turceşti. Iată cum înţelegeau Ruşii să aplice regulamentul. Era doar aceasta, în partea lui politică, mai mult un instrument de dominare decât o întocmire legiuitoare.

[17] Heilade. *Echilibrul intre Antiteze*, p. 96.

[18] Regnault p. 188; Vaillant II, p. 393. *La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco*, p. 45, numeşte cu drept cuvânt acest act: „un coup d'état extra réglémentaire. Mai comp. asupra introducerei articolului bănuit: *Les principautés danubiennes* în *Revue indépendante*, VIII, 1843, p. 542 şi Neigebauer *Die Donaufürstenthümer*, I, p. 6.

Ruckman nu se mulţumeşte cu firmanul obţinut, ci prin o adresă către domn, ce trebuia comunicată adunărei, ameninţă pe membrii din opoziţie „cu o pedeapsă exemplară ce era să lovească la caz de repetare, în capi şi în acei ce s'ar lua după dânşii" [19]. Cu toate acestea baronul de Ruckman regreta foarte mult *„că atare necuviinţi au putut să se întâmple în Muntenia în timpul ocârmuirei sale"* [20].

Actul de silnicie în contra adunărei fu urmat de altele îndreptate contra membrilor ce îndrăznise să ridice capul. Emanoil Băleanu şi Ioan Câmpineanu fură surghiuniţi; Ioan Filipescu destituit din postul său de cap al poliţiei [21]; Grigorie Cantacuzino, natură pornită şi aprinsă, îşi pierde minţile şi viaţa; Ioan Oteteleşanu şi Iancu Ruset fură persecutaţi până ce cerură iertare dela Rusia; „însă de atunci dela 1831 de şi datează căderea lui Ghica, deşi atâţia şi atâţia deveniră victime, datează şi declinul protectorului excluziv al Rusiei, atacat în faţa lumei la Islaz în 1848 şi desfiinţat formal prin tratatul de Paris din 1856" [22].

Purtarea cea îndoită a lui Ghica în afacerea articolului adiţional, îi strică atât faţă cu Ruşii, cât îl discredita în ochii partizei naţionale. Intr'adevăr Ruşii aflând plecarea secretă

---

[19] Reprodusă în întregime de Vaillant II, p. 307.

[20] Nota lui Ruckman din 17 Iulie 1837 în Felix Colson, p. 105 Comp, G. Chainoi (Ioan Ghica), *Dernière occupation des principautés danubiennes* Paris, p. 41. Cuvintele raportate de Calson sunt autentice. Vezi discursul lui Ruckman c. boeri 20 Mai 1838 Hurm. *Doc.* XVII. p. 705.

[21] După regulament dregătorii statului puteau fi deputaţi. Ordinul de surgun contra lui Câmpineanu 3 Noemv. 1839: „din înalta poruncă a curţii suzerane, polcovnicul, Câmpineanu se trimite în surgun la Filipeşti şi deci nu mai poate fi deputat". *Analele parlamentare,* IV, 1, p. 79. Asupra surgunirii şi arestărei lui Câmpineanu, vezi mai multe rap. din 1839—1840 în Hurm. *Doc.* XVII.

[22] Heliade, *Echilibrul între Antiteze,* p. 98. Un răsunet a acestor turburări din adunarea asupra cărora, lucru straniu, nu există în numeroasele rapoarte consulare franceze nici o amănunţime, este conţinut în raportul lui Chateaugiron c. Molé, 7 Mai 1838. Hurm. *Doc.* XVII. p. 702: „l'article additionnel qui a causé tout le désordre de la fin de la dernière *séssion*". Alt răsunet în alt raport al aceluiaşi 11 Mai 1838, *ibidem.* p. 703: „les bojards protestent contre la violation manifeste de leur pacte sociale, le Réglement organique, publié par la presse en langue valaque d'après l'original francais".

Altă scrisoare din 18 Mai 1838 *ibidem,* p. 704: „le mécontentement que l'Empereur, son souverain, avait ressenti de la conduite de quelques députés (valaques) pendant la dernière session de la chambre". Discursul lui Ruckman c. boieri, 20 Mai 1838 *ibidem* p. 705: „S. M. l'Empereur a été vivement affecté des derniers évènement de l'Assamblée générale de l'année passée". Altul din 26 Mai 1838, *ibidem.* p. 706: „les deux Cours exigent que les articles qui ont causé tant des débats l'année dernière, et dont le rejet a été le prétexte de la cloture prématurée de la chambre, fassent maintenant partie integrante du Réglement Organique". Adoage Sakellari c. Königsmark 11 Aug. 1837; *ibidem,* X, p. 486: „Une discussion très orageuse se souleva dans la séance de l'assamblée". Mitropolitul Neofit v. Nesserlode, 31 Dec. 14 *ibidem Supl.* I, 4, p. 501: „Depuis les déplorables désordres de la session de l'année 1837". Toate aceste răsuflări aduc dovada inviderată a faptelor raportate mai mult după izvoare mai puţin hotărîtoare.

a domnului către partida pe care o zdrobise, nu mai puteau avea încredere în el; iar partidei naţionale de ce folos puteau să-i fie simpatiile lui Ghica, când pe faţă el susţinea pe Ruşi şi chiar cerea în interesul lor firmane dela Poartă? Partidul naţional se convinse că Ghica ţinea mai mult la putere decât la popor; el crezu că plecarea Domnului către dânsul nu fusese decât o prefăcătorie, şi de atunci se înstreină cu totul de domn. Şi cum să nu se fi lărgit mereu îndepărtarea dintre Ghica şi partida naţională, când el urmează înainte purtarea lui nesigură şi şovăitoare? „Era bun însă fără curaj, omenos fără mărinimie, prieten al ţărei dar mai mult încă al postului său", cum îl caracterizează prea bune un contimporan[23]. Aşa bunăoară în chestia ce ţinea atâta de inima tuturor, acea a redeşteptărei naţionale, Ghica se pleca din inimă spre atare mişcare şi ar fi vrut să-i dee sprijinul său; dar era necontenit reţinut şi împiedicat de consulul rusesc care îl spăimânta fără încetare cu putinţa destituirei.

Şovăirile lui Ghica. — Ruckman era anume cu totul de altă părere decât Kisseleff, asupra rolului culturei naţionale la poporul român. Pe când Kisseleff pusese legiuirile greceşti pe româneşte, deschisese şcoale române şi învoise ieşirea unor foi periodice în limba română, nebănuind că această mişcare cu începuturi atât de nevinovate putea să se întoarcă în contra acelora ce o favorase, Ruckman mai pătrunzător, descoperise îndată că izvorul de unde plecase opoziţia în contra Rusiei era tocmai începutul desvoltărei limbei româneşti şi prin ea adâncirea conştiinţei naţionale, care cereau la rândul lor de corolar neapărat vrednicia existenţei, şi deci scuturarea jugului rusesc. Sprijinirea limbei româneşti de către Kisseleff fusese datorită opiniilor liberale ale celui ce o îndrumase, ale aceluiaşi om care regreta că se dăduse reprezentarea ţărei numai boerilor, şi care dorea să revizuiască raporturile dintre boieri şi ţărani, în scopul de a favoriza mai mult pe aceşti din urmă. Kisseleff este însă o anomolie în sistemul rusesc, o suflare liberală în sânul despotismului. Adevărata politică rusească faţă cu mişcarea naţională a poporului român o va prezenta nu Kisseleff, ci Ruckman, Daschkoff, Duhamel şi toţi ceilalţi agenţi devotaţi ai ideei absolute.

Un francez Vaillant fusese chemat încă din 1829, sub ocârmuirea lui Kisseleff, de marele ban Gheorghe Filipescu, epitropul şcoalelor, spre a organiza pe o nouă bază colegiul dela Sf. Sava. Şcoala prosperase de minune, şi însuşi Kisseleff mărturisi că nu văzuse nici chiar în Europa un colegiu mai bine diriguit şi un pedagog mai ghibaciu. De îndată însă ce

[23] Vaillant, II, p. 409.

Ruckman ajunse consul în 1835, el ceru să retragă lui Vaillant direcţia colegiului şi catedra de literatură ce o profesa. Această primă concesiune făcută politicei întunecătoare a lui Ruckman, fu urmată în curând de altele care loviau tot mai mult în gândirea cea mare a partidei naţionale şi liberale, luminarea poporului. Anume în 1835 adunarea votează în unanimitate cumpărarea a 500 de exemplare din dicţionarul limbei române a lui Vaillant. Rukman cere însă şi obţine dela Ghica nesancţionarea acestui vot, prin care se dădea o lovitură culturii româneşti şi deci partizei naţionale, atingându-se tot odată şi interesele unui Francez, cu ţara căruia Rusia stătea pe atunci în duşmănie, din cauza amestecului ei în revoluţia lui Mehemet-Ali. Pentru a răscumpăra actul defavorabil, Ghica numeşte pe Heliade membru în epitropia şcoalelor, şi îi ajută la imprimarea tabelelor pentru învăţământul mutual în litere latine. Totodată Ghica se declară de proteguitorul teatrului naţional, pe care societatea filarmonică vroia să-l trezească la viaţă. După câteva reprezentaţii domnul, plecându-se iarăşi cererilor consulului rusesc, retrage ajutorul său bănesc, şi teatrul naţional este nevoit să înceteze reprezentaţiile sale. In acelaşi timp, domnul se arată darnic faţă cu o trupă germană [24].

Neîncetatele şovăiri ale domnului faţă cu partida naţională, o înstrăinase tot mai mult de el. Văzând ea loviturile aduse fără încetare tuturor întreprinderilor societăţii filarmonice, de a ridica nivelul cultural al poporului român, se formează în sânul acesteia o altă societate politică, secretă, compusă din Heliade, Câmpineanu, Cantacuzino, Voinsecu şi alţi patru membri al căror nume este tăcut de Heliade, având de scop „a forma o stângă în adunare, cu îndatorire a susţine guvernul în cele legale şi patriotice şi de a i se opune în orice abatere. Ea cuprindea în sânu-i oameni devotaţi sinceri ideilor ce reprezentau din care bunăoară Ioan Câmpineanu desrobise pe Ţiganii săi încă din 1834, cu condiţie ca cei liberaţi să nu se însoare cu acei încă robi, ca să nu cadă înapoi în sclavie [25].

Cum am arătat mai sus, purtarea cu două feţe a lui Ghica, îl compromitea şi faţă cu Ruşii încât aceştia nemulţumiţi cu ocârmuirea lui se hotărîse să-l răstoarne. Organul cel mai puternic de scăpare al lui Ruckman era mitropolitul Neofit, care, prin repetate raporturi către curtea rusească, înegrea din ce în ce mai mult pe domnitor. In unul din 31 Decembrie 1840, Neofit

[24] Vaillant, II, p. 400. Dicţionarul lui Vaillant poartă titlul: *Vocabular portăreţ românesc-franţuzesc şi franţuzesc-românesc urmat de un mic vocabular de omonime* de I. A. Vaillant fost profesor de literatură franţuzească în colegiul naţional şi întemeietorul pensionatului din Sf. Sava. Bucureşti, Tipografia Valdbaum 1839 în 8° 180 + 190 + XI pagini. vezi G. Bengescu, *Bibliographie franco-roumaine*, Paris.

[25] Heliade. *Echilibrul între antiteze, p. 85.*

spune că după închiderea prin firman a adunării din 1837, o putere discreţionară fu încuviinţată autorităţii princiare; dar domnul nu întrebuinţă puterea lui cea nemărgiinită în interesul ţării. Mitropolitul zugrăveşte apoi în culorile cele mai negre efectele ocârmuirii lui Ghica asupra stării locuitorilor [26]. Ruckman vroia să se folosească de ambele curente opoziţioniste, acel naţional şi acel personal reprezentat mai ales prin mitropolitul Neofit, spre a răsturna pe Ghica, aşa că surparea lui să nu pară a fi opera Ruşilor, ci rezultatul nemulţumirii ţării cu domnia lui.

Tocmai atunci însă Ruckman din pricina unui scandal amoros provocat de el în Bucuretşi, este înlocuit cu Titoff, diplomat mult mai ghibaciu decât prea înfocatul său predecesor. Pe când afacerile Munteniei încăpeau pe mâinile acestui meşter, puterea cea mai potrivnică Rusiei, Franţa, trimitea, în 1839, în Bucureşti un agent nu mai puţin iscusit şi purtat prin trebile Orientului Adolf Billecocq, Acesta ,,ajunse în Bucureşti în timpul luptei celei mai încordate între Ghica şi cele două opoziţii. Nu-i trebui mult spre a se convinge că partidul naţional greşia calea, şi slujia fără să vreie scopurile consulului rusesc. Câteva luni de petrecere în Muntenia şi un studiu adâncit al faptelor îi descoperise toate primejdiile protectoratului. Trecutul său diplomatic îi atrăsese şi până atunci luarea aminte asupra politicei ruseşti; dar niciodată nu văzuse el desvoltându-se cu atâtă metodă şi unitate ghibacele intrigi din Sf. Petersburg şi cuceririle pline de ameninţări pentru viitor ce se îndepliniau la umbra cancelariilor. Dela malurile Nevei până la munţii Epirului, dela golful Finlandei pânăla capătul Adriaticei, el vedea aceeaş lucrare mişcătoare, neobosită, ascunsă, înlănţuind în mrejele sale Austria şi Turcia, făcându-şi creeaturi în ambele imperii, aici revoluţionară şi făcând apel la naţionalităţi, dincolo mistică şi invocând ideea religioasă, când umilită şi desmierdătoare, când mândră şi poruncitoare. In principate ţarul predomnia prin consulii săi, în Grecia şi Bulgaria prin eterişti, în Serbia şi Bosnia prin misionari, în Constantinopole chiar prin aurul şi ameninţările sale. Absolutismul trăgea în tăcere un cerc imens în jurul Apusului, apropiindu-se pe zi ce merge de Mediterana, de unde trebuia să se arunce în inima Europei [27].

Billecocq pentru a combate covârşitoarea influenţă a Rusiei, se hotărâ să deschidă ochii principelui asupra deosebirii celei mari de tendinţi ale celor două opoziţii, din care Rusia

[26] Hurm. *Doc. Supl.*, IV, p. 500. Rusia însă nu uitase nici opoziţia boerilor şi în răspunsul lui Nesselrode c. mitropolit, *ibidem*, p. 505, nu uită să-i amintească şi de purtarea lor.

[27] Regnault, p. 1007.

vroia să-şi facă o armă combinată spre a-l răsturna. Agentul Franţei vroia să arunce pe principe în braţele partizei naţionale şi împotriva Rusiei, a cărei scopuri cotropitoare se manifestau pe fiece zi. Consulul rusesc Daschoff ce înlocuise pe Titoff, înaintat ca ambasador la Constantinopole, se silia din potrivă a întări învrăjbirea dintre Ghica şi partida naţională, pentru a îndepărta cât mai mult elementele a căror apropiere puteau să devină primejdioase politicei ruseşti. El specula mai ales pe două însuşiri ale domnului, care putea lăsa să prindă mai bine intrigile lui : moliciunea caracterului său şi teama lui de răsturnare.

Biserica Sf. Gheorghe din Bucureşti, 13 Iulie 1837.
Desen de *Raffet*. — Colecţia Academiei Române.

Opinia publică era pe atunci foarte întărîtată prin persecuţiile cărora fusese expus maiorul Ioan Câmpineanu. Marele boier patriot, văzând îngenunchiarea la care Ruşii vroiau să aducă ţara, se hotărî, după ce firmanul impusese adunării introducerea articolului adiţional, în Regulament, să meargă la Poartă pe cât şi la curţile Franţei şi Angliei, pentru a protesta contra silniciei făcute ţării sale, luând cu sine ca secretar pe un Francez ce fusese în aceeaşi însuşire la consului francez din Bucureşti, Chateaugiron, anume pe Felix Colson.

Câmpineanu mergea să stăruiască la puterile Europei pentru mântuirea poporului său de epitropia ruso-turcă, a obţinea dela Turcia răscumpărarea tributului, a asigura puterea suverană prin principiul eredităţii, o scoate ocârmuirea de sub înrâurirea străină, a lucra pentru unirea ţărilor române „a face

să se bucure toate clasele de o stare bună şi chiar la sfârşit întrunirea tuturor Românilor de pretutindeni într'un stat mai mare românesc".

Câmpineanu fusese solicitat apoi şi de revoluţionarii poloni la o lucrare comună contra Rusiei în care lucrare ei vroiau să atragă şi pe Mihai Sturza, Domnul Moldovei; Câmpineanu fusese mult sprijinit de consulul englez şi de Francezii Vaillant şi Colson secretarul lui Câmpineanu. Franţa şi Anglia erau pe atunci protivnicele Rusiei şi Eftimie Murgu, profesorul de filosofie ce se strămutase din Iaşi în Bucureşti, făcuse cauză comună cu ei.

Poporul român fiind pe atunci cu totul necunoscut în Europa, protestarea lui Câmpineanu nu eşi la nici un rezultat. Pentru el însă avu urmări foarte grele. Domnul sub apărarea Ruşilor cere dela Poartă un firman de arestare contra lui Câmpineanu, încă de pe când era la Paris. Cu toate că el află despre această măsură luată în contra lui, pleacă înapoi spre Muntenia; dar este prins în Caransebeş, arestat de autorităţile austriace şi trimis la Bucureşti, unde este închis, întâi în mânăstirea Mărgineanu. Mare mişcare se făcu în Bucureşti la vestea arestării lui Câmpineanu, şi poporul îndeobşte cu tinerimea şcoalelor în frunte se hotărîră să-l elibereze cu puterea [28].

In anul 1840 se face un complot contra lui Alexandru Ghica, ai cărua conspiratori erau tot cei amintiţi mai sus. Complotul este însă descoperit şi nu putu avu niciun efect [29].

Domnul îngrijit, îl transferă dela Mărgineni într'o mânăstire mai apropiată de Bucureşti, la Plumbuita.

Lucrurile încordându-se mereu între domn şi opoziţie, care sporia fără încetare rândurile ei şi simţindu-se de toţi că disgraţia în care Ghica căzuse la Ruşi trebuia să-i aducă răsturnarea, mai mulţi boieri între care Câmpineanu, Vilara şi Filipescu Vulpe însărcinează pe Ioan Ghica în 1841, să ducă o scri-

[28] Pe atunci se cântau viersurile următoare:
Aideţi fraţi la Mărgineanu
Să scăpăm pe Câmpineanu.
Vezi Vaillant II, p. 403. Comp. Ioan Ghica, *Scrisori c. Vasile Alexandri*, p. 144. Vezi şi Hurm. *Doc.* XVII, p. 761. Câmpineanu scapă din închisoare tocmai în 1841, *ibidem*, p. 149. Vezi şi *Cuvântarea de primire a lui Ioan Ghica în Academie*, *Analele Acad.*, (mai sus, p. 137, nota 21). La această călătorie a lui Câmpineanu se abate gândul lui Nesslrode când într'o adresă C. Mitrop. Neofit, 20 Fevr. 1841, Hurm. *Doc. Supl.* I, 4, p. 507 îi spune: „L'orsqu'on songe surtout à ces hommes qui sont partis du sein de l'assemblée, pour se rendre à l'étranger, et y conspirer contre le repos et la tranquillité de leur pays".

Scrisorile care constată legăturile Polonilor cu Mihai Sturza şi Câmpineanu, vezi în *Neculai Kreţulescu*, schiţă biografică de A. D. Xenapol, Anexe. Asupra călătoriei lui Câmpineanu la curţile europene, vezi şi Hubert c. Molé, 1 Fevr. 1839 în Hurm. *Doc.* XVII, p. 732. Vezi şi p. 736 şi 739.

[29] Asupra acestei mişcări vezi I. C. Filiti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească*, în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXXIV, 1912 p. 20 (7).

soare lui Mihai Sturza, domnul Moldovei, prin care îi propuneau domnia şi a Munteniei, la caz de cădere a lui Alexandru Ghica. Ioan Ghica, prezintat domnului de Mihai Kogălniceanu, primeşte ca răspuns că atare combinaţie nu ar fi bine văzută de Rusia, şi deci nu o poate primi. Ioan Ghica răspunde domnului că principiul unirii e înscris în Regulamentul Organic, luând îndrăzneala a adăoga: „audaces fortuna juvat", cuvinte la care domnul întâmpină că „acel care răspunde înaintea lui D-zeu şi a oamenilor de soarta unui popor trebuie să fie prudent [30].

In curând însă alte pasuri ale domnului Munteniei, provocate prin intrigi ruseşti, trebuiau să-l îndepărăteze încă şi mai mult de popor şi de partida naţională, reprezentanta năzuinţelor sale.

Anume pela 1841 începe o agitaţie foarte mare între Sârbi şi Bulgari, care după cât se spunea, trebuia să fie combinată cu o mişcare în Muntenia ce avea de scop răsturnarea lui Ghica. Domnul ie din dată măsuri foarte energice pentru a-şi apăra tronul şi arestează pe mai multe persoane bănuite de amestec în complot: Filipescu, Marin, Bălcescu, Sotir, Profesorul de filosofie Murgu, Cesar Boliac, Vaillant complicat şi el în afacere, scapă numai prin protecţia consulului francez, care îl trece în Moldova [31].

Fiindcă Heliade, unul din membrii cei mai influenţi ai partizii naţionale, putea să devină prin stăruinţele lui Billecocq legătura de unire între ea şi domn, apoi consulul rusesc se hotărăşte a se folosi de complotul bulgăresc, spre a pune între domn şi Heliade o zâzanie, care să-i îndepărteze pentru totdeauna unul de altul. Prin mijlocirea unui Francez sărman, doctorul Tavernier, Daschkoff denunţă pe Heliade lui Ghica că ar fi amestecat în răscoala bulgară, şi domnul care credea că atare uneltire este îndreptată în contra scaunului său, ordonă arestarea şi punerea sub judecată a lui Heliade. Deşi acesta izbuteşte a se curăţi de învinuire, nu rămâne mai puţin înduşmănit cu domnul. Daschkoff se sileşte însă tot prin asemenea uneltiri a introduce desbinarea şi în sinul însuşi al partidului

---

[30]. Ion Ghica, *Scrisori*, p. 149 şi 185. *Vaillant*, II, p. 405: „les boyards valaques désirent la réunion des deux principautés sous la souveraineté de MichelStourza". Cunoştinţa făcută de Ioan Ghica cu domnul Moldovei îi procură în 1842, catedra de geologie dela Academia Mihăileană. Cu toate acestea un raport al lui Ducos consulul francez din Iaşi C. Broglie, din 11 Dec. 1835, Hurm. *Doc.* XVII. p. 568 spune: „le prince M. S. se flatte que la Rusie réunira ces deux provinces en un seul Etat, à la tête duquel elle le placera lui même avec le litre de Roi des Daces. Il m'en a parlé à moi-même, au commencement de son régne".

[31] Vaillant, II, 405. Regnault, p. 204. Asupra acestor două comploturi, vezi lucrarea lui Filiti citate în nota 31. Vezi asupra acestui complot din 1841 şi Billecocq c. Guizot, 3 Mai 1841 Hurm. *Doc.* XVII. p. 807.

național, potrivind lucrurile astfel încât să se creadă ca intrigile ar veni dela domn, și prin așa chip să mai sporească desbinarea între domn și partida națională. Consulul rusesc întrebuințează tot pe doctorul Tavernier spre a aduce la îndeplinire și această intrigă în sânul societății filarmonice, care alimenta mai ales năzuințele naționale. Anume Tavernier declară într'o zi în sânul societății că fusese cercat de a fi cumpărat de unul din membri, pentru a-i da otravă spre a ucide pe un pictor polon refugiat în București, același membru care cu câteva zile mai înainte provocase la duel pe Aristias, pentru o critică pe care acesta o făcuse asupra unei piese de teatru scrise de el. Atari scandaluri îndepărtează pe oamenii de treabă din o societate a căror membri se abăteau la fapte degrădătoare. Bănuind ei că asemenea intrigi le veneau tot de acolo de unde pornise acuzarea lui Heliade, anume dela domn unit cu consulul rusesc, își aprind și mai mult pornirile contra lui Ghica [32].

Domnul însă care nu avea nici un soiu de principiu conducător, și care șovăia necontenit între aplecarea inimei lui către partida națională și a favoritorului ei consulul francez, și teama de Ruși ca să nu-și piardă șubredul scaun, comite cu prilejul răscoalei Bulgarilor, un act învederat dușman politicei rusești, probabil după îndemnul consulului francez, anume pune să prindă și să aresteze bandele de Bulgari, Greci și Albanezi ce vroiau să treacă pela Galați și Brăila peste Dunăre. Sabia de onoare trimise de sultan lui Ghica și mulțămirile strălucite date ofițerilor ce luase parte la împrăștierea bandelor, semn invederat că Ghica lucrase în interesul Porții, trebuiau să taie și ultimele fire ce rețineau altă sabie, aceasta atârnată asupra tronului lui Ghica din partea Rușilor. Aducându-și ei aminte și de purtarea îndoioasă a lui Ghica cu prilejul introducerii articolului adițional, ei vroiau să se mântuie de un domnitor care mai mult încurca decât sprijinea interesele lor, Rușii se hotărîră să facă întrebuințare de articolul din Regulament, care învoia adunărilor a se tângui contra domnului la înaltele curți, mijloc cu atât mai ușor de pus în lucrare, cu cât relațiile dintre Ghica și adunare erau din cele mai rele. Incordarea dintre aceste două puteri, hrănită totdeauna de Ruși, fusese dusă la culme în 1841 prin următoarea împrejurare: Regulamentul Organic nu dispusese nimic în privirea acelor țărani, ce în loc de animale de plug posedau oi sau cai, precum nu regulase modul alcătuirilor între țărani și proprietari, pentru pământul luat de cei dintâi peste măsura regulamentară, prin învoieli de bună voe. Proprietarii găsise chipul de a face din aceste alcătuiri un mijloc cumplit de apăsare a țăranului, prefăcând învoielile de bună voie în de acele silite. Alexandru Ghica în în-

[32] Regnault, p. 208. Heliade, *Echilibrul între antiteze*, p. 86.

grijirea lui pentru cultivatori, încunoştiinţează pe adunare despre starea în care ţăranii sunt aduşi prin asemenea acte, cerându-i a hotărî maximul prestaţiunilor la care puteau fi obligaţi sătenii. Adunarea refuză a statua ceva asupra adresei principelui. Tocmai atunci expira mandatul ei, şi trebuiau să se facă noui alegeri. In timpul până la efectuarea lor, Ghica dă un ordin ispravnicilor a nu executa convenţiile pentru adaus de pământ decât în măsura în care ele erau încheiate şi de arendaşii statului. Aici însă el întâmpină protestarea consulului rusesc, contra măsurii drepte şi binefăcătoare luate de el, cel dintâi act de opoziţie făţişă a reprezentantului Rusiei contra lui Ghica [33].

Opoziţia susţinută de consulul rusesc se prezintă înaintea alegătorilor, şi cu toate silinţele domnului care erau cu totul paralizate prin duşmănia consulului, izbuteşte a pătrunde în noua adunare în mare majoritate. Ca raportori ai răspunsului la adresa tronului, sunt aleşi protivnicii cei mai neîmpăcaţi ai lui Ghica, Alexandru Vilara şi Gheorghe Bibescu, şi răspunsul adunării nu este decât un lung şir de învinuiri la adresa domnului, multe din ele justificate, întrucât anii de pe urmă ai domniei lui Ghica fusese întrebuinţaţi în lupte seci în loc de o spornică lucrare.

Răspunsul adunării sfârşeşte prin cuvintele : „numai atunci principe, când totul va fi reintrat în legalitate, când toate abaterile vor fi încetat, când încrederea distrusă prin crude desamăgiri va fi restabilită, când fiecare va începe să înţeleagă că afară de lege nu poate fi nici o scăpare, că guvernul drept şi nepărtinitor veghează asupra tuturor totdeauna gata a mulţumi şi pedepsi în chip legal; numai atunci se va putea aduce o judecată sigură şi asupra legii care regulează proprietatea, lege a cărei încercare nici nu a fost încă făcută” [34].

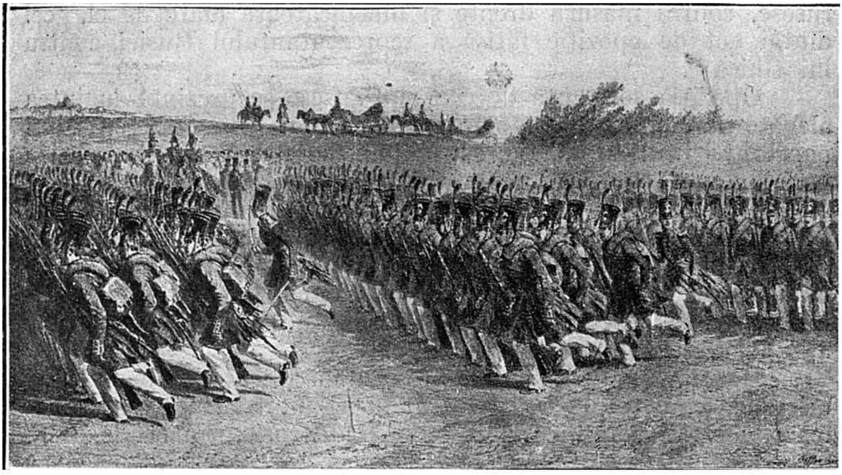
Această anafora fiind comunicată ambelor curţi, suzerană şi proteguitoare, conform articolului respectiv din Regulamentul Organic care, de astă dată nu avea trebuinţă de a fi călcat, întrucât dădea putinţa politicei ruseşti de a-şi ajunge ţinta prin a lui mijlocire, Rusia cere rânduirea unei anchete la care Poarta consimte, uitând sub apăsarea cererilor ruseşti, şi purtarea lui Ghica favorabilă ei în afacerea complotului bulgăresc, şi sabia de onoare cu care îl cinstise. Se rânduiesc în

---

[33] *La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco*, 51. Apare atunci o broşură în Paris intitulată : *Paul Kisseleff et les principautés de Moldavis et de Valachis*, par un habitant de la Valachie, 1842, în care se laudă mult ocârmuirea rusască, defăimându-se acea a lui Ghika.

[34] Adresa reprodusă în multe scrieri. între altele şi în Vaillant, II, p. 412—428 Daschkoff complimentează cu toate aceste pe Bibescu pentru spiritul de moderaţie arătat de el în redactarea adresei. *La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco*, p. 99.

anchetă delegatul rusesc Duhamel şi acel turcesc Chechib Effendi, care urmând tot sistemul cel vechiu turcesc, de a pleca urechea către cel ce dădea mai mult, fără a răspinge însă nici sumele oferite de parea cealaltă, iea dela Ghica 4,000 de galbeni; dar rivalii domnului dându-i 15,000, Turcul se uneşte în totul cu părerile lui Duhamel, care conchidea la destituirea domnului. In urma raportului comisiunii de anchetă, Alexandru Ghica este depus în 7 Octombrie 1841 [35].

Infanterie românească defilând în pas alergător. Bucureşti 16 Iulie 1837. Desen de *Raffet*. — Colecţia Academiei Române.

2. GHEORGHE BIBESCU IN MUNTENIA 1842—1848

Opoziţia în Adunare. — Domnul cel nou fusese ales conform dispoziţiilor Regulamentului Organic după cum predecesorul său fusese destituit prin aplicarea aceloraşi norme. Dacă Rusia îşi încercase de două ori puterile pe calea extralegală, şi anume la aşezarea în scaun a primilor domni şi la supunerea împotrivirei adunărei prin firmanul sultanului, ea păstră o ţinută în destul de nepăsătoare la alegerea noului principe,

[35] Regnault, p. 219 şi 229. Deaceea Turcia stă la gânduri mai târziu când era să numiască pe Alexandru Ghica caimacam în 1856: „La Porte a jugé que l'ayant destitué de son rang d'Hospodar, il ne serait pas de sa dignité, en le choisissant pour caimacam, *d'avouer qu'ele avait eu autrefois la main forcée*". Thouvenel c. Walewsky, 6 Iulie 1856. *Doc. Renaşterei României*, III, p. 607. Incă din 1836 Nesselrode cerea lui Buenieff ambasadorul rusesc pe lângă Poartă ca să impună lui Alex. Ghica mai multă ascultare de consulul rusesc „s'il ne eut pas courir la chance d'une enquete et s'exposerait infailliblement à la hante d'une destitution". Hurm. *Doc.* XVII, p. 627.

ştiind bine că va putea totdeauna să-i îndoae voinţa după cerinţele intereselor sale, mai ales după exemplul fulgerător pe care-l dăduse în persoana lui Ghica.

Intr'adevăr, printre cei 37 candidaţi care se înscrisese la început pentru tronul Munteniei, numai Ştirbeiu şi Câmpineanu ar fi putut susţinea o luptă serioasă cu Gheorghe Bibescu în privirea ştiinţei şi a vazei dobândite. Dar Câmpineanu fusese scos din numărul candidaţilor, fiind rău văzut de Ruşi pentru cerbicoasa lui împotrivire când cu desbaterea articolului de adaus Regulamentului Organic, pe cuvânt că ar fi fost surgunit prin un firman al Porţei, care deci nici odată nu l'ar putea întări. Ştirbeiu era frate cu Bibescu, care remase deci ca singur candidat având sorţi de izbândă. Iată pentru ce el obţinea în sânul adunărei extraordinare o majoritate atât de împunătoare.

Din cei 37 de candidaţi la tronul Munteniei, 16 lepădându-se de voia lor, mai rămâneau încă 21, număr îndestul de respectabil. Pentru a introduce o rânduială în lucrările alegerei şi totodată a le prescurta candidaţii fură împărţiţi în 4 serii dintre care 3 de 5 candidaţi fiecare, iar cea de pe urmă de 6. In fiecare serie, voturile erau date de toţi alegătorii pentru fiecare candidat în deosebi, punând în urna fiecăruia o bilă albă — pentru —sau una neagră, contra. In seria întâi banul Gheorghe Filipescu căpătă cele mai multe glasuri pentru alegere anume 84; în a doua logofătul Barbu Ştirbeiu precumpăni cu 91 de bile albe, a treia serie încuviinţă cele mai multe voturi logofătului Emanoil Băleanu în număr de 79; în cea din urmă însă Gheorghe Bibescu câştigă izbânda asupra tuturor, cu 131 de voturi şi fu proclamat [36].

Cabinetul rusesc se arătă foarte mulţumit de rezultatul obţinut şi ministrul de Nesselrode scrie consulului Daschkoff că „alegerea tânărului Gheorghe Bibescu au răspuns în totul dorinţei noastre. Noi vă rugăm de a rosti domnului cele mai călduroase ale noastre felicitări pentru a lui alegere. Ii veţi împărtăşi instrucţiile noastre şi îi veţi face cunoscut în acelaşi timp tot ce noi aşteptăm dela a lui ocârmuire. El va şti, nu ne îndoim, a aduce la împlinire speranţele noastre şi a se face astfel vrednic de înalta idee pe care împăratul a dobândit-o despre principiile, caracterul şi talentele sale deosebite" [37].

---

[36] După registrul original păstrat în arhivele camerei deputaţilor. Scrutinul fu deci nominal, şi fiecare candidat a fost supus unei încercări în parte. Arătările făcute de protivnicii principelui Bibescu, că ar fi fost astfel potriviţi candidaţii în serii, ca să se împărţască voturile între ei pe când în seria lui Bibescu concurenţii lui erau cu toţii personaje fără însemnătate (Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés*, p. 231), ar avea înţeles, numai în cazul când votul s'ar fi făcut prin bilete scrise pentru toţi candidaţii din o serie deodată, lucrul ce nu se întâmplă. Alegerea lui Bibescu a fost deci rostirea voinţei adunărei.

[37] Regnault, *l. c.*, p. 235.

Bibescu fusese născut în 1804 în Oltenia. Tatăl său era marele vornic Dimitrie Bibescu iar mama lui Ecaterina Văcărescu coborâtoare din Safta soţia lui Brâncovanu. Dimitrie trimise pe fiul său la Paris la 1817 unde petrecu 7 ani,

Gheorghe Bibescu, Domnul Munteniei 1842—1848.
Desen de *Venrich*. — Colecţia Academiei Române.

îndeletnicindu-se cu deosebite studii, şi reintrà în ţară în 1825. După ocuparea ţărei de Ruşi în 1828, Gheorghe Bibescu fu numit membru în comisiunea de alcătuire a Regulamentului Organic, pregătind deosebite proiecte de legi, mai ales de

acelea ce priveau la partea judecătorească. Kisseleff îi încredinţă postul de director la departamentul dreptăţei. Pe când se afla în atare însuşire, se introduc în proiectul Regulamentului Organic, aşa cum fusese întocmit de comisia din Bucureşti, nişte schimbări de către o comisie ruso-turcă întrunită în Constantinopole, în care între alte se adaogea la articolul 205 care prevedea pedeapsa la ocnă pe viaţă pentru acei care ar intra pe teritoriul muntean fără a face carantină, alineatul că străinii care ar contraveni la acel articol rămâneau să fie judecaţi de autoritatea competentă. Bibescu se opune la atare modificare, arătând că „orice crimă săvârşită pe teritoriul muntean nu a fost judecată până acuma decât de judecătorii ţărei oricare ar fi fost caracterul naţionalităţei vinovatului; schimbările din Constantinopole ar fi deci o atingere gravă în protiva unui drept pe care ţara l'a pus totdeauna în lucrare şi care ar putea avea de rezultat de a zădărnici întocmirea carantinelor". In urma acestor observaţii deosebirea între străini şi naţionali în privirea pedepsirei pentru contravenţii la regulamentul carantinelor este înlăturată şi art. 205 este formulat în chip obştesc pentru orice încălcători [38].

Bibescu trecu mai târziu la ministerul afacerilor străine, din care se retrase puţin timp după suirea în scaun a lui Alexandru Ghica [39].

Gheorghe Bibescu era deci un om luminat, partizan al progresului şi cu toate că încă tânăr (nu împlinise patruzeci de ani), deprins cu trebile şi cu ocârmuirea oamenilor. Alegerea lui, care ca orice act de acest fel nu putuse fi cu totul subtrasă înrâuririlor ascunse, nu rămânea mai puţin un eveniment de o mare însemnătate în viaţa poporului român, căci arătă întoarcerea lui la autonomie după veacuri întregi de o vieaţă înlănţuită. De şi alegerea lui fu salutată ca o fericită izbândă de către cabinetul din Petersburg, Bibescu care nu putea uita că era Român şi nu putea înăbuşi simţimintele sale naţionale, făcu în ziua chiar a întronărei sale un pas ce nu prea convenia programului rusesc. Vroind ca înălţarea lui să dobândească în spiritul poporului toată însemnătatea ce o avea, şi a arătă că vechile vremuri de demnitate şi autonomie revenise cu el, Bibescu apăru în ziua încoronărei sale îmbrăcat în costumul lui Mihai Viteazul. In anul următor Bibescu se duse la mânăstirea Dealul unde îngenuchie şi sărută mormântul în care se

[38] *Analele parlamentare ale României*, I, p. 279. Comp. *Questions relatives à le refonte du réglement organique soumises par le prince G. Bibesco, alors qu'il était sècretaire d'Etat au Département dela justice à S. Ex. le general Kisseleff* în *Domnia lui Gh. Bibescu* de fiul său Principele Gh. Bibescu, I, p. 36.

[39] *Quelques mots sur la Valachie*, Paris, 1856, p. 10 note şi în apendice scrisoarea principelui G. Bibescu c. fiul său Neculai din 15 Noemvrie 1851, p. 99.

păstra capul eroului muntean [40]. O atare amintire, invietoare a gloriei trecute a poporului român, nu prea putea fi pe placul Rusiei, care răsturnase pe Alexandru Ghica tocmai pentru prea marea lui plecare către partidul naţional, şi revenise cu grăbire dela visurile politice ale lui Kisseleff la practica temeinică şi reală a lucrurilor.

Bibescu se suise în tron hotărît a lucra la desvoltarea ţărei. Adunarea convocată în 18 Februarie 1843 se arată foarte bine dispusă către noul domn, şi o atare înţelegere între puterile Statului dădea putinţa îndeplinirei a numeroase reforme, de care ţara avea mare nevoie, cu toate acele îndeplinite sub ocârmuirea, şi ea luminată, a generalului Kisseleff şi sub acea a lui Alexandru Ghica.

Mai multe proiecte de legi trimise de guvern în sinul adunărei fură votate fără opoziţie. Se institui un preşedinte al sfatului administrativ extraordinar; se verificară socotelile anului 1840; contribuabilii atribuiţi ocârmuirei temniţilor fură trecuţi sub acea a capilor de ţinuturi, aducându-se prin aceasta o economie de 47.000 de lei, bani ce fură întrebuinţaţi la răscumpărarea de Ţigani dela feţele particulare [41]; trei excadroane de cavalerie fură înfiinţate, sporindu-se numărul infanteriei cu 1.440 de oameni, spre a întări paza pichetelor Dunărei; casa pensiunelor şi a scutelnicilor fu reorganizată şi preţul răscumpărărei în bani a zilelor de clacă, datorite de ţăran, fu redus în a lui favoare dela 2 lei 11 parale pentru muncitorii cu braţele, la 1 leu 20 de parale; pentru acei cu 2 boi dela 4 lei 30 de parale, la 2 lei 10, şi pentru acei cu 4 boi dela 8 lei 20 parale, la 3 lei şi 10. Socotelile anilor 1836 şi 1841 fură apoi verificate şi se adause la venitul oraşelor taxa pe cărţile de joc. Domnul propuse în semn de recunoştinţă din partea ţărei către generalul Kisseleff ca să-i se ridice un monument pentru care adunarea votează suma de 15.000 de galbeni; dar generalul refuzând a primi o atare onoare, cât timp încă era în viaţă,

---

[40] Regnault, p. 236. *La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco* par A(dolph) (Billecocq), Bruxelles, 1848, p. 122, spune fără cuvânt că principele ar fi ridicat un monument lui Mihai Viteazul. Un anonim (Heliade?) publică asupra acestei împrejurări o poezie plină de foc; un altul scrie în proză o meditaţie asupra ţărinei lui Mihaiu: „o ţarină sfântă, odor prea scump Românilor; tu ai fost mai cu deosebire podoaba şi fala României". *Foaia pentru minte*, 1844.

[41] Ideea emancipărei Ţiganilor s'a copt întâi în Muntenia. In 1835 esă aici o disertaţie asupra robiei pe care cenzura o împiedecă a se răspândi. In 1836 acelaş autor, a căruia nume nu se cunoaşte, scrie maiorului Voinescu o scrisoare pe care acesta o comunică lui Costache Negruzzi, pe atunci deputat în adunarea Moldovei. Negruzzi răspunde autorului: „am cetit scrisoarea d-tale vrednică de un om ce simte că a venit vremea a ne îndrepta. Am şi făcut un proiect pe care să-l supun adunărei, şi dacă s'ar încuviinţa măcar în parte, voi avea mulţumirea a zice că este fapta d-tale". Cel întâiu boier care au desrobit Ţiganii fu Ioan Câmpineanu. *Foaia pentru minte*, 1864, p. 316.

banii fură întrebuinţaţi mai târziu la lucrări de folos public. Poliţia oraşului Brăila este organizată; leafa reprezentantului din Constantinopole sporită; dreptul de embatic este restrâns numai la oraşe şi orăşele, şi forma în care el putea fi constituit este regulamentată. Se întroduc încă mai multe dispoziţii judecătoreşti şi se impune sătenilor o clacă de 6 zile pe an pentru punerea în stare a drumurilor şi podurilor. In sfârşit se hotăresc condiţiile arendărei moşiilor mitropoliei şi a episcopiilor [42]. Până acuma cuvintele rostite de Bibescu la deschiderea adunărei nu fusese date de greş, „că el spera a fi tot atât de bine văzut ca domn precum fusese ca coleg al reprezentanţilor ţărei [43].

Atare armonie trebuia însă curând să fie zdruncinată prin neînţelegerea ce izbucni între domn şi adunare dela o nouă reformă proiectată de Bibescu, privitoare la regimul dotal. După codul Caragea, „zestrea ce se făgăduia se protimisia a se plăti mai întâi decât cei ce au împrumutat pe făgăduitorul în urma făgăduielei zestrei, adecă întâi aceea ce se înzestrează e zestrea ce i s'a făgăduit ei. şi apoi se răfuesc împrumutătorii celui ce s'a făgăduit" [44]. Atare dispoziţie devenea periculoasă în sistemul legei vechi. care primea în orice procese dovada prin marturi, de oarece de îndată ce un debitor avea o fată măritată, el iscodea o făgăduinţă de zestre, pentru a-şi putea mânca creditorii. Iată pentruce se văd aşa de des în publicaţiile timpului reclamaţiile dotale [45], care împiedecau cu totul desvoltarea creditului public. Principele Bibescu vroind să îndrepte această stare de lucruri, propune prin proiectul său, că dacă femeia întrebată de judecător va răspunde sub a ei subsemnătură că nu are pretenţii privitoare la zestrea ei, ea nu va mai avea dreptul a invoca privilegiul ei dotal asupra creditorilor ipotecari, şi chiar în cazul când atare privilegiu ar putea fi invocat, aceasta nu se va mai face decât din ziua legalizărei actului dotal, conform dispoziţiilor Regulamentului Organic, şi în sfârşit el spunea şi simple făgăduieli de zestre formalităţei inscripţiei, întocmai ca şi constituirile desăvârşite. Principele propunea încă de a se înlătura ca protivnică principiului civilizaţiei pierderea în folosul bărbatului a jumătăţei din zestrea femeei necredincioase, precum şi învoirea înstrăinărei zestrei pentru a face ca bărbatul să se urce în rangurile boieriei [46].

---

[42] *Condica* No. 92 a tuturor dispoziţiilor legiuitoare pe anul 1843, în arhiva camerei deputaţilor.

[43] Cuvântul de deschidere a adunărei din 1843, în *Buletinul oficial*, pe acel an.

[44] Pentru zestrea § 17. Bujoreanu, *Colecţiune de legiurile vechi şi nouă*, Bucureşti, 1873, p. 462.

[45] A se vedea *Buletinul oficial* dela 1833 prima lui eşire până la anul 1843.

[46] *Registrul No. 92.* al adunărei deputaţilor. Legea a fost publicată de Principele Gh. Bibescu în scrierea lui citată în nota 3, II, p. 81.

Dispoziţiile proiectului lui Bibescu erau pe deplin îndreptăţite înaintea raţiunei şi a echităţei, şi dacă ele întâlniră în adunare o împotrivire aproape într'un glas, ea nu-şi poate găsi altă explicare decât în interesul privat al deputaţilor, a familiilor sau prietenilor lor, care vroiau să menţină în legiuirea ţărei regulele despoietoare pe care principele doria să le înlăture. Proiectul este respins, întâiul semn al luptei ce era să se încingă între domn şi organul legiuitor al ţărei [47].

Bibescu, fire ceva prea vioae, luă respingerea unei legi bine făcătoare ca o ocară personală. El se grăbi de a închide adunarea cu atâta mai mult că se pregătea a merge la Constantinopole spre a-şi lua învestitura. In timpul lipsei sale vroind să încredinţeze frânele ocârmuirei în mâini sigure, el se gândeşte a numi pe fratele său Barbu Ştirbeiu de cap al departamentului trebilor din lăuntru. Inainte însă de a lua această măsură care era să jignească mult pe ceilalţi boieri, principele cere sfat prin o scrisoare dela generalul Kisseleff care prin răspunsul lui îi spune că: „de şi el nu ar pune de loc în paralelă pe Ştirbeiu cu Mihalache Ghica (fratele lui Alexandru Ghica celui destituit, care şi el nemulţumise pe boieri prin numirea fraţilor săi în însămnate locuri), totuşi văd în el pe fratele gospodarului şi prin urmare o plecare firească a încuviinţa actele vornicului, care este în Muntenia axa în jurul căruia se învârte toată ocârmuirea. Nu e vorba că dacă stăruiţi pentru numirea lui, cabinetul imperial nu poate să v'o refuze" [48]. In urma acestei încuviinţări a guvernului rusesc, Bibescu şi numeşte pe Ştirbeiu la ministerul internelor. Apoi pleacă la Constantinopole unde este primit cu cinste şi bunăvoinţă, şi legăturile în care el intră cu deosebiţi mari demnitari ai Porţei îi uşurară mai

[47] Ponegritorii principelui Bibescu care scriseră mai târziu asupra domniei lui, se slujiră mai ales de legea asupra regimului dotal pentru a-l ataca. El îi învinuiră că ar fi vrut prin acest proiect „să încuviinţeze bărbatului dreptul de a ipoteca averea femeei lui". Regnault, p. 238; *La principauté de Valachie sous le hospodart de Bibesco* par Adolph Billecocq, p. 129. Proiectul lui Bibescu *nu conţine nici un cuvânt asupra unui drept atât de anormal*, şi scriitorii cari atribue lui Bibescu atare iscodire sunt sau neştiutori sau de rea credinţă. Ei pun însă aceasta pretinsă dispoziţie în legătură cu afacerile particulare ale domnului. Soţia lui, Zoe Brâncoveanu, fiind către acel timp atinsă de nebunie, Bibescu vroia să se despartă de ea, această boală fiind pe atunci un motiv de despărţire. Se impută principelui că ar fi avut de scop a-şi ruina soţia, înaine de a o lepăda. Găsim din potrivă pe principe, imediat după constatarea legală a nebuniei femeei lui, lepădându-se de averea ei cea foarte însemnătoare, şi instituind asupra ei o epitropie care să îngrijească de interesul copiiilor comuni, epotropie compusă din episcopul de Buzeu, marele ban Filipescu, logofătul Băleanu, logofătul Vilara şi paharnic Opranu. *Buletinul Oficial*, 1844. No. 140, p. 557. Şi atunci ca şi acuma calomnia era arma cea mai îndemânatică contra protivnicilor.

[48] Kisseleff c. Bibescu, 14 Iunie 1843, în „*Règne de Bibesco, corespondance et documents* 1843—1856 par le prince Georges Bibesco, corespondant de l'Iinstitut I, Paris 1893, p. 194. Apărut în traducere română, Bucureşti.

târziu negoţierile mai multor afaceri, mai ales acea de o mare însemnătate a vămilor ţărei.

In timpul lipsei sale, partidul potrivnic caută a înjgheba un nou complot bulgăresc la Brăila în felul aceluia care compromisese pe Alexandru Ghica, sperând să aducă căderea Bibescului. Complotul însă descoperit, fu înăbuşit de ocârmuire, cu toate că Ruşii şi de astădată nu-l văzuse cu neplăcere, fiind, îndreptat contra celor mai de moarte duşmani ai lor, Turcii [49]. Inalta opinie pe care Ruşii o aveau despre Bibescu îi învoieşte a îndeplini un act ce era mai curând favorabil porţei otomane, şi pentru care aceasta îi aduce sincerile sale mulţumiri [50].

Concesia Trandafiloff. — Reintrat în ţară, principele Bibescu rechiamă adunarea în 12 Ianuarie 1844, caută prin cuvântul său de deschidere a pune un frâu opoziţiei zicând „că ar nădăjdui că cinstita adunare va păstra în toate desbaterile sale liniştea şi vrednicia" [51]. Mai multe proiecte de legi şi sunt votate, şi se părea că înverşunarea trecută fusese cu totul uitată, când o altă chestie, mult mai gravă decât legea asupra regimului total, vine să arunce din nou desbinarea între cele două puteri ale Statului muntean.

Această chestie se referia la concesia unei exploatări a minelor cerute de un supus rus, Alexandru Trandafiloff.

Articolele 178 şi 179 din Regulamentul Organic conţinea asupra exploatărei minelor, următoarele prescrieri. Art. 178: „Când se va descoperi niscaiva mine în pământul vreunui particular, acesta slobod va fi să le lucreze singur ori să le închirieze altuia, după voinţa lui, dând stăpânirei a zecea parte în natură sau plătind visteriei a zecea parte din câştig, scoţând mai întâi la amândouă întâmplările toate cheltuielile lucrărei". Art. 179. „Iar de se va dovedi că stăpânul moşiei unde s'au găsit aceste mine, după sorocul de optsprezece luni ce-i va da domnul, nu va avea mijloc de a le lucra singur, nici va voi a le închiria altuia, atunci domnul împreună cu obişnuita obştească adunare vor chibzui de vor găsi cu cale, mijloacele spre a lucra acele mine, dând stăpânului moşiei a zecea parte din câştig, după ce se vor scoate toate cheltuielile lucrărei, şi pe lângă aceasta despăgubindu-se după cuviinţă pentru

[49] *Gazeta de Transilvania*, 1843, p. 306 observă că „acest complot ar fi fost încurajat de o mare ţară, bine cunoscută principatelor".

[50] Rafaat-paşa c. Bibescu, 1 Decemvrie, 1843, complimentează pe Bibescu „asupra râvnei ce pusese în a face să cadă uneltirile vinovate a unor închipuitori de turburări". *Règne de Bibesco*, p. 211. Actele citate după publicaţia principelui Bibesco, a fost utilizate de mine în original. In timpul tipărirei volumului acestuia au apărut şi publicaţia principelui. Asupra acestui conflict al cărui fire sunt complicate, vezi Filiti, *op. cit.* (mai sus p. 143 nota 31) p. 242.

[51] *Buletin oficial* pe 1844, p. 9.

stricăciunea ce vor fi pricinuit moşiei sale săpatul şi lucrarea minelor"[52]

Intemeiat pe aceste dispoziţii ale Regulamentului, Alexandru Trandafiloff, ce se dădea ca reprezentantul unei societăţi miniere, aduce la cunoştiinţa domnului prin o cerere din anul 1843 dorinţa societăţei sale de a întreprinde o cercetare a minelor Munteniei, şi cere învoirea de a trimete pe câţi-va mineralogi în Carpaţi spre a face explorările trebuitoare. El adaugă la cererea lui rugămintea că „dacă proprietarii în pământul cărora se vor găsi metalurile, în curgerea de 18 luni legiuite prin Regulament, nu vor avea mijloace a le lucra singuri sau nu se vor întocmi pentru lucrarea acelor mine cu societatea prin contracturi legiuite, la o asemenea întâmplare, societatea să fie încredinţată despre partea stăpânirei, că dreptul ei însemnat prin art. 179 din regulament va rămânea pe seama societăţei nu mai puţin de 12 ani, după întocmirea ce se va face în vreme după sus arătatul soroc, care se va începe din ziua slobozirei poruncilor, pentru care societatea roagă acum pe Inălţimea Voastră"[53].

Să însemnăm depe acum că cererea lui Trandafiloff cuprindea un punt potrivnic dispoziţii art. 179 pe care tocmai se sprijinea, anume fixarea epocei dela care trebuia să înceapă a curge punerea în întârziere a proprietarilor pentru a-şi expploata minele lor. Trandafiloff cerea dela domn ca sorocul de 18 luni să fie socotit dela data ordinelor principelui, cu alte cuvinte, dela data autorizărei date geologilor săi de a parcurge munţii ţărei, pe când Regulamentul Organic înţelegea ca să înceapă acel soroc *pentru fiecare proprietar şi particular* din momentul în care mina fiind descoperită pe pământul său, el ar fi fost pus în întârziere de principe de a se apuca de a ei extragere.

Principele Bibescu, în dorinţa lui de a împinge ţara înainte în toate direcţiile, de a deschide toate comorile bogăţiilor sale ascunse, nu văzu în propunerea lui Trandafiloff decât partea industrială şi folositoare ţării şi se hotărî a-i primi cererea, care era în acelaş timp călduros sprijinită de consulul rusesc. El o recomandă deci sfatului administrativ extraordinar, care prin încheierea lui din 19 August 1843 „dă voe ca mineralogii d-lui Trandafiloff să se preumble pretutindeni prin munţii ţărei; să urmeze verice încercări pentru descoperiri de mine, ca Trandafiloff să se poată tocmi şi învoi cu proprietarii acelor moşii unde se vor găsi mine, dând stăpânirei o listă anume atât de proprietarii ce vor primi a se învoi, cât şi de cei ce nu ar primi a se tocmi; pentru cei dintâu spre a fi cunoscuţi stă-

[52] *Analele parlamentare ale româniei*, I, p. 264.
[53] Dimitrie A. Sturza, *Chestiunea Trandafiloff* în *Revista Nouă*, I, p. 242

pânirei îndată şi a urma exploataţia, *iar pentru cei de al doilea să se pună la cale guvernul asemănat dispoziţiilor art. 178 şi 179 al Regulamentului Organic; în fine ca sorocul de 12 ani să se socotească pentru fiecare mină în parte din ziua în care se va da această voe* [54]

Părerea sfatului se mărginea strâns în limitele legei; el nu încuviinţa dintre cererile lui Trandafiloff decât învoirea de a exploara munţii, învoire care nu lega întru nimic; nu se opunea la tocmelile de bună voie între proprietari şi societate, tocmeli învoite prin art. 178 al regulamentului; admitea termenul de 12 ani, întrucât o exploatare de atare natură nu se putea gândi fără un termen oarecare; dar, în contra cererei Rusului, dispunea ca acel soroc să curgă *pentru fiecare mină în parte* dela data punerei în întârziere, şi prevedea în deobşte pentru proprietarii ce nu ar primi a se tocmi, aplicarea dispoziţiilor Regulamentului, art. 179, adică punerea în întârziere, şi după trecerea de 18 luni, luarea măsurilor din partea domnului, împreună cu adunarea, pentru exploatarea silită a minelor. Ordinul principelui către departamentul din lăuntru prin care îi împărtăşeşte părerea sfatului, ordin datat din 21 Octomvrie 1843, întăreşte acea părere, repeţind anume că dă voe lui Trandafiloff *să exploateze prin buna tocmeală şi învoială cu proprietarii* verice metal ar putea afla" [55].

Până acuma nu se putea găsi nici cea mai mică călcare a legei din partea organelor ocârmuirei. Singura chestie delicată, acea a concesiei impuse proprietarilor care nu ar fi în stare a exploata minele lor, era păstrată în întregimea ei aplicărei ulterioare a dispoziţiilor art. 179 care prevedea concursul adunărei.

Cum să se explice atunci furtuna ce se ridică în sânul adunării împotriva acestor măsuri începătornice luate de domn?

Trandafiloff văzându-se în stăpânirea încuviinţării sfatului şi a întăririi domneşti, împrăştie în toată ţara o publicaţie care în temeiul încuviinţării obţinute propunea particularilor ce ar fi dispuşi a conceda minelor lor de bună voie, un model de contract, prin care aceştia dădeau companiei dreptul de a circula pe toate moşiile lor, în scopul de a descoperi mine şi dacă s'ar găsi, acela de a începe lucrările de exploatare. Contractul păstra proprietarilor facultatea de a trimite un delegat din parte-le pentru a controla câtimea venitului, din care trebuiau să primească a zecea parte. Această publicaţie nu se raporta prin nici unul din articolele sale la concesia care trebuia să fie impusă de guvern acelor dintre particulari ce ar refuza a se înţelege cu compania [56]. Unită

[54] *Ibidem*, p. 243.
[55] *Ibidem*, p. 243.
[56] *Ibidem*, p. 243.

însă cu actele anterioare, fără ca nici unul din ele să fie precis cunoscute, ci mai mult depe spuse, proclamaţia lui Trandafiloff răspândi în toată ţara îngrijirea cea mai mare. Proprietarii împinşi de instinctul de conservare, se speriară cu toţii de drepturile concedate companiei, văzând în ea o atingere a proprietăţilor lor. Amestecând închirierea de bună voie a minelor ce s'ar găsi pe moşiile lor cu exploatarea silită prevăzută de art. 179 al regulamentului, şi ştiind că termenul de 18 luni fusese cerut prin petiţia introductivă a lui Tandafiloff a fi numărat dela eşirea poruncilor domneşti, proprietarii priviau publicaţia lui Trandafiloff ca o punere în întârziere pentru exploatarea minelor lor, care nici măcar nu erau descoperite şi se aşteptau ca societatea întemeiată pe încuviinţarea ocârmuirii să înceapă a săpa şi desfunda moşiile lor şi a întreprinde lucrări pe ele, fără deosebire de proprietarii învoiţi sau neînvoiţi. Ei se mai temeau ca lucrările minelor să nu detragă pe muncitori dela lucrul pământului, precum şi de conflictele în care ar putea să intre cu societatea rusească, care fiind atât de puternică, era totdauna să fie sprijinită de ocârmuire pe cât şi de justiţie. Apoi ce garanţii se dădea oare proprietarilor că la săvârşirea sorocului de 12 ani, ei ar fi mântuiţi de amestecul primejdios al societăţei pe pământurile lor? Era chiar firesc lucru a se aştepta ca ea să ceară o prelungire a concesiei, cu atât mai mult cu cât ar fi băgat capitaluri, ridicat clădiri şi executat lucrări. Nu era vorbă de nimic mai puţin, aşa gândeau proprietarii, decât de o desmădulare a dreptului proprietăţei din partea unei companii susţinute de un puternic imperiu, contra căreia orice luptă ar fi zadarnică, oricare ar fi fost încălcările ei, care încălcări ar fi putut creşte până la deposedarea aproape deplină a proprietarilor de moşiile lor.

Deşi atare întâmpinări nu aveau până atunci nici un temeiu, ele îşi aveau pricina mai adâncă în teama pe care totdeauna poporul român o arătase pentru protecţia rusească, teamă ce se mai arătase odată, când intrase pentru întâia oară în relaţii cu Rusia pe timpul lui Cantemir, stipulând în tratatul lor cu Petre cel mare că Ruşii să nu aibă dreptul de a se însura în ţară nici de a cumpăra moşii în ea [57]. Şi atunci fusese vorba numai de a împiedica pe Ruşi de a deveni supărăcioşi vecini; acuma ei vroiau să se stabilească pe însuşi moşiile proprietarilor!

Atari temeri erau poate închipuite; dar ele existau în minţile oamenilor şi trebuia ţinut seamă de ele. Adunarea însă care se făcu ecoul neliniştei publice, în loc de a pune chestia pe adevăratul ei tărâm, şi a arăta domnului motivul îngrijirei lumei, cu toate că ea avea actele în mână şi putea judeca în

[57] Vol. VIII, p. 113, articolul al 9-lea.

deplină cunoştinţă de cauză cele ce se făcuse, ia în contra guvernului o poziţie duşmană şi confundând, ca şi neluminata părere publică, concesia încuviinţată lui Trandafiloff de a se înţelege cu proprietarii prin bune tocmeli conform art. 178 din Regulament, cu chestia concesiei silite prevăzută de art. 179, adunarea, zicem, rosteşte temerea „ca nu cumva şi compania ce s'au arătat cu dorinţă de a descoperi şi a exploata mine răzămată cu încredinţare pe împuternicirea ce dobândeşte în temeiul prezisului întărit jurnal, nu va primi a asculta nici o propunere cât de dreaptă şi prăvilnică, puind înainte după trecerea de 18 luni expiraţia acestui soroc, din ziua însemnată în publicatele exemplare, sub vre-o propoziţie că s'ar fi păzit legiuita formă, în vreme ce aceasta se cuvine să se îndeplinească în parte către fiecare proprietar lăsat în a sa voinţă slobodă, ca să încheie contract de închiriere cu cine ar putea găsi şi precum folosul l'ar povăţui". Adunarea în puterea acestor argumente, care erau toate fără obiect, întrucât concesia principelui nu se raporta decât la tocmelile de bună voe, şi de loc la exploatarea silită prevăzută de art. 179, nu cere dela domn, în afară de desfiinţarea publicaţiei lui Trandafiloff, nimic mai puţin decât acea a jurnalului sfatului administrativ învestit cu aprobarea lui însuş [58].

Principele care avea pentru el dreptul şi legalitatea, adânc rănit prin atare cerere necuviincioasă, nu vede în pretenţia adunării decât reînvierea spiritului de răsvrătiri, de care mai dăduse odată dovezi, la proiectul asupra zestrei, şi vroind să arăte lumei că nedrepte erau imputările ce i se aduceau din partea adunării, şi că corecte erau lucrările sale, este adus prin însuş atare ţinută a susţinea mai departe concesiunea încuviinţată, a căreia pericole poate îndestul de reale însuşi domnul le-ar fi întrevăzut, dacă adunarea ar fi luminat pe principele în loc de a-l ofensa. Şi că Bibescu se convinsese în curând că temerile publicului nu erau cu totul neîntemeiate, se vede din aceea că la sfârşit, cu toată închiderea adunării, el respinge concesia Trandafiloff. Acum era însă de desbătut o chestie de legalitate, pe care domnul o avea pe partea lui, şi ideea dreptăţei trebuia înainte de toate să iasă triumfătoare.

Domnul deci răspunde adunării, „că nu numai ar fi eşit din hotarele întru care se mărgineşte prin a sale atribuţii, dar a şi călcat toate regulele bune cuvinţi şi a căzutului respect către înalta oblăduire, cerând prin al său raport desfiinţarea unui jurnal ce s'au întărit de către noi, fără a lua măcar osteneala de a se pătrunde de a lui cuprindere; că el nu a făcut decât ceeace datoria îl povăţuia să facă către orice altă companie

---

[58] Reprodusă adresa adunărei în întregime de Dim. Sturza în *Revista nouă* citată, p. 245.

s'ar fi înfăţişat cu asemenea cerere: a-i da adică voe de a se preumbla prin munţi spre descoperire de mine, consfinţind drepturile proprietarului pentru ceeace se atinge de particularnicele învoeli şi supunând orice altă lucrare din partea acelei companii la dispoziţiile articolelor 178 şi 189 din Regulamentul Organic". Domnul porunceşte totodată ca toate actele acestei afaceri, atât cererea lui Trandafiloff, rezoluţia principelui ce o recomanda sfatului, părerea acestuia şi întărirea domenască să fie de îndată tipărite, pentruca publicul să poată judeca prin el însuş că guvernul nu fusese inspirat în toată această afacere decât de dorinţa de a face binele ţărei [59].

Cu toate că adunarea, după o mai coaptă chibzuire se convinse că se încurcase, cerând domnului anularea unui jurnal al sfatului care nu contravenia prin nimic dispoziţiilor legale, totuş nevroind să recunoască că ar fi greşlt, ea menţinea în noua ei adresă către principe chipul ei de a vedea schimbând însă observaţiile sale pe care le raporta acuma la termenul, de 12 ani, ,,care soroc pentru ca să se dea, de s'ar fi judecat folositor, trebuia, ca o adăogire la pravilă, să se aşeze după formele legiuite de art. 55 al regulamentului" [60] adică cu concursul adunărei. In 4 Martie 1844 Bibescu răspunde la această nouă adresă, pronunţând închiderea adunărei. Inteţit însă de Ruşi, care fusese adânc jigniţi prin opoziţia ce omul lor Trandafiloff întâlnise în reprezentaţia ţărei, el nu se opreşte numai la această măsură internă, dar cere dela Poartă, îndemnat de Rusia un firman pentru suspendarea acelei adunări pe timpul cât trebuia să mai ţină.

Impotrivirea adunărei fu pentru a doua oară înăbuşită prin o procedare ce nu era de loc prevăzută de Regulamentul Organic, intervenirea unui firman al Porţei, ca şi pe timpul lui Alexandru Ghica, când Rusia vroia să introducă articolul adiţional la legea fundamentală a ţărei. Şi trebuie însemnat că în ambele cazuri era în joc tot un interes rusesc; a căruia apărător Poarta avea slăbiciunea a se constitui, luând asupră-şi urâciunea măsurilor constrângătoare [61]..

Chestia aceasta a concesiei miniere cerută de Trandafiloff desvăleşte caracterul domniei Bibescului. Domnul doritor de a împinge ţara lui în calea progresului şi crezând că a găsit în societatea rusească un mijloc de a realiza vederile lui vroia prin o strictă aplicare a legei să facă ca Muntenia să se

---

[59] Două ofise ale principelui Bibescu, din 14 Fevruarie, unul către sfatul administrativ şi al doilea către adunare, *ibidem* p. 246.

[60] A doua adresă a adunării din 29 Fevruarie, ibidem, p. 248.

[61] Intersul guvernului rusesc în chsetiunea Trandafiloff este dovedit prin o depeşă a împăratului Neculai, c. consulul Daschkoff, în care îi rosteşte indignarea lui contra mitropolitului care se pusese în capul opoziţiei în afacerea concesiunei. *La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco*, p. 137.

folosească din lucrarea minelor ei. Adunarea în loc, de a destăinui domnului ceeace se credea a fi primejdios în concesia cerută, îi făcu o opoziţie sistematică, imputându-i cu tot atât de puţin tact cât şi temeiu, că ar fi încălcat legea, ceeace Domnul nu făcuse într'un nimic. Iritat cu drept cuvânt, Bibescu vrea să dovedească lumei că el nu depăşise nici de cât Regulamentul şi că imputările adunărei erau făcute fără cunoştiinţă de cauză, sau din un scop rău voitor. In acest chip o desbatere care interesa viitorul ţărei fu împinsă pe un tărâm personal, unde amorul propriu rănit întuneca tot mai mult perceperea limpede şi liniştită a chestiei însăşi, şi acest amor propriu din partea principelui era pe deplin îndreptăţit; nu era vorba de nimic mai puţin decât de prestigiul lui de cap al statului. Astfel fu el împiedicat de a lua în băgare de seamă temerile rostite de opinia publică şi care nu erau lipsite de orice temeiu, iar Bibescu, prin sprijinirea din ambiţie a concesiei Trandafiloff, risca de a-şi pierde simpatiile supuşilor săi, care credeau că principele o susţinea numai fiindcă venia din partea unui Rus.

Totuşi se văzu în curând că mintea trează a lui Bibescu fusese atinsă de temerea obştească, şi de îndată ce nu fu turburat şi înteţit prin opoziţia fără înţeles a adunărei, el nu întârzie a vedea mai limpede în afacerea concesiei şi dădu pe deplin dreptate opiniei publice, răspingând cererea lui Trandafiloff cu toate că adunarea fusese închisă şi apoi suspendată după cât se vedea, în scopul de a se trece concesiunea. In deosebire de ceeace se întâmplase sub Alexandru Ghica, când suspendarea adunărei fu însoţită de impunerea primirei articolului adiţional acuma, cu toate că adunarea este din nou suspendată, atare măsură nu mai este însoţită de impunerea primirei concesiei. Rusul văzându-se lăsat în îngăimală, părăseşte pe proprietarii privaţi şi se abate asupra moşiilor bisericilor şi a mânăstirilor; dar de astădată însuşi principele şi cu sfatul său resping propunerea societăţei ruseşti.

In tot timpul cât ţinu lupta pentru chestiunea minelor. Bibescu fu în veşnică corespondenţă cu autorităţile ruseşti şi mai ales cu comitele Kisseleff. Acesta se arăta îngrijit de împotrivirea pe care domnul o întâlnea în adunare. El amintea lui Bibescu că „atunci când comisia regulamentară desbătuse drepturile gospodarului, se căuta de a i se lua putinţa de a reveni la abaterile Fanarioţilor şi se avea în videre de a se întări pe cât se putea intervenirea aristocraţiei în afacerile guvernului" [62]. Fostul ocârmuitor al ţărilor române sfătuia pe Bibescu săşi modereze purtarea, a nu înfrunta aşa de mult opoziţia şi a căuta mai mult să o săpe. In o scrisoare curioasă el zise că „în o ţară ca a voastră unde demoralizarea este băşti-

[62] Kisseleff c. Bibescu 1 Mai 1844, *Règne de Bibesco*, p. 232.

naşă de două veacuri, vederile drepte şi folositoare nu sunt îndestulătoare pentru a înriuri o adunare legiuitoare. Trebuia înainte de toate căutat un sprijin în oamenii cei mai cinstiţi, şi chiar în acei ce sunt sunt mai puţin corupţi. Trebuia cu orice preţ să se formeze o majoritate în adunare pentru a o avea în public; trebuie câştigată precum se obţine iubirea copiilor prin jucării de tot soiul, pe care oamenii voştri de tot felul cu sau fără barbă, doresc a le avea, şi pe care trebuie să le dai ori câtă respingere ai simţi a o face" [63]. Kisseleff se îndreptă chiar el însuş către mai mulţi boieri influienţi între alţii cătră Constantin Cantacuzino, rugându-i să părăsească opoziţia contra domnului şi a-i da sprijinul lor în lucrările sale [64]. In timp ce agentul de căpetenie al politicei ruseşti în principate dădea sfaturi lui Bibescu asupra modului cum trebuea să înţăleagă aplicarea regimului aşa zis constituţional cu care Ruşii înzestrase ţările române, guvernul lor respingea toate plângerile trimise lui de boieri contra princepelui prin organul mitropolitului [65]. Dar atare luptă fu sfârşită precum am văzut prin intervenirea unui firman al Porţei eliberat lui Bibescu tot prin mijlocirea cabinetului rusesc. Ministrul de Nesselrode scrie în această privire lui Bibescu: „dacă concursul Porţei otomane s'ar întâmpla a fi cerut din partea-vă, pentru a pune în orânduială măsurile ulterioare a căror lucrare vi s'ar putea părea neapărată în interesul Munteniei, rog pe Inălţimea Voastră a se înţelege în atare priviri cu dl. de Daskoff, şi a pune cu el la cale demersurile ce ar fi de făcut direct la Constantinopole pentru a obţinea dela marele senior puterile de care aţi crede a avea trebuinţă. Consulul nostru general este însărcinat a se face mijlocitorul cererilor voastre pe lângă dl. de Titoff şi acela la rândul său le va sprijini la Poartă" [66].

Măsuri lăuntrice — Bibescu mântuit prin suspendarea adunărei de grijile ce-i aducea, se pune din nou pe lucru, pentru a-şi înzestra ţara cu aşezăminte folositoare. In primul loc se ocupă de căile de comunicaţie care lipsiau aproape cu totul. Cu ajutorul legei de prestaţiuni de 6 zile pe an de clacă pentru drumuri din partea ţăranilor, pricipele întreprinde construirea mai multor şosele, din care una mergea dela Cladova la Orşova, trecând prin nişte locuri muntoase ce trebuiră străbătute prin mai multe lucrări de artă. O alta pleca dela Râul Vadului spre

[63] *Ibidem*, 14 Aprilie 1844, *ibidem*, p. 221.
[64] Kisseleff c. Cantacuzino, 14 Aprilie 1844, *ibidem*, p. 228.
[65] Mai multe plângeri ale mitropolitului cătră cabinetul din St. Petersburg în decursul anului 1844, în Hurm. *Doc. Supl.*, IV, p. 526—542.
[66] Nesselrode c. Bibescu 2 Mai 1844, *Règne de Bibesco*, p. 238.

a eşi la Câineni dincolo de Râmnic. O a treia între Tömöş şi Câmpina. El începu şi aşezarea marei arterii a ţărei care trebuia să lege Bucureştii cu Ploeşti şi Buzeul pe de o parte, de alta cu Piteşti şi Craiova. In acelaş timp el face să se ridice un mare pod peste Olt, a căror valuri iuţi nu fusese încă supuse prin lucrări omeneşti. Apoi oraşul Brăila fu înzestrat cu un cheu şi acel al Giurgiului cu lucrări de protecţie înpotriva înnecărilor Dunărei. In Bucureşti principele face să se usuce mlăştinile Cişmigiului, şi Kisseleff refuzând să primească ridicarea monumentului ce vroia să i se închine de adunare, Bibescu întrebuinţează cei 15.000 de galbeni votaţi în acest scop, la înfrumuseţarea soşelei ce primi numele de şoseaua lui Kisseleff [67]. Un mare pojar mistuind partea cea mai impoporată a capitalei, Bibescu vine el însuşi pe locul nenorocirei, pentru a încuraja prin prezenţa lui lupta în contra elementului distrugător, şi după ce focul se stinge, el face să se împărţească între jertfele lui o sumă însemnată luată din cassa Statului şi a diverselor aşezăminte, la care adaogă şi el 200,000 de lei din propria lui avere.

O chestie care preocupa mult pe principele Bibescu era acea a vămilor. Turcia, prin tratate noi încheiate cu deosebitele puteri, ridicase dreptul de intrare asupra mărfurilor străine dela 3% la 5%; dar stipulase în acelaş timp, mai ales după stăruinţele Austriei, ca nartul să nu fie schimbat în privirea principatelor române, în care mărfurile ar urma înainte a nu fi supuse de cât taxei de 3%. Această stipulaţie lovia ţările române cu o îndoită nedreptate: întâi jignind autonomia lor, prin împiedicarea de a regula ele înşile interesele lor comerciale; apoi impunându-le o pierdere materială, nefăcându-le să se folosească de urcarea taxei din împărăţia ce-şi luase dreptul a trăta pentru ele; în cât violarea dreptului de autonomie se făcea încă şi în dauna lor. Bibescu desvoltă, în scopul de a feri pe ţara lui de această îndoită lovitură, o activitate însemnată, care este la sfârşit încununată de o deplină izbândă, puterile primind sporirea dreptului de intrare şi pentru Muntenia. Principele dădu dovezi de o mare ghibăcie diplomatică, în negocierile cu cele trei puteri interesate: Turcia, Austria şi Rusia, procedând cu fiecare din ele într'un chip deosebit, potrivit cu situaţia şi cu interesele lor. Către Ruşi el protestează în puterea dreptului de protecţie pe care l-ar avea asupra ţărei, scriind ambasadorului lor din Constantinopole că „vămile Valahiei au fost totdeauna cu totul neatârnate de acele ale Turciei, care nici nu are interes a se amesteca în ele, de oarece toate taxele sunt încasate în folosul visteriei muntene. Nu ştiu cu toate aceste prin

[67] Scrisoarea prin care Kisseleff refuză monumentul, 7 Iunie 1843, *Règne de Bibesco*, p. 192. Asupra întrebuinţărei celor 15.000 de galbeni, *Buletinu oficial* 1843, p. 293.

ce fatalitate a trebuit totdeauna să fim supuşi sistemului vamal primit de Poartă şi să suportăm toate urmările lui, oricât ar fi fost ele de ruinătoare pentru noi. Cât timp 3% a fost măsura tuturor drepturilor de importaţie în imperiul otoman, am fost siliţi a ne supune şi a primi productele cu care străinătatea ne înneacă numai cu această taxă de râs, pe când ale noastre sunt supuse taxelor celor mai neauzite". In virtutea acestor consideraţii principele cere lui Titoff, „că dacă nu este cu putinţă să se obţină libertatea de a regula noi înşine relaţiile noastre comerciale, ceeace nu ar fi decât urmarea firească a poziţiei politice ce ne este recunoscută şi garantată de tratate, cel puţin să nu fie permis a se stipula pentru principate clauzele excepţionale în scopul de a ruina aproape de tot comerţul lor" [68]. Pe când Bibescu cerea astfel intervenirea Rusiei în favoarea intereselor ţărei lui, căută pe de altă parte a determina pe Austria să cedeze stăruinţelor lui, prin argumente de cu totul altă natură. In o scrisoare adresată princepelui de Metternich, el „regretă faptul că Austria să fi neîngrijit până atunci de a-şi alipi prin legăturile interesului pe un popor care se găseşte la porţile ei, şi a căruia stare înfloritoare şi civilizată, departe de a o jigni nu ar putea avea decât rezultate tot atât de folositoare ambelor ţări care se învecinează, şi a căror apropriere mai intimă atârnă numai de iniţiativa celui mai tare"[69]. Bibescu atingea aici cu ghibăcie coarda cea mai răsunătoare a politicei Austriace, care constă în a reţinea prin interese economice comune apărate în afară, membrele de altfel răşchirate ale monarhiei sale.

Ajutat şi prin bunele relaţii în care se afla cu oamenii cei mai de seamă ai Turciei [70], domnul ajunge după multe silinţi a vedea modificat întâi tratatul Turciei cu Austria, apoi cu celelalte state, cari primesc cu toatele sporirea taxei de import, şi pentru Muntenia, dela 3 la 5%. Bibescu mai izbuteşte tot prin aceleaşi rapoarte cu demnitarii Porţei şi în urma unei scrisori personale către sultanul [71], a face ca Muntenia să fie scutită de vamă în Turcia pentru obiectele de primă necesitate şi să nu plătească, ca şi naţiile prietene ei, decât 5% pentru celelalte.

Prin stăruinţele principelui Bibescu se obţinuse două foloase însemnate; întâi sporirea taxei de import a mărfurilor care trebuia să deie un adaos de venituri; al doilea şi ceeace era mai însemnat decât câştigul material, recunoaşterea drepturilor ţărilor române de a spune şi ele cuvântul lor, când era

[68] *Bibescu c. Titoff*, 11 Ianuarie 1845. *Règne de Bibesco*, p. 165.
[69] Bibescu c. Metternich reprodusă în *Quelques mots sur la Valachie*, p. 35.
[70] A se vedea în atare privire Reschid paşa c. Bibescu 21 Mai 1848, *Règne de Bibesco*, p. 323.
[71] Din 1843, *ibidem*, p. 157.

vorba de a lor interese, drept ce fusese îngropat de atâta timp prin dispotismul Turcilor, şi după aceea înghiţit de protectoratul rusesc.

Dacă principele Bibescu stăruise pentru a izbuti în afacerea drepturilor de vamă externă în ambele scopuri arătate, el îşi propuse pe de altă parte a înlătura vămile ce existau între ambele principate şi a aduce astfel între ele o uniune vamală, prin care interesele lor comune să fie mai puternic închiegate.

In urma unei asemenea măsuri se putea citi în condiţiile vânzărei vămilor din 1853, cuvintele mult însemnătoare : „Oriunde în aceste ponturi se pomeneşte de graniţă, margini sau hotare, se înţelege sub această numire linia înconjurătoare amândoror Principatelor" [72]. Astfel încep românii a se deprinde cu hotarele unei patrii comune care trece apoi, dela daraverile comerciale, la întreaga lor viaţă în toate manifestările ei. Şi lucru iarăşi foarte caracteristic, cu prilejul acestei uniuni vamale, găsim în organul transilvănean, *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* din 1843, atribuindu-se pricina înapoierii românilor în faptul, că „niciodată Moldova şi Muntenia nu au alcătuit o unire între ele, ci au fost veşnic duşmane şi sfâşiate chiar înnăuntrul lor prin împărecherile boierilor. Numele Milcovului, riu cobitor de nenorocire, în loc de a spăla odată păcatele politice ale naţiunei Moldo-Române, astăzi leneş, despărţeşte nu numai trupul în privinţa geografică, ci şi politic în toate privinţele" [73].

Articolul este însă împiedecat de cenzura austriacă de a urma mai departe. Câtă învăţătură din toată această închegare! Indrumarea unirei între Moldova şi Muntenia; interesul deşteptat la românii din Ardeal pentru această unire, şi opunerea Austriei la astfel de năzuinţi.

Bibescu mai vroia chiar pentru a împiedica concurenţa pe care Moldova şi cu Muntenia şi o făceau în vânzarea sărei, să unească împreună arendarea salinilor celor două ţări; dar neputând izbuti în acest de pe urmă ţel, el cătă cel puţin să organizeze într'un chip mai sistematic exploatarea ocnelor, aducând din străinătate oameni speciali întru aceasta.

Principele mai ia măsuri energice pentru stârpirea ciumei vitelor, care decima turmele, aplicând şi mai îmbunătăţind încă măsurile prevăzute de Regulament. Siguranţa publică creştea pe fie ce zi, cu toate că pedeapsa cu moartea era părăsită în fapt. In afară de complotul bulgăresc care fu grabnic înăbuşit, după cum am arătat-o mai sus, nici o altă mişcare turburătoare nu nelinişti domnia Bibescului, până la acea din 1848, care-i puse capăt. El îşi mai dă silinţi pentru a înfrâna

[72] *Buletinul Oficial al Munteniei* 1853 Mai 21.
[73] *Foaia p. minte inimă şi literatură*, 1843, p. 124.

fără de legile dregătorilor, moştenirea cea mai tristă a timpurilor şi cea mai greu de desrădăcinat. Chiar în ziua întronărei sale el ameninţase pe dregătorii cei lacomi şi necinstiţi, că vor fi atinşi de asprimea legilor [74]. Dar silinţele sale nu izbutiră decât a micşora răul şi nu a-l tămădui, atât de înrădăcinată era deprinderea de a se îmbogăţi pe seama publicului.

Principele mai desfiinţează adaosele de contribuţii ce obicinuiau a se percepe pentru deosebite nevoi; tocmelele satelor cu recruţii care se ofereau a face slujba armată, pentru a descărca de ea pe restul poporaţiei, îndatorind satele de a contribui, odată pentru totdeauna, cu 300 de lei pentru procurarea tuturor lucrurilor trebuitoare recrutului; cheltuielile pentru ridicarea pichetelor de strajă dealungul Dunărei, uşurând prin atare scutiri poporaţia câmpenească, şi descărcând casele comunale de cheltuieli abuzive. In urma acestor măsuri, numitele case înfăţişau la sfârşitul lui 1846, o rezervă de 3.000.000 de lei. Domnul mai ia iniţiativa de a înfrâna abazurile pe cari sătenii le suferiau din partea arendaşilor, atât în ceeace privea lucrul clăcei cât şi asupra prisosului de pământ care era dat de arendaşii acelor dintre ţărani cari vroiau să întreprindă o cultură mai întinsă, şi pentru care în loc de a se determina preţul prin o alcătuire voluntară, după cum o prevedea Regulamentul Organic acesta era impus de arendaş sub o formă foarte apăsătoare. El face apoi să funcţioneze în chip regulat coşerele de rezervă, construieşte căzărmi la Bucureşti, Craiova şi Ocna precum şi 290 de pichete noui pe Dunăre, începând dela Orşova până la Siret. In sfârşit organizează corpul pompierilor, înzestrându-l cu toate uneltele trebuitoare, şi îndeamnă pretutindene municipalităţile oraşelor a îngriji de îmbunătăţirea şi înfrumuseţarea lor, împodobindu-le cu grădini în felul Cişmigiului din Bucureşti, precum se face între altele la Turnu-Severinului cu frumoasa grădină depe malul Dunărei.

In privirea finanţelor, Bibescu ajunge a echilibra veniturile cu cheltuielele, cu tot sporul acestora, motivat de numeroasele lucrări de folos public întreprinse de el. In anul 1846 toate datoriile erau plătite şi casa centrală dispunea de o rezervă de 4.000.000 de lei. Principele mai sporeşte şi cifra armatei, îi dă o nouă organizare şi îi procură câteva tunuri. El mai obţine ca să fie primiţi câţiva tineri români în şcoala cadeţilor din Petersburg. El îmbunătăţeşte măcar în parte starea mizerabilă a închisorilor, ridicând clădiri mai potrivite atât la Ocnele Mari cât şi în mai multe districte. El mai ia mă-

[74] Ordinul domnului către sfatul administrativ, 30 Ianuarie 1843, *Bul. ofic.*, p. 29. In cuvântul rostit la încoronarea lui, în 14 Fevruarie 1843, *ibidem*, p. 46, el zice: „a sosit vremea a scăpa patria noastră de relele deprinderi care s'au introdus în sânul ei”.

suri pentru repararea mânăstirilor indigene cari cădeau în ruină „căci în afară de datoria care ne priveşte, spune el în cuvântarea lui către adunarea din anul 1846, pentru scopul cel sfânt al acestor aşezăminte, se mai adauge un altul nu mai puţin sacru pentru noi, anume că pe zidurile lor sunt scrise o mare parte din analele istoriei noastre, şi sub boltele lor sunt păstrate amintiri scumpe inimilor noastre" [75].

O împrejurare care dădu multă bătae de cap principelui Bibescu, fu acea a mânăstirilor închinate către acele din răsărit. Românii renăscând la viaţa naţională, suportau după înlăturarea fanarioţilor cu o văzută neplăcere şi silă rămăşiţele domniei lor, în călugării greci cari umpleau cele mai frumoase din mânăstirile ţărilor, cu atât mai mult că ei sperau, în timpurile ce urmară imediat după revoluţie, să fie mântuiţi şi de acest rest uricios al stăpânirei străine [76]. Dar ruşii simţind în curând nevoia de a sprijini din nou elementul grecesc, îl impusese cel puţin în forma egumenilor mânăstireşti, ei acuma ţărilor române. Ştiindu-se sprijiniţi de marea împărăţie, sumeţia lor nu mai cunoştea nici o margine. Numai cu cea mai mare greutate se înduplecă ei a primi cele trei puncte următoare care să mai mărginească atot puternicia lor. Anume ei consimt ca moşiile mânăstireşti să fie arendate la mezat public, însă acesta să fie supraveghiat de consulatul rusesc şi nu de autorităţile române: se mai îndatoresc apoi a sfârşi reparaţiile acaretelor în cel mai scurt timp şi în orice caz până în termenul de nouă ani; dar şi aici fără a fi supuşi controlului organelor Ţărilor Române. Se mai leagă în sfârşit a vărsa pe fiecare an în casele aşezămintelor de bine facere şi de folos public o contribuţie de un milion de lei, cu condiţia de a fi scutiţi de toate celelalte îndatoriri impuse de cititorii mânăstirilor.

Iată deci la ce concesiuni *se coborau* atot puternicii egumeni greci, şi aceasta încă faţă cu Rusia şi nu cu Ţările Române, de care în trufaşa lor mândrie nici vroiau să ştie, ca şi când nu din aşezămintele lor şi-ar fi tras ei uriaşele lor folosinţi!

Răspunsul făcut de principele Bibescu ministerului rusesc, care-i transmite propunerile grecilor, este vrednic de amintit. El îi spune fără înconjur că a vroi să se hotărască chestia locaşurilor sfinte după bazele propuse ar fi a se atinge adânc simţimântul naţional, şi a se da o desminţire la toate antecedentele politicei imperiale, care încuviinţând protecţia ei apărătoare celor două ţări, au urmat până acuma ca principiu nestrămutat, de a înlătura tot ce ar putea da naştere la temeri

[75] Cuvântul de deschidere al adunărei din 1 Decem. 1846 în broşura: *Prinţul Bibescu înaintea opiniei publice*. Bucureşti, 1858, p. 65. In ediţia franceză a aceleiaşi lucrări. *Quelques mots sur la Valachie*, la p. 75.

[76] Mai sus, p. 16.

despre stingerea celui mai mic al lor privilegiu [77]. Tot pe atunci prinzând principele pe doi egumeni greci cu oarecare abateri, ordonă a fi izgoniţi din mânăstirile lor, şi chiar daţi afară din ţară peste hotar, arătându-le astfel că tot aveau oarecare putere autorităţile ţărei ale căror amestec în daraverile lor călugării străini îl răspingeau cu atâta mândrie [78].

Deşi silinţele lui Bibescu în privirea mânăstirilor închinate izbuti numai a le desfiinţa eforia lor specială nu este mai puţin adevărat că şi el a fost unul din acei ce au luat parte la o luptă pe care timpuri mai fericite trebuiau s'o ducă la deplina izbândă. Din toate măsurile luate de Bibescu pentru îndrumarea propăşirii Munteniei, cea mai însemnată, aceea care atinge interesul neamului şi nu nnumai al poporului, a fost fără îndoială înlăturarea hotarului vamal între Muntenia şi Moldova, cea întâi măsură practică, care unifică interesele poporului român din ambele ţări, îndrumând astfel întrolocarea lor.

Scopurile principelui Bibescu în privirea ţării lui sunt documentate mai întâi prin rostirile sale publice la deosebite împrejurări. Am raportat mai sus locul din cuvântul său de deschidere a adunării din 1846 în care vorbeşte de mânăstiri ca de păstrătoarele analelor ţării [79]. In aceeaşi cuvântare el spune; „am dat ţării mele tot ce puterile mele mi-au învoit până acuma, regretând necontenit de a nu fi putut face mai mult. Se poate ca în urma acelei slăbiciuni obşteşti legate de firea omenească, uneori să mă fi înşelat râvna; dar cercetând bine veţi găsi chiar în fundul greşelilor iubirea cea mai arzătoare a binelui public". Că aceasta era în adevăr cugetarea lui, şi că nu era făţărită numai de nevoia vieţii publice, se vede din regăsirea ei în scrisori private, ce nu erau menite a fi obştite. In o scrisoare către comitele Nesselrode el spune: „vă vor mărturisi fără înconjur că îmi iubesc ţărişoara mea cât şi pe d-voastră marea voastră patrie, şi că dacă n'ar atârna decât dela mine de a-i creea înalte destinuri, nu aş sta la îndoială a vărsa pentru dânsa până la cea de pe urmă picătură a sângelui meu.

---

[77] Memoire de S. A. S. le prince Bibesco sur les monastères des principautés de Valachie et de Moldavie dediés aux Saints-Lieux, 20 Septembre 1843. *Règne de Bibesco*, p. 101.

[78] Instructions de S. A. S. le prince Bibesco à Aristarchi Bey, 1845, *ibidem*, p. 134. Amănunţimele asupra luptei înverşunate susţinută de Bibescu, cu obraznicii călugări greci ce erau încă sprijiniţi de Ruşi şi de Turci, vezi în capitolul respectiv: *La Question des Saints Lieux* din publicaţia principelui G. Bibesco, p. 59—144.

[79] Dorinţa lui Bibescu de a vedea restrânse legăturile care uniau ambele principate se arată încă cu prilejul stăruinţelor făcute pe lângă autorităţile moldoveneşti, pentru extrădarea indivizilor implicaţi în complotul bulgăresc, care se refugise la Galaţi. In scrisoarea lui Bibescu c. M. Sturza din 9 Ianuarie 1844, *Uricarul* lui T. Codrescu, p. 300, el îi zice că: „Les autorités moldo-valaques devraient se pénétrer de la solidarité qui existe entre les deux pays et entre les chefs de eur gouvernement, pour se preter en pareille circonstance un appui mutuel, qu'on ne se refuse même entre gouvernements non liés par une telle communauté d'intérets".

Dar o atare iubire, oricât ar fi de vie, nu mă orbeşte asupra hotarelor putinciosului. Inlăuntru acestui hotar deci voi face tot ce va atârna de mine pentru fericirea ei, având deplină încredere că mergând pe această cale, voi avea sprijinul guvernului imperial" [80].

Bibescu lasă adunarea suspendată pentru tot restul perioadei legiuitoare până în anul 1846 când sfârşindu-se mandatul ei, ţara trebuia să proceadă la noui alegeri. Principele îşi aduce atunci aminte de sfaturile date de Kisseleff, că ar trebui să se silească a obţine o majoritate în adunare. In loc însă de a întrebuinţa mijloacele conrupătoare îndegetate lui de Kisseleff, el ajunge la acelaş rezultat pe calea legală, aplicând trict dispoziţiile electorale conţinute în Regulament, şi care-i dădeau putinţa a restrânge din reprezentarea ţării numărul boierilor mari, care se înregimenta aşa de uşor în opoziţia sistematică. Până atunci adunarea se alcătuise mai în totul din boieri mari, care deşi stăteau cu locuinţa în Bucureşti, având moşiile prin districte, îşi puneau candidaturile acolo pe unde aveau proprietăţile lor, împotriva articolului 46 al Regulamentului Organic, care dispunea „că cei 18 deputaţi ai judeţelor precum şi acel al oraşului Craiova vor fi aleşi printre boierii cei mai de seamă sau fiii de boieri, *care locuiesc în părţile unde trebuie să se facă alegerea* [81]. Bibescu dispune prin convocarea pentru alegeri ca aplicarea legei de astădată ar trebui să aibă loc şi că boierii domiciliaţi în Bucureşti nu vor mai avea dreptul a-şi pune candidatura în ţinuturi [82]. Această măsură la care boierii nu se aşteptase şi care le veni ca un trăsnet pe cap, provoacă în sânul lor o mişcare nemaipomenită şi protestări tot atât de vii pe cât şi de neîntemeiate la Poartă şi la cabinetul de Sf. Petersburg [83]. Textul însă cel neîndoielnic al legii care nu dădea loc niciunei interpretări, lasă izbânda pe partea domnului. Prin atare măsură principele se apropie de partidul democratic în sensul de atunci, adică de toate elementele altele de cât boierii cei mari; deocamdată cel puţin de boierii cei mici, care putură şi ei să intre în adunarea cea cu totul închisă de Regulament, tuturor celor ce nu erau boieri.

Adunarea din 1846 se şi arată mult mai plecată decât cea suspendată, a cărei opoziţie fusese în toate cazurile, chiar când ar fi avut motive îndestulătoare, de un caracter personal şi veninos. Principele putu deci să urmeze înainte lucrările sale de reformă. După verificarea mai multor socoteli atât ale viste-

[80] 20 Mai 1843, *Règne de Bibesco*, p. 86.

[81] *Analele parlamentare*, I, p. 121.

[82] Ordinul lui Bibescu asupra modului cum era să fie făcute alegerile, *Buletinul oficial*, 1846, p. 233.

[83] Plângerea mitropolitului c. Kisseleff, 27 Martie 1841. Hurm., *Doc. Supl.*, IV, p. 554.

riei cât şi ale mitropoliei şi eforiei şcoalelor şi ale spitalelor, camera şi cu guvernul iau măsuri pentru a înlătura pierderea însemnată ce ameninţa Statul prin scăderea venitului ocnelor [84]. Contractul întreprinderii extragerii sării se sfârşise, şi întreprinzătorii care exportase mari câtimi de sare în Turcia, nu vroiau să mai deie acelaş preţ pentru noua perioadă. Bibescu atunci îi ameninţă de a întocmi exploatarea ocnelor în regie, ceeace determină pe contraccii a compensa reducerile preţului arenzii pentru cei doi dintâiu ani cu un spor al celor trei din urmă [85]. Veniturile municipalităţilor sunt sporite cu acele ce proveniau din monopolul cărţilor de joc; poliţia capitalei este reorganizată şi atare aşezământ este introdus şi în portul Alexandriei pe Dunăre, unde era necunoscut până atunci, acest oraş căpătând însemnătatea ca punct de devărsare a productelor că mergeau către portul Brăilei. Lucrările publice luând o desvoltare însemnătoare, Bibescu organizează pentru supravegherea lor un serviciu special, sâmburele din care se desvoltă mai târziu, ministerul lucrărilor publice. Pentru a scurta procedura care făcea să treacă un proces prin patru instanţe, domnul desfiinţează pe cea de a patra, curtea de revizie, dispunând ca procesele să fie sfârşite după hotărîrea divanului, întărită de principe. El mai introduse în acelaş timp o taxă de timbru asupra cererilor în judecată, pentru a creea un venit Statului şi totodată a mai înfrâna prea marea uşurinţă a intentării proceselor. Mai face să treacă o lege asupra naturalizării mari şi mici cu dispoziţii mai uşoare pentru primirea aceleia a supuşilor moldoveni. Aceasta depe urmă lege care urmăria acelaş scop ca şi înlăturarea vămilor între ambele principate, acela de a apropia poporul român din ţările surori, este formulată în chipul următor: „Prin excepţie, întemeiată pe legăturile ce unesc principatul Moldovei de acel al Munteniei, oricine va fi născut Moldovan, locuind şi petrecând necontenit în principatul Moldovei, dacă va dori să se aşeze în acel al Munteniei, va obţine naturalizarea prin simpla sa aşezare aici şi în urma cererii lui către domn, fără a mai fi supus la celelalte condiţii conţinute în articolul 379 al Regulamentului".

Unul din actele cele mai de seamă ale principelui Bibescu fu emanciparea Ţiganilor Statului şi a celorlalte aşezăminte publice. El începuse desrobirea acestui nenorocit neam de oameni cu măsura amintită mai sus, de a întrebuinţa o economie de 47.000 mii lei la răscumpărarea Ţiganilor oferiţi spre vânzare de particulari. In 1844 el ia măsură mai radicală de a declara desrobiţi pe toţi Ţiganii autorităţilor publice, chiar şi pe

[84] Condica legilor anului 1846 în *Arhiva camerei*. Comp. *Quelques mots sur la Valachie*, p. 43.
[85] Condica legilor din 1846, *Arhiva camerei*.

acei ai mânăstirilor închinate făcând iar asupra acestora un act de autoritate şi pregătind prin atare dispoziţii emanciparea tuturor robilor de mai târziu. Productul dat de contribuţia căreia erau supuşi Ţiganii, deveniţi liberi, este întrebuinţat tot la răscumpărarea celor de vândut, şi numărul celor liberi devenind tot mai însemnat, răscumpărarea celor rămaşi încă sub stăpâni sporia pe fiece zi, încât principele putea cu cuvânt rosti cu o dreaptă mândrie, în discursul său de deschidere a adunării din 1848 că „desigur fiecare din domniile voastre domnilor deputaţi să gândeşte cu fericire că în puţin timp pământul Munteniei nu va mai hrăni decât oameni liberi [86].

Această cuvântare a principelui din 1 Februarie 1848 nu trăda nici într'un chip preocuparea lui cu frământările revoluţiei ce trebuia să-l răstoarne patru luni mai târziu. Şi într'adevăr revoluţia nu se făcu în contra domniei Bibescului, ci în contra protectoratului rusesc.

Dacă însă principele Bibescu se arătase până acuma apărător întrucât se putea al intereselor naţionale, şi chiar făcuse oarecari paşi pe calea liberalismului, deodată îl vedem luând o măsură care trebuia să lovească adânc în simţimântul naţional, anume desfiinţarea învăţământului românesc, şi prefacerea şcoalei dela Sf. Sava în un colegiu francez.

Lucru cam neaşteptat, domnitorul care la clădirea teatrului se arată atât de înfocat apărător al limbei româneşti, în scrisorile sale către un profesor dela colegiul Louis-le-Grand din Paris arată, că şcoalele care „de 25 de ani întrebuinţează limba românească ca element principal, nu au dat nici un rod, precum nu vor produce niciodată nimic bun, cât timp instrucţia superioară se va târî în făgaşul cel rău în care a fost aruncată, prin unul din acele excese ce le aduc reacţiile". După ce arată cum „limba lui Omer fu gonită din şcoalele noastre şi căzurăm în excesul opus, adică nu mai vrurăm decât româneşte", Principele adaoge: „Inţelegeţi însă, că o limbă atât de săracă încă, care nu are nici literatură proprie, nici traduceri de nici un fel, e foarte puţin putincioasă de a slujì de călăuză a luminării". Arată apoi cum „din astă cauză, mulţi tineri Români se duc în Paris, spre a-şi desăvârşi studiile, îndepărtându-se astfel, cu mare durere pentru părinţi, de căminul strămoşesc". [87].

Bibescu spune deci profesorului francez, că are de gând a întocmi în Bucureşti un liceu francez în care limba românească nu va fi întrebuinţată decât „în mod lăturalnic, fiind

---

[86] *Quelques mots sur la Valachie*, p. 88.

[87] Un articol din *Bukarester deutsche Zeitung*, No. 32, din 1848. *Anul 1848 în România, Acte şi Documente*, I, p. 329, spune,: „Man wünscht die ersten Familien des Landes dahin zu bringen, ihre Kinder hier die gymnasialstudien machen zu lassen, damit sie nicht in so zartem Alter ihre warme Anhäuglichkeit an ihr Vaterland verlieren".

de altfel înlocuită prin limba franceză, până când vom fi dobândit în graiul naţional, cărţile neapărate şi vom fi format profesori în stare de a se sluji de ele în mod rodnic la diferitele cursuri de ştiinţă şi de istorie [88]. Pentru a putea atrage profesori francezi, Bibescu cere şi obţine dela Salvandy, ministru de Instrucţie al Franţei, ca aceşti profesori ce vor veni în Muntenia să nu-şi piardă poziţia lor în Universitatea franceză [89].

Nu vom cercetà cum îşi închipuià Principele să ajungă a dobândi cărţi şi profesori destoinici în graiul naţional, când cultura lui era să fie părăsită şi înlocuită cu limba franceză, pentrucă, după cum vom vedea la cercetarea aceleiaşi împrejurări — înlăturarea învăţământului naţional în Moldova de către Mihail Sturza — unde lucrurile se arată mult mai limpezi decât în Muntenia, — această măsură a fost luată în ambele ţări deodată, şi deci îndegetează o îmboldire comună care, presupunând o înţelegere premergătoare, nu putea veni decât din afară, şi anume dela Ruşi. Bibescu caută deci prin cuvintele lui, nu să îndreptăţească, ci mai mult să acopere măsura luată, prin argumente mai mult sau mai puţin bine închipuite. Lumea de atunci care cunoştea împrejurările în care domnul erà nevoit să făptuiască, ştiea că el lucrase silit, şi că, tot Ruşii împinseseră la distrugerea învăţământului în limba naţională, în care cei ce cugetau şi toţi cei ce iubeau neamul, vedeau, singura cale cu putinţă de a eşi de la întuneric spre lumină. [90]

Indată ce scânteia plecată din Paris puse focul şi în Muntenia, comitetul revoluţionar compus din Constantin Roseti, Ioan Ghica, fraţii Golescu şi maiorul Voinescu propuse domnului de a se pune în fruntea mişcărei, cunoscându-i simţimintele, fără de care ar fi fost o nebunie de a destăinui capului ţărei o atare mişcare. Bibescu însă le răspunde că nu ar fi sosit încă timpul, şi văzând că adunările din casa lui Roseti tot urmau înainte, ordonă încetarea lor. Fraţii Goleşti mergând la moşiile lor, propun ţăranilor desfiinţarea clăcei; guvernul însă, sub o straşnică apăsare a consulului rusesc, îngrozeşte .pe ţărani, silindu-i a refuza oferta patrioţilor boieri. Se formează un al doilea comitet sub Heliade, când tocmai sosesc din Paris fraţii Brătianu. Comitetele se contopiră în unul singur compus din Costache Roseti, fraţii Goleşti, Ioan Heliade, fraţii Brătianu Dimitrie şi Ioan, maiorul Tell, Magheru, Ioan Ghica, fraţii Costache şi Neculai Bălcescu, maiorul Voinescu, Cezar Boliac,

[88] Scrisoarea principelui Bibescu către D. D. profesor la liceu Louis-le-Grand, 14 Mai 1847. *Domnia lui Bibescu*, I. p. 335—337.

[89] Corespondenţa cu Salvandy. *Ibidem*, p. 338—342.

[90] Vom tratà mai cu amănunţime această interesantă întrebare mai jos la capitolul cultural.

şi alţii încă, care trimit pe Ioan Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta; iar Heliade, Tell, Ştefan Golescu şi Costache Bălcescu sunt rânduiţi în judeţe spre a începe mişcarea care la 7 Iunie era gata a izbucni. Comitetul revoluţionar mai face o ultimă cercare lângă Bibescu care rămâne însă şi de astă dată nemişcat. La 9 Iunie dimineaţa soseşte din Telega ştirea că la Prahova, Izlaz şi peste Olt revoluţia a pornit, semnul pentru capitală. Costachi Roseti, maiorul Voinescu şi alţii sunt arestaţi, iar Golescu şi Ioan Brătianu se travestesc spre a scăpa. Ruptura între domn şi comitetul revoluţionar era deplină. Bibescu vroind să arate nepăsarea lui despre partea mişcării, iese la preumblare în trăsură deschisă, însoţit de ministrul său Vilara. Trei tineri înarmaţi se aruncă într'o birjă, ajung trăsura domnească, trag asupra Bibescului, dar nu-l nimeresc, zdrobindu-i numai epoleta [91]. Aceşti tineri erau Dimitrie Kreţulescu, Grigore Peretz şi Al. Paleologu. Ei eşiseră înfierbântaţi dela o gustare la Cesar Boliac, de unde plecase în trăsură după Bibescu [92]. Domnul se duce atunci la cazarmă spre a reînoi jurământul oştirei, dar fiind primit cu răceală, face să înceteze arestările şi cearcă a negocia cu bărbaţii mişcării. Aceştia însă nu-i lasă timpul de a se gândi, căci a doua zi 11 Iunie sosind în Bucureşti proclamaţia dela Izlaz din 9 Iunie şi adresa către domn, prin care era rugat a se pune în fruntea mişcării de liberare a poporului român, capii din Bucureşti urmaţi de o mulţime de mai bine de 10.000 de oameni merg la palat spre a înmâna acele două acte Bibescului şi a-l ruga să subsemne proiectul de constituţie [93].

Bibescu nu crezu că poate să se pună în gura tunului pentru a conduce o revoluţie a cărei neputinţă o prevedea. El nu putea pedealtă parte să păstreze tronul fără a zdrobi o parte din popor ce se pornise cu răscoală în contra Ruşilor, pe lângă că sprijinul lui în armată era îndoielnic. Cu toate că subsemnase proectul de constituţie în ziua de 11 Iunie şi numise un minister cerut de popor din membrii partidului revoluţionar şi anume pe N. Golescu, N. Bălcescu, Tell, Heliade, Magheru, Ştefan Golescu şi Constantin Roseti, două zile mai târziu, în 14 Iunie, Bibescu părăseşte tronul şi ţara şi se retrage în Transilvania. Retragerea lui Bibescu a fost datorită numai însăş hotărîrii sale şi nu unui ordin din partea Ruşilor, ceeace se vede din împrejurarea că consulul Kotzebue credea că Bibescu subsemnase constituţia din buna lui voie şi că se dăduse în partea

[91] Ioan Ghica *Amintiri din pribegire după 1848*, Bucureşti, 1890, p. 25.

[92] Expunerea luată din *Pruncul român* din 17 Iunie 1848, confirmată de *Amintirile* lui Ioan Ghica, p. 24 şi urm. Comp. o scrisoare a lui N. Bălcescu c. I. Ghica, *Ibidem*, p. 39.

[93] *Neculai Kretzulescu, Schiţă biografică*, de A. D. Xenopol. 1913.

revoluţiei, ceeace-l face a notifica domnului plecarea lui în ziua de 12 Iunie în o scrisoare foarte rece şi concisă, în care protestă formal în contra oricărei înnoiri introdusă cu sfâşierea Regulamentului Organic [94].

Astfel se sfârşi domnia lui Gheorghe Bibescu.

3. DOMNIA LUI MIHAI STURZA 1834—1849

Reforme. — Ca şi Ghica şi Bibescu în Muntenia, Sturza trebuia să se silească a scoate ţara lui din noianul de barbarie şi de neorânduială în care se afla, prin desvoltarea măsurilor aşezate de Regulamentul Organic, şi întreaga lui domnie înfăţoşază în atare privire o spornică lucrare, în care vedem pe domn în luptă cu apucăturile învechite şi înrădăcinate, silindu-se a aduce oameni şi aşezăminte la o mai bună şi temeinică rânduială.

El începu şirul reformelor sale prin desfiinţarea a trei judeţe ale Moldovei, care erau prea mici pentru a suporta cheltuielele unei ocârmuiri aparte, anume Herţa, pe care îl alipeşte de Dorohoiu, Hârlăul de Botoşani şi Cârligătura de Iaşi [95].

Se apucă apoi domnul de regularea stărei oraşelor, ce înfăţoşau un haos atât în privirea ocârmuirei lor lăuntrice cât şi în acea a aspectului lor exterior. El întocmeşte prin sfatul administrativ nişte instrucţii, care aveau de scop de a regulamenta principiile electorale prevăzute de Regulamentul Organic pentru alegerea membrilor eforiilor orăşăneşti. Este curios pentru vremile noastre, în care drepturile electorale cată a fi încurajate de atâta garanţii contra amestecului administraţiei, a afla că sunt acuma abia 50 de ani alegerea consilierilor comunali se preşidea în Iaşi de ministrul de interne, iar în judeţe de prefecţi (ispravnici) şi că secretarii biurourilor erau *numiţi* de preşedinţi. Inţelege oricine la ce se reduceau alegerile în atari împrejurări, şi câtă valoare putea avea dispoziţia articolului 9 al aceloraşi instrucţii, cuprinzătoare că „fiecare alegător va scrie *tainic* numele persoanelor, pe care el de bună voie le-ar socoti, fără vreo înrâurire, privire sau silă particularnică“. Cerând şi supuşii străini dreptul de a lua parte la alegerile mu-

---

[94] Kotzebue c. Bibescu, 12 Iunie 1848, Hurm. *Doc. Supl.*, IV. p. 567; „Dans les circonstances actuelles le consulat général de S. M. l'empereur de toutes les Russies doit nécessairement cesser ses fonctions. En annonçant son départ a S. A. le hospodar de Valachie, le soussigné prenant en considération que cet état de choses a été amené en contravention flagrante aux dispositions du réglément, organique, basé sur les stipulation du traité d'Adrianopole, proteste formellement contre toutes les innovation *qui viennent a'être introduites*".

[95] *Manualul administrativ al principatului Moldovei*, Iaşi, 1855, I, p. 71—76.

nicipale, Sturza îi respinge pe motivul că ei nu ar plăti patenta ca pământenii.

In privirea îngrijirei materiale a oraşelor dispune ca faţadele zidirilor să se facă după planul arhitectului oraşului,

Mihail Sturza, Domnul Moldovei 1834—1849.
Desemn de *Negulici* 1842. — Colecţia Academiei Române.

şi organizează mai cu deamăruntul slujba pompierilor. Tot în scopul apărărei de primejdia focului, ordonă îndepărtarea velniţelor din oraşe; îndatoreşte pe locuitori la curăţirea părţilor de strade ce treceau pe dinaintea caselor lor, înfiinţează

o companie de fanaragii, înmulţind numărul fanarelor dela cele patru (!!) care luminau oraşul pe timpul Fanarioţilor. Regulamentează în deosebi poliţia oraşelor, împărţind capitala şi oraşele mai mari în despărţiri potrivite cu numărul locuitorilor; opreşte jocurile de cărţi şi de noroc, exerciţiul medicinei de către persoane neîndrituite; supune pe otelieri şi hangii la îndatorirea de a înştiinţa poliţia despre călătorii sosiţi; întroduce manualele servitorilor, ordonă stârpirea cânilor vagabonzi, regulează îndatoririle birjarilor, orânduind până şi modul cum trebuiau să ţină rândul, când ese dela teatru, şi câte alte de asemene feliu [96].

Supuşii străini nu vroiau să sufere execuţia pentru datoriile lor către locuitorii ţărei. Mihai Sturza dispune că după trei încunoştiinţări să se păşască la împlinire în contra supuşilor, fără atingere de persoana lor, bine înţăles în unire cu consulatul respectiv, şi domnul hotăreşte chiar ca supuşii străini să poată fi arestaţi la caz de insolvabilitate, ceeace nu se prea împăca cu principiul ca persoana lor să fie respectată. Se mai iau măsuri foarte aspre spre împlinirea alcătuirei proprietarilor cu neguţitorii exportatorii de grâne, „spre a nu împuţina şi strica creditul patriei, de oarece adese ori proprietarii luau arvonă şi apoi refuzau a-şi ţinea legăturile" [97].

Locuitorii săteni sunt feriţi prin măsurile domnitorulu de o mulţime de abuzuri, rămăşiţi înrădăcinate în obiceiur şi care erau cu atâta mai greu de stârpit. De şi aplicarea lor din atare pricină nu se va fi putut face în toată întinderea, totuşi luarea lor dovedeşte o îngrijire a ocârmuirei de soarta poporului de jos, lucru cu desăvârşire necunoscut până la ocârmuirea generalului Kisseleff, pe care acea a lui Sturza căuta s'o ducă mai departe.

Aşa găsim pe Mihai Sturza oprind tocmele ce obicinuiau a se face, ca ţăranii să plătească în muncă dobânda unor bani împrumutaţi, prin care se robia adeseori munca ţăranului pe vecie, el ne putând nici odată răspunde capitalului; de asemenea opreşte încărcarea cu dobânzi peste acea legiuită, a tuturor împrumuturilor făcute de proprietari locuitorilor pentru hrană şi băutură; nu mai puţin bătăile şi silniciile făcute lor de către amploiaţii subalterni; de a se împlini unii ţărani pentru datoriile altora, obiceiul barbar şi abusiv rămas din timpurile de urgie ale vremurilor vechi; pe ispravnici, zapcii şi privighetori a nu întrebuinţa munca ţăranului în folosul lor sub niciun cuvânt şi cu ameninţarea urgiei domnului, spre a pune odată un capăt unui abuz înrădăcinat că, ocârmuitorul putea să se folosească în largul lui de munca şi averea ocârmuitorului. Dom-

[96] Despre efori, *ibidem*, I, p. 126—379.
[97] *Ibidem* I, p. 379 389.

nul declară totodată prin porunca de oprire, în această privire că învoieşte satelor tânguiri prin jalobă îndreptată direct către el, prin un trimis al lor. Ţăranii mai având obiceiul de a-şi vinde munca la alte feţe, afară de aceea ce erau datori conform Regulamentului Organic a o presta proprietarului, Mihai Sturza dispune că acei care ar alcătula muncă oameni depe moşiile altora să rămână păgubaşi de banii daţi, pedepsind domnul, nu pe ţăranii ce se alcătuiau, ci pe acei care îi provocau. Domnul mai opreşte pe proprietarii de vii a-şi vinde cu hurta rodul înainte de a şti cât au eşit; pe crâşmari a da băuturi pe datorie locuitorilor, pentru care li se lua, pânea în preţuri de nimic, sub pedeapsa unei amenzi în folosul cutiei mileler; pe neguţătorii ambulanţi (coropcari) a unbla cu mărfuri prin sate, înşelând pe locuitori la cumpărături, învoindu-le numai cât a merge la iarmaroace [98].

Pe lângă aceste apărări date locuitorilor ca lucrători de pământ, li se mai încuviinţează şi altele în însuşirea lor de cărăuşi. Mai întâi li se dă voie îndeobşte să-şi păşuneze vitele pe moşiile unde ar poposi, plătind câte doi bani de jug. Apoi fiindcă erau expuşi, la Galaţi din partea neguţătorilor greci cât şi spre Bucovina de către comisionarii jidovi, a li se reţinea o parte din chiria alcătuită, pentru motivul că ar lipsi din pâinea încărcată, după facturile lor, domnul ordonă ca contractele de chirii să fie făcute înaintea poliţiei, însemnându-se câtimea încărcată, preţul alcătuit şi suma primită ca arvună, îndatorând pe comisionari a cântări marfa la graniţa Moldovei, şi a plăti aici deplin cărăuşilor, după care numai să se treacă în Bucovina, spre a nu expune pe cărăuşi în o ţară străină la capriciul comisionarilor.

Locuitorii fiind asupriţi şi la munca câmpului prin măsoriştea cu prăjina împovărătoare care le adăugea lucrul peste câtimea statornicită prin Regulament, Domnul introduse şi aicea o măsură oficială. Opreşte globirea samavolnică a stricăciunilor făcute de vitele scăpate din lanuri sau ţarini, orânduind a se fixa gloaba numai după o preţeluire a daunei comise.

In 1844 Sturza se hotăreşte a regula prin o dispoziţie legiuitoare neînţelegerile ce proveniau din neputinţa proprietarului de a da săteanului pământul hotărît de Regulament. Ea dispuse ca la locurile strâmte, la munte, în locul ogorului de $1^1/_2$ fălci arătură ce li se dădea la câmp, să li se dea tot fâneţ, fără însă a avea dreptul a lua dijmă din recolta fânului nici a le impune o muncă oarecare pentru această scutire de dijmă. Dacă proprietarul nu avea de unde îndeplini atare măsură de loc, să se poată muta săteanul; dacă proprietarul nu ar avea

[98] *Ididem*, I, p. 395—407.

nevoie de munca săteanului prevăzută prin Regulament, să primească în schimb câte 48 lei, iar pentru tăiatul cherestelelor să urmeze învoieli între proprietar şi locuitor [99].

Agricultura iarăşi primeşte dela domn îmboldiri spre propăşire, luându-se măsuri pentru îmbunătăţirea rasei vitelor, stârpirea boalelor lor [100], şi dându-se povăţuiri locuitorilor asupra modului de cultură a pământului [101].

Orândueşte apoi pe lângă coşerile de rezervă, prevăzute de Regulament, ca o măsură complinitoare, ţarinilor de rezervă, fiecare sat fiind obligat a lucra câte de atâtea ori 8 prăjini pe câţi locuitori avea, din ogorul comun de arătură, cu precădere asupra oricărui altui lucru, şi productul acestui pământ să-l depună prin îngrijirea privighetorului în gropile de pâne sau în coşere [102]. Cu toate aceste nici acestă măsură luată în 1843, nu fereşte pe locuitori de lipsă, dovadă despre faptul netăgăduit că deşi ocârmuirea tindea a îndrepta relele, ele erau prea adânc înrădăcinate pentruca măsurile luate pe hârtie să se introducă îndată şi în practică. Aşa în 1847 se iau deosebite alte chibzuinţi, pentru a se asigura locuitorilor hrana de peste an; anume se opresc proprietarii, depe moşiile de unde s'ar afla ţăranii în lipsă, a vinde toţi păpuşoii, îndatorindu-i a păstra „o analoghie de 3 merţe de gospodar, având aceasta a li se întoarce în urmă de locuitor sau în bani sau în natură"[103]. Se iau măsuri pentru stârpirea lăcustelor, uciderea lupilor şi se regulează timpul când vânatul este învoit.

Supuşii străini se apucase cu timpul şi de agricultură, care după deschidera navigaţiei Mărei Negre devenia pe fiece zi o îndeletnicire mai productivă; ei lua în posesie moşii de ale proprietarilor, îmbrăcându-se cu drepturile lor faţă cu locuitorii, privitoare la muncile şi prestaţiile ce erau datori să facă. Adese ori se iscau pricini între posesori şi locuitori din asemenea daraveri. Supuşii străini alergând la protecţia consulilor, paralizau orice măsură luate de guvern şi aduceau cele mai mari nedreptăţi locuitorilor, fără ca aceştia să poată găsi undeva mijlocul de a le înlătura. Mihai Sturza pune energice stăruinţe pe lângă consuli, arătându-le că dritul de a ţinea moşii în posesie s'ar cuveni numai pământenilor şi că numai prin tolerare se bucurau de el şi străinii; că ei nu puteau fi deci fi îndrituiţi a-şi însuşi dreptăţile proprietarilor asupra locuitorilor săteni, dreptăţi pe care nu le pot ei avea decât supunându-se la aceleaşi datorii ca şi pământenii, şi ordonă ca

[99] *Ibidem*, p. 431. Vezi şi nota dela acea pagină.
[100] *Ibidem*, p. 446—450.
[101] *Ibidem*, p. 451.
[102] *Ibidem*, p. 455.
[103] *Ibidem*, p. 460.

supuşii străini, în privinţa relaţiilor lor cu sătenii, să fie consideraţi ca pământeni [104].

Din vremlile vechi rămase un obiceiu, izvorul celor mai vajnice abuzuri, anume oamenii ce aveau vre-o pretenţie, şi ales cei mari faţă cu cei mici îşi făceau dreptate singuri; aşa bunăoară pentru despăgubirea de daunele pricinuite ţăranilor pretenţii de încălcare de hotare, precum şi de acele pentru garduri, şanţuri şi alte îngrădituri, dare afară din case sau depe moşii, punând adeseori fără drept pe partea mai mai slabă în nevoie de a reclama la justiţie şi expunând-o un timp îndelungat la lipsa folosinţei dreptului ei şi la cheltuielile unui proces. Domnitorul prin repetate ordine, care de care mai severe şi mai ameninţătoare pentru dregătorii ţinutali, le porunceşte a nu tolera asemene acte de „insovolnicie", a restitui imediat pe acel scos cu puterea din o situaţie oarecare, fără privire dacă ar avea sau nu dreptul în partea sa, în starea în care fusese, îndreptând pe acel ce se credea jignit către calea legală a judecăţilor [105].

Mihai Sturza ie o serie de măsuri pentru stârpirea făcătorilor de rele şi aşezarea odihnei publice. Intâi obligă pe locuitori a răspunde unul pentru altul de furii sau gazdele ce s'ar descoperi în vreun sat, îndemnând prin atare măsuri pe săteni la o vecnică privighere şi denunţare a făcătorilor de rele oploşiţi în sânul lor [106]. Indatoreşte pe megieşi a sări întru prinderea tâlharilor, supunându-i la din potrivă la răspundere. Regulează apoi poziţia vagabonzilor celor nenumăraţi ce se purtau prin ţară, ordonând pentru acei străini ce nu ar da garanţie, să fie scoşi din ţară. Se prevăd pedepse foarte grave pentru gazde punându-se pe o treaptă cu făptaşii, anume acea a morţii [107]. In sfârşit întocmeşte nişte regule de păzit în descoperirea vinovaţilor şi procedau pentru judecarea lor. Pentru a stârpi apoi alt rău, de care sufereau mai ales locuitorii săteni, furtişagurile de vite, se introduc biletele de vânzare [108].

Mihai Sturza ia măsuri multiple pentru a îmbunătăţi regimul închisorilor, prevăzând o cheltuială în bugetul statului pentru hrană, îmbrăcăminte, încălzitul şi luminatul arestaţilor de asemenea se îngrijeşte de boalele lor, dispunând ca acei suferinzi să fie căutaţi sub pază în spitalele oraşelor; dar aci era atât de făcut în cât chiar după 16 ani de silinţe a le ocârmu-

---

[104] *Ibidem*, p. 474 şi 478.

[105] *Ibidem*, p. 481—485.

[106] Pentru a avea o idee despre mulţimea tâlharilor, reproducem cuvintele începutului unui ofis din 1835 Februar 9, *ibidem*. p. 493, deşi verdeaţa primăverei încă nu s'au desvălit, făcătorii de rele au izbucnit cu îndestul, de unde obrăznicia lor la mai multe locuri de arată".

[107] *Ibidem*, p. 494.

[108] *Ibidem*, p. 502.

irii, starea lor în 1850 era încă îngrijitoare. „Pe la unele ţinuturi o singură odae şi cu o gaură în pământ slujesc de închisoare la mai multe zecimi de oameni. Cea mai mică despărţitre între sexuri, între presupuşi şi făptaşi, între gradul vinei lor nu există; şi pe lângă aceste apoi chiar încăperile de astăzi sunt în ruine" [109].

In anul 1838 se încheie de guvernul Moldovei convenţia pentru extrădarea vagabonzilor şi a dezertorilor în împărăţia Austriei. Atare încheere a unei convenţiuni între Statul Moldovei şi împărăţia vecină, în curând repetată şi faţă cu Muntenia, are o mare însemnătate. Dela tratatul lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare 1711, ţările române de tot îngenuchiate sub Turci, în timpul domniei fanariote, pierduse cu totul vechiul lor drept de a încheie tratat cu celălalte state, înrădăcinându-se tot mai mult încălcarea turcească care ne impunea tratatele încheiate de Poarta Otomană. Cel întâi semn al reînvierei noastre internaţionale este această convenţie pentru extrădarea dezertorilor, în care micile principate române stipulează drepturi de o potrivă cu puternica împărăţie austriacă. Era cea intâi recunoaştere a existenţei juridice a statului român, prima sa reintrare în rândul naţiilor recunoscute [110]. Consulul austriac însă abia încheiase convenţia, şi vroieşte a-i da o interpretare în sensul unui amestec direct al Austriei în ocârmuirea internă al Moldovei, cerând voie a întra miliţia ei din Bucovina, spre a prinde pe dezertorii ce ar fi fugit în Moldova. Sturza respinge însă o atare cerere, ca neconformă cu glăsuirea convenţiei încheiate [111].

Evreii. — Numărul Evreilor sporind fără încetare în Moldova, atraşi fiind în ea cu cât se desvoltă mai mult avuţia publică, Mihai Sturza ia mai multe măsuri pentru a le regula poziţia. Ordonă o catagrafie a tuturor Jidovilor atât din Iaşi cât şi din provincie, dispunând ca numai aceia să fie îngăduiţi a rămânea în ţară care ar avea un mijloc de existenţă asigurat, anume o meserie sau un capital, şi acestor Jidovi înscrişi în o condică să li se elibereze un bilet de statornicie în ţară, care să le slujească şi la strămutările din loc ce le-ar întreprinde în lăuntrul ţărei. Ordonă dregătorilor mărginaşi să nu îngădue intrarea în ţară a jidovilor fără paspoarte, şi la intrarea lor să li se ie pasportul, înlocuindu-l cu un bilet de liberă petrecere de timpul paspor-

---

[109] *Man. adm.*, I, p. 545.

[110] *Ibidem*, I, p. 564. Comp. Mitilineu *Colecţiune de tratatele şi convenţiunile României cu puterile străine*, Bucureşti, 1874, p. 74 şi 80. Actul dela p. 78, declaraţia principelui Moldovei în favoarea comercianţilor austriaci din 1784, este un hrisov al lui Alex. Mavrocordat, şi fără cuvânt a fost cuprins de dl. Mitilineu în culegerea lui de tratate.

[111] Răspuns consulatului din 1883, *Man. adm.*, p. 519.

tului, urmând ca la împlinirea termenului să fie numai decât îndatorit a părăsi ţara. Toţi acei ce nu ar putea dovedi posedarea unui capital sau a unei meserii, să fie priviţi ca vagabonzi, fără a se primi măcar închizăşluirea învoită supuşilor străini, şi toţi acei ce ar intra în ţară fără pasport să fie priviţi de asemenea ca vagabonzi şi izgoniţi peste hotar. Jidovii să fie opriţi a ţinea Duminicile şi sărbătorile dughenele deschise; să nu poată lua moşii în arendă şi nu poată cumpăra vii, îndatorindu-se pe acei ce aveau cumpărate a le desface[112].

Evreii deci devenise, pe timpul lui Mihai Sturza, un element însemnat al locuitorilor ţărei, şi vroim să aruncăm aici o ochire îndărăpt, asupra introducerei lui în sânul poporaţiei române, în care au ajuns astăzi atât de numeroşi.

S'a pretins de unii scriitori evrei că neamul lor ar fi tot atât de vechiu între Români ca şi colonizarea romană, întemeindu-se pe mai multe inscripţiuni care pomenesc de oameni din neamul Itureilor înmormântaţi în Dacia[113]. Itureea era o provincie dela nord-estul Palestinei, a căreia locuitori trăiau după feliul Arabilor, în chip nomad, sub corturi sau prin peşteri. Iutureii erau un popor siriac, amestecat cu elemente arabe, şi *că nu erau Evrei*, ne-o dovedeşte religia lor închinătoare de stele, şi luptele purtate împotriva Evreilor pentru păstrarea neatârnărei. Căzând sub Romani dela organizarea Asiei prin Pompeiu, ei se întâlnesc adese ori slujind în armatele romane, precum în luptele africane ale lui Cesar[114], şi deci nu este de mirare a întâlni o cohortă de Iturei în Dacia, unul din ei purtând chiar numele de Decebal şi rudele lui iar nume dacice. Prin urmare se constată că singura dovadă a Evreilor despre autohtonismul lor în Dacia nu se loveşte, întrucât este vorba de un reprezentant al Sabeismului stelar şi nu de unul al Judaismului monoteist.

Cu toate aceste Evreii sunt destul de vechi în ţările române dela Dunăre; anume încă pe timpul lui Ştefan cel Mare am întâlnit pe un Evreu în Moldova, răscumpărând dela Tătari pe o damă polonă[115].

Evreii fiind un popor fără patrie, fără ţară, şi purtându-se prin lumea toată spre a-şi găsi adăpostul traiului, pentru ce oare

---

[112] *Ibidem*, p. 516—530, cu deosebire p. 525: „nefiind cunoscuţi şi primiţi de ocârmuire a ţinea moşii în posesie" şi p. 527, pentru oprirea de a cumpăra vii"

[113] Akner et Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Wien, 1865: N-ro 208, găsită în satul Bretia românească din comitatul Huniedoarei care pomeneşte despre unul Albanius, Balvi *filius decurio alae augustae Itureaorum*; N-ro 865: *augusta Ituraeorum* şi 867 pe Barcathes Decebali filiu eques alae augustae Ituraeorum, *domo Ituraeus*, hic situs est. Zanis Decebali filius, Baramna, Bilabi filius e Bricbelu fratri heredes posierunt".

[114] Vezi notiţele din autorii vechi asupra Itureilor, cuprinse în Pauly, *Real-enciclopaedie des classischen Allerthumes*, Stuttgard, 1836, IV, p. 337.

[115] Vol. IV, p. 108.

şi ţările române nu ar fi fost colindate de ei? Totuş până prin epoca Fanarioţilor, numărul lor pare a fi fost foarte restrâns şi numai de atunci încoace ei încep a se înmulţi. Aşa vice-consulul francez din Iaşi, Parrant, spune în raportul lui asupra stărei Moldovei din 1798 că „ar exista în această ţară încă o altă clasă de oameni, aceea a Evreilor, a căruia număr ar fi însemnat, dar este mai despreţuită încă decât ceilalţi supuşi. Ei sunt cu toate aceste une ori cruţaţi de ocârmuire căreia procură mulţi bani. Ca şi pretutindene aiurea acest fel de oameni, totdeauna deosebiţi, fac bandă aparte şi se ocupă cu neguţitoria, schimbul de bani şi în deobşte de tot se potriveşte cu spiritul său de economie. Mai ales în Moldova trebue spus de Evrei cele ce zice de ei în Polonia un autor francez, că ucid comerţul şi descurajează pe puţinii neguţitori cinstiţi, care ar vroi să-l facă să înflorească"[116].

Totuş numai comerţul mic fiind în mânile Evreilor, ei erau departe de a face averi mari din el. Cel mare şi însemnat, al vitelor, era purtat de Greci şi mai ales de Armeni; de aceea Evreii, deşi în destul de numeroşi, erau săraci, şi dovada cea mai bună este că afacerile de bancă ale ţărilor române nu se făceau prin mijlocirea lor, ci prin aceea a bancherilor greci, din care cel mai vestit era Andreiu Pavili din Iaşi, iar în Bucureşti raiaua grecească Meitani care plătea tuturora celor ce-i încredinţase, bani 12₀/⁰ dar lua dela Domn şi dela cei ce se împrumutau dela el 18⁰/₀.

Evreii începură a face stare la noi în ţară abia după ce se stabili curentul Românilor către străinătate, când cei mai mulţi din avuţi boeri îşi mâncară moşiile amanetându-le la Evrei. Odată cu acest spor de câştig, se deschide Evreilor şi un altul, acel al comerţului grânelor, care începe în ţările române după deschiderea navigaţiei pe Marea Neagră. Se înţelege dela sine că cu cât sporea liniştea şi avuţia Munteniei şi mai ales a Moldovei, cu atâta se îngrămădeau în ele mai mulţi Evrei şi ei deveniră cu deosebire numeroşi tocmai pe timpul lui Mihai Sturza. Inmulţirea tot mai mare a meseriaşilor şi neguţitorilor evrei aduse o concurenţă periculoasă celor pământeni. Organizarea breslelor ar fi putut susţinea comerţul şi industria română dacă s'ar fi întărit, pe când din potrivă ea tocmai se slăbeşte cu cât ne coborâm către vremile noastre mai ales prin impunerea starostelui din partea vistieriei, în loc de alegerea lui de breaslă şi întărirea lui de autorităţile religioase. Starostele devenind astfel omul guvernului, şi acesta având interes a spori numărul neguţitorilor, spre a adăogi cifra contribuţiilor plătite de ei peste an, impunea corpului breslei la fiecare cercetare anuală

[116] Doc. col. *Hurm.*, *Supl.* II, p. 184. O anafora a boierilor din 5 Iulie 1805, spune că „s'au umplut târgurile de Jidovi". *Uricarul*, I, p. 19.

a izvodului neguţitorilor, tot mai mulţi partaşi la breaslă, pe când interesul ar fi fost a restrânge concurenţa. Dela o vreme se impune breslelor a primi pe toţi acei neguţitori sau meseriaşi ce ar plăti darea cuvenită cutiei ei [117].

Ţiganii. — In ceeace priveşte pe Ţigani, Mihai Sturza pusese baza emancipării lor prin legiuirea lui din 1844, prin care desrobeşte pe Ţiganii domneşti şi mânăstireşti.

Ţiganii sunt vechi în ţările române, unde se răspândiră din regiunile dela sudul Dunărei, care ele însuşi îi primise din Asia, peste Helespont. Aşa în un hrisov al lui Ştefan Duşan regele Serbiei din 1348, se pomenesc nişte Ţigani fierari, pe care regele îi îndatoreşte a da pe fiecare an mânăstirei Arhanghelilor câte 40 de potcoave de cai [118]. Curând după această dată chiar şi dela cea dintâi apariţie a documentelor Munteniei, îi găsim în această ţară şi anume în însuşire de robi. Aşa un document din 1387, ne arată pe Mircea cel Mare dăruind între altele mânăstirei Tismana 40 de familii *de Aţigani* [119]. In anul 1388 mânăstirea Cozia primeşte dela acelaş domn un dar de 300 familii de ţigani [120]. In Moldova deşi îi vedem pentru întâia oară în diplome de pe la 1428, când Alexandru cel Bun dă mânăstirei Bistriţa 31 şatre de ţigani şi 13 de Tătari, totuşi ei trebuiau să fie existat de mai mult timp aice, deoarece poartă numiri în mare parte româneşti precum : Cernat, Coman, Maria, Mircea, Nicola, Toma, Vlad. Numirile scrise de Mircea şi Vlad, neobişnuite în Moldova, ne arată că Ţiganii venise aici din ţara Românească [121]. Se vede că în vremile mai vechi Ţiganii nu erau în o stare aşa de rea după cum îi aflăm în cele mai noue, ceeace nu este decât prea firesc, întrucât şi condiţia lor trebuia să se înrăutăţească paralel cu aceea a vecinilor şi Rumânilor. Mulţi din ei nici nu căzuse în robie, precum se vede aceasta din un document al anului 1612, prin care un Ţigan Dumitru se vinde cu toate ale sale neguţitorului Stan, „care să-i fie ţigan de moşie şi de strămoşie, dirept un cal şi dirept 600 de bani, şi mi-au dat hier 20 de ocă dirept 200 de bani de mi-au făcut ciocane, şi mi-au dat o păreche de foi dirept un galbăn şi am luat eu

[117] Aşa însă pe timpul ocârmuirei provizorie ruseşti în 1833 se întocmeşte o legiuire care învoia tuturora neguţitorilor sau meşterilor a deschide dugheană, plătind darea lor la acea breslă. *Man. adm.*, II, p. 2. Asupra lui Pavlii vezi Man. Drăghici, *Ist. Moldovei pe 500 de ani.* Asupra lui Meitani vezi Raportul lui Hugot c. Damas din 30 Dec. 1825. Hurm. *Doc.* XVII. p. 42—43.

[118] Hasdeu, în *Arh. ist.*, III, p. 192.

[119] *Ibidem*, p. 191—193.

[120] *Foaia Soc. Romanismului*, II, p. 30—32.

[121] Hasdeu *Arh. ist.*, I, 1, p. 121. Comp. Emil Picot et George Bengescu, *Alexandre le Bon*, 1882, p. 46. Din această stabilire a lor întâi în Muntenia se explică pentru ce ei, chiar în Moldova, vorbesc limba română mai mult după dialectul muntean.

Dumitru Ţiganu ughi 3 de m'am plătit de un Turc ce mi-a căzut asupra"[122]. Intrucât acest Dumitru Ţiganu se vinde atunci lui Stan ca să-i fie Ţigan de moşie şi de strămoşie, deci rob, este învederat că mai înainte el era liber. Iată pentru ce şi întâlnim Ţigani având proprietăţi de pământ, lucru ce nu se încape la rob, care este însuş proprietatea altuia. Un document dela Ioan Vodă cel Cumplit din 1572 Octomvrie în 15, întăreşte Ţiganului Nicola o treime din o cincime din satul Boloţeştii, cu loc de moară în Apa Putnei pe care loc Ţiganul îl cumpărase cu 120 de zloţi tătăreşti în zilele lui Alexandru Lăpuşneanu, dela Toma şi sora lui Stana.

Cu cât devenea mai deplină introducerea şărbirei între ţărani cu atâta se cobora tot mai jos şi condiţia Ţiganilor, care ajunseră cu toţii robi ai persoanei după cum şerbii ajunsese robii pământului.

Documentul lui Constantin Mavrocordat din 1749 din Moldova, ne spune în ce stare se aflau robii Ţigani : Ei puteau fi vânduţi şi împărţiţi fără a se privi la legăturile de familie ce-i uneau, daţi în foi de zestre, puşi în casele boiereşti, la orice fel de slujbe, deosebindu-se tocmai de vecini, care după drept nu puteau fi impuşi la atari îndatoriri. Tratarea lor era foarte crudă; puteau fi bătuţi în voia stăpânului, puşi la tortură pentru cea mai mică vină, şi chiar uciderea lor nu va fi fost pedepsită în timpurile de nedreptate în care ei trăiau. Sobornicescul hrisov din 1785 mai îmblânzeşte barbaria cea nesupusă a despărţirei familiilor, prin deosebite măsuri prevăzute la capit. 15, litera a şi b"[123].

Regulamentul Organic mergea mai departe pe această cale. El vede în ţigani nişte oameni, şi-i face obiectul unor dispoziţii legiuitoare. Călcând pe urmele Regulamentului, Mihai Sturza ia deosebite măsuri privitoare pe Ţigani. Deşi opreşte cununia între robi şi slobozi în cazul când la atare cununia s'ar fi învoit stăpânul robului, acesta se elibera dela sine împreună cu toată progenitura ce se năştea din el. In cazul când se întâmpla atare cununie fără ştirea stăpânului ea rămânea sfântă şi robul era dator să se răscumpere din robie, plătind un preţ determinat care, la caz de neavere se înainta din fondul veniturilor bisericeşti. Copii născuţi din o căsătorie între o faţă slobodă şi una roabă urmau, ori cum ar fi fost întocmită împreunarea, totdeauna soarta libertăţei. Domnul mai hotărăşte că un rob ce ar oferi stăpânului său preţul cu care el a fost cumpărat să se poată desrobi şi fără voia stăpânului. Să nu se poată face vânzare de Ţigani fără a lor înscrisă

---

[122] Vol. VI, al acestei istorii, p. 112.
[123] Iorga N. *Doc. Callimachi*, I, p. 426.

declaraţie că nu voesc a se răscumpăra. Impiedică reintrarea în robie, chiar şi de bună voe a ţiganilor, odată desrobiţi [124].

Deşi Mihai Sturza nu îndrăzni a dezrobi pe toţi ţiganii, el făcu aceasta pentru acei ai statului şi acei mânăstireşti, prin o legiuire votată de obşteasca adunare din 1844, prin care declarându-se liberi pe aceşti din urmă, li se învoeşte şi căsătoria cu Moldovenii; apoi luând măsuri de a-i stabili în chip statornic pe moşiile boerilor, şi dând mai multe foloase celor ce s'ar statornici pe loc, caută să-i îndemne la părăsirea vieţei vagabonde [125].

Mihai Sturza are o ţinută destul de energică faţă cu consulii streini lucru în deobşte îndrăsneţ şi primejdios în acele timpuri în care Românii tremurau înnaintea oricăror străini. Aşa, în exploatarea sărei, Mihai Sturza respinge întâi pretenţia consulului austriac, care călcând dreptul de monopol al Statului Moldovan vroia să exporteze sare din ţară [126]. Domnul pentru a spori veniturile din acest monopol obţine dela Poartă învoirea transportului sărei pe Dunăre; apoi un alt drept mai mare, acel al plutirei vaselor moldovene sub *steagul lor* atât pe Dunăre, sultanul învoind atare drept „locuitorilor Moldovei ce este o proprietate a clironomilor împărăţiei mele" [127]. El caută apoi să încurajeze navigaţia pe Prut şi pe Siret, spre mai lesnicioasă coborre a grânelor la Galaţi.

Tot în interesul comerţului mai înfiinţează ocârmuirea lui Mihai Sturza iarmaroace de vite de mai multe ori pe an, la Târgul Nou şi la Cornul Luncei pe graniţa Bucovinei, spre a nu fi expuşi la „vicleşugul cumpărătorilor în ţările străine, care unindu-se, fac de multe ori pe negustori să se desfacă de vite cu preţuri înjosite". Deasemenea sporeşte numărul iarmaroacelor interne, spre a da loc la o mai grabnică desfacere a vitelor şi deci la ieftenirea cărnei. Poştele, singurul mijloc de transport mai îndemânatec a acelui timp, fură iarăşi obiectul unei îngrijiri deosebite, oprindu-se abuzurile şi bătăile pe care călătorii se credeau în drept a le împărţi surugiilor, silindu-i să meargă mai repede, ceeace pricinuiau adeseori vătămare sau moarte cailor, sau a se abate din drum, ca să-i ducă pe la moşiile lor, adeseori la mari îndepărtări; apoi regulându-se poziţia surugiilor faţă cu antreprenorii, şi determinându-se anume cazurile când ei erau răspunzători pentru peirea animalelor [128].

Mare nevoie făceau lui Mihaiu Sturza deosebitele consulate ale puterilor străine, mai ales prin încuviinţarea supu-

[124] *Man. adm.* II, p. 48, 56, 58.
[125] *Ibidem*, 49.
[126] *Ibidem*, p. 88, 98.
[127] *Ibidem*, p. 107.
[128] *Ibidem*, p. 122 şi urm.

şiei la unele feţe pământene, ceeace le aducea scutire de dări către Stat, şi folosul unei apărări mai puternice în interesele şi încălcările lor, precum s'a văzut mai sus la acei dintre supuşi ce luau moşii în arendă. Pe atunci se fugea de cetăţenia română şi în loc ca străinii să năzuiască a o dobândi, însuşi Românii, care de care, se întreceau a se lepăda de dânsa, din pricină că Statul Român fiind slab, iar puterile europene având mare autoritate în lăuntrul ţărei, era de învederat folos oamenilor a se ţinea de protecţia acestora. Mihai Sturza însă luptă cu energie pentru a micşora pe cât se putea numărul acelora dintre supuşii săi, cari alergau la scutul străinului, cerând ca consulatele să dovedească însuşirea de supuşi ai proteguiţilor lor, şi oprind pe acei respinşi dela o protecţie, de a mai recurge la alta, ci considerându-i numai decât ca Moldoveni [129]. Mai introduce măsura de a nu se recunoaşte de agenţi ai consulatelor prin districte (practori sau staroşti) decât persoane învestite cu un exequatur din partea postelniciei [130].

Mihai Sturza se îngrijeşte de întocmirea căilor de comunicaţie, după principiile cuprinse în Regulamentul Organic. In domnia lui se făcu cea dintâiu şosea în Moldova, care străbătea întreaga ţară în lungul ei, dela Mihaileni, la graniţa Bucovinei, trecând prin Dorohoiu, Botoşani, Iaşi, Vaslui, Bârlad, la Galaţi. Se mai face apoi o altă ramură dela Târgul Ocnei la Bacău, care să slujească la transportul sărei. Artera de comunicaţie a fost croită aşa, pentru a alimenta portul Galaţilor cu productele întregei ţări, care puteau răsbate până la şoseaua centrală. Intocmirea şoselei se făcu cu zilele de lucru ale ţăranilor, la cari erau îndatoriţi prin Regulament.

Mihai Sturza se hotărăşte apoi a face să înceteze poziţia cea cu totul aparte a bisericii, care făcea din ea un stat în statul Moldovei, nesupus la nici un fel de control din partea organelor ocârmuirei, şi cu toate că nu merge până a-i suprima cu totul autonomia, ceeace era păstrat vremurilor mai noi, totuşi pune şi biserica, şi mai ales averile ei, sub înalta priveghere a ocârmuirei. Prin o legiuire din 1844, el constituie toate veniturile atât ale mitropoliei cât şi ale episcopiilor într'o singură casă, cu administraţia în Iaşi; orânduieşte ca moşiile bisericilor să fie arendate prin forma mezatului dinaintea mitropolitului şi a episcopilor, totdeauna însă sub controlul capului departamentului bisericesc; lasă la dispoziţia capilor bisericei $^{5}/_{7}$ (la episcopi $^{4}/_{7}$) din care trebuiau să îngrijească de biserică apoi de lefile personalului; la Iaşi şi acele ale decasteriei. Celelalte $^{2}/_{7}$ la Iaşi, $^{3}/_{7}$ la episcopii, erau să fie întrebuinţate în repararea acareturilor, întreţinerea seminariilor, faceri de bine încuviinţate

129 *Ibidem*, II, p. 163—169.
130 *Ibidem*, p. 172.

de domn şi cheltuiala departamentului bisericesc. Banii adunaţi din venituri erau să steie în o ladă cu două chei, una păstrată de mitropolit, cealaltă de capul departamentului, din care erau să se elibereze de două ori pe an sumele cuvenite mitropolitului şi episcopiilor [131]. Vom vedea cum această măsură care umbla să se întocmească încă din 1842, aduce demisionarea mitropolitului Veniamin. Deşi prin ea nu se ating întru nimic averile mânăstirilor închinate, ba nici măcar a le celor pământene, care rămân a se ocârmui de soborul lor, totuşi se iau dispoziţii pentru apărarea de distrugere a pădurilor depe moşiile ziselor mânăstiri. Motivele cari fac pe Mihai Sturza să întindă legiuirea apărătoare de păduri şi asupra mânăstirilor închinate, erau că „s'au văzut năzuirea din partea unora egumeni, de a tăia neîngrădit aceste păduri, şi a desfiinţa un fondos ce este deopotrivă cu acel în pământ, ceeace nu ar putea fi îngăduit, deoarece pădurile ar constitui un fondos statornic şi nu anual ca celelalte producturi; că precum nu este iertat a se înstrăina prin vânzare de veci, decât numai ca schimb o avere mânăstirească, aşa nu poate fi pozvolită nici stârpirea pădurilor" [132].

Mihai Sturza care fusese înainte de domnie membru în epitropia învăţăturilor publice, trebuise să păstreze dorinţa ce-l însufleţia încă depe atunci, spre desvoltarea învăţământului, şi de aceea îl şi vedem dându-şi mari silinţi, pentru a aduce la înflorire cultura minţilor. In hrisovul său, prin care întăreşte driturile şcoalelor din capitalie, din 8 Noemvrie 1840, Sturza aminteşte „că încă de pe când era sinepitrop al şcoalelor, nu a pregetat a pregăti viitorimea lor în parte, introducând în ele limba naţională, ca un organ mai lesnicios al răspândirei cunoştinţelor". In anul 1835 Mihai Sturza deschide Academia, care purta numele lui, spunând în discursul său inaugural, că „ajungând tinerimea scolastică la grad de a putea învăţa ştiinţele filosofiei. Noi în urma Organicescului Reglement am poruncit a se înfiinţa Academia". Cu Academia Mihaileană s'a îndrumat studiul învăţăturilor superioare în capitala Moldovei [133]. Pe lângă Academie se înfiinţează un cabinet înzestrat cu deosebite instrumente de fizică, chimie şi astronomie precum şi o bibliotecă. Se mai creează o şcoală de inginerie, o şcoală de frumoasele arte şi un institut de arte şi meşteşuguri, o şcoală de fete şi un muzău de istorie naturală, înfiinţat de societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi, sub conducerea doctorilor Zotu şi Ci-

[131] *Ibidem.*

[132] *Ibidem,* p. 295.

[133] Vezi Memoriul meu asupra introducerei învăţământului superior în Moldova, făcut cu prilejul serbărei de 50 de ani dela înfiinţarea acelui învăţământ în Xenopol şi Erbiceanu, *Serbarea şcolara dela Iaşi. Acte şi documente,* Iaşi 1885, p. 142 şi urm.

hac[134]. Se organizează totodată şi seminarul dela Socola, introducându-se în el şi studii de teologie mai înalte, menite a forma pe membrii clerului superior. Domnul orânduieşte apoi şi trebile şcoalei armeneşti, dispunând pe lângă altele, ca între obiectele de studii, să fie şi limba română[135]. Paralel cu atare desvoltare a învăţăturilor Sturza dispune ca nimeni să nu mai poată încăpea în funcţiile Statului, dacă nu va poseda atestate de învăţături şi anume: de gradul I pentru postul de copist, de gradul al II-lea până la cap de masă şi gradul al III-lea până la cap de secţie[136].

Mihai Sturza supuse unor regule şi viaţa monahicească, făcând nişte aşezăminte speciale pentru mânăstirile Neamţ, Secu, Varaticu şi Agapia şi luă măsuri pentru înfrânarea neorânduielelor ce se comiteau în mânăstiri. Supune deasemenea unor regule administrative bisericile de mir, hotărând ca epitropiile lor să nu depăşească niciodată bugetul ce ar fi fost încuviinţat de departamentul bisericesc[137]. Tot în îngrijirea bisericilor, dă Mihai Sturza întocmirea actelor de naştere, a celor de cununie şi de înmormântări.

Sănătatea publică de apărarea căreia se îngrijise Regulamentul Organic, este deasemenea obiectul unei harnice căutări din partea ocârmuirei domnului Moldovei; între altele se iau măsuri pentru cercetarea făinei şi a cărnei, spre a nu fi stricate când se dădeau în consumaţie, şi se instituiesc doctori de cfartaluri în oraşe şi doctori ambulanţi pe la sate; deasemenea se regulamentează meşteşugul moaşelor, a spiţerilor şi a droghiştilor; dispune a se da doctorii gratuite săracilor. Doctorii erau pe atunci de toate naţiile: „Bavareji, Prusieni, Badenji, Austrieni, Franceji" [138], numai români nu, şi aceşti deosebiţi doctori prescriind reţetele fiecare după o altă farmacopee, aducea pe spiţeri în confuzie la pregătirea medicamentelor. Sturza ia măsura a se numi o comisie de doctori şi de spiţeri cari să alcătuiască o farmacopee moldovenească; unifică apoi taxele medicamentelor în toată ţara. Se întocmeşte o legiuire amănunţită asupra altoirei; se fac deasemenea dispoziţii amănunte asupra carantinei oamenilor, cât şi a vaselor, ce ar intra în porturile Dunării, şi măsuri de sănătate pentru dobitoace. In sfârşit se mai regulează mersul epitropiei Sf. Spiridon, a oraşului Galaţi declarat de porto-franc, şi în tot timpul ocârmuirei lui Sturza luptă din răsputeri pentru a face pe dregători să înţeleagă spiritul noilor legiuiri, cari căutau a introduce legea în locul

134 *Man. adm.*, II, p. 301, 343 şi 359. Comp. I, p. 39.
135 *Idem*, II, p. 381.
136 *Ibidem*, I, p. 57.
137 *Ibidem*, II, p. 418.
138 *Ibidem*, II, p. 460.

arbitrarului şi dreptatea în locul abuzului. Nu rămâne îndoială ca atare activitate, pe care cu dinadinsul am schiţat-o în destule amănunţimi, spre a arăta ce sarcină uriaşă aveau domnii în acele timpuri, dovedeşte însuşi ocârmuitoare eminente, şi o îngrijire de lucrul public care era ceva cu totul nou în ţările române, unde până atunci domnii se îndeletnicise numai cu afacerile lor personale. Pentru prima oară începea să se simtă ocârmuirea şi prin partea ei cea bună, şi numai apărea ca o năpaste căzută pe capul poporului.

Că roadele ei nu vor fi fost aşa după cum se arată înflorirea de pe hârtie, şi că multe din dispoziţiile luate nu pătrundeau în realitatea lucrurilor, cine o va putea tăgădui? Dar în orice caz, o parte din numeroasele măsuri tot va fi intrat în lumea ce erau menite a reforma, şi nu se poate contesta că dela Regulamentul Organic întâiu, mai mult apoi dela domniile lui A. Ghica şi Gheorghe Bibescu în Muntenia şi dela a cea a lui Mihai Sturza în Moldova, datează prima transformare a societăţii româneşti, din starea chaotică a vieţei orientale către acea orânduită a apusului civilizat.

Lupta lui Sturza cu consulii ruşi. — Dar să nu se creadă că activitatea lui Sturza putea să urmeze liniştit mersul ei reformator. In tot timpul domniei lui, el avu să lupte cu greutăţi politice însemnate, cari ne mai rămân de schiţat spre a îndeplini tabloul acestei domnii.

In anul 1835, abia un an după a lui întronare, se face o mişcare în contra lui Sturza din partea unor boieri nemulţumiţi cu domnia lui. Pricina acestei opoziţii nu era atâta în răua ocârmuire a domnului, pe care l'am văzut silindu-se a îndrepta starea ţărei şi care nici nu avuse măcar timpul a lăsa să iasă la lumină relele sale însuşiri, cât mai ales în invidia pentruce soarta favorase pe Sturza şi nu pe altul cu domnia, care altul oricare ar fi fost el, de ar fi îmbrăcat el atare vrednicie, era să fi fost şi el combătut, precum era combătut acuma Mihai Sturza. Obiceiul schimbărilor, înrădăcinate de veacuri în ţările române, precum stârnise îndată o opoziţie contra lui Sandu Sturza şi Grigorie Ghica, precum trezise una interesantă şi personală contra lui Alexandru Ghica şi Gheorghe Bibescu, astfel trebuia numai decât, chiar fără nici un motiv, să provoace o mişcare în contra lui Mihai Sturza. Că guvernul lui trebuia să trezească şi nemulţumiri, nu era decât prea firesc lucru, întrucât nici un guvern pe pământ, fie el cel mai înţelept, nu poate ajunge să mulţumească pe toată lumea; dar opoziţia boierilor nu ţintea numai la combaterea ocârmuirei, la schimbarea sfetnicilor domnului, ci la schimbarea însuşi a lui, la înlocuirea lui cu unul

din ei. Boierii anume nu puteau uita un lucru, că şi „domnul se trăgea tot din rândurile lor" [139].

Un număr de deputaţi din adunarea obştească anume: logofeţii A. Ghica, Gr. Ghica şi C. Sturza, postelnicii A. Mavrocordat, G. Ghica şi C. Catargiu, vistiernicii N. Răznovanu şi A. Sturza, hatmanii C. Balş. Gr. Ghica şi An. Başotă, agii A. Balş şi A. Ruset, vornicul N. Greceanu, spătarii I. Başotă, M. Cantacuzino şi A. Popiu pe lângă câţiva boieri mici împreună cu alţi boieri nedeputaţi, alcătuiesc o tânguire către împăratul Rusiei, însoţită de un memoriu amănunţit în care impută domnului o sumă de călcări de lege, făcute de el mai ales în scopul de a se îmbogăţi. Spun boierii în jalba lor către ţar, că „nădăjduiam că ocârmuirea domnului pământean va urma după exemplul cel frumos dat de acea rusească; dar optsprezece luni de pătimiri însemnate, de călcările cele mai deadreptul şi cele mai vădite împotriva duhului şi a cuprinderei Regulamentului, ne-au adus în nevoie Sire de a depune tânguirile noastre la picioarele tronului împărăeştei voastre măriri. O adunare abătută în principiul ei prin nenumărate nelegiuiri, dregătoriile puse la mezat, dreptatea vândută la cel care dă mai mult; cinstea, proprietatea şi toate soţialnicile închizăşluiri călcate fără mustrare de cuget prin jignirea Regulamentului, a legiuirilor şi formelor, aceasta este Sire a noastră vrednică de tânguire stare sub ocârmuirea domnului Mihai Grigore Sturza" [140].

Memoriul desluşitor al acestei tânguiri pune în socoteala lui Mihai Sturza o sumă de abuzuri, între altele şi acele că domnul ar favora pe supuşii ruşi, la cumpărare la mezat a vămilor, tânguire ce putea fi foarte adevărată, dar care-şi avea pricina zemislitoare nu în voinţa domnului ci în atotputernicia Ruşilor, şi care tânguire era în orice caz foarte naivă fiind făcută către Împăratul Ruşilor [141].

Toate tânguirile însă, greu de controlat, în privirea relei împărţiri a dreptăţei din partea domnului şi în deobşte toată nemulţumirea boierilor cu purtarea domnului se explică îndestul, dacă luăm în privire capetele cele mai de seamă ale învinuirei şi cari sunt: 1) „că domnitorul Sturza întorcându-se dela Constantinopole, şi găsind ţara în rea stare din pricina

[139] Memoriul boierilor anexat cătră jăluirea trimisă împăratului Neculai în 9 Noemvrie 1835, Uricarul, VIII, p. 120—159 (p. 125). Boerii revin adese ori asupra temei favorită; aşa p. 137: „Domnul de acuma uitând că ieri încă se afla în această tagmă din care au eşit spre a fi înălţat la vrednicia şefului ţărei". Prea drept observa deci *Cogălniceanu*, Histoire dela Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie, Berlin, 1854, p. 411: „Tous les boyards voulaient être princes · tous étant égaux, ne voulaient par se donner un supérieur".

[140] *Uricariul*, VIII, p. 123. Reprodus în originalul francez în Hurm. *Doc.* XVII, p. 536 538. Numele subscriitorilor este conţinut în un raport al lui Cochelet c. Broglie, 18 Dec. 1835, *ibidem*, p. 579.

[141] *Ibidem*, p. 134.

unui an de lipsă, cere dela adunare voia de a întrebuinţa banii scutelnicilor ca împrumut spre a cumpăra pâine de peste hotar, pretinzând boierii că prin atare măsură, lipsindu-i de banii scutelniciior, se pune în sarcina proprietarilor îndatorirea de a hrăni pe acei din a lor locuitori care n'ar avea mijlocul de a-şi îndestula a lor familii, însărcinând în acest chip pe aceleaşi persoane cu a doua povară grea şi samovolnică, pentru că cea mai mare parte a proprietarilor se alcătuieşte din boieri. 2) Că domnul ar fi tras şoseaua pela Mihaileni, proprietatea lui, spre mai marele său folos. 3) Că au arestat pe un paharnic Ioan Ciorneiu la poliţie, unde numai beţivi, vagabonzi şi înşelători se arestau. „Prin aceasta au vroit să arate tagmei boiereşti câtă urăciune are asupra ei şi cât de puţin stimariseşte ale ei privilegii". 4) Că ar fi împărţit titluri la persoane ce nu se aflau în slujbe, iar altora le-au dat ranguri mai înalte decât acele potrivite cu ale lor posturi, boierind multe persoane a căror nume nu figura în foaia dregătorilor Statului" [142].

Noi credem că ceeace supărase mai rău pe boieri nu fusese atâta banii luaţi de Sturza din casa Statului, pentru cheltuielile învestituirei pe cari boierii tăgăduiau a le fi făcut el în Constantinopole, nici nedreptele lui judecăţi, cât mai ales lovirea în privilegiile lor; prin deturnarea banilor scutelnicilor dela a lor menire, supunerea boierilor la aceleaşi pedepse cu oamenii de rând, şi îngroşarea rândurilor boiereşti cu persoane *nesimandicoase*. Iată adevărata cauză a nemulţumirilor boierilor, şi este în destul de curioz de constatat că Mihai Sturza, care fusese organul tânguirei boierilor pribegi în contra lui Ioan Sandu Sturza, pentru ridicarea claselor de jos în rândul privilegiaţilor, este nevoit să recurgă la acelaş mijloc spre a susţinea în contra boierimei celei mari [143].

Că justiţia era cinstită aceasta era un fapt pe cât de trist atât de netăgăduit, şi dacă justiţia se putea cumpăra, cum nu s'ar fi putut cumpăra favorurile şi alte foloase? Dar aici pricina răului era cu mult mai adâncă; era moştenirea lăsată de un trecut lung şi uricios, plin de nedreptăţi, de hrăpiri, de corupţie şi de nemoralitate, un trecut precum mai hâd nici un alt popor pe lume nu l'au avut îndărăptul său. De atare năpaste de moştenire nu am scăpat nici astăzi, când încă tot apasă asupra noastră urmele lui cele atât de adânc înrădăcinate. Ce trebuia să fie, când deabia începea poporul român să se scuture de ele, năzuind către o viaţă mai omenească?

Domnul aflând despre acea tânguire care nu avea nici un rost legal, întrucât nu era rostirea majorităţei adunărei, pune pe preşedintele acesteia, mitropolitul să tragă la răspun-

[142] *Ibidem*, p. 128, 133, 137 şi 139.
[143] Mai sus, p. 50.

dere pe autorii ei. Boierii venind înaintea adunărei, nu mai au curajul părerilor lor, ci susţin că subsemnăturile din petiţie nu ar fi ale lor. Adunarea însă îi exclude din sânul ei conform articolului 53 din Regulament [144].

Cabinetul rusesc este mişcat de atare tânguire. Kisseleff, ce era în cele mai bune relaţii cu Mihai Sturza, a căruia însuşiri eminente le cunoscuse încă depe când lucrase împreună în Moldova, în timpul ocârmuirei provizorie, îi scrie şi-l sfătueşte prieteneşte „de a linişti spiritele, de a readuce la el pe nişte oameni pe cari ţara îi respectă, şi din cari câţiva se văd printre subscriitorii memoriului. Ba chiar ar fi de neapărată nevoie de a înlocui pe câţiva din oamenii săi, cu alţii mai bine văzuţi de opinia publică, şi care prin prezenţa lor în sfatul principelui ar da mai multă cumpănire guvernului" [145]. Cu toate că cabinetul rusesc fusese impresionat întrucâtva de tânguirea boierilor, ea nu avu nici o urmare pentru domnia lui Mihai Sturza.

Domnul însă luase şi măsura de a provoca o contra manifestare care aproba purtarea şi lăuda actele ocârmuirei lui, manifestare subsemnată de 413 persoane încă din anul 1835 [146].

Sturza îmbrăţişă însă şi sistemul de împăcare recomandat lui atât de Kisseleff cât şi de baronul de Rukman, consulul general al Rusiei în principate. Acesta îl sfătuise să „îndepărteze din minister pe logofătul Sturza şi pe vistiernicul Balş, oamenii lui Neculai Canta, (prescurtare din Cantacuzino), de care Mihai Sturza ar trebui să se despărţească, întrucât nu i-ar aduce decât încurcături, şi să se apropie de obştia boierilor, a cărora concurs ar aduce ocârmuirei lui putere şi popularitate" [147]. Mihai Sturza şi modificase ministerul său asupra alegerilor efectuate în 1837, şi care dădură un rezultat favorabil ocârmuirei, despre care Sturza înştiinţează pe consulul rus din Iaşi, Besak, comunicându-i şi lista celor aleşi [148]. După izbânda electorală, Sturza se gândeşte însă a schimba desăvârşit sfatul său, şi anume el vroia să îndepărteze din postelnice pe Costin

---

[144] Adresa adunărei către domn din 25 April 1836, *Uricarul*, VIII, p. 162. La această discordie se referă un loc din articolul publicat de un Englez în Portofoliul, 1836, *Uricarul*, VI, p. 3. Sturza puse să se publice o întâmpinare la învinuirile aduse prin jalba boierilor. Din aceasta s'a publicat numai o parte în *Uricarul*, IX, p. 1 şi urm. Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, II, p. 202 atribue greşit opoziţia boierilor ingerinţei guvernului în alegeri, care nu se facură în anul 1835-36, ci în anul următor. Adaoge asupra legalizărei, Cochelet c. Broglie 5 şi 19 Fevr. 1836. Hurm. *Doc.* XVII p. 590 şi 591.

[145] Kisseieff c. Sturza, 1 Fevruarie 1836. Doc. col. Hurm., *Doc. Supl.* IV, p. 116.

[146] *Ibidem*, p. 134.

[147] M. Sturza c. Ruckman, 21 Fevruarie 1838, *ibidem*, p. 137. Acest N. Canta(cuzino) este fiul lui Ienake C. care la rândul său era fiul lui Constantin C. Măgureanu. Acesta avuse de părinţi pe Matei C. Măgureanu din Muntenia.

[148] M. Sturza c. Besak, 3 Noemvrie 1837, *ibidem*, p. 134.

Catargiu, pe care-l numise acolo numai din pricina că tatăl său dispunea de multe voturi în alegeri, dar de cari acuma, după izbândă, vroia să se desfacă, imputându-i mai multe intrigi, menite a pune desbinarea între domn şi vistiernicul Neculai Roznovanu, care umbla după locul lui Catargiu. Besak consulul rusesc, amestecat şi el în intrigi, şi care pusese pe un servitor al lui Roznovanu să fure hârtiile stăpânului său, spre a le aduce la consulat, nu vroia să primească cu nici un preţ intrarea acestui boier, cu care se înduşmănise prin actul arătat, în combinarea ministerială plănuită de domnitor. Altă împrejurare însă îngreuia şi mai mult reconstituirea ca-binetului. Am văzut că baronul de Rukman cerea îndepărtarea lui Neculai Canta şi a partidei lui din afaceri. De aceeaşi părere era la început şi consulul rusesc din Iaşi. După constituirea adunărei, nu ştim din ce motiv, Besak se întoarce a favora pe Canta şi a cere menţinerea lui în treburi. Sturza se temea de o înţelegere între Canta şi Catargiu, dacă ar fi excluşi, care împreună cu consulul rusesc din Iaşi să creeze greutăţi ocârmuirei sale, şi de aceea îl vedem pe deoparte jăluindu-se la Rukman pentru purtarea subalternului său, pe de alta stăruind pe lângă el ca să revină asupra antipatiei pe care i-o inspira Canta şi să-i învoiască a-l numi preşedinte al divanului domnesc, spre a rupe astfel unirea ameninţătoare de opoziţie, ce s'ar plănui între cei doi puternici boieri, Catargiu şi Canta [149].

Iată o pagină fără îndoială interesantă a istoriei parlamentare a acelui timp, pe care, dacă am atins-o, a fost numai în scopul de arăta grutăţile fenomenale cu care aveau de luptat domnii regulamentari, când pe lângă intrigile şi nemulţumirile lăuntrice, mai trebuiau să iee în băgare de seamă şi acele ale consulilor ruseşti, din care uneori chiar acel din Iaşi, nu era înţeles cu acel din Bucureşti, pe lângă că mai interveniau şi urile lor personale în contra cutărui sau cutărui boier.

Dar amestecul foarte legal al Rusiei, întrucâtva avea de scop controlul aplicărei Regulamentului, nu se mărginea numai la afacerile politice. El mergea mai adânc, atingând o parte foarte delicată a daraverilor publice, acele judecătoreşti. In fiecare proces mai însemnat, de îndată ce o parte se credea jertfa, adeseori închipuită, dela regulele statornicite, ea recurgea la intervenirea consulului rusesc, care se grăbia a cere de îndată lămuririle dela logofeţia dreptăţei, cereri ce constituiau o vecinică ameninţare pentru toţi acei ce câştigase vreun punt în desbaterile judecăţilor [150]. Părţile împricinate nu se mulţumiau

[149] Aceste interesante amănunţimi în scrisoarea lui M. Sturza c. Ruckman 21 Fevruarie 1838, *ibidem*, p. 137—140.

[150] Mai multe cereri lămuritoare în procesele Ştefan Catargiu cu Gheorghe Sturza, Atanasie Beker cu Arghir Alevra, răzeşii de Suceveni cu Constantin Cantacuzino *ibidem*, p. 128—129.

însă numai cu cererea intervenirei consulare, pentru a îndrepta vreo abatere întâmplată sau presupusă în cursul judecăţei, ci chiar şi după sfârşirea unei pricini prin o hotărîre desăvârşită, întărită de domn, acei nemulţumiţi cu judecata, adică toate feţele ce pierdeau pricinile, se îndreptau cu recurs la consulatul rusesc, care cerea adeseori revenirea asupra hotărârilor luate. Un astfel de amestec era de fel a compromite cu totul mersul justiţiei, şi Mihai Sturza nu lipseşte a înfăţişa observaţii, tot atât de temeinice pe cât energic formulate, contra unui control care anula încrederea în justiţia ţărei, şi mai ales atingea atât de greu autoritatea domnească, chemată a întări după cum spunea articolul 364 al Regulamentului, într'un chip nerevocabil, hotărârile judecătoreşti. El arăta cu drept cuvânt că amestecul consulatului în pricinile desăvârşit hotărâte va aduce o atingere primejdioasă principiilor Regulamentului, deoarece toţi acei ce vor cădea în pretenţiile lor, măguliţi prin speranţa de a răsturna lucrul judecat, vor ridica plângeri la autoritatea rusească, fie şi numai spre a încerca o izbândă îndoielnică. Dela suirea sa în tron se judecase însă 40.000 de pricini, şi un număr tot atât de mare de părţi date rămase trebuiau să fie nemulţămite cu hotărârile rostite. Dacă se va îngădui facultatea recursului, urmările ar fi de natură a paraliza cu totul lucrarea justiţiei. Apoi dacă s'ar admite atare măsură, cum ar putea consulatul să verifice toate procesele? Oricât de versat s'ar presupune că ar fi el în trebile ţărei şi în legile ei, nu ar fi cu putinţă ca să nu lase o atare cercetare în îngrijirea şi judecata subalternilor săi. La urma urmelor deci un amploiat al consulatului Imperial, va revizui şi casă hotărîrile întărite de domn[151],

Mai invocă domnul şi argumentul slăbirei autorităţei lui, prin desconsiderarea hotărârilor împuternicite de el, şi efectul cel rău pe care o atare desconsiderare l'ar avea asupra rolului său de proteguitor al celor slabi contra încălcărilor celor puternici[152]. Intâmpinările lui Mihai Sturza produseră efect asupra curţei din Petersburg, şi Besak primi pe la Ianuarie 1838 ordinul de a nu se mai amesteca în afacerile judecătoreşti[153].

Rusia însă întindea, în dorinţa ei de a pune protectoratul în lucrare în toată deplinătatea lui, luarea ei aminte şi asupra ocârmuirei financiare. In 1837 ivindu-se un deficit în acoperirea cheltuielilor prin venituri, ocârmuirea rusească consimţi cu mare greutate a încuviinţa cele $^{2}/_{10}$ adiţionale votate de adunarea obştească pentru acoperire a lui, cu condiţia însă anumită ca pentru anul 1838, bugetul să se echilibreze cu mijloacele

[151] Vezi două comunicări ale lui M. Sturza c. Besak din Octomvrie 1837, *ibidem*, p. 130—133.
[152] Sturza c. Ruckman, 21 Fevruarie 1838 *ibidem*, p. 142.
[153] *Ibidem*, p. 144.

obicinuite. In acest an deficitul reînoindu-se, şi anume în cifra de 478.538 de lei şi neputându-se găsi nici un alt mijloc de împlinire a lui, majoritatea adunărei votează iarăşi $^{1}/_{10}$ adiţională. Consulul rusesc protestează imediat contra acestui adaos şi unindu-se cu opoziţia din adunare, anume cu logofeţii Canta şi Catargiu, cere dela domn a anula votul rostit. Deşi în fond agentul rusesc putea să corespundă vederilor cabinetului imperial, care nu vroia să se urce dările, totuşi forma în care el cerea dela Sturza a se ajunge la acest rezultat, anume desaprobarea votului majorităţei şi primirea opiniei minorităţei, lovia în chipul cel mai grav în demnitatea domnului, care se vedea silit a respinge părerea partizanilor şi susţinătorilor săi, şi a primi pe acea a protivnicilor. Besak văzând refuzul domnului de a se supune când mai ales exista un mijloc foarte legal de a se anula votul majorităţei, anume înapoierea lui cu observaţii din partea domnului pentru călcarea legei fundamentale, îl ameninţă a-i comunica cererea lui în o notă oficială cu îndatorire de a o înfăţişa adunărei. Sturza făcându-l să înţeleagă urmările periculoase ale unui atare demers, care ar arăta opoziţia ca sprijinită de consulul rusesc în contra domnului, Besak atunci întrebuinţează altă spărietoare, anume ruperea relaţiilor sale cu ocârmuirea principelui. Sturza văzându-se atât de greu ameninţat, se hotăreşte a tăia nodul gordian, oferind împlinirea deficitului din propria lui avere, hotărâre pe care o comunică atât adunărei cât şi consulului prin o notă din 1 Martie 1838. El însă se jeluieşte ministrului Nesselrode, despre purtarea necorectă a consulului său [154].

Desbinarea între consulul rusesc şi domnitorul Moldovei trebuia să sporească încă în loc de a se linişti. Anume Besak aflând de tânguirile domnitorului în contra lui se aruncă tot mai mult în partea opoziţiei, înconjurându-se cu capii ei: logofătul Gheorghe Catargiu, fiul său Costin, Neculai şi Ioan Canta şi Gheorghe Catacuzino, care uneltiau compromiterea ocârmuirei lui Sturza, spre a-l putea răsturna. In curând o nouă intrigă trebuia să ascută şi mai mult încordarea între domnitor şi consulul rusesc. Doi membri din adunare demisionând, se făcură în Iaşi alegeri suplementare. Pentru a acoperi probabil ingerinţele electorale comise de administraţie, se hotărâră câţiva partizani de ai principului, a-i face un act de mulţumire pentru rânduiala cea deplină cu care alegerile fusese făcute. Aflând Sturza că o asemenea mărturie a boierilor ar fi rău văzută de consulul rusesc, el ordonă să se distrugă actul, când abia purta pe el vreo două subsemnături. Besak însă nu vroi să scape prilejul de a lovi în domnitor; el chiamă la consulat pe promotorul

---

[154] M. Sturza c. Nesselrode, 4 Martie 1838, *ibidem*, p. 155. M. Sturza c Besak, 1 Martie 1838, *Ibidem*, p. 148.

ideii, logofătul Constantin Sturza pe care-l încarcă cu mustrări în faţa altor persoane, slujindu-se faţă cu el de vorbe ocărâtoare, ameninţându-l cu toată asprimea pentrucă îndrăsnise a subsemna mărturisiri favorabile pentru domn, după ce mai înainte tot el dăduse altele protivnice. Mai chiamă pe vornicul Ştefan Catargiu însărcinat provizoriu cu agia oraşului şi pe ispravnicul de Iaşi, mustrându-i cu asprime pentru a fi subsemnat actul arătat şi înştiinţându-i că-şi vor pierde locurile. Sturza este nevoit faţă cu apăsarea consulului a schimba pe aceşti doi dregători; dar se jăluieşte contra purtărei lui Besak la consulul general din Bucureşti, baronul de Rukman[155].

Sturza însă care fusese nevoit, din pricina consulului, să jertfească pe doi prieteni, loveşte în el, înlocuind pe Constantin Catargiu omul consulatului, în postelnicie, cu principele Neculai Şuţu. Această măsură duce la culme încordarea dintre consul şi domn, şi Sturza într'o scrisoare către Rukman, îl previne despre relele urmări ce ar putea să le aibă reintegrarea lui Costin Catargiu, şi loviturile nemotivate ce-i sunt date în fiece zi prin apucăturile neexplicabile ale d-lui Basak[156]. Cu toate aceste e nevoit a primi pe Catargiu ca membru extraordinar în sfat. Pentru a pune însă odată un capăt acestei opoziţii sistematice a consulului rusesc, Mihai Sturza se îndreaptă de astă dată către Ministrul Nesselrode, arătându-i cum Besak se făcuse organul tuturor intrigilor urzite în contra lui, cerând o anchetă, din care să se poată vedea dacă faptele domnitorului meritase o asemenea purtare din partea consulatului. El protestă contra scopurilor ce i se puneau în socoteală, arătând că „devotamentul său la vederile binefăcătoare ale puterei proteguitoare este de moştenire în neamul lui; relaţiile lui de familie îl leagă prin multe părţi cu pământul Rusiei; fii lui crescuţi la Berlin, după dorinţa ministerului împărătesc, se pregătesc a sluji pe augustul protector al patriei şi părintelui lor; proprietăţile sale de moştenire şi cele dobândite sunt împărţite între teritoriul Basarabiei şi acel al Moldovei"; toate aceste împrejurări ar dovedi în destul ministrului, pe partea cui stă dreptatea şi adevărul în lupta lui cu consulul rusesc. Nesselrode dă de astă dată ascultare cererilor lui Sturza, şi revocând pe Besak, numaşte în locul lui în Iaşi de consul pe Kotzebue[157].

De abia însă sosit în Moldova şi Kotzebue apucă pe urmele lui Besak. Şi anume neînţelegerile se ivesc iarăşi dela vecinicile intrigi ale boierilor spre a se suplanta unul pe altul în dregătoriile statului. Şi cum să nu se fi întâmplat frecări şi nemul-

[155] Sturza a Ruckman 22 Martie 1838, *Ibidem*, p. 162.

[156] Sturza Ruckman, 1 Aprilie 1838, *Ibidem*, p. 173.

[157] Tânguirea lui Sturza c. Nesselrode este din 9 April, din aceeaşi zi cu ordinul de înlocuire al lui Besak. Se vede că ea fusese hotărîtă încă înainte de primirea tânguirei lui Sturza de către Neselrode. *Ibidem*, p. 175 şi 177.

ţumiri, când consulul rusesc putea să se amestece în toate daraverile statului, când atât domnitorul cât şi toate instanţele judecătoreşti şi administrative, nu puteau face un pas fără a nu fi controlate, dojenite şi silite a reveni asupra hotărîrilor lor prin ordinele primite dela consulat? Aşa Kotzebue câştigat chiar dela venirea lui, de Ioan şi Neculai Canta, capii opoziţiei contra domnului, promite celui dintâi a-i dobândi sau rangul de logofăt sau preşedinţia divanului Moldovei de sus, lucruri ce neputând fi încuviinţate de Sturza, zizania se vârâ între între domn şi noul consul. In curând acesta dă lui Sturza mai multe lovituri care aduceau în discredit şi desconsiderare autoritatea lui. Pe atunci tocmai construindu-se şoseaua care eşea prin bariera Socolei, la care se întrebuinţase oameni din judeţele prin care trecea, Iaşi şi Vaslui, un dregător dela consulatul rusesc Samson, pus fără îndoială de boierii potrivnici domnului, denunţă consulului că s'ar comite o mulţime de abuzuri la lucrarea acestei şosele şi mai ales acela că principele întrebuinţa 200 din acei oameni la lucrările propriei sale grădini de pe acea şosea. Sturza răspunzând invinuirilor aduse, consulul nu se mulţumeşte de răspunsul dat, şi cere rânduirea unei anchete mixte, compusă din delegaţii domnitorului şi ai consulului rusesc, care să cerceteze denunţarea adusă. Sturza rânduieşte pe principele Neculai Şuţu şi pe boierul Stoianovici, care împreună cu dragomanul consulatului cercetează împrejurările din care reiese că îndatoririle impuse ţăranilor se întemeiau pe dispoziţiile Regulamentului[158].

Hatmanul Grigore Ghica recomandând domnului pe unul Iftimie Stamati, spre a fi boierit cu rangul de caminar, se dovedeşte în urmă că însuşirile lui Stamati nu-i dădeau drept la aşa boierie, şi consulul rusesc cere dela Sturza revocarea decretului, spunându-i fără înconjur că „publicul ar şti că acest rang a fost plătit; că deşi nu învinueşte ocârmuirea de o atare faptă vrednică de dispreţ, totuşi nu va atrage mai puţin asupra ei bănuială că ar specula cu cinurile de boierie". Şi cu toate aceste acelaş consul care se scandalizase de numirea lui Stamati în rangul de caminar, ceruse tot contra legei numirea lui Canta în postul de logofăt. In zadar Sturza roagă pe consulul rusesc, şi la refuzul acestuia pe baronul de Rukman, ca să treacă cu vederea greşala în care domnitorul fusese indus, arătând că fiinţa unui caminar mai mult nu ar putea produce nici un rău, pe când retragerea unui decret public ar aduce asupra domnului ruşine

[158] Kotzebue c. Sturza, 15 August 1838; răspunsul lui Sturza din 18 August; Kotzebue c. Sturza, 19 August; Sturza c. Ruckmann 23 Sept. Alta din 7 Oct. *Ibidem*, p. 192, 193, 197, 204 şi 216.

şi desconsiderare[159]. Kotzebue apoi reînoieşte iarăşi amestecurile în daraverile judecătoreşti, primind un protest al caminarului Spiru contra unei hotărâri definitive, şi un altul al vechilului casei Gadella, mustrând pe preşedintele divanului, care în un proces al unui supus rus, după ce primise la desbateri pe dragomanul consulatului, îl excluse din şedinţă la rostirea hotărârei, cu toate că preşedintele nu făcuse decât să aplice dispoziţiile articolului 327 din Regulament. Consulul cere în urma acestui incident ca logofeţia să prescrie divanului modul de procedare ce ar avea de urmat în afaceri de acest fel, ceeace iarăşi era o măsură lovitoare în neatârnarea instanţelor judecătoreşti, consfiinţită de art. 318 al regulamentului.

Oricât de plecat era Sturza a nu jigni pe Ruşi, aceste amestecuri neîndreptăţite şi mai ales lovitoare în vaza şi poziţia lui de domn îl aduc a se plânge şi în contra lui Kotzebue. după cum se făcuse în contra lui Besak, cu toate că reînnoirea tânguirilor putea să pună în o lumină falşe ocârmuirea domnitorului. Totuşi Sturza nu stă la gânduri a arâta pe Kotzebue, ca pe organul opoziţiei în contra domnitorului, ceeace face prin un memoriu adresat ministrului Nesselrode pe la sfârşitul anului 1838[160].

Capul opoziţiei contra lui Mihai Sturza era logofătul Neculai Canta, boier de sistemul vechiu şi care duşmănia pe domn din motive personale. Sturza îi întorcea învinuirile, spunând că ar trage foloase nedrepte din poziţia lui, şi că de aceia el s'ar opune în totdeauna la regularea ocârmuirilor averei bisericeşti ademenind şi pe mitropolitul la împotrivire asupra acestui punt. Mihai Sturza pentru a elimina atare element periculos, din trebile statului, cere dela Rukman, ca sau să surghuniască pe Canta la moşia lui sau să impună consulului din Iaşi a cere îndepărtarea lui din adunarea ţărei[161]. Văzând însă că era greu de a obţine înlăturarea lui, din pricină mai ales a favoarei de care logofătul se bucura pe lângă consulul rusesc, Sturza se hotăreşte a împăca pe boierul răsvrătitor şi'i dă logofeţia dreptăţei. Lucru curios însă, domnitorul primeşte atunci observaţii dela Titoff consul Rusesc din Bucuresti, înlocuitorul lui Rukman; consulul general arătă părerea sa de rău lui Sturza asupra numirei; dar „lucrul fiind făcut, nu-mi rămâne astăzi decât a reînoi o stăruinţă pe lângă alteţa voastră, rugămintea de a da domnului Canta cât şi unchiului său, mitropolitul Moldovei, serioaşe prevestiri cerute de împrejurări; căci dacă purtarea lui Canta în noua sa dregătorie ar da prilej la noue bănueli, rezultatul neînlăturabil ar fi îndepărtarea lui din ea şi închiderea

159 Kotzebue c. Sturza, 14 Sept. 1838; Răspunsul lui Sturza, 30 Sept. Apelul lui Kotzebue, 1Oct., *Ibidem*, p, 202,209 şi 214. Mai vezi Sturza c. Ruckman, 7 Oct. *Ibidem*, p. 218.

pentru totdeauna a putinţei de a reintra vreo dată în afaceri"[162] Apoi dacă era grea conducerea ocârmuirei faţă cu amestecul neîncetat al autorităţei ruseşti, cu cât mai mult trebuia ca dânsa să se complice, când întâlnim între reprezentanţii puterei proteguitoare neînţelegeri asupra purtărei de urmat şi părerei contrazicătoare! Nu se poate tăgădui că trebuia o mare ghibăcie în mânuirea puterei, spre a o menţine în astfel de împrejurări.

Aceste veşnice intrigi şi hârţuieli, mai ales din partea reprezentanţilor puterei proteguitoare, aduseră într'un rând pe domnitor la ideea chiar de a abdica[163].

Conjuraţia confederativă a Comisului Leonte Radu. — Mult mai interesantă decât această opoziţiei personală contra Domnitorului Moldovei, ne pare însă cea de a doua, întemeiată pe altă concepţie a vieţei de Stat şi care deşi, mult mai slabă ca efect decât aceea a boierilor mari, are mult mai covârşitoare însemnătatea în ea însăşi, ca una ce-şi trăgea puterile, nu mai mult din trecutul istovit, ci din viitorul cel plin şi bogat.

In 1839 ocârmuirea Moldovei dă de urma unui complot ce tindea a răsturna starea de lucruri în fiinţă, şi care ar fi putut avea urmări însemnate, dacă nu ar fi fost înnăbuşit chiar în leagănul lui. Un boier din treptele de jos, Comisul Leonte Radu, unelteşte această mişcare, împreună cu vreo alţi 80 de inşi, între care întâlnim şi câteva nume de boieri mari: Săndulache Miclescu, Beizadea Costache (Sturza), şi Beizadea Iorgu (Sturza), Toader Hurmuzaki, Stefănică Ruset, Iancu Prăjescu, Iorgu Cânănău, Cuza, înşirate însă fără titluri de boierie, dar care de sigur după numele lor de familie, erau boieri. Mulţi din conjuraţi erau boieri din cinurile cele mici, precum Spătari, Paharnici, Comişi, Pitari, Sulgeri, Medelniceri, şi iarăşi mulţi oameni fără nici o urmă de boierie, ceeace este cu atât mai straniu, cu cât vom vedea că noua întocmire căuta, ca şi Constituţia din 1822 din Moldova, să lovească în boierimea mare numai în folosul celei mici, iar nu şi în acel în neboierilor.

Citām câteva nume din persoanele cari nu par a fi fost boieri: Marinescu, Gal, Bodnăriciu, Negoiţă, Melinte Gănescu, Garabet Missir (Armean), Costache Caţichi, Scobihorn, Cost. Ţone, Cost. Elefteriu, Gh. Manole, Cost. Stamatin, Filip Scorţescu, Rudi Botez, V. Botez, N. Eni, Climenti, Cost. Grecu, Al. Balica, Vişinescu, M. Bălăceanu[164].

---

[160] *Ibidem*. p. 220.
[161] Sturza c. Ruckman, 24 Ianuarie 1839, *ibidem*, p. 222.
[162] Titoff c. Sturza. Sep. 18 9, ibidem, p. 225.
[163] M. Sturza c. Nesselrode, 3 Dec. 1843. Hurm., *Doc.*, supl., I. 6, p. 429.
[164] Vezi lista conjuraţilor găsită între hârtiile Comisului Leonte Radu, Hurm., *Doc.*, supl., I, 6. p. 110. Aceste persoane ce nu par a fi fost boieri sunt ară-

Complotul urmărea ca scop o răscoală cu armele în mână, „ca să statornicească puterea Regulamentului hărăzit", şi deci nu era îndreptat contra legiuirei introdusă de Ruşi; dar dorea modificarea ei „potrivit cu nemulţumirile ce s'au iscat şi cu împrejurările de faţă". Cu toate acestea „Conjuraţia confederativă" cum îşi zicea întovărăşirea răsturnătoare, cerea ca regulamentul să se aplice, fără ca ocârmuirea locală să aibă trebuinţă a cere deslegări şi învoiri întru cele legiuite şi întărite prin această lege, şi această autonomie o pretindea chiar şi faţă cu puterea suzerană care de altfel nu trebuia să fie înlăturate, ci „să rămâe în *statoquo*" (sic). Era îndreptată însă şi în contra „rosieneştii protecţii care, ca să poată ajunge scoposul ce'l are întins de mai bine de un veac, a câştiga sub a sa domnie principatul acesta, s'au sârguit pe de-o parte a slăbi aici înriurirea Inaltei Porţi, şi pe de altă parte a întemeia a sa influenţă (sic) în lucrările din lăuntru". De aceea şi Conjuraţia cere, ca în locul acestei *influenţi*, să se ceară la „curţile Angliei, Franţei, Austriei, şi Rusiei, ca toate la olaltă să *protijarisească* această ţară şi să o pue la cale precum se vor îndura". Mai cere apoi, ca „Domnia la noi să fie moştenitoare, şi domn să ne putem alege dintre principii străini"; apoi că „să se poată îndupleca pe domnul Valahiei şi pe acel al Sârbilor, ca în unire, aceste trei prinţipaturi să-şi poată alcătui o confederaţie, potrivită cu acea a Germaniei".

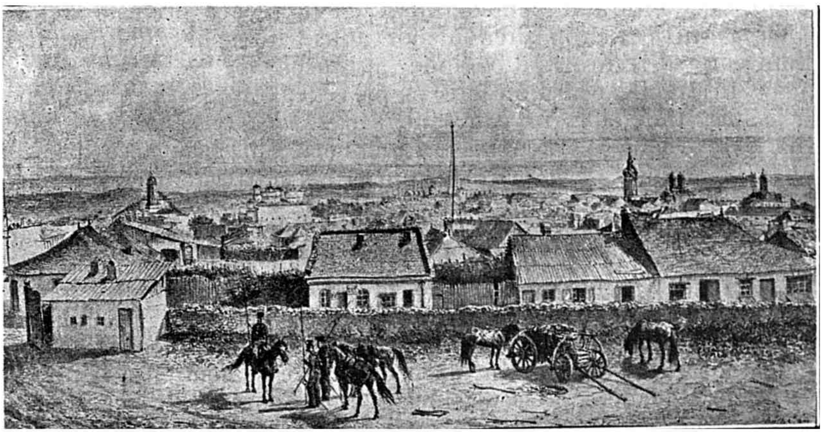
Conjuraţia tindea deci a asigura starea Moldovei prin următoarele mijloace: prin autonomia ei faţă cu Turcia, fără a-i respinge suzeranitatea; prin respectarea legiuirei impusă de Ruşi, înlăturând însă amestecul acestora; prin înlocuirea protectoratului rusesc cu acel al tuturor puterilor europene; prin introducerea unei dinastii străine în scaunul Moldovei şi în sfârşit, prin înjghebarea unui început de confederaţie a statelor dunărene.

Tot atât de interesante sunt schimbările pe care conjuraţia le cere în starea lăuntrică a ţărei. Mai întâi înlăturarea voevodului Mihai Sturza, ca „unul ce a fost rânduit împotriva Regulamentului, (sic) fără a fi ales de *publicul* şi fiind el pentru Moldova aceeace Neron şi Caligula au fost pentru Romani". Se mai cere apoi „slăbirea aristocraţiei adecă dela Vel-şatrar până la Vel-logofăt *să fie boier şi boier*, alcătuind generalnicul seim în care *după mulţimea glasurilor* să se aleagă 32 de deputaţi, din care prezidentul numit baş-boier să fie un om cu cel mai mare rang, cinstit, procopsit şi cu cea dintâi avere, iubitor de patrie şi fără de nici o pată Domnul să nu poată da deputaţilor nici slujbe, nici răsplătiri".

---

tate la instrucţie de ministrul trebilor din lăuntru şi de Vel-postelnic, ca „persoane neînsemnate". Interogatorul lui Leonte Radu. Hurm. *Doc.*, supl. I, 6. p. 130.

Până aici noi vedem reînnoindu-se de către Conjurația confederativă, cererile boierilor celor mici din Constituția lui Ioniță Sturza din 1822, ceeace ne dovedește, că ideile apărute atunci în ce privește organizarea lăuntrică, nu pieriseră, ci numai cât se retrăseseră în lăuntrul minților, pentru a reapăreà la lumină acuma în 1839, după 17 ani de aparentă stângere; căci și atuncia se stinsese la mărginirea privilegiilor politice ale protipendadei, la întinderea unei egalități politice în boierimea cea mică, așa că glasul unui șătrar să fie același cu al unui logofăt mare. Această restrângere a întinderei drepturilor numai în clasa boierească, cu excluderea desăvârșită a poporului, se mai vede apoi din alte cereri ale conjuraților, precum

Vederea Iașilor, 19 Iulie 1837.
Desen de *Raffet*. — Colecția Academiei Române.

din aceea, că numai nobilii să aibă dreptul de a fi aleși în obșteasca adunare, și mai ales din aceea, că și alegătorii să fie numai nobili (Litera I). In sânul nobilimei însă nu se mai făcea nici o deosebire, și miniștrii erau să fie aleși de marele seim dintre boieri cei mai cinstiți și buni patrioți, bine înțeles că fără deosebire de rang și după mulțimea glasurilor.

Această mărginire a întinderei drepturilor numai între boieri este însă de astădată în destul de stranie de oarece, cum am văzut, întâlnim între conjurați și un număr destul de mare de neboieri, nedeosebiți prin nici un titlu care să le înflorească numele. Și într'adevăr cam greu ne putem închipui, ca oamenii de rând să-și fi pus soarta în cumpănă, pentru a veni numai în sprijinul boierimei, fie chiar a acelei mici, afară decât dacă admitem, că boierimea mică pentru care ei se jertfeau, le făgă-

duia, că dacă va lua trebile pe mâinile ei, toţi tovarăşi ei de gând şi de fapte vor primi şi ei cinuri de boierie, cu atât mai mult că boierimea cea mică avea interes de a-şi îngroşea rândurile, temându-se cu drept cuvânt, ca aceste să nu fie rărite prin puterea covârşitoare a atragerei boierilor celor mari. Numai aşa ne-am putea explica purtarea de altfel cam prea altruistă a reprezentanţilor poporului, între care mai ales ne întrebăm ce căutau cei doi Armeni'?

Am văzut însă că programul reformelor din 1822 fusese depăşit de acel al conjuraţilor din 1839, prin acele privitoare la relaţiile din afară ale ţărei, despre care nu se făcea nici o vorbă în constituţia lui Ioniţă Sturza. Dar nu numai în această privinţă este mai bogat şi mai înfrăţit mănunchiul de schimbări cerut de Conjuraţia confederativă. Şi în ceeace priveşte reformele lăuntrice, propăşirea ideilor aduse un spor de propuneri noui care se resfirau pe paginile „protocoalelor".

In trebile ocârmuitoare se prevedeau împărţirea ţărei, pe deasupra judeţelor, în cantoane sau mici guvernuri, alcătuite din câte 4 judeţe[165]. O noire însemnată este însă acea prevăzută la art. B, lit h, care dispune „ca la tribunalele ţinutale, să se adaugă încă câte doi membri aleşi : unul din partea treptelor (răzeşilor) şi unul din partea locuitorilor (ţăranilor) ; iar la ispravnicat să se adauge pe lângă ispravnici câte patru comisari care să se aleagă : însă doi dintre boieri, unul dintre trepte iar unul dintre locuitori". Zicem că noirea este însemnată, fiindcă este cea dintâi cerere de primire şi a oamenilor din popor în dregătoriile statului. In afară de aceste se schiţează o prefacere aproape deplină a maşinei ocârmuitoare.

„Ponturile" aceste noue mai cer însă în alte priviri : „slobozenia tiparului, a gândirei şi scrierei care să nu fie sub *cenzură*, (art. 7) ; dreptul de a tăia monedă măruntă de argint sau de aramă şi cu marca cuvenită adică „în armaturul ţărei să se arate tuiuri şi, printre coarnele bourului, semnul lunei" (art. 10) ; crearea a două decoraţii („ordine") una ţivilă şi alta militărească (art. 11) ; să se rânduiască ambasade la Constantinopole sau oriunde s'ar cere, din pământenii cei mai vrednici, învăţaţi în limbi străine şi buni patrioţi, lipsind cu totul capuchihaile greci sau alţi străini" (Lit. V) ; de asemene „să se izgonească egumenii greci, şi în locul lor să se rânduiască călugări moldoveni, iar averile bisericeşti să se iee pe seama stăpânirei" (Lit. O) ; să se facă drumuri şi şosele ca în Austria ; să se aşeze „*un banc*" (o bancă) de împrumutare prin bancheri străini ; să se introducă fabrici şi să se deschiză băi de metaluri să se oprească prin *tarife* aducerea de peste hotar a mărfurilor

---

[165] O propunere nouă (a lui P. P, Carp) a renviat în timpurile din urmă pe aceşti guvernatori al Conjuraţiei din 1839.

de manufactură, producturi ce se pot face şi aici, spre a nu se scoate banii din ţară fără trebuinţă, şi spre a se da îndrumarea la deschiderea de fabrici. (Lit. R, b, c, d.) Un articol foarte însemnat este următorul care se referă la ridicarea creditului ţărei, anume cererea, ca „pricinile de daravere să se caute fără rând, fără formă şi în orice vreme sau loc, şi când dovezile vor fi neprihănite, să se împlinească, fără a se îngădui apelaţii, dela orice faţă şi din orice avut, care aceasta mult va înainta negoţul". (Lit. R, g). Jidovii şi străinii de peste hotare să fie opriţi după vechiul obiceiu a posesui în Moldova moşii cu sate, (Lit. T), să se sloboadă Ţiganii coroanei şi acei mânăstireşti; iar pentru Ţiganii boereşti să li se îmbunătăţească soarta, ca să nu mai fie socotiţi în rândul dobitoacelor" (Lit. H). In privirea ţăranilor, proiectul din 1839 conţine slabe îndrumări de îmbunătăţire, dovadă că acei ce-l alcătuiseră nu erau plecaţi către poporul de jos. Atâta se cerea, ca „adunarea să ieie din nou în trataţie predmetul boierescului locuitorilor, în fiinţa vechililor ambelor părţi, — idee ce se va pune chiar în lucrare în revoluţia din 1848 — şi cu aşa măsuri, încât să lipsească trebuinţa de a urma învoire"; iar în privirea strămutărei liberei a locuitorilor, o îngrădeşte mai tare, „fiindcă s'a dovedit că asemenea strămutare, este pentru însăşi paguba şi sărăcia sătenilor". (Lit. F). In sfârşit mai notăm, ca vrednică de amintit pentru cugetul ce conţine, dispoziţia ca „să se izgonească luxul şi să se ridice moralul şi bunele moravuri, spre a se putea reînnoi patriotizmul în inima Moldovenilor" (Lit. Ş) [166].

Domnitorul descoperind această conjuraţie, comunică întâi traducerea actului autograf pe care poliţia pusese mâna, consulului general al Rusiei Titow, din Bucureşti, spunându-i că nu a voit să dee lucrul în vileag, spre a nu face zvoană, şi'l întreabă dacă nu ar fi bine, ca pe făptaş să-l dee peste hotar în Basarabia, de unde venise în Moldova [167]. Şi consulul se uneşte cu părerile domnitorului „de a nu da răsunet afacerei şi de a iscodi lucrul mai adânc prin o procedură neformală, şi apoi sau a pune pe Radu sub privegherea poliţiei, sau a-l izgoni în Basarabia" [168]. La interogator Leonte Radu caută întâi să tăgăduiască; dar fiind înfundat cu înfăţişarea însuşi manuscrisului său, se apără spunând, că „acest proiect fusese urzit de reposatul Aga Alecu Roset şi că el nu mai scrisese cele spuse". Fiind izgonit în Basarabia, pe drum Radu spune însă celor ce-l conduceau, că a făcut „o faptă eroicească şi neuitată" [169]. După de-

[166] Protocoale şi plan de reorganizare a ţărei întocmite de comisul Leonte Radu pentru Conjuraţia confederativă a Moldovei, Sept. Oct. 1839, Hurm., *Doc.*, *Supl.*, I, 6, p. 82—96.

[167] M. Sturza c. Titow, 31 Oct. 1839, *Ibidem*, p. 125.

[168] Litow c. M. Sturza, 7 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 127.

[169] Interogatorul lui Leonte Radu. 18 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 130.

punerea lui Neculai Ene, cel ce pusese ciorna actului pe curat, „Radu se ducea adese pe la Beizadea Iorgu Sturza, la Păstrăveni şi la Spătarul Costache Burghelea, la Slobozia şi la Logofătul Costache Sturza, la Ruginoasa, apoi la Criveşti, la Buhuşi ,la Roman, şi pe aiurea; că la Radu, în vremea alcătuirei hârtiei, venise unul Ionică Botezatu şi un armean Garabet Missir dela Roman"[170]. Din persoanele citate de Ene, găsim în lista conjuraţilor şi pe cele două beizadele, Iorgu şi Costache, pe care Ene le dă ca din familia Sturza; apoi „pe Ionică Botez ot Roman şi pe Garabet Missir Armanul tot de acolo"[171]. Preotul Sachelarie Alexandru Dumitriu, acel ce denunţase pe Radu, întăreşte depunerile lui Ene, în privirea legăturilor tainice dintre Leonte Radu şi baizadea Iorgu Sturza. Mai adaogă însă preotul Sachelarie, că „văzuse o scrisoare a lui Radu către Costache Burghelea, în care Radu îi spunea că a câştigat şi pe Ştefan Catargiu; iar Burghele, a cărui scrisoare o deschisese şi trăsese copie depe ea, înţelegând că se lucrează o posnă mare, îi răspundea că va atrage în parte lor şi pe Spătarul Cuza". Acest Spătar Cuza se vede trecut în lista conjuraţilor numai cu numele său de Cuza, fără titlul de boierie ce'l avea[172].

Din boierii cei mai arătaţi din aceste mărturii şi amestecaţi în complot, ştim că Costache Sturza fusese arătat de Domnitor, ca unul din acei ce-i făceau opoziţie în adunare; că la el se ţinuse întrunirea nemulţumiţilor în ziua de 12 Noemvrie 1839, şi că fusese surgunit de Domnitor[173].

Din toate acestea reiese, că în conjuraţie erau amestecaţi şi câţiva boieri mari, din acei nemulţumiţi cu domnia lui Mihai Sturza pe care conjuraţii tindeau să-l răstoarne.

Ministrul Nesselrode trimite felicitări domnitorului Moldovei pentru ghibăcia cu care descoperise şi înnăbuşise complotul, şi pune în vedere consulului rusesc, să îndemne pe domnitorul Ţărilor Române, „să arate cea mai deşteaptă veghere, în mijlocul uricioaselor uneltiri care se urzeau în Muntenia şi Moldova". Ministrul se mai arată apoi îngrijit de „legăturile ce se stabiliseră în Paris între mai mulţi Moldoveni: un Mavrocordat un Ghenadie şi un Filitis cu câţi-va Munteni *demagogi* care a profesa principiile celei mai curate democraţii"[174]. Mihail Sturza pune îndată „în vedere, tatălui lui Mavrocordat, rătăcirea fiului său, şi capătă făgăduinţa că-l va strămuta la Berlin.

---

[170] Depunerea lui N. Ene, 19 Noemv. 1838. *Ibidem*, p. 132.
[171] Mai sus p. 197 text şi nota.
[172] Depunerea preotului Sachelare Alexandru Dimitriu, 19 Noemv. 1839. *Ibidem*, p. 136.
[173] M. Sturza c. Rukman, 3 Noemv. 1835. Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 280 Raportul Agăi din Iaşi, 13 Noemv. 1835. *Ibidem*, p. 285. M. Sturza c. Rukman despre boierii surguniţi, 16 Noemv. 1835. *Ibidem*,. p. 288.
[174] Nesselrode c. Titow, 2 Ian. 1840. Hurm., *Doc.*, *Supl.*, I, 6, p. 175.

Ghenadie care era un tânăr ce se ţineà de casa lui Mavrocordat va urma pe stăpânul său tot acolo. Cât despre Filitis, Domnul susţine, că el este străin de ţara Moldovei" [175].

Se descoperă însă curând după aceea în Iaşi o asociaţie secretă care nu numara decât vreo 9 — 10 membri, şi în fruntea căreia stăteau: un militar din compania pompierilor, un tânăr profesor dela şcoala Trei Erarhi şi doi preoţi, „iar restul alcătuit din indivizi ce nu erau în nici o legătură cu slujbele ţărei, sau de minori ademeniţi prin nişte arătări strălucite în folosul binelui public". Deşi guvernul constată, „că această societate nu urmărea nici o ţintă criminală, totuşi o disolvă, ca fiind de natură ascunsă; alungă din ţară pe ofiţerul de pompieri, dă afară pe profesorul dela Trei Erarhi şi iartă pe ceilalţi" [176].

In răspunsul său către Titow căruia îi împărtăşeşte cele ce făcuse cu demagogii din Paris, Mihail Sturza se foloseşte de prilej, pentru a se plânge contra deslănţuirei liberalismului care-şi face vânt în Muntenia, mai ales „că el pare a fi încurajat de ocârmuirea acelei ţări, şi poate deci avea o înrâurire pierzătoare asupra spiritului locuitorilor Moldovei" [177]. Adaoge că protestarea opoziţiei din adunarea muntenească contra articolului introdus prin fraudă în textul Regulamentului „a fost privită cu bucurie de patrioţii moldoveni". S'ar părea chiar că Ioan Văcărescu, glăsuitorul protestaţiei din 1831, venise prin Moldova aţâţând spiritele prin prezenţa lui" [178].

Tocmai pe atunci, 1838, făcându-se în Muntenia încercarea înfiinţărei unor şcoale săteşti, M. Sturza privind această întreprindere ca primejdioasă, Domnitorul adaogă în scrisoarea către consul, „că" el nu voeşte să cerceteze, dacă şcoale primare deschise în fiecare comună sunt potrivite cu starea morală a ţărei, şi pot adoogi buna stare a locuitorilor. Dar dacă ideile pe care ele mijlocesc a le propovedui printre poporaţia câmpului, sunt de o natură pierzătoare; dacă tablourile ce slujesc la învăţământul mutual încep prin a califica statele Valahiei şi Moldovei de state constituţionale; dacă într'un almanah ce mi-a căzut în mâini se poate ceti, că România este un principat constituţional; dacă deci într'o ţară a cărei limbă şi reli-

---

[175] M. Sturza c. Titow, 2 Februarie 1840. *Ibidem*, I. 6. p. 189.

[176] Comunicare făcută Consulilor. Iunie 1841, *Ibidem*, p. 339.

[177] M. Sturza c. Titow, 2 Ferbuarie 1840. *Ibidem.*, p. 190.

[178] M. Sturza atribue corumperea spiritului Moldovenilor între altele şi: „à l'appaition de temps à autres, même en dernier lieu, d'émissaires valaques (que je m'abstiens de nommer, pour éviter d'odieurses personnalités"). Hurm., *Doc.*, supl., I, 5, p. 614. O notă pusă de editorul volumului supl. I, 5, din *Doc.*, Hurm., arată că „pe conceptul acestui act, se observă că rândurile puse aici între parentez au înlocuit pe cele următoare, primitiv scrise: „dont le plus récent, le Logothéte Jean Vacaresco est généralement reconnu comme faisant partid la faction anarchiste".

gie sunt identice, îşi permit a răsădi în minţi idei anarhice, cum pot eu răspunde, nu numai de siguranţa viitoare, dar chiar de singuranţa de faţă a Moldovei"[179].

Pe atunci chiar amintirea numelui de Constituţie înspăimânta pe partizanii ordinei. Aceştia găseau, că omenirea trebue să stee pe loc, spre marea fericire a claselor îmbuibate de bunuri care, bineînţeles, că nu-şi puteau găsi tocmeala în schimbări ce nu erau să folosească decât celor desmoşteniţi.

Tot în acest înţeles sunt concepute instrucţiile venite din Petersburg către Domnitorii Ţărilor Române, îndată după a lor numire în scaunele lor. Minţiaki spune domnitorilor, „că-i este recomandat cu deosebire de a atrage luarea aminte a gospodarilor asupra tot ce ar putea arăta o oarecare tendinţă a tinerilor spirite, de a se lăsa târâte de idei liberale, şi asupra nevoiei de a împiedica prin toate mijloacele propăşirea ideilor răsturnătoare; a veghea ca regulele asupra cenzurei stabilite de preşedinte (Kisseleff) să fie menţinute fără nici o abatere; de a ţinea redacţiile ziarelor din Iaşi şi Bucureşti în marginile prescrise; de a se îngriji şi a da tineretului o creştere înţeleaptă şi moderată; de a împiedica cu toate puterile spiritul de noire şi de turburare care s'ar putea arăta în capetele neexperimentate setoase de a da ţărilor lor o existenţă politică deosebită de acea asigurată lor prin aşezămintelor în fiinţă; în sfârşit de a deştepta pe gospodari, să se păzească totdeauna de a primi în ţările lor oameni fără căpătâiu care s'ar introduce în ele, pentru a stârni turburări"[180].

Invăţăturile ruseşti cădeau pe un tărâm foarte roditor, întrucât Mihai Sturza era de aceiaşi părere, în privirea nevoiei de a înăbuşi ideile „răsturnătoare".

„Am fost totdeauna convins răspunde M. Sturza lui Minţiaki, că ideile privite ca liberale nu pornesc decât dela un egoismu vinovat care caută interesul său personal în răsturnare şi anarhie. Fără îndoială, că duşmanii cei mai neîmpăcaţi ai ordinei sociale sunt maximele înşelătoare şi răsturnăroare care rătăcesc tinerimea neexperimentată, asupra adevăratelor baze ale fericirei publice"[181]. Aiurea M. Sturza adaogă, că „voi îndrepta luarea mea aminte cea mai serioasă asupra purtărei acelora care, adăpându-se în străinătate cu principii falşe, ar fi umpluţi cu doctrine pierzătoare, şi-mi voi face o datorie de a înnăbuşi orice temdinţă care ar putea avea de rezultat a compromite liniştea lăuntrică a ţărei"[182].

---

179 *Ibidem.*
180 Minciaki c. M. Sturza, 28 Iulie 1834. Hurm., *Doc.*, *Supl.*, I., 5, p. 66.
181 M. Sturza c. Minciaki, 8 Aug. 1834. *Ibidem*, p. 71.
182 Memoriul lui M. Sturza din Noemvrie 1835. *Ibidem.*, p. 275.

Tocmai în 1839, când Moldova fierbea de patimile răsvrătitoare, „Felix Colson fostul secretar al Consulului francez din Bucureşti şi care, pe la 1839, devenise secretarul lui Ioan Câmpineanu şi plecase cu el la Paris, publică o broşură franceză intitulată *Precis des droits des Moldo-Valaques*, în care combate înrâurirea abuzivă pe care Rusia şi-o însuşise asupra principatelor. Broşura fiind trimisă şi în Iaşi în câteva exemplare la singura librărie ce se aflà pe atunci în acest oraş, Kotzebue, Consulul rus atrage luarea aminte a Domnitorului asupra acestei broşuri care şi este confiscată de ocârmuirea moldovenească" [183].

Ultimele complicaţii. — Inpăcarea lui Canta mai stâmpără puţin mişcarea opoziţionistă, şi Sturza conduce trebile cu destulă linişte până la 1842, aşa că în acest an domnitorul crezu că poate chiar să părăsească ţara pentru cât-va timp, spre a-şi căuta de sănătate la băile dela Karlsbad şi a face o călătorie prin Europa. In acest an făcându-se noile alegeri pentru obşteasca adunare, ca totdeauna să pue iarăşi o desbinare mai ascuţită între domn şi câţi-va dintre boieri, care nici odată nu se întorsese către el cu toată inima. Se spunea chiar că Costachi Conachi, Grigore Cuza, Râşcanu, Mihai Păşcanu, Sandu Miclescu, Costin Catargiu şi Alexandru Răznoveanu vroiau să protesteze contra alegerilor dar că fusese întorşi dela gândul lor de logofătul Constantin Sturza. Intâmplându-se însă tot atunci să vină în Bucureşti trimişii Porţei şi a Rusiei, spre a cerceta învinuirile aduse lui Alexandru Ghica, câţi-va dintre opozanţi şi anume fraţii Roznovanu, Mihaiu Paşcanu şi Costache Canache îşi propun a face şi ei o tânguire contra ocârmuirei lui Sturza. Kotzebue însă, care dela reintrarea lui Neculai Canta în slujbă nu mai duşmănia pe Mihai Sturza, se pare că le-au dat sfatul a nu întreprinde un atare demers care nu ar avea niciun sorţ de a fi primit, întru cât nu ar primi ca în Muntenia dela autoritatea de drept, majoritatea adunărei [184]. De şi Kotzebue denunţase în mai multe rânduri abuzurile pe care el crezuse a le descoperi în ocârmuirea domnitorului, cabinetul rusesc nu dăduse crezare pârilor sale, şi modul cum Mihai Sturza conducea trebile era aprobat atât de curtea rusească şi de cea turcească, care se pregătea chiar a felicita pe Sturza pentru înţelepciunea purtărei sale [185].

---

[183] Principele G. Şuţu c. Titow, 13 Oct. 1839. Hurm., *Doc.*, supl., I, 6, p. 114.

[184] Două scrisori ale logofătului C. Sturza c. Mihaiu Sturza din 1 şi 8 Ianuar 1842, Hurm. *Doc. Supl.* I., 4, p. 231 şi 232. Comp. Kotzebue c. Sturza, 13 Iulie 1842, *Ibidem*, p. 239.

[185] C. Sturza c. domn, 15 Iunie 1842, *Ibidem*, p. 234: „dans un entretien que j'avais eu avec Mr. de Kotzebue au sujet de l'approbation de votre administration, il paraissait s'étonner que le cabinet général n'avait pas pris en consi-

Cu toate acestea jeluirea însoţită de un memoriu al lui Mihai Sturza în contra consulului Kotzebue este lăsată la o parte de ambasadorul Butenieff căruia Domnul o trimisese prin principele Hangeri, Butenieff arătând acestuia că se miră cum domnul a putut trimite un asemenea pomflet contra unui organ al Curţei proteguitoare şi că cea mai mare dovadă ce i-o poate da este de a nu-i răspunde. [186].

Anul care aduce asupra domniei Bibescului greaua complicaţie a chestiunei Trandafiroff, este şi pentru acea a lui Sturza plin de încercări, prin un eveniment tot atât de încurcător, demisia mitropolitului Veniamin.

Anume în 1843 Ianuar în 26 mitropolitul Veniamin se retrage din arhipăstoria Moldovei, împrejurare care pusese în o mare mişcare pe toată poporaţia Iaşului, deprinsă a vedea în vrednicul mitropolit un adevărat părinte sufletesc al norodului: „Luarea de ziua bună a mitropolitului Veniamin dela popor după abdicare, a fost o scenă din cele mai jalnice care se pot închipui. Toată mitropolia era un iarmaroc plângător, în care nu se văzu alta o zi şi o noapte de cât plângeri şi suspin. Bătrânul cu uşile deschise primea pe fişte care în mijlocul salonului, îl îmbrăţişa şi plângea, cerându-şi iertăciune de orice ar fi greşit el norodului cât a şezut în scaun, zicând „iertaţi-mă oameni buni, iertaţi-mă fii mei; iertaţi Creştinilor pe smeritul şi săracul monarh Veniamin care nu duce astăzi nimic cu sine din această slavă ce au avut, decât păcatele ce le-au făcut în lume”. Pentru a preîntâmpina o turburare, domnul îngriji ca mitropolitul să plece noaptea din oraş, spre mânăstirea Slatina, unde după patru ani era să-i fie şi sfârşitul zilelor.

Asupra pricinei demisionărei mitropolitului Veniamin, se vorbeau multe în acele vremuri. Boerii opozanţi spuneau că fusese silit la atare pas de către domnitor, care doria să pună în locui o altă persoană. Această versiune însă nu merită crezare, întrucât vom vedea că alegerea noului mitropolit dădu destul de lucru, nu numai domnului, ci chiar ţărei întregi, prin combaterea unui candidat susţinut de Ruşi, şi deci nu este de crezut că Mihai Sturza să-şi fi adus el singur o greutate aşa de mare pe cap, ca aceea de a fi nevoit să se opună puterei proteguitoare, tocmai în o chestie de religiune. Mai de primit este părerea sprijinită şi de ultimul cronicar al Moldovei, Manolache Drăghici, care atribue retragerea lui Veniamin dărei administraţiei moşiilor mitropoliei în seama departamentului bisericesc. Prin atare legiuire votată în 1844, dar propusă încă

dération ses rapports; ceci me fait croire qu'il soutiendrait le même opinion envers le général Duhamel. T. Balş c. domn, 25 Iunie 1842, *ibidem*, p. 235. Vezi un memoriu a lui Sturza contra lui Kotzebue, 1842, *ibidem*, p. 254.

[186] Butenieff c. Hangeri. *Ibidem*, I. 6. p. 443.

din 1842 şi pe care mitropolitul Veniamin nu vroi să o aştepte, se înfiinţa un control asupra administraţiei mitropolitului.

Se vede că arhipăstorul, care dispusese în tot timpul lungei sale demnităţi de toată averea mitropoliei după deplina lui voe, întrebuinţând-o nu e vorbă în chipul cel mai desinteresat, nu putu îngădui atare punere a lui sub epitropie, şi se retrase din scaunul arhipăstoresc [187].

Retragerea mitropolitului Veniamin dădu Rusiei prilejul de a încerca să se amestece în biserica moldovenească, anume ea patrona de candidat la scaunul arhipăstoresc al Moldovei pe egumenul unei mânăstiri, care făgăduise Rusiei unirea bisericei moldovene cu acea rusească. Agenţii ruşii începură a cutreera satele, cu liste de subscriere în acest scop, şi obţinură consimţământul a o mulţime de preoţi săraci şi neştiutori. Membrii clerului înalt care se temeau însă ca atare contopire să nu-i lipsească de posturile lor, se opuseră la uneltirile Rusiei, şi sprijiniţi de domn în ascuns aleseră de mitropolit pe Meletie Brandaburul, episcopul de Roman [188].

Mihai Sturza care era necontenit combătut de boierii cei mari, căuta să le micşoreze influenţa, ridicând necontenit la rangul de boeri mari de acei ce până la el fusese în clasa a II-a. De altfel el nu combătea boerimea în sine. Dar întrucât sistemu Regulamentului Organic era bazat pe boierime, şi încuviinţa acestora singuri rolul politic în ţară. Mihai Sturza trebui să caute a slăbi împotrivirea lor, înmulţindu-le numărul cu de acei nou creaţi devotaţi lui. Astfel pe când la începutul domniei lui, se găsea numai cifra de 853 boieri, la eşirea lui Sturza din ţară, în 1849 se aflau 3750 de privilegiaţi; între aceştia, boeri mari erau 381 şi anume: 18 logofeţi, 60 vornici, 3 hatmani, 3 vistiernici, 52 postelnici, 102 agi şi 143 spătari [189].

Purtarea lui Mihai Sturza, foarte înţeleaptă dacă o considerăm din punctul de vedere al situaţiei sale faţă cu cei doui suzerani ai Moldovei, trebuia să trezească în ţară însăşi o opoziţie din ce în ce mai energică. Purtarea lui care tindea pe de o parte la exacta îndeplinire a prescrierilor regulamentare, pe de alta însă, în cadrul tras de ele, a introduce în ţară ordinea, progresul şi civilizaţia, trebuia să nemulţumească ambele partide în care se despărţise boerimea Moldovei. O parte din

[187] Legiuirea publicată în *Manualul adm.*, II, p. 261. Comp. Manolache Drăghici, *Ist. Mold.*, II, p. 203 şi urm. Atare legiuire fusese votată întâi în Muntenia, încă din 1840, în timpul vacanţei scaunului mitropolitan. Vezi regulamentul publicat în Doc. col. Hurm., *Supl. Doc.*, IV, p. 486.

[188] Vaillant, *La Roumanie*, II, p. 432. Drăghici, II, p. 206.

[189] N. Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie*, Jassy, 1849, p. 57 şi 61. Lista boierilor Moldovei după acele ale secretariatului de stat din 1851. Bibl. acad. col. Sturza, No. 3596), dă următoarele cifre cam deosebite, explicabile prin deosebirea de timp: 18 logofeţi, 61 vornici, 3 hatmani, 1 vistiernic, 48 postelnici, 108 agi, 132 spatari.

boieri, anume acei tineri, adăpaţi la civilizaţia Apusului prin creşterea lor în ţările străine, nu se puteau împăca cu aşezămintele consfinţite prin regulament, anume cu robia Ţiganilor, şerbirea ţăranilor şi instituţia boierescului, cu privilegiile nobililor mai ales ca acel fără absolut nici un temeiu al scutirei de dări şi câte alte rămăşiţi păstrate de Regulament, pentru a nu lovi în poziţiile câştigate. Ei cereau deci reforme în senzul mai larg al cuvântului, pe care însă Mihai Sturza, chiar dacă ar fi vroit a le introduce, precum dovedeşte începutul emancipărei Ţiganilor, nu o putea face fără a lovi în Regulamentul Organic, temelia pe care se înnălţa toată viaţa de Stat a ţărei sale, şi aceea care-i dăduse lui chiar domnia în ea. Tinerii însă ce reprezintau atari idei înaintate, pleiadă condusă de Mihail Kogălniceanu, neputând înţelege aceste motive ale domnului, îl combăteau din principiu, şi pentru a ajunge la scopul lor, răsturnarea lui, se adăogiau către cealaltă opoziţie formată în contra-i, însă care avea cu totul alte motive, apărarea interesselor lor individuale, lovite tocmai şi ameninţate prin prea liberalele măsuri ale lui Sturza. Intr'aceşti boieri, drept capi ai opoziţiei putem număra pe Costache Conache, Ioan şi Neculai Canta, N. Roznovanu, Lupu Balş, Dimitrie Ghica tatăl lui Nicu Ghica, (care acest din urmă făcea parte din opoziţia de principii, fiind om tânăr). Aceşti boieri nu puteau suferi reformele lui Sturza, şi mai ales erau jigniţi prin oprirea banilor scutelnicilor şi celelalte măsuri pe care le-am văzut criticate cu amărăciune în tânguirea boerilor către Rusia din 1836; nu mai puţin prin prea deasa înălţare a boerilor de rangul al II-le în acel întâi, precum se face cu Petrache Carp, Veisa, Burchi şi alţii, precum şi întregul sistem de ocârmuire al lui Sturza, care căuta să pună dreptul şi legea în locul bunului plac şi al arbitrariului [190].

Domniile regulamentare pusese în lumina cea mai vie, contrazicerea între dorinţele şi năzuinţele Românilor şi starea

---

[190] Asupra domniei lui Sturza au plutit pururea bănueli de cor ţie. Iată cele culese de agentul francez Cochelet chiar în anul al 2-lea al domniei lui Sturza 1835: Hurm. *Doc.* XVII. p. 528; „On croyait que, ne devant plus rien désirer du coté de la fortune, puisqu'il possède plus de 240 mille francs de rente, indépendamment de sa liste civile de 1.200.000 piastres, il metrait toute son ambition a faire le bonheur du pays. Toutes ces espérances ont été déçues. On ne savait pas que le prince Stourdza serait dominé par la plus vile de toutes les passions, celle d'un soif insatiable de l'or. Une fois arrivé au pauvoir, il a cherché tous les moyens d'augumenter son immense fortune. Il s'est fait rendre compte des principoux procès, en litige, il a influencé les jugements, il en a décidé quelques-uns, avant qu'ils eussent psssé par tous les dégrès de juridiction, et la voix publique l'accuse de s'étre enrichi de cette manière". Alt raport al lui Cochelet c. Broglie 23 Oct. 1835 *Ibidem*, p. 533 arată cum Mihai Sturza vindea boierilor marile dregătorii; lui Neculai Conta vistieria pentru 14.000 de galbeni, şi lui Aex. Balş după aceea pentru 10.000 de galbeni.

de fapt sub care erau încujbaţi. Dacă ei suferise mai înainte apăsarea turcească, atât directă cât şi prin mijlocirea Grecilor Fanarului, acuma li se substituise pe cap o alta nu mai puţin ameninţătoare, acea a Ruşilor. Dar poporul român se trezise la viaţă, în mare parte prin sprijinul Ruşilor, care căutau acuma să confisce în favoarea lor toate puterile lui. Trebuia deci numai decât, dacă Românii aveau să trăiască, să scuture şi acest nou jug apăsat pe grumajii lor, de o mână ce se dădea de prietenoasă, dar sub care ei simţeau, ca treziţi la conştiinţa de sine o durere încă mai vie, decât acea ce o resimţiau când, mai puţin treji, gemeau sub călcâiul Otomanilor. Trebuia deci încercată o silinţă de a se mântui şi de acest nou amestec al străinului în trebile lor. Trebuia odată să se poată ajunge visul traiului neatârnat, după care se sbătea de atâta timp. Atare vis, dorinţa după libertate şi starea de sine, explică revoluţia din 1848, pe care însă pentru a o înţelege pe deplin trebuie să aruncăm întâi o ochire asupra desvoltărei proprie a inteligenţei române, în decursul epocei ce desparte cele două mari mişcări naţionale, care dădură o formă nouă vieţei poporului român.

CAPUL II

ISTORIA CULTURALĂ

DELA

1822—1848

I

MERSUL CULTUREI ROMÂNE DELA 1822—1848

1. PROPĂŞIREA INTELECTUALĂ DELA 1822—1834

Societatea literară. — Pretutindeni în expunerea desfăşurărei evenimentelor petrecute dela reintroducerea domniilor naţionale până la marea mişcare din anul 1848, se simte că în dosul lor fierbe o putere ascunsă, care împinge pe unele din ele la suprafaţă, pe altele le colorează într'un chip deosebit. Un puls dătător de viaţă începe a bate în corpurile până acum lâncezite ale ţărilor române; o voinţă proprie începe a se manifesta în poporul lor ce până acuma nu arătase decât palidul reflex al voinţelor străine. Curentul naţional, ce se afundase tot mai adânc sub pământ în decursul domniei străine, apărea iar la lumină, atrăgând în sclipitoarele lui unde soarele civilizaţiei. Renaşterea Românilor spre o viaţă proprie, pipăită un moment în veacul al XVII-lea şi după care el năzuise în tot decursul celui al XVIII-lea, putea în sfârşit să-şi ia sborul în lume. Limba lui, despreţuită până acuma de lumea oficială, ba chiar de o bună parte din clasa cea înaltă, cultivată numai pe apucatele de către un suflet generos şi o inimă patriotică, revenea iar la onoare; ideea originei înalte, din care se cobora poporul român, se înălţa iarăşi ca un soare strălucitor pe orizontul întunecat până atunci de nourii străinismului. Intr'un cuvânt o viaţă nouă pătrundea în sânul poporului român, şi de astă dată o viaţă adevărată, nu o galvanizare a unui corp mort, o viaţă ce corespundea propriului fel al fiinţei ce era să însufleţească. După ce am expus urmarea faptelor exterioare ale istoriei sale din acest răstimp, să pătrundem cu mintea în reţeaua gândirilor ce-l mişcau, în mobilele sufleteşti care determinau lucrările corpului.

Care era starea minţei româneşti în momentul când revoluţia din 1821 curăţi Muntenia şi Moldova de domnia străină? Am văzut că în afară de dorinţa de a scăpa de stăpânirea elementului fanaroit, cugetarea românească îşi făcuse vânt prin mai multe manifestări, şi că deci doria să ajungă la lumină. Seminarul dela Socola, şcoalele de inginerie în limba română dela Iaşi şi Bucureşti, încercarea de reprezintare teatrală organizată de Asachi în 1817 în capitala Moldovei, testamentul literar al lui Ienache Văcărescu, care lăsa ca moştenire neamului său creşterea limbei româneşti şi a patriei iubire inspiraţia lui Gheorghe Asachi, resimţită pe ruinele coloseului din Roma în care el cântă :

Un Român al Daciei vine la strămoşi ca să sărute
Ţărna de pe-a lor morminte şi să 'nveţe a lor virtute,

aceste şi alte manifestări cercetate mai înnainte arătau că poporul român se săturase nu numai de predominarea politică ci şi de cea culturală a străinilor, şi doria să-şi vadă ţara şi gândirea puse sub aceeaşi îndreptare naţională, românească.

O altă năzuinţă tot atât de mare şi de puternică frământa fiinţa lui. Atingerea mai multor personaje din neamul lui cu Apusul civilizat, fie direct prin călătorii întreprinse în europa fie prin cetirea scrierilor franceze la care Românii se deprinsese încă din vremile Fanarioţilor, trezise în ei o neastâmpărată dorinţă de cultură, de eşire din noianul de întuneric, neştiinţă şi corupţie în care erau cufundaţi. Se arăta aicea un curios fenomen ereditar. După mii de ani de viaţă, Românii recunoşteau că toată desvoltarea lor de până atunci fusese străină de propria lor fire, că de-şi aruncaţi de soartă în Răsăritul Europei, ei rămăsese aici tot o frântură a Apusului, de care doreau acuma să se apropie cel puţin cu mintea, dacă cu corpul trebuiau să rămână în veci despărţiţi. Ca un semn neconştiut dar cu atât mai puternic a înnaltei preţuiri în care Românii ţineau civilizaţia europeană este termenul cu care se însemnau aceste călătorii *în lăuntru*. Cu alte cuvinte oamenii culţii stăteau în casă, în biserică, în lăuntrul marelui templu; ceeace înseamnă că noi Românii eram aşa de departe de ei, stăteaum *în afară* [1]. Fericită fu împrejurarea că cultura fanariotă trebuise să împingă pe Românii din principate către poporul francez, deoarece prin atingerea cu civilizaţia acelui popor se întări în el spiritul latin, ameninţat a fi slăbit în ţările de peste munţi prin influenţa atât de eterogenă de firea românească, a Nemţilor şi Ungurilor.

[1] Această rostire nu se mai aude astăzi. Ea a căzut în desobijnuinţă. Vezi însă N. Gane în Novele, p. 335; „Românii care se duc în *lăuntru* de învaţă pricopsala acelor popoare".

Incă din vremile fanariote am întâlnit mai mulţi Români, trimiţându-şi copii la învăţături în Europa apuseană şi mai ales în Paris, şi am cercetat întipăririle ce le adusese cu el boerul muntean Constantin Radovici din Goleşti din călătoria făcută de el în Elveţia pentru a-şi pune copii la învăţătură [2].

Golescu vedea scăparea ţărei lui din haosul în care era cufundată, numai în dobândirea luminilor, şi anume prin o cultură naţională, izvorâtă din o lucrare comună spre binele obştesc.

Această ideie care însufleţi pe toţi acei ce puseră umărul spre a scoate pe poporul român din barbaria în care putrezia, a fost formulată pentru prima oară în memorabila scriere a lui Constantin Golescu.

Nu mult timp după rostirea dorinţei Golescului, şi aflăm o societate înfinţându-se tocmai spre îndeplinirea scopului amintit, traducerea de cărţi străine în limba românească. Şi într'adevăr că atare nevoie era cea mai simţită; limba română se sălbătăcise cu totul prin starea înapoietă în care fusese părăsită în decursul epocei fanariote, şi este însămnată în atare privire mărturisirea aceluiaşi Golescu, care spune că după ce începuse a scrie întipăririle sale în limba românească, stătu mult timp la gânduri, dacă nu ar fi mai bine să le scrie în greceşte, „căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba naţională" [3]. Se vede că după ce se întoarse din călătorie, se puse pe muncă, şi găsi rostirile trebuitoare ideilor sale, de oarece descrierea călătoriei e scrisă în o frumoasă şi sănătoasă limbă română. *Soţietaua* dorită de Golescu se înfiinţă însă în Braşov de Românii emigraţi din Muntenia, când cu grozăviile Eteriei.

Anume boierii refugiţi ascultând de îndemnurile consulului rusesc Pini, retras şi el în Transilvania, nu vroesc să recunoască domnia lui Grigore Ghica, şi rămân în Braşov şi după întronarea domnului pământean. Ei se constituesc în o societate secretă, a căreia ţintă era răsturnarea lui Ghica. La care lucrau căpiteniile mai bătrâne, precum Neculai Văcărescu, socrul său Grigore Băleanu, Constantin Câmpineanul, episcopul Ilarion, Ioan Câmpineanu. Emanoil Băleanu, Emanoil Florescu şi bătrânul Geani. Pentru a tăinui însă acest scop, mai mulţi boieri tineri reţinuţi pe lângă ceilalţi erau însărcinaţi cu lucrări literare, precun cu traducerea de cărţi din limba elină, şi cu alcătuirea unui dicţionar şi a unei gramatici române, pentru care se începuse pregătirile încă de mai înainte de către Gheorghe Golescu. Boierii bătrâni şi tineri se mai desfătau şi cu petreceri, din care cea mai obişnuită era vânatul. Mai era şi o trupă de operă italiană care juca în o sală de bal împrovizată ca sală de teatru. Dar

[2] Vezi vol. X (cap. Ideile rev. franceze note 43—48. Acest vol. mai sus p. 57.
[3] *Insemnare a călătoriei mele* Constantin Radovici din Goleşti, 1826, p. 106.

fiindcă numai boierii pribegi susţineau acea trupă, iar localnicii nu, ea fu nevoită să părăsească Braşovul în curând. Această împrejurare ne dovedeşte că mintea boerimei muntene erà mai desgheţată pe la 1822, decât acea a Saşilor şi a Ungurilor, pentru a nu mai vorbi de Românii din Braşov. Despre poporaţia locală spunea un Braşovean mai deştept: „lăsaţi să joace un urs pe scenă, şi Braşovenii vor veni toţi"[4]. La 1826 însă boierii din Braşov, se întorc în ţară în urma schimbărei politicei ruseşti, unde Constantin Golescu face cunoştinţa lui Ioan Heliade Rădulescu, şi ambii doritori de a împinge pe poporul român pe calea culturei, pun ideile lor la un loc şi alcătuiesc un program de regenarare care trebuia ţinut secret, dar lucrat din răsputeri spre a lui treptată realizare. Puntele acestui program erau:

Să se înalţe şcoala foastă a lui Lazăr la gradul de colegiu şi să se creeze o alta în Craiova după modelul ei.

Să se înfiinşeze şcoli normale în capitala fiecăruia judeţ, prin elevii eşiţi din colegiu.

Să se înfiinţeze şcoli primare în fiecare sat.

Să se scoată o foaie în limba română.

Să se desfiinţeze monopolul tipografiei.

Să se încurajeze oamenii destoinici întru aceasta, a traduce din lucrările sräine în limba română, care traduceri să se tipărească.

Să se pună temelia unui teatru naţional.

Să se stăruiască spre a eşi din regimul fanariot, prin reforme înţelepte sau reînnoirea vechilor aşăzăminte ale ţărei.

Spre realizarea acestor ţinte pe o cale legală, a căror formulare rămânea deocamdată secretă între Heliade şi Golescu, se formă o societate de faţă sub numele de *societate literară*, la care luară parte mai toţi boierii din capitală, între care toţi trei fraţii domnitorului Grigore Ghica: Mihail, Alexandru şi Constantin. Şedinţele se ţineau la Constantin Golescu, şi cele d'întâi lucrări ce se cetiră fură gramatica lui Heliade, tipărită în 1828 la Sibiu, şi dedicată membrilor societăţei şi acea a lui Gheorghe Golescu, tipărită mai târziu, în 1840. Se mai cetiră apoi traduceri din Lamartine: Desperarea, Providenţa la om, Lacul, Ruga de sară şi din Boileau, Arta poetică. Aceste încercări umpleau de bucurie inimele membrilor societăţei, care vedeau că limba română, „condamnată până atunci a fi limba celor zişi Vlahi şi mojici", era în stare a reproduce cugetări înalte.

„In sânul acestei societăţi începu a se forma o opinie naţională, asupra celor trebuitoare poporului român, spre a alcătui într'adevăr o naţie, şi sub influenţa acestei societăţi, Grigore Ghica avu mulţumirea a numi un comitet care să alcătuiască

[4] Prince N. Soutzo, *Mémoires*, p. No. 45.

nouele regulamente de organizare ale Munteniei, prevăzute prin convenţia de Akerman".

Un elev al lui Heliade trebuind să plece la Craiova, spre a deschide şcoala de acolo, anume Stanciu Caputineanu, fu iniţiat şi el în secretul scopului total al mişcărei întreprinse, şi toţi trei, Constantin Golescu, Heliade Rădulescu şi Stanciu Caputineanu jurară în biserica din Goleşti de a-şi da toate silinţele spre îndeplinirea întregului program. Tot pe atunci Constantin Golescu întemeiază o şcoală primară pe moşia lui Goleştii, a căreia conducere fu încredinţată lui Aron Florian profesor adus de peste munţi [5]. Răsboiul însă precum şi moartea lui Constantin Golescu împrăştieră societatea literară, care învie mai târziu sub o altă formă.

Observăm că această unire a talentelor spre scopuri civilizătoare, desfiinţa hotarele atât de înnalte rădicate de formele vieţei, între clasele sociale. Altă dovadă a aceluiaşi fapt avem în o scrisoare a fiilor de boeri care învăţau în Paris, şi anume: Sovetnic Margeală, Alexandru Lenş, Nicolae Băleanu, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Golescu, Constantin Lenş, Ioan Vlădoianu şi Costache Filipescu, — scrisoare trimisă lui Eliade, cu prilejul ieşirei celui dintâi număr din *Curierul românesc*, la 1 Martie 1829, în care scrisoare odraslele boiereşti scriu editorului Curierului: „Trebue să ştiţi că în vinele noastre curge sânge românesc şi că inimile noastre nu se pot împiedeca de a sălta de bucurie când află că se înfiinţează la noi aşezăminte folositoare" [6].

Tot în acest sens găsim o altă scrisoare a tânărului fiu de boier, Constantin Brăiloiu, unul din subscriitorii scrisorei către Heliade. Brăiloiu laudă în ea foarte mult sârguinţa tovarăşului său de studii, omul din popor, Petru Poenaru care, spune Brăiloiu „s'a apucat în special de studiul punţilor şi a şoselelor şi de acel al ridicărei planurilor; această ramură, la care se aplică Poenaru, fiind foarte importantă şi folositoare atât lui în parte cât şi ţărei îndeobştie" [7].

Acestea sunt cele dintâi simptome ale unei apropieri a minţilor peste hotarele naşterei, ale unei înfrăţiri a cugetelor pe temeiul talentului, şi deci recunoaşterea, că şi acesta are dreptul de a-şi face cale în lume. In această apropiere, găsim noi primele urme ale democratizărei societăţei româneşti, serie ce va deveni cu timpul atât de puternică.

---

[5] Heliade, *Echilibrul între antiteze*, p. 77 şi urm.

[6] *Curierul românesc*, 1829, No. 25. Mulţămiri aproape identice trimise lui Gh. Asaki pentru *Albina românească*, apărută la Iunie 1829. Vezi No. 48.

[7] Citată de Pompiliu Eliade în „*Histoire de l'esprit public en Roumanie*", p. 242. Arătarea lui Eliade, că această scrisoare s'ar găsi în Hurmuzachi, *Documente*, X. p. 622. este greşită; acolo este altă scrisoare a lui Brăiloiu, care însă nu vorbeşte de Poenaru.

E drept că izvorul acestui curent stătea în vechea deprindere a caselor mari boiereşti de a ridica din straturile de jos odrasle către acele superioare, prin care ridicare se împrospăta cu sânge nou boierimea română. Dar deosebirea între sistemul cel vechiu şi acestalalt nou, stă în faptul, că mai înnainte, egalizarea se făcea nu pe baza talentului — element democratic, — ci pe baza boieriei — element aristrocratic. Mai înainte omul de jos devenea de seamă, pentru că se urca în rangurile boerimei. Noul curent cerea ca boierul să devină de seamă, cu cât se urca pe scara talentului.

Bursierii şi începuturile ziaristicei. — In 1820 mitropolitul Dionisie Lupu trimite la învăţătură în Italia, la Piza, 4 tineri din straturile de jos: Eufrosin Poteca preotul, Simion Marcovici, Constantin Moroiu şi Ioan Pandele care murind, este înlocuit cu Petre Poenaru. Aceşti bursieri, cei d'întâi din Ţările Române, se întorc îndărăpt pela 1825—26, aducând cu ei idei noue, subte din învăţăturile Apusului, despre care ne dau oarecare deslușiri scrisorile lui Poteca.

In ele aflăm mai întâi convingere bursierilor, că „banii, la noi nu sunt pierduţi, şi va veni timpul să se laude cu noi nu numai acei ce ne-au trimis, ci şi toată Valahia" [8]. Fiindcă se făcea bursierilor greutăţi cu trimiterea banilor, Poteca scrie Epitropiei şcoalelor,că cel puţin să le trimită cheltueala întoarcerei lor în ţară, unde „vor semăna sau puţinele idei ce le-au cules pe acolo, sau grâu pe întinsele ei şesuri". Poteca nu se ruşina a arăta, că el e om de jos, născut mai aproape de pădure decât de curtea domnească; dar, adaogă el, părinţii mei cei adevăraţi din care se trage tot neamul omenesc, sunt cerul şi pământul; iar Dumnezeu împăratul lumei adeseori obişnuieşte a scoate din noroi pe cel umilit şi-l aşază printre fruntaşii norodului". In aceste vorbe se vădeşte conştiinţa lui Poteca despre valoarea talentului faţă cu naşterea. El ne mai spune ce simţi el, la vestea că ţara lui şi-a redobândit domnia pământească: „In anul trecut când era patria în jaf, inimile noastre se topeau de întristare. Intr'acest an când patria şi-a dobândit privilegiurile sale, şi când ocârmuirea s'a încredinţat în mânile fiilor săi, am început şi noi a sălta de bucurie".

Intr'o frumoasă scrisoare către Mitropolit şi către Eforia Şcoalelor, în care Poteca răspunde cu o mare îndrăzneală la mustrarea că nu ar învăţa lucruri folositoare ca matematicele; „că ei doară n'au fost trimişi la lemne în pădure" — el îşi arată credinţele lui în cele ce ar trebui făcut, pentru a scoate norodul Valachiei din starea întunecată în care zăcea: „Cinstirea preoţilor,

[8] *„Intâii bursieri români în străinătate, scrisorile lui Eufrosin Poteca"* de I. Bianu. *Revista Nouă*, I, p. 422.

spune el, (Poteca însuşi era preot) aşezaţi cu lefi cuviincioase, fără a cere nici un ban dela acei dintre ei ce ar putea să înveţe pe copii; izgonirea nedreptăţei din Vlachia şi facerea unei legi politiceşti care să hotărască dăjdiile de acum înainte asupra veniturilor fiecăruia, fără deosebire, dela divaniţi până la plugari şi la hrănitorii de dobitoace; slobozirea robilor creştini, pentru că între noi creştinii nu este rob şi slobod, ci toţi suntem una în Hristos Isus, Domnul nostru — căci de nu vom urma în acest chip, numai cu o biată şcoală de matematici nu se poate face nimic bun spre fericirea norodului".

Fiind mustrat pentru cele ce scrisese, Poteca nu se dă înapoi, ci înfruntă încă cu mai mare putere stăpânirea, spunând că: „acei ce nedreptăţesc omenirea şi pe săraci făcuţi întocmai după chipul lui D-zeu, asupra unora ca aceştia va cădea urgia cerului, sfărâmarea şi risipirea, ca praful ce-l spulberă vântul de pe faţa pământului" [9].

Şi aceste idei nu erau ale unui tânăr, ci ale unui om de 36 ani, preot şi însurat, care desigur încolţiseră la el încă înainte de a pleca din ţară, dar pe care străinătatea le copsese şi le desăvârşise.

Pe lângă Poteca şi ceilalţi tovarăşi şi la fel gânditori cu el, se va mai întoarce în curând în Muntenia şi tânărul boier Constantin Brăiloiu, acel ce lăuda atât de mult pe Poenaru, şi care într'o scrisoare către tatăl său spune, „că boierii din ţară ar trebui să se unească cu guvernatorul rus, comitele Pahlen, pentru a nu scăpa frumosul prilej, de a-şi împlini toţi datoria ce au, de a se gândi *să asigure fericirea bieţilor ţărani*; să stabilească legi bune şi să întemeieze de dreptate o nouă ocârmuire, spre a ne asigura un viitor fericit". Prin altă scrisoare, Brăiloiu se ruga de tatăl său „să-i trimită cărţi româneşti, *ca să nu'şi uite limba*" [10].

Tot aşa şi tânărul Costantin Filipescu ce învăţa în Paris spune, în o scrisoare către tatăl său, redactată în limba franceză: „Dacă străinul are nevoie de îndobitocirea ţărei, a noastră e datoria de a lumina poporul; şi dacă are nevoie de o vecinică samavolnicie şi de a linguşi patimele celor mari, noi avem nevoie de a le opune legi şi aşezăminte care să pună un frâu toturor poftelor; dacă are nevoie de un cap electiv pentru a ne desbina, a ne sfâşia şi a se interpune în neînţelegerile noastre, noi avem nevoie de o *putere ereditară* şi epitropisitoare care să-i tae toate aceste nădejdi. Vrau deci să intru în sistemul tău, iubite tată şi în acel al unchilor mei, pentru a ajuta în silinţele pe care ei le pot concepe, pentru *fericirea şi neatârnarea ţărei*" [11].

---

[9] *Ibidem*, p. 424, 425 şi 428.

[10] Scrisoarea studentului C. Brăiloiu din Geneva către tatăl lui, din 17 Iunie 1828 Hurm., *Doc.*, X, p. 621, unde se află şi analiza pe scurt a celorlalte scrisori.

[11] Din o scrisoare a lui Const. Filipescu dintre anii 1825—1828, reprodusă

Toate aceste idei privitoare la desvoltarea națională precum : întărirea organismului politic prin unire, ereditate, autonomie și neatârnare, nu mai puțin acele ce țînteau la prefaceri sociale, ca îmbunătățirea stărei țăranilor, desrobirea Țiganilor, egalizarea impozitului, recunoașterea îndreptățirei talentului, umblau prin capetele oamenilor din acest răstimp, și ele vor deveni rădicătoare de fapte, cu cât acțiunea personalităților ce le reprezentau va ajunge mai puternic simțită. Din aflarea unor asemenea idei în mințile generației dintre 1831 și 1842, se explică opoziția cea tot mai puternică împotriva Rusiei ce se arătă în Muntenia, dela introducerea Regulamentului până la sfârșitul domniei lui Alexandru Ghica.

Altă pârghie culturală, cu toată neînsemnătatea ei începătornică, fu introducerea ziaristicei în Țările Române.

Inceputul se făcu prin publicarea *Curierului românesc*, redactat în București de Ioan Heliade Rădulescu, al cărui întâi număr apărù la 1 Martie 1829. Ceeace îndemnase pe Ruși a învoi lui Heliade scoaterea acelei foi, fusese dorința de a face cunoscut Românilor izbânzile lor răsboinice. Cu toată această menire a ziarului, care îl împiedeca de a deveni un organ de regenerare, el deveni ceva însemnat prin faptul răpedei comunicări a veștilor în limba națională; adăugindu-i-se însă curând după a lui eșire un suplement literar, el începu a răspândi în sânul poporului cunoștința mai multor încercări în limba românească.

Cu acest prilej să schițăm seria istorică a desvoltărei primordiale a ziaristicei românești. In 1790 se plănuise tot de Ruși eșirea unui ziar *Courrier de Moldavie* care urmă să fie tipărit pe o coloană în limba țărei, cealaltă în franțuzește, și care ziar era menit să apară numai cât timp armata va rămânea și cartierul ei de iarnă. Ziarul după cât se vede nu a apărut. Ceva mai înainte în 1789 o societate de cărturari români din Ardeal voia să publice la Săbiu o *Wallachicher Zeitung für der Landmann*. Ziarul era să fie scris românește, destinat pentru știutorii de carte în această limbă. Editorul era să fie unul Martin Hochmeister. Se vede că era o întreprindere germană calculată a câștiga pe sama Românilor, dar din cauza lipsei de abonați, întreprinderea nu a putut lua ființă. Doctorul Ioan Molnar de Müllersheim, Român, profesor de oculistică la Academia din Cluj cere la 1 Decemvrie 1793 voia de a scoate un ziar românesc, voie ce nu i se încuviințează. Molnar voind să scoată ziarul fără încuviințare, el este oprit pe temeiul că nu era timpul atunci când primej-

---

din arhiva familiei Filipescu de Pompiliu Eliade, *Histoire de l'Esprit public en Roumanie* p. 276 280.

dioasele idei franceze bântuiau lumea, ca să nu încurajeze cumva propagarea lor.

La 1795 se alcătueşte în Ardeal o *Societate filosoficească a neamului românesc în mare* (sic) *prinţipatul Ardealului*, care societate voieşte a publica o scriere periodică şi tipografia lui Petru Bart din Săbiu publică la începutul acelui an o Inştiinţare în care se spune între alte îndemnări spre sprijinirea întreprinderei că revista va apărea Miercurea şi Sâmbăta „când şi poşte în părţile Ţărei Româneşti porneşte". Şi în adevăr că această innoire literară trebue să fie dusă la capăt cu sprijinul boerilor din Muntenia. O foarte caldă chemare fu trimisă lui Enache Văcărescu în Muntenia aducând pentru intâia oară ideia unei conlucrări intelectuale a Muntenilor cu Ardelenii. Se vede însă că chemarea către boierii munteni rămase fără nici un răsunet, deoarece revista nu apăru. In 1814 Alexici Lazăr încercă la Buda tipărirea unei foi pentru *Novele* (în sensul de ştiri noue) care trebue să apară de două ori pe săptămână şi Lazăr încă voia să dobândească *prenumăraţi* (abonaţi) la foaie lui, care neivindu-se de nicăeri, ea nu poate ieşi. In 1817 Toader Racocea translator român la Lemberg vrea să înfiinţeze pentru Românii din Bucovina o foaie literară.

Crestomaticul Românilor. — Apăru însă în 1820 numai „mănunchiul" (numărul întâi din această publicaţie). O încercare mai serioasă întru cât va este făcută în 1821 de Zaharia Carcalechi care publică în acest an *Biblioteca românească întocmită în 12 părţi după numărul celor 12 luni, întâia oară tipărită pentru naţia românească*. Dar nici această încercare nu se mănţinu. In sfârşit în anul 1827 M. R. Rosetti publică din indemnul lui Golescu, o gazetă: Rosseti care se intitulă „Daco-Roman ascultător ştiinţilor politiceşti, trimete de acolo în Moldova un fel de proclamaţie dată din 15 Maiu 1827 în care spune că „tocmai acel entuziasm mă izgoni în Saxonia unde este parnasul Germaniei şi unde planul cărţei încă în Paris îl presupusesem în rod să prefacă (fusese deci mai înnainte în Paris), mai ales înlesnirea şi desăvârşirea tipăririi cărţilor puse cea întâi şi deosebită a mea băgare de seamă. Pentru aceea am întemeiat apucările nule care mai ales spre creşterea culturii daco-româneşti pentru citirea cărţilor şi prin întemeierea unor tipografii care cu ajutorul D-lor Breitkoph şi Ertel (Hartel) tipografi de aici, trebuincioasele limbei noastre le-am aşezat şi prin care greutăţile cele mai înnaintea tipăririi cărţilor daco-româneşti în putere sau cu totul le-a îndepărtat". Dar se vede că se mărgini numai la acea proclamaţie. Până la Curierul românesc din Bucureşti, şi Albina românească din Iaşi, toate încercările de foi periodice româneşti căzură din cauza lipsei de interes a societăţei pentru care ele erau plănuite de unii visători.

Abia dela 1829 înainte gazetăria românească începe a prinde puteri trainice [12].

Şcoalele. — Reînfiinţate de Kisseleff după bântuiala cumplitelor epidemii, încep şi ele a lucra în sensul propăşirei. La prima ispitire (examinare) făcută la şcoala Vasiliană din Iaşi, se face o serbare deosebită la care asistă şi mitropolitul. *Curierul Românesc.* publică o dare de seamă a acestei serbări atât de însemnate pentru vremile de atunci, arătându-şi cu atât mai mult mulţămirea, cu cât doi din profesorii şcoalei ieşene, Enache Halunga şi Andrei Moldovanu, fuseseră formati la şcoala din Sf. Sava [13]. Gazeta lui Heliade care fusese învoită a ieşi pentru un interes rusesc, publicarea vestilor războiului, devenia acum, prin puterea lucrurilor şi fără voia Ruşilor încetul cu încetul un organ şi al intereselor naţionale româneşti.

Dar această împingere spre înfrăţire a cugetelor româneşti este mijlocită chiar şi de Regulamentul Organic, care, fiindl ucrat de boierii români însufleţiţi de spiritul naţional, ca Asaki, Ştirbei şi alţii, ei strecurară câteva articole care desigur nu poartă pe ele pecetea rusască. Aşa ambele Regulamente, acel al Moldovei, acel al Munteniei, prevăd că învăţământul să se dee în limba naţională, aceasta pe temeiul, că „s'ar aduce înlesnire şcolarilor *în desăvârşirea limbei patriei, dar şi pentru că toate trebile publice, erau să se trateze în această limbă care este şi acea întrebuinţată în toate slujbele sfintei credinţi*" [14].

Că acest articol fusese stilizat chiar de Asaki se vede depe faptul că el reproduce ideile expuse de dânsul în anaforaua din 1828, când ceruse dela Epitropia şcoalelor în care Asaki era membru, înfiinţarea şcoalei Vasiliene, şi în care învăţatul moldovan spune: „Mai trebuitoare decât a altor limbi este cultura aceleia a neamului *însăşi, în care se fac sfintele rugăciuni şi se tractarisesc toate pricinele şi care este cea mai puternică legătură spre păstrarea şi îmbunătăţirea neamului şi însufleţirea dragostei către patrie*" [15].

Când se atribue deci Ruşilor sprijinul învăţăturei în limba românească, cum spune o broşură din 1858 [16] se uită, că Regulamentul fu alcătuit mai ales de boieri, şi că dacă li se atribue lor,

[12] Vezi asupra tuturor încercărilor mai vechi, întroducerea lui I. Bianu la volumul *Publicaţiunile periodice româneşti*, 1913. Comp. introducerea lui M. Kogălniceanu la *Dacia literară*, 1840 şi Bariţ în *Foaia pentru minte*, 1844.

[13] *Curierul Românesc* din 2 şi 12 Aprilie 1829.

[14] *Analele parlamentare*, I, p. 355. Comp. Regul. Organic al Moldovei.

[15] *Uricarul*, III. p. 33.

[16] *Questions de l'instruction publique en Moldavie* par un député du divan ad-hoc, Iassy, 1858: „Le comte de Kisseleff, plénipotentiaire du gouvernement provisoire russe, favorisa la fondation d'écoles publiques et le développement de l'ésprit national".

şi cu drept cuvânt, măsurile apăsătoare ce se luară în privirea ţăranilor, ei nu pot fi de de altă parte despoiaţi de cinstea sprijinirei învăţământului românesc.

Kisseleff a făcut de sigur destul pentru Români, primind acest sistem care, cum vom vedea, a adus în curând roade primejdioase pentru stăpânirea rusască.

Nu e vorbă, că pe atunci Ruşii, înşelaţi prin caracterul scrierei româneşti şi prin mulţimea cuvintelor slave, mai ales din cărţile bisericeşti, apoi lipsind şi studiile asupra graiului Românilor — ne credeau de Slavi, ceva deosebiţi de Ruşi aşa cum erau Sârbii şi Bulgarii, dar în orice caz de un neam cu ei. Deaccea nici nu credeau ei, că trebue să ne combată în desvoltarea limbei noastre. Când însă mai târziu Heliade scrie o broşură în care arată pe Români ca membri ai familiei latine, el este ameninţat a fi surgunit de către Ruşi, şi scapă numai prin intervenirea Domnitorului. Pe timpul lui Bibescu găsim însuşi pe consulul Dascoff cerând lui Bibescu să oprească pe Heliade a tipări *Curierul de ambele sexe* cu litere latine [17].

Alt articol mai însemnat din Regulament pe care noi îl credem introdus tot prin boieri cari hrăneau, cum am văuzt, ideea unirei în cugetul lor, anume articolul 425 prevede, că: „Origina, religia, obiceiurile şi asemănarea limbei locuitorilor ambele Principate, conţine elementele unei uniri intime care a fost întârziată şi împiedicată prin împrejurări întâmplătoare şi de a doua mână; că foloasele şi urmările binefăcătoare ce ar izvori din întrunirea acestor două popoare, nu ar putea fi puse la îndoială; că elementele contopirei poporului Moldo-Valah sunt chiar puse în acest Regulament, prin asemănarea administraţiei ambelor ţări". Pe temeiul acestor considerări, art. 426 al Regulamentului prevede „instituirea unei comisiuni mixte din partea guvernului ambelor Principate, cu menirea a preface într'un singur trup legile moldo-valache, identitatea legislaţiei fiind unul din mijloacele cele mai potrivite pentru a aduce la îndeplinire această unire morală".

Bois-le-Comte, agentul Franţei trimis în Răsărit de ducele de Broglie în 1834 pentru a supraveghia uneltirile lui Mehemet-Ali paşa de Egipt şi de a da seamă prin rapoarte amănunţite despre starea de spirit a Moldo-Valahilor, spune că „ideea întrunirei celor două principate într'un mare ducat al Dachiei, a primit chiar nu demult oarecare încurajare din partea Ruşilor; că o instrucţie comunicată de d-l Minţiaki comitetului reformelor, arată foloasele ce ar rezulta, dacă s'ar restrânge din ce în ce mai mult legăturile ce le unesc, aşa ca să nu facă decât o singură

[17] Vezi Heliade, *Repede aruncătură de ochi asupra originei şi limbei Românilor* şi *Equilibrul între Antiteze*, p. 69. Bariţ, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, III, p. 135.

nație. Unul din comisari, vistiernicul Iordache Catargiu, luând act de această recomandare, propuse unirea ambelor provincii sub o singură ocârmuire; dar Catargiu adăugând clauza că principele ce ar fi să se așeze să nu aparțină nici uneia din cele trei mari puteri încunjurătoare, Rușii văzând că prin această restrângere li se lua mijlocul de a pune țările unite sub un principe de casa lor, nu se mai interesează de această chestie"[18].

Noi credem că în spusele lui Boi-de-Comte trebue deosebite două lucruri: Ideea unirei care este de obârșie românească, introdusă ca și învățământul în limba națională, de boierii alcătuitori Regulamentului în această legiuire, și desbaterea provocată de Catargiu privitoare la principele străin, pe care Rușii bine înțeles că-l doreau din casa rusească. Comisia cerând garanții tocmai în potriva acestei eventualități, face pe Ruși să lese la o parte această părere. Dacă Rușii ar fi propus unirea și principele străin, fără nici o restrângere, atunci respingerea acestui din urmă ar fi atras și răspingerea propunerei privitoare la unire, pe care cu toate aceste noi o găsim în Regulament[19].

Este interesant de cunoscut părerile ce le avea redactorul Curierului asupra limbei ce se introducea pentru întâia oară, ca organ obștesc de cugetare a poporului român. Costache Negruzi, care aflase de lucrările lui Heliade de până atunci pe tărâmul limbei românești, îi ceruse mai multe sfaturi în chipul cum trebuia să mlădieze această limbă. Răspunsul lui Heliade este însemnat atât prin ideile sănătoase ce conține asupra căei ce trebuia apucată spre cultivarea limbei românești, cât și prin faptul că conține o critică, oarecum prevestitoare de toate rătăcirile în care poporul nostru a căzut în această privire, rătăciri de cari, lucru curios, nu s'a putut apăra însuși acel ce le biciuise. „O limbă zice Heliade, cu cât se lucrează, cu atât se cultivă, se regulează și se desăvârșește, legiuindu-se fiecare termen, fiecare frază cum să se zică și cum să se scrie. Când am început a scrie, fiecine a putut să mă vază un scriitor care începe, care nu are experiență și prin a cărui pană de abie au trecut câteva vorbe

---

[18] Hurm. *Doc.* XVII, p. 394. Acest raport e publicat și în *Moniteur Universel* din Paris, 18 Sept. 1859, datat din 17 Martie 1834. Rapoartele lui Bois-le-Comte în număr de 9 (Hurm. cit. p. 328—403) sunt tot ce s'a scris mai temeinic asupra stărei țărilor române din acel timp.

[19] C. Hurmuzaki și Ioan Maiorescu în broșura lor *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Valahe*, Bruxelles 1857, reprodusă în *Acte* și *Doc. relative la Renașterea României* de A Sturza, C. Sturza și Ghenade Petrescu III, p. 207, spun că „comitetul de reforme de atunci a propus unirea sub un principe ereditar străin și e adevărat că cabinetul din San-Petresburg și-a dat învoirea, ca această propunere să o dee în desbaterea adunărei constituante de atunci; însă după ce la aceast proiect s'a adaos clauza, ca viitorul domn să nu fie din casele domnitoare vecine, a căzut tot lucrul: *de unde se vede că ideea uniunei n'a ieșit dela Rusia*; dar poate că Rusia ar fi adoptat-o dacă Principatele ar fi dat tronul unui principe rus, ca cu încetul noul stat să se încorporeze în Rusia".

şi câteva fraze ale limbei întregi. Scriind am vrut să fiu înţeles, şi prin urmare am respectat vorbele şi frazele cele vechi şi obicinuite sub forma în care se aflau, care deşi vicioasă, da însă să înţeleagă cetitorului aceea ce s'a gândit scriitorul". Principiile după care Heliade se conduce în desvoltarea şi îmbogăţirea limbei, sunt „dreptul cuvânt care-l povăţueşte să românizeze zicerile cele noue după cum le-au grecit, latinit, italienit, Grecii, Romanii şi Italienii; apoi armonia care'l împinge a face scutire de pravilă, când urechea delicată trebuia să fie rănită de asprimea întimpinului celui urât, şi în sfârşit energia, fără de care limba îşi pierde toată a ei putere, când e silită a se târî, zăbovându-se de lungimra zicerilor, ca să ajungă la a sa ţintă". Heliade, urmărind pe cât putea atari principii, traduse mai întâiu cărţi de ştiinţă, precum un curs de matematică, unul de logică, scriind totodată şi o gramatică, (acea cetită în şedinţele societăţei literare), în scopul de a înzestra limba cu terminii necesari pentru rostirea ideilor din care se compun acele ştiinţi. După ce îşi formă limba ştiinţelor sau a duhului, el păşi către acea a inimei sau a simţimântului, punându-şi şi aici ca maximă conducătoare de a nu strica limba cea legiuită odată de moşii noştrii, şi ţinându-se pe cât se putea în drumul literaturii celei sfinte sau bisericeşti. Se apucă deci de tradus lucrări însemnate literare, vroind să vadă „pe cât se mlădie limba şi cât este de destoinică să exprime acele idei atât de frumoase înalte şi pline de patimă", şi ca rezultat al tuturor încercărilor sale ne spune Heliade, că „limba au aflat'o destoinică, căci ea i-a fost învăţătorul şi singură l'a povăţuit cum trebuia s'o mâie; şi cine o va asculta, cine nu va eşi din regulele prescrise ale naturii ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci fără a se rătăci, merge de a dreptul fără a se abate niciodată. Vorbele-i lipsesc şi frazele; urzirea sau scheletul ei este mare, elegant şi nobil. Energia nu-i lipseşte, armonia se simte pretutindeni şi când va să fie zugrav, vezi însuşi natura". Tot atât de înţelept respinge Heliade, ideia unui dicţionar ca mijloc de cultivare a limbei, ideie atinsă de C. Negruzzi în scrisoarea către el. „A fi început dela un dicţionar, după a mea părere, nu era bine; căci erau să se adune câţiva neîncercaţi în limbă, şi să pună nişte pravili care ceilalţi să le păzească în paguba lor, iar legiuitorii după o mai lungă experienţă să se căiască de ceeace au făcut, să schimbe dicţionarul după ce lumea s'a învăţat odată rău, adică după ce a stricat pe biata tinerime, cu legiuirea lor eşită dintr'un cap fără judecată şi experienţă" [20]. Asemenea

[20] *Corespondenţa între Heliade şi Costachi Negruzzi, în Conv. lit.*, VI, p. 178. Scrisoare din 27 Iulie 1836. Asupra începuturilor literare ale lui Const. Negruzzi avem mai multe interesante amănunte în comunicarea cu acest titlu a lui Iacob Negruzzi în *An. Ac. Rom.* II, XXXII, 1909.

idei sănătoase şi înţelepte aveau o nespusă însemnătate pentru vremile acele în cari limba română îşi căuta încă albia în care să curgă. Păstrând respectul tradiţiei în scrierea ei, autorii care dădeau tonul în scrierile acelui timp, îndrumară în literatura română o îndreptare sănătoasă, pe care nu o mai putură abate nici una din rătăcirile de mai târziu. Unei atari mişcări sănătoase, chiar dela început, datoreşte limba română desvoltarea ei cea grabnică şi minunată, încât din „puţină şi îngustă", cum era calificată pe la sfârşitul veacului al XVII-le [21], să ajungă astăzi un organ de cugetare pe cât de mlădios pe atât şi de frumos şi de maestru în formele sale.

Regulamentul Organic prevede însă şi întemeierea unui învăţământ în limba naţională.

Şcoalele în Muntenia. — Să cercetăm ce se făcuse până acuma în privirea şcoalelor din Muntenia. Lazăr se întorsese în Transilvania în 1821, unde puţin după aceea muri în 1825, în locul lui rămase deocamdată Ioan Heliade Rădulescu, unul din discipolii lui, care să-i continue lucrarea. Asupra acestei dăscălii a sale ne spune însuşi Heliade în o scrisoare către Const. Negruzzi din 1836: „m'am pus în mijlocul zidurilor celor dărâmate dela Sf. Sava, un biet dăscălaş cu 10 de lei pe lună, înconjurat de câţiva şcolari săraci, hotărâţi şi fanatici în hotărârea lor, şi am început lecţiile mele dela gramatică, până când am sfârşit cu dânşii un curs de matematică şi de filosofie în limba naţională" [22]. Grigore Ghica, ia măsuri pentru a se reorganiza şcoala românească, deoarece acea grecească fusese suprimată din ordinul turcesc. Incăperile dela Sf. Sava fiind însă cu totul dărâmate, cursurile cele noue se deschid în hanul lui Şerban Vodă, cu trei profesori, fraţii Pop şi anume Ioniţă predând gramatica, Iordache aritmetica şi clasul inferior, iar Alecu caligrafia. Grigore Ghica însă pune să repareze zidirile Sfântului Sava şi strămută în 1826 înapoi şcoala în ele. Corpul profesoral este cu totul prefăcut şi îmbunătăţit prin faptul că trei tineri trimişi de mitropolitul Dionisie Lupu în străinătate şi anume la Piza în Italia, Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu şi Simion Marcovici, întorcându-se în ţară, inaugurează cursuri mai înalte la colegiul românesc, între altele Eufrosin Poteca acel de filosofie.

Conform cu atare principiu, Regulamentul Organic dispune înfiinţarea unui colegiu menit pentru învăţarea a 100 de elevi, copiii de ai dregătorilor publici, întreţinuţi în scoală pe socoteala Statului, precum şi o casă de creştere pentru 150 fete orfane ale dregătorilor, iarăşi crescute cu cheltuiala publică.

[21] Vol. VII, p. 80.
[22] Corespondenţa lor citată mai sus, nota 22, *l. c.* p. 182.

Banii trebuitorii la întreţinerea acestor aşezăminte era să fie adunaţi din o reţinere de 2 parale la leu, adică 5 % asupra lefilor. Se mai prevede şi înfiinţarea de şcoale primare în fiecare capitală de judeţ, în care trebuiau să se înveţe cunoştinţele elementare după metoda lancastriană. Ocârmuirea provizorie rusească îngrijeşte în sfârşit şi de punerea pe româneşte, a condicei lui Calimah ce rămăsese până atunci netradusă.

De unde provenea oare atare silinţi ale ocârmuirei ruseşti, pentru desvoltarea învăţăturei publice, şi a limbei române? Trebuie să ne amintim că întâmplarea alegerei tocmai a lui Kisseleff, ca ocârmuitor al ţărilor române, adusese în fruntea lor un om liberal, şi cu gânduri favorabile românilor cu idei de progres înaintate, care apoi aprinzându-se pentru lucrarea de regenerare a poporului român, întreprinsă de el, vroia să o conducă în toate privirile la un bun rezultat. Fiind însă că el cerea multe concesii dela boieri, era firesc lucru ca şi el să le încuviinţeze în schimb unele din cererile lor, şi când întâlnim în comisia ce au lucrat Regulamentul Organic oameni ca Mihai Sturza, Barbu Stirbeiu şi Gheorghe Asaki, care totdeauna luptase pentru limba românească, nu trebuie să ne mai mirăm a întâlni în articolele lui, şi dispoziţii care întindeau la reînvierea ei[23]. Tot din iniţiativa lui Asaki pe care îngrijitorul de interesul românilor, Kisseleff nu putuse să şi-o îmbrăţişeze, se orândueşte o comisie care să adune isvoarele din cari să se lumineze geografia şi istoria ţărilor române[24].

Măsurile pentru reînfiinţarea şcoalelor fusese luată încă din anul 1830, înainte de promulgarea Regulamentului Organic, pe când se lucra numai la alcătuirea lui sub privigherea ocârmuirei provizorie ruseşti. Foasta şcoală secundară, din hanul lui Şerban Vodă, se redeschide în acel an sub cei trei fraţi Pop care propuneau aceleaşi cursuri ca şi mai înainte, G. Ioanid care preda limba elină, ce revenise în onoarea sub ocârmuirea rusească, proteguitoarea Grecilor, Eufrosin Poteca istoria sfântă şi Simion Marcovici aritmetica şi franceza. In 1831 cursurile însă, deabia redeschise, se suspendă din nou din pricina holerei, ce bântui ţara cu o furie aproape tot atât de mare ca molima ciumei dc care abia se mântuise. Cu prilejul redeschiderei cursu-

[23] Comp.-*Question de l'instruction publique en Moldavie* par un député du divan ad hoc, Iassy, 1858 : „Le comte P. Kisseleff, plénipotentiaire du gouvernament provisoire russe, favorrisa la fondation d'écoles publiques et le dévelopement de l'esprit national". Nu credem că iniţiativa acestor măsuri să fi fost datorită lui Kisseleff, care le ar fi luat pentru motivul că ar fi vrut a şi atragsimpatiile locuitorilor, umblând după tronul ţărilor române, cum îl bănueşte o broşură contimporană. *Poids de la Molodvalachie dans la question de Orient* par *M O*. agent diplomatique, Paris, 1838, p. 20. E drept că în Rusia chiar se credea atare lucru, şi se bănuia lui Kisseleff că el doreşte a se prelungi ocupaţia rusească în principate în propriul lui folos, bănuire de care se supără peste măsură generalul.

[24] Aron Florian, *Manual de Istorie* citat de Iorga în *Prinosul Sturdza*, p. 30.

rilor se întocmeşte de către eforii şcoalelor, A. Filipescu, St. Bălăceanu şi Barbu Ştirbei, un regulament al şcoalelor publice din principatul Ţărei Româneşti, care se pune în lucrare cu începerea anului şcolar 1832—33. După acest regulament cursul învăţăturilor se împărţia în patru ramuri: 1) clasele începătoare, 2) umanioarele, 3) învăţăturile complementare, şi 4) cursurile speciale cari se confundă însă adeseori cu învăţăturile complementare. In umanioare se făceau studii secundare pe lângă gramatica română, învăţându-se geografia, aritmetica, istoria, limba franceză, la care mai târziu se adăusese şi cursuri de latină şi de elină. Invăţăturile complementare se asemănau cu cursurile actuale de liceu superioare cuprinzând: geometria, algebra, latina, şi elina, istoria literaturii, logica, morala, fizica, chimia şi arheologia, iar în cursurile speciale urmau să se facă studii superioare de matematică aplicată, legi şi agricultura practică.

La 8 Octombrie 1832 se împart umanioarele pe clase în număr de 4, punându-se în clasa a treia şi a patra limbele clasice. Mai existau încă şi cursurile complementare în care se propuneau retorica, geometria şi algebra predate de Gheorghe Pop, şi pravila civilă şi criminală cu profesorul C. Moroiu. Se vede deci că, deşi pravilele erau clasate ca cursuri speciale, ele se predau sub numele de cursuri complementare. In 1833 Septemvrie în 7 se face al doilea examen (cel întâiu se ţinuse în 1832, cinci luni după redeschiderea cursurilor). Numărul elevilor ce frecventau cursurile de umanioare şi cele complementare se urca la 264. In 1833—34 se adaug încă două clase, a V-a şi a VI-a, pe lângă cele patru de umanioare. In clasa VI-a se propunea retorica prin S. Marcovici, limba franceză prin C. Aristia, sintaxul limbei latineşti prin Hihl, acel al limbei elene prin Gheorghe Ioanid şi complectarea aritmeticei prin Gheorghe Pop. Cursurile complementare cuprindeau în acel an, în clasa I-a sintaxul limbei latine, prin Hihl, geometria plană, prin Gheorghe Pop şi algebra prin D. Pavlid; iar în clasa II-a se propunea trigonometria tot prin Pavlid şi dreptul comercial prin Moroiu [25].

Către această desvoltare a învăţământului se adaoge însă în curând o nouă îmboldire spre cultură, în o nouă întovărăşie intelectuală. Din vechea societate înfiinţată în Braşov, rămăsese Ioan Câmpineanu ca păstrător al statutelor ei; din acea literatură a Bucureştilor rămăsese în aceeaşi însuşire Heliade. „Ioan Câmpineanu, ne spune Heliade, depozitarul unor statute şi eu depozitarul altora, deşi diverse, însă având

[25] Alexandru Vitzu, *Studii asupra învăţământului secundar din România* Bucureşti, 1889, p. 17 şi urm. în mare parte după arătările lui Orăscu, ce a fost şcolar dela început în şcoala din Sf. Sava.

acelaş scop naţional, ne învoirăm a ne da mâna şi a continua mai departe fapta"[26]. Adăugându-şi aceşti doi şi pe Constantin Aristia Grec, însă cu iubire şi devotament pentru patria lui adoptivă şi care înzestrase limba română, cu o foarte bună traducere a unei părţi din Iliada lui Omer, se constitue în 1833 pe la începutul lui Octomvrie, *societatea filarmonică*, care urmărea cu deosebire desvoltarea artistică a poporului român, şi anume acea a muzicei şi a artei dramatice. La ea luară parte, ca şi la societatea literară din 1827, aproape toţi boierii capitalei, şi din contribuţiile lor se deschise o şcoală pentru învăţarea acelor arte, în care de cea dramatică deveni profesor Aristia, ce fusese trimis încă depe timpul domniei lui Caragea (1812-1818) de fiica lui, domniţa Ralu, femee distinsă şi cu apucături artistice, la Paris, spre a studia tragedia sub vestitul Talma. Profesor de muzică deveni un italian, Bongianini, iar Heliade care era şi directorul şcoalei preda literatura. Şcoala se deschise în 20 Ianuarie 1834[27]. Examenul cel întâiu al elevilor, care erau ; 25 de băeţi şi 5 fete, se ţinu în 29 August, după abia 7 luni de o spornică muncă. „Era să fie ţinut mai curând ; dar fiindcă elevii pregătise piesa Mahomed în care se atingeau credinţele religioase ale turcilor, şi fiindcă tocmai pe atunci venise în Giurgiu un paşă cu treabă, examenul se amână până ce acel paşă a plecat din ţară"[28]. Şi nu era lucru mic isprava adusă de societatea filarmonică, în scurtul răstimp de 7 luni, dacă ne gândim că Raliţa Mihalache care juca rolul Palmirei, când intrase în şcoală, nu ştia nici ceti, şi trebui să înceapă dela slovenire[29]. Totul trebuia creat şi actori, şi repertoriu, şi scenă, şi decoruri, şi muzică, într'un cuvânt toate elementele teatrului, şi numai entuziasmului ce se aprinsese în sufletul poporului român, la flacăra redeşteptărei simţimântului naţional, poate explica, asemenea minuni, de altfel neînţelese. După acea primă încercare ce izbutise peste aşteptarea tuturor, mai urmară încă alte reprezentări, precum Amfitrionul, Căsătoria silită, Vicleniile lui Scapin, Triumful amorului, Bădăranul boierit, Grădinarul şi mai ales cele două tragedii ale marelui poet italian Alfieri, Saul şi Virginia care fură reprezentate în 1836, în al treilea an al existenţei şcoalei. Tragedia Saul fu pregătită cu multă îngrijire. Vestea despre această reprezentaţie „era socotită ca un adevărat eveniment". Inştiinţarea făcută de Heliade spunea între altele că „această iniţiativă trebuia încu-

[26] Heliade, *Echilibrul între antiteze*, p. 79.

[27] Vezi T. Burada, *Cercetări asupra şcoalei filarmonice din Bucureşti* în *Convorbiri literare*. XXIV, p. 1 şi urm.

[28] Burada *l. c.*, p. 13, nota 1, după spusele lui St. Mihăileanu, contimporan cu întâmplarea.

[29] Dare de seamă asupra examenului în *Curierul român*, reprodusă de Burada *l. c.* p. 19.

rajată întrucât era o şcoală de morală şi cultură care era să insufle publicului prin exemple vii înaltele simţiminte de patriotism, religiositate, cetăţenie, cunoştinţa drepturilor şi a datoriilor, ascultarea de legi şi de cei mai mari : că educaţia unui popor se adaoge mult prin teatru, dar că acest *metod istoric* trebuie să înceapă cu clasicitatea care contribuie la formaţia spiritului, limbii şi a inimei". Succesul piesei răspunse cu totul aşteptării. Lumea ce venia nu încăpea în sală, dar nu voia să părăsească cassa până nu i se da bilete pentru a doua reprezentaţie. Nu puţină înflăcărare a minţilor către bine şi frumos deşteptă această reprezentaţie a vestitei tragedii italiene, tocmai adică a acelor elemente sufleteşti de care mai ales era lipsită societatea românească a acelui timp [30]. Vom vedea însă cum trebuia ca şi aceste fericite începuturi să se cufunde iarăşi în întunerec şi să dispară, deşi ele lăsară pe firmanentul ce-l luminase, urmele focului lor, vecinic nestins.

Şcoalele în Moldova. — Să vedem ce urmare luase mersul culturei în ţara soră, Moldova? Inceputul şcoalelor româneşti mai înalte datează, după cum am văzut, în Moldova, încă din timpul Fanarioţilor, precum seminarul Veniamin pe care întemeietorul lui încercase chiar să-l înzestreze cu profesori din Transilvania, şi şcoala lui Asaki, care se închide în 1819, după 5 ani de o spornică activitate [31].

Ce mai rămase din Seminarul dela Socola după vârtejul Eteriei? Nimic sau mai nimic. Cel mult o şcoală elementară de popi, unde se mai învăţa numai cântările bisericeşti. In 1828 însă venind Ruşii, ei puseră nişte cuptoare lângă zidirea seminariului, care aprinzându-se dela focul lor, arse cu desăvârşire, încât seminarul trebui să înceteze. El se redeschise tocmai în 1834.

Puţin timp înainte de a intra Ruşii în Moldova, în ultimul an al domniei lui Ioan Sturza, Asaki întorcându-se din Viena, aduse cu el un document dela Gheorghe Ştefan, domnul ce urmase lui Vasile Lupu în scaun, din care se constată că întemeietorul şcoalei din Trei-Erarhi înzestrase plăzmuirea lui cu venitul a trei moşii : Răchitenii, Tămăşenii şi Iuganii din judeţul Romanului [32]. Intemeiată pe descoperirea lui Asaki el fiind numit membru în epitropia şcoalelor pe lângă cei de mai înainte Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza şi mitropolitul Veniamin, cari mai epitropisau numai două şcoale ţinutale, de oarece acele din

---

[30] Ramiro Ortiz, *Per la fortuna del teatre alfiriano in Rumania*, p. 18 unde sunt citate toate izvoarele contimporane.

[31] Acest Volum p. 214.

[32] Reprodus în *Uricarul*, III, p. 279. Hrisovul original al lui Vasile Lupu nu s'a reaflat. A fost probabil luat de călugării greci.

Iaşi fusese desfiinţate[33] epitropia după o înţelegere luată cu domnitorul, îi face o anafora în anul 1828, în care propune că „spre a nu lăsa să crească spini şi pălămidă pre câmpul cel mănos ce poate naşte îmbelşugate roade, întru cât focul din vara trecută a ars şi a surpat casa şcoalei domneşti, am socotit că în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa şi pe aşezământul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voevod, unde de când ne aducem aminte au urmat o şcoală obştească, să se statornicească în acea casă o şcoală normală şi o gimnazie, către care mai în urmă să se adauge un curs de filosofie şi de pravili". Aşezarea gimnaziului în Trei-Erarhi era să fie numai vremelnică, „până i se va putea înlesni o statornică casă, când apoi ar urma în Trei-Erarhi numai o şcoală normală"[34].

De oarece moşiile şcoalei nu-i puteau fi înapoiate decât prin un proces cu călugării greci[35], apoi Ioan Sturza recurge deocamdată la alte mijloace băneşti pentru întâmpinarea cheltuelelor şcoalei ce vroia să înfiinţeze. Anume sporeşte darea de 5.000 de lei impusă mănăstirilor închinate la 25.000 pe an, „mai ales că strămoşii noştri ctitorii acelor mânăstiri, înzestrându-le, prin a lor documenturi glăsuesc ca să fie a lor danie şi spre ajutorul celor folositoare obşteşti aşezăminturi". In 1 Ianuarie 1828 să deschide şcoala numită Vasiliană după numele lui Vasile Lupu. Călugării greci protestară din răsputeri contra aşezărei şcoalei în încăperile mânăstirei lor; şi „la cel întâi examen public la care asista şi mitropolitul Veniamin, egumenul grec al mânăstirii s'a înfăţişat în miezul adunării, spre a arunca anatema în contra acestei închipuite uzurpaţii a drepturilor sale; dar zelul său nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie"[36]. In şcoala normală se învăţa gramatica, catihismul, aritmetica şi începătoarele învăţături în timp de doi ani, toate predate în limba română, şi caligrafia. In gimnaziu al căruia curs era să ţină patru ani, se petreceau limba latină „maica limbei noastre"; iar în limba română: religia, filologia, biografia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, morala, economia pământească, istoria naturală şi arheologia. Pe lângă aceste trebuia să se înfiinţeze şi un curs de limba elinească, îndată ce casa şcoalelor era să se mai uşureze de sar-

[33] Asaki, *Chestia învăţăturei publice în Moldova*, p. 13: „In cursul desbinărilor politice între Rusia şi Turcia care reţineau în îngăimeală interesele ţărei până la convenţia de Akerman în 1826, şcoalele publice lipsite de toate mijloacele au rămas închise în şir de şepte ani".

[34] Anaforaua din 1828, *Uricarul* III, p. 34.

[35] Asaki, *Cvestia învăţăturei*, p. 14: „Referindarul s'au investit cu plenipotenţia spre a reclama prin canalul Tribunalului punerea în lucrare a actelor dănuirii". Acest proces ţine până la 1846 când se hotărăşte în favoarea şcoalei. Vezi anaforaua din acel an şi *Uricarul* IX, p. 61.

[36] Asaki, *Cvestia învăţaturii*, p. 14.

cina cheltuelelor. Profesori erau să fie economul Constantin Facaş, iereul Ioan Silvan Sakelarie, Vasile Fabian şi Gheorghe Săulescu, sub privigherea referendariului şcoalelor Gheorghe Asaki. Din aceştia, Fabian era singurul din profesorii transilvăneni, aduşi pentru seminariul dela Socola, care mai rămăsese în Moldova [37]; iar Săulescu fusese trimis de mitropolitul Veniamin pe la 1820 la Hios, unde învăţase ştiinţele în cea mai renumită universitate a Greciei din acel timp, care universitate numără peste 500 studenţi [38].

De abia se deschisese şcoala din Trei-Erarhi, şi în 7 Mai 1828 Ruşii trec Prutul. Această nouă încercare de întemeiere a culturei naţionale ameninţa deci să fie răpită de puhoiul armatelor ruseşti, după cum fusese nimicită reorganizarea seminarului Socolei de vârtejul revoluţiei. Ruşii vroiau să prefacă localul seminarului dela Socola şi acel al şcoalei din Trei-Erarhi, în spitale, precum o făcură cu localul celei din Sf. Sava în Bucureşti. Prin energicele stăruinţi ale mitropolitului Veniamin, ele scapără de atare pericol, şi în curând după aceea, venind ca administrator în ţările române înţeleptul Kisseleff, el sprijini chiar şi renaşterea culturei în Moldova, după cum am văzut că făcuse cu acea din Muntenia. Totuş localul seminariului, fiind mistuit de flacări, precum am arătat mai sus, numai şcoala Vasiliană se putu bucura de ocamdată de această sprijinire. In 1829 se face primul examen al şcoalei, la care asistă mai multe autorităţi. In darea de seamă, publicată în Curierul românesc al lui Heliade din Bucureşti, acesta felicită pe Românii *din Muntenia* pentru izbânda şcoalei lor cu atâta mai mult că doi din profesorii ei, Enachi Halunga şi Andrei Moldovanu, fusese formaţi în şcoala din Sf. Sava [39].

Sistemul propunerei obiectelor, a scrierei şi a cetirei în clasul elementar, era acel lancastrian, adecă acel mutual, în care profesorul este ajutat de monitori sau de elevii cei mai înaintaţi, ce purtau pe atunci numele de *şedatori*. Băieţii stăteau în nişte bănci în faţa păretelui, pe care erau atârnate nişte table cu litere sau silabe, şi de care copiii erau despărţiţi prin cercuri de fier. Şedatorii făceau pe băieţi luători aminte asupra formei unei litere; apoi ordonau scrierea ei, efectuată de elevi cu degetul pe nişte table de năsip. Şedatorii observau cele scrise şi apoi îndreptau greşelele şi după aceea dădeau ordinul: „îndreptează primare", şi unul din băieţi, care purta acest titlu, trăgea cu o mala (instrument de şlifuit tencuiala) peste tablele

[37] Vezi *Cuvântul funeral* rostit de elevul său V. Popescu Scriban la moartea lui V. Fabian, 7 April 1836. Xenopol şi Erbiceanu. *Serbarea şcolară din Iaşi*, p.215.

[38] G. Chassiotis. *Instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople jusqu'a nos jours*, Paris, 1861, p. 63.

[39] *Curierul romănesc* din 2 şi 12 Aprilie 1829.

de năsip, pentru a le netezi şi a se procede în urmă la scrierea altei litere [40].

Scăpată de pericolul desfiinţărei ei de către armatele ruseşti, şcoala Vasiliană dădu peste un altul pe care nu-l putu înlătura, epidemia ciumei din 1829 care ţinu până în Aprilie 1830. In acelaş timp Asaki lucrând la Bucureşti în comisia prelucrărei Regulamentului Organic, aceste două împrejurări ţinură şcoala închisă până către sfârşitul lui Martie acel an când atunci Asaki reîntorcându-se în Iaşi şi epidemia stingându-se, cursurile putură fi din nou reîncepute; ba se adăogi chiar la învăţăturile în destul de elementare ale şcoalei normale şi un curs de legi, a căruia introducere, cam nepotrivită cu gradul de cunoştinţi al elevilor, este îndreptăţit de vornicul Mihai Sturza, în cuvântarea rostită de el la ispitirea (examenul) din 1831, pe motivul că „sistematica paradosire a legilor trebuind a se începe tocmai peste 6 ani, epitropia a găsit de cuviinţă a orândui deocamdată măcar un curs practic de legislaţie" [41]. El fu încredinţat lui Hristian Flechtenmacher, Sas din Transilvania, „carele în curgere de 18 ani n'au încetat a da publice dovezi de cunoştinţa legilor, fiind asemine şi la alcătuirea condicei politiceşti (a lui Calimah) împreună lucrător". Cursul era să fie de doi ani şi era să se predee în el dreptul roman din care fusese extrasă indirect condica civilă a Moldovei, având a fi urmat de „un hotărît număr de tineri din clasa boierească [42].

In Februarie 1831 izbucneşte însă epidemia holerei, care compromise din nou mersul şcoalei. Cu toată ivirea boalei, cursurile se ţinură până la Mai, când devenind periculoasă, se hotărî închiderea lor, după o grabnică împărţire de premii conform noatelor din semestru. La această serbare, elevii executară şi un cor din opera Moisi de Rossini, cântat de ei, sub conducerea renumitului Harpist Paulicec [43]. In Februarie 1832 sub ocârmuirea generalului Kisseleff se ţinu cel întâi examen regulat la şcoala Vasiliană ce fusese bântuită până atunci de atâtea pericule. Ca şi la cercetarea sumară din 1831, asistară la această solemnitate toate autorităţile cele mari ale ţărei; în fruntea lor mitropolitul; apoi clerul înnalt o mulţime de boieri şi de popor. Obiceiul de a se face din examenul tinerimei un fel de serbare naţională, obiceiu ce se naşte odată cu reînfiinţarea învăţământului în limba română, ne arată cum de şi cu cugetul încă neluminat, Românii, odrasle ale Apusului, ştieau să preţuiască înălţimea învăţăturei.

[40] Aceste şi alte amănunţimi culese dela oamenii contimporani în Xenopol şi Erbicanu. *Serbarea şcolară dela Iaşi*, p. 125.

[41] *Albina românească*, 1831, p. 73.

[42] *Ibidem*, 1830, p. 141.

[43] T. Burada, *Calendar muzical* pe 1877. p.-33.

Tot pe atunci întâlnim şi mai multe şcoale private ţinute cu deosebire de Francezi. Aşa în 1831 acea a lui Victor Cuenin; în 1832 o alta sub direcţia lui Lincourt, Chefneu şi Bagarre [44], şi lucru mai extraordinar, şi un „pensionat de nobile demoazele fiice de boieri, ţinut de sulgerul T. Burada, care dădea el însuşi lecţii de muzică, clavir şi chitară" [45].

Ca şi în Muntenia ocârmuirea generalului Kisseleff şi opera acestuia, Regulamentul Organic, dădură avânt învăţământului naţional. Prin acea legiuire se dispunea şi în Moldova înfiinţarea unui colegiu pentru învăţătura fiilor dregătorilor Statului şi întocmirea de şcoale primare prin judeţe, aceasta însă mai răstrâns decât în Muntenia şi anume nu în toate, ci numai în Roman, Huşi, Galaţi, Focşani, Bârlad şi Botoşani. După ce în 1832 se înfiinţează colegiul fiilor de slujbaşi, în anul 1833 Mihai Sturza, în cuvântarea rostită de el ca epitrop al şcoalelor, putea spune cu mândrie, că mai mulţi din tinerii ce învăţase în şcoala din Iaşi se învrednicise a fi întrebuinţaţi ca profesori la şcoalele ţinutale [46].

Desvoltarea învăţăturilor în şcoala din Trei-Erarhi deşteptase în tineret ideea naţională. Ei se aflară în curând jigniţi prin împrejurarea că în mânăstirea închinată, în încăperile căreia se ţinea şcoala, „se slujia numai în greceşte, şi că nu se auzea nici un cuvânt românesc înălţat în onoarea lui Dumnezeu. Şcolarii cerură deci dela egumenul grec să le învoiască a ceti măcar apostolul în limba română. Grecul le răspunse că mănăstirea fiind grecească, o atare cerere ar fi neadmisibilă. Gheorghe Asaki însă izbuteşte a scoate dela mitropolit un ordin în sensul cererei şcolarilor. Bazat pe acest ordin, un şcolar se apucă în ajunul Epifaniei să cetească apostolatul în româneşte. Egumenul înfuriet îi zmuceşte cartea şi o aruncă la pământ. A doua zi şcolarii venind în mai mare număr şi vroind să impună cu sila cetirea apostolului în limba română se încinge o bătae între ei şi argaţii egumenului amuţaţi de el asupra băieţilor. Gh. Săulescu intervenind şi spunând şcolarilor să părăsască biserica, numai astfel se putu împiedeca moarte de om. Asaki însă plângându-se la Kisseleff, acesta dădu ordin a se învoi şi slujba românească, spunând că nu poate primi ca Grecii să impună limba lor în biserica Românilor [47]. Am văzut apoi

[44] In acest pensionat aflăm în 1832 ca premianţi pe elevii Mihaiu Kogălniceanu şi Grigore Sturza fiul lui Mihai Vornicul. *Albina românească* pe 1832, p. 245.

[45] *Albina românească* pe 1831, p. 74.

[46] *Albina*, 1833. p. 118 La p. 72 al aceluiaş an se află o călduroasă mulţămire a obştiei oraşului Bârlad către epitropia şcoalelor, pentru propăşirea constatată în învăţătura copiilor, la examenul ţinut 3 luni după deschiderea şcoalei. Tot aşa la p. 125, din Galaţi.

[47] Acest episod e povestit după mărturii contimporane de V. A. Ureche în

că tot Kisseleff pune să se traducă codul lui Calimah în limba română, care traducere se îndeplineşte de Hristian Flechtenmacher, Damaschin Bojinca şi Petrache Asaki. Pentru acelaş motiv ca şi în Bucureşti, el învoeşte eşirea *Albinei româneşti*, a căreia prim număr apare în 1 Iunie 1829, trei luni după apariţia Curierului românesc în capitala Munteniei.

Avântul cultural constatat chiar pentru această perioadă îndestul de bântuită a istoriei ţărilor române, dela 1822—1834, căpătase însă pe lângă mişcarea îndeplinită în ele însuşi, o îmboldire însemnată dela adunarea tot mai numeroasă în sinurile lor a elementelor tinere, odrasle de boieri, ce studiase sau călătorise prin Europa apusană, îndreptare ce-şi luase avântul încă de pe vremile Fanarioţilor, şi care se urmări înainte fără întrerupere şi tot sporind mereu din an în an, până în vremile în care trăim. Aşa Constantin Golescu spune în descrierea călătoriei lui, că „încă înainte de el mai mulţi din nobila tinerime a patriei sale, după ce săvârşise cursul învăţăturilor în Evropa cea luminată, în patrie se întorsese" [48] ! Dintre aceşti tineri luminaţi amintim pe Ioan Văcărescu, care după cum singur arată în o scrisoare a lui din 1829, învăţase la Viena dela anul 1810 până la anul 1819 [49]; apoi pe Barbu Ştirbeiu, Costache Cantacuzino, Costache Filipescu, Gheorghe Bibescu, Vlădoianu, Brăiloiu, M. Margeală, Alexandru Lenş, Băleanu şi D. Golescu, dintre care o parte care studia în Paris, felicitează în 1829 pe Heliade pentru scoaterea ziarului Curierul în limba română [50]. Din Moldova se pare că numărul tinerilor ce umblau după învăţături pe la universităţile străine era mai restrâns; Afară de acel Bogdan care învăţa jurisprudenţa la Paris, încă prin 1803 şi de Asaki care studiază între anii 1800—1813 la Lemberg, Viena şi Roma, mai întâlnim un alt Moldovan I. M. K. Rossetti după cum am pomenit mai sus [51]. Ceva mai târziu întâlnim pe Petru Monega trecând în 1818 bacalaureatul în litere la Sorbona, apoi pe Gh. Bibescu luând în 1819 o inscripţie de drept şi pe Barbu Ştirbei care ia trei inscripţii la aceeaşi materie în 1819 şi 1820. [52]. Deşi curentul privat al Moldovenilor către Apus a precedat pe acel al Munntenilor, în Moldova trimiterea de tineri pe socoteala statului, începe mai pe urmă în ea. Pe când în Muntenia întâlnim pe Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, C. Moroiu şi Pandelea, înlo-

cuvântul rostit la inaugurarea statuei lui Asaki în Iaşi în 14 Octomvrie 1890, Bucureşti, 1890. p. 28.

[48] *Insemnări de călătorie*, către cetitor.

[49] Publicată în *Curierul românesc* din 1829.

[50] După arătările lui Ioan Ghica Comp. *Albina românească*, 1829, p. 182.

[51] Mai sus p. 215.

[52] Pompiliu Eliade, Histoire de l'Esprit publique en Roumanie, p. 221, 254, după condicile Universităţii din Paris.

cuit mai apoi după moartea lui cu P. Poenaru, trimişi în Piza şi Paris încă din 1820, în acest an întâlnim din Moldova, trimis numai pe Gh. Săulescu şi anume la Hios în Grecia şi nu în Apus [53], iar la Viena [54] cei întâi tineri trimişi din Moldova de către stat la studii, în Europa sunt tocmai din 1834: Teodor Stamate pentru matematică şi fizică, Anton Vellini pentru logică şi metafizică, Costache Zefirescu pentru ştiinţele technice, Anastase Fătu pentru jurisprudenţă, Leon Filipescu pentru astronomie, Alexandru Costinescu pentru inginerie, aceştia toţi la Viena, iar Dimitrie Popovici pentru literatura franceză, fu trimis în Franţa la Luneville [55].

Poporul român, sătos de cultură, se aruncase asupra ei. Era firesc lucru să înceapă prin o lucrare de asimilare care nu putea da mult prilej la proprii produceri. Inceputul încercărilor de scrieri în limba română se făcură mai ales spre a întâmpina nevoia neapărată de cărţi didactice. Aşa întâlnim în primul loc abecedare parte simplu româneşti, parte pentru învăţarea limbei ruseşti, ce se studia în ţările române în timpul ocupaţiei lor de Ruşi, sau pentru acea a celei franceze, greceşti, după reîntroducerea în şcoli a limbei eline. Apoi tot pentru învăţătura limbei gramatici, precum acea a lui Heliade, tipărită în 1828 şi acea a lui Săulescu din 1833; un curs de retorică de Simion Marcovici tipărit în Bucureşti în 1834. Pentru celelalte învăţături găsim parte manuscrise care se copiau de şcolari, parte tipărite: cursuri de geografie, aritmetică şi de metod de Gh. Săulescu, geografia tipărită în 1834 în tipografia mitropoliei de Vasile Fabian, un curs de mitologie 1830 de Stanciu Căpuţineanu, profesor şcoalei naţionale din Craiova, o prescurtare a istoriei universale tălmăcită după limba elinească de Chir Grigorie 1826 în Bucureşti, o istorie a imperiei rosiene, compusă de consilierul de stat şi cavaler Ivan Candanov, tradusă de Gh. Asaki, eşită în 1832, pe timpul guvernului provizor rusesc din tipografia Albinei. Invăţătura bisericească care şi mai înainte se preda în limba română, urmează şi acuma a da naştere la deosebite scrieri. Dintre ştiinţele matematice întâlnim afară de manuscriptul lui Săulescu, şi de acele ale lui Asaki pentru şcoala lui de inginerie, un manual tipărit pentru seminarul dela Socola, în 1830 de A. Teodorescu profesor, şi o traducere a aritmeticei lui Francoeur pentru Sf. Sava din Bucureşti, făcută de Heliade în 1832. Din filosofie aflăm o loghică tălmăcită acum întâiu pe limba patriei de Chir Grigore, episcopul Argeşului 1826, o adunare de pilde filosoficeşti tăl-

[53] *Relaţia istorică asupra şcoalelor din Moldova* în *Buletinul oficial*, 1838. No. 35, *Albina rom.* 1834, p. 205.

[54] *Albina rom.*, pe 1829 p. 182.

[55] Mai sus, nota 8. Stamati şi Costinescu sunt unchii mei după mamă,

măcite de pe limba grecească de Constantin Golescu, autorul însemnărilor de călătorie, 1826, elemente de filosofie morală traduse de acelaş, 1827, un manual de patriotism tipărit în Iaşi, 1829, de Iancu Nicola, şi filosoful indian tălmăcit din franţuzeşte de Iancu Buznea în Iaşi, 1834. Afară de aceste tipărituri, se întâlneşte un curs întreg de filosofie manuscript de profesorul din Sf. Sava Eufrosin Poteca [56].

In aceste puţine manuale se încheie biblioteca şcoalelor, în primele timpuri ale înfiinţărei lor, şi aceste mijloace de învăţătură, sunt cele mai multe nemetodice şi rău alcătuite. Totuşi acest material, ori cât ar fi fost el de inferior atât în fond cât şi ca formă, alcătueşte temelia pe care s'au înălţat învăţământul românesc, şi ca atare merită a fi cunoscut.

2. PROPĂŞIREA INTELECTUALĂ DELA 1834—1848.

Şcoala din Sfântul Sava exista încă din 1831, data reorganizării ei cu cursuri de învăţături secundare, care se tot adăogiră pe fiece an, până ce în 1839 ea se găseşte întocmită cu 4 clase elementare, 6 de umanioare, şi două clase complementare care reprezintau învăţământul superior, împărţite fiecare în două secţii, din care în una se învăţase materii ştiinţifice, precum geometria, algebra, trigonometria plană şi sferică, iar în cealaltă cursuri de drept şi anume acel civil roman şi român şi acel comercial, primul sâmbure al facultăţilor de drept şi de ştiinţi din Bucureşti [57].

In Moldova aflăm în anul 1834, întemeindu-se şcoala centrală de fete pe când seminarul dela Socola este pus iarăşi în putinţa de a-şi redeschide cursurile sale. In şcoala Vasiliană erau întrunite în germene şi fără desvoltările trebuitoare, toate cursurile învăţăturilor ca şi în acea din Sf. Sava, ba încă într'un chip mai nedeplin încă, nefiind împărţită şcoala în clase şi urmând predarea după materii. Aşa în 1833 aflăm că şcoala Vasiliană era organizată în chipul următor. O clasă elementară în care se învăţau: cetirea, scrierea, numeraţia şi rugăciunile; o clasă numită normală în care se învăţau gramatica română „până la verburi", geografia Europei, cele 4 operaţii aritmetice, întâiele cunoştinţi şi religia; un gimnaziu în care se preda retorica, introducerea şi întâia parte a elocuţiei, istoria universală prescurtată până la Constantin cel Mare, fracţiile ze-

[56] Toate aceste scrieri au fost expuse în original, tipărituri sau manuscripte la expoziţia didactică, ce s'au organizat cu prilejul Sărbărei de 50 de ani a înfiinţărei învăţământului superior în Moldova. Vezi Xenopol şi Erbiceanu. *Sărbarea şcolară de la Iaşi*, Catalogul expoziţiei, şcoala romînă, p. 248 şi urm.

[57] Vitzu, *l. c.* p. 24, care reproduse programul şcoalei pe acel an.

cimale şi numerele complexe, limba latină, geografia celorlalte părţi ale lumii şi religia. In afară de aceste cursuri, ce reprezentau clasele elementare şi umanioarele din Bucureşti, mai erau şi lecţiuni extraordinare, care împărtăşiau caracterul cursurilor complementare, şi în care se învăţau codul civil, limba rusească, limba elină, limba franceză, cea germană, caligrafia şi desemnul.

Către sfârşitul anului 1834, Mihai Sturza, pentru a răspunde la o cerinţă obştească, de a înfiinţa un curs de învăţături mai înalte, în care să poată studia acei care sfârşind gimnaziul Vasilian, nu puteau merge în străinătate, se hotărăşte a încununa, ca principe, lucrarea pe care o începuse ca epitrop al şcoalelor. Fiind însă că localul pentru aşezarea „Academiei", nu era încă gata, apoi „spre a nu se lăsa neîntrebuinţat semestrul curgător, s'a hotărît deocamdată, până la solemna instalaţie a Academiei, în paradosurile gimnaziei Vasiliene, a se începe fără preget cursul anului I de filosofie, după sistemele de alte academii întrebuinţate anume : logica, algebra şi istoria universală rezonată" [58]. In 1835 însă cumpărându-se o casă anumită, se deschid cursurile Academiei Mihăilene în ziua de 16 Iunie. In cuvântarea sa de inaugurare, domnitorul aminteşte fazele prin care trecuse „metoda de a parodosi învăţăturile în limba naţională cu ajutorul acelor clasice, prin care în epoca noastră foarte au sporit luminarea în lume", felicitându-se împreună cu epitropii că de pe când era membru în epitropia şcoalelor, văzuse „ostenelile lor încununate cu dorita ispravă". Adaoge principele că acum „ajungând tinerimea scolastică la grad de a putea învăţa ştiinţele filosofice, am poruncit a se înfiinţa Academia" [59]. La început se organizează numai patru clase care mai târziu se adaoseră până ce ajunseră la şepte. Ele fură împoporate cu elevi care proveneau parte din acei ce sfârşise gimnaziul, şi care intrară în clasele superioare ale Academiei, parte cu elevi din pensionatele private ale lui Kukulli, Curius şi Sachetti, care se deşărtară mai cu totul de elevii înaintaţi. Pensionatele erau pline mai ales de fii de boieri, care trebuind să fie primiţi gratuit în internatul institutului aşezat lângă Academie, se înţelege uşor interesul boierilor de a-şi pune odraslele în această şcoală, în loc de a plăti pentru ele în stabilimentele private. Odată cu această organizare mai deplină a gimnaziului din Academia Mihăileană, încetă acest curs la şcoala Vasiliană, care rămase numai cu învăţăturile elementare. Profesorii ce fusese la clasele gimnaziale din şcoala Trei-Erarhilor, fură strămutaţi la Academie. Intre aceştia însemnăm pe Eftimie Murgu, „doctor în filosofie, mădular al universităţei din

---

[58] *Albina rom.*, 1834, p. 374.

[59] *Ibidem*, 1835, p. 185 şi urm.

Pesta, diplomat cezaro-crăesc, pravilist şi profesor de filosofie" [60], care fu adus în 1834 de peste munţi şi însărcinat cu acel curs provizor, mai înalt înfiinţat încă în localul şcoalei Vasiliene, cu 6 luni înainte de deschiderea Academiei. Programul studiilor în ambele şcoli ieşene cuprindea în 1837 următoarele materii: în clasele începătoare din şcoala Vasiliană, cetirea, scrierea, numerarea şi sfintele rugăciuni. In clasele normale se învăţa în cea dintâi catihismul, cele patru operaţii ale aritmeticii, geografia şi cetirea latină; în a doua istoria biblică, fracţiile şi regula de trei, sintaxa română, elementele limbii latine şi caligrafia. Academia Mihăileană cuprindea două clase gimnaziale, în care se învăţa aritmetica pânăla proporţii, limba latină, cronologia până la căderea imperiului roman, geografia Europei şi religia. In a doua restul aritmeticei, limba latină, geografia părţile celelalte ale lumii, cronologia până la descoperirea Americii şi religia. Urmau apoi două clase de umanioare; în ceadintâi se învăţa retorica, cronologia până la pacea de Vestfalia, sintaxa latină, algebra, geografia veche, limba elină, religia şi morala, iar în a doua aplicarea retoricei, mitologia, istoria literaturii şi versificaţia, cronologia până în zilele noastre, geometria teoretică, poezia latină, geografia patriei, cuprinzând sub această denumire ambele principate şi sintaxa elină.

Cursurile superioare, sâmburele din care se desvoltă universitatea din Iaşi, erau reprezentate la început prin două clase: acel de filosofie în care se predau logica, metafizica, estetica, istoria naţională şi matematicile înalte şi acele aplicate, precum şi fizica; şi acel de drept, în care se preda dreptul public şi acel privat al diverselor popoare, acest din urmă singur în limba franceză, ţinut de un Francez C. Maisonnabe, întrucât cum spune programul, „acest curs fiind încă nou în Europa, şi o culegere de codici ai deosebitelor naţii, fiind tipărită numai în limba franceză, paradosul se va face în această limbă". In afară de acest curs de drept public în franţuzeşte, mai ţinea încă Flechtenmacher două altele: de dreptul natural şi de drept civil în limba română. Tot în 1837 mai deschide şi doctorul Cihac, un curs de istoria naturală în Academie. In 1838 se mai creiază pentru Alexandru Costinescu, o catedră de geometrie şi arhitectură, şi una de chimie pentru Constantin Zefirescu. In locul lui Eftimie Murgu ce trecuse în Muntenia, se adusese tot din Transilvania, ca profesor de filosofie, pe doctorul Petru Câmpineanu.

Aceste deosebite cursuri adânceau necontenit sfera cugetării şi lăţiau cultura în sânul poporului român. Unde se mai

[60] In traducerea unui doc. din 1639 făcută de Eftimie Murgu, el se intitulează: „doctor al pravililor şi profesor de filosofie şi a dreptului naturii". Iorga *Studii* şi *Doc.* V. p. 542.

auzise până atunci răsunând de pe catedră, cuvinte ca acele rostite de Flechtenmacher la deschiderea cursului său de drept natural, când profesorul spunea: „veţi putea să ajutaţi întru întemeierea dreptăţii, depărtarea abuzurilor şi metehnelor omeneşti (care nu sunt altele de cât despotismul judecătoresc, neştiinţa, nesilinţa, nerăbdarea, luarea de mită şi hatârurile) şi spre mângâierea celor obijduiţi". Asemenea vorbe rostite dintr'un loc şi de o gură autorizată de un om învăţat, de care totdeauna Românii au avut respect, trebuiră să facă în atmosfera atât de conruptă a timpului efectul unui organ curăţitor.

Pe când în Muntenia începea lupta politică între domn înteţit de Ruşi şi adunarea cea însufleţită prin aprinsa inimă a lui Câmpineanu, care luptă trebui să lese mai în umbră îndeletnicirile culturale, în Moldova după o scurtă rocoşire a câtorva boieri nemulţămiţi domnia cea mult mai ghibace şi care ştia să înconjure mai bine greutăţile, a lui Mihai Sturza, lăsa loc mai departe pentru avântul gândirii.

Asaki văzând rezultatul strălucit al încercărilor făcute în Bucureşti, pentru întemeierea unui teatru naţional, provoacă în Iaşi în anul 1836, înfiinţarea unei societăţi asemenea cu acea bucureşteană, menită a întemeia un conservator filarmonic dramatic, în care să se înveţe arta jocului scenic. Acelaş răsunet îl găseşte propunerea lui Asaki în Iaşi, pe care-l întâlnise aceea a lui Heliade în Bucureşti, şi o subscripţie bogată la care ie parte întreaga boierime, aduce la îndeplinire dorinţa învăţatului. Elevii şcoalei ieşene fac progrese tot atât de repezi ca şi acei din Bucureşti, şi în anul următor se reprezintă pe scena teatrului de varietăţi [61] din Iaşi, piesele Lapeyrouse şi Văduva vicleană, cea dintâi o melodramă cu cântece, cea de-a doua o comedie. Se dau în urmă piesele Petru Rareş-Vodă şi Contrabanda sau Intunecimea de lună, imitaţii de Gheorghe Asaki. Direcţia conservatorului era încredinţată logofătului Catargiu, lui Vasile Alecsandri şi lui Asaki. Insemnate însă au fost progresele elevilor în muzică, deoarece fură în stare să joace, după doi ani abia dela înfiinţarea şcoalei, anume în Februarie 1838, greaua operă Norma, cântată pe un text românesc prelucrat tot de neobositul Asaki.

Tot către acest timp societatea ştiinţelor naturale din Iaşi, se pune în legătură cu Europa apuseană. Originile ei datează încă de prin 1830, când doctorul Cihac, începe a provoca întruniri ale medicilor din Iaşi, pentruca prin cetirea revistelor streine

---

[61] Teatrul de varietăţi fusese zidit în 1832 de fraţii Fourreau, pe piaţa Primăriei pentru reprezentaţiile lor. Arzând, nu s'a mai reconstruit. Vezi T. Burada, *Cercetări asupra conservatorului filarmonic-dramatic din Iaşi*, Iaşi, 1888, p. 8, nota 2. Această scriere ne au folosit în expunerea desvoltării teatrului în Moldova.

şi desbaterea întrebărilor atingătoare de medicină, să menţină pe practicieni la înălţimea ştiinţei europene. El împreună cu doctorul Zotta alcătuiesc curând după aceea statutele unei *societăţi de medici şi naturalişti din Iaşi*, care obţine aprobarea guvernului în ziua de 18 Martie 1833, şase luni înaintea întemeierii societăţii filarmonice din Bucureşti. Doctorul Cihac prin relaţiile ce le avea cu colegii săi din ţările apusene, făcu ca tânăra soicetate ieşană să fie poftită în anul 1838 la congresul naturaliştilor din Friburg. Işi poate închipui cineva mândria şi mulţumirea tuturor Românilor cugetători, când văzură că poporul lor a cărui aspiraţii mai nimeni nu le ştia, a cărui aşezare geografică era chiar aproape necunoscută, era chemat să şadă la massa ştiinţei departe în Apus, alăturea cu acele popoare bătrâne în cultură care purtau de secoli întregi pe umerii lor chivotul civilizaţiei. Doctorul Cihac trimis de Mihai Sturza, spre a reprezenta Moldova la congresul dela Friburg, spune în cuvântarea rostită de el aici, că „înainte de a tratarisi de obiectul ce mai cu samă este de firea îndeletnicirilor acestei adunări, potrivit lucru va fi de a împărtăşi o ştiinţă despre o naţie de baştină romană, de curând intrată în cariera sistematică a civilizaţiei prin a sa plecare de a se lumina". Atunci pentru prima oară Europa apusană se atingea cu ţările dela Dunăre pe calea intelectuală; ba atunci pentru prima oară mulţi chiar din marii învăţaţi ai Apusului deprinseră a cunoaşte numele Românilor. Când cetim asemenea lucruri, ne pare că ele trebue să se fi petrecut de foarte mult timp, şi cu toate acestea *nici un veac* nu ne desparte de acele vremuri, în care poporul român era încă aşa de neînsemnat, aşa de necunoscut! Societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi se bucură în curând de o caldă îmbrăţişare din partea învăţaţilor apuseni. Mai mulţi din marii fruntaşi ai ştiinţelor naturale îşi făceau o onoare de a înşira, între titlurile lor, şi pe acel de membru al societăţii medicilor şi naturaliştilor din Iaşi. Aşa fură A. de Humboldt din Berlin, Ad. Brongniart din Paris, G. Struve din St. Petersburg, I. Berzelius din Stockholm, C. F. Oken din Zurich şi alţii încă [62].

Dacă ne întoarcem iarăşi privirile la şcoale, aflăm o întindere neîncetată a lor peste tot cuprinsul ţării, înfigând în deosebite puncte luminoasele lor facle. La Galaţi unde şcoala se deschisese în 1832 cu 44 de şcolari, în 1839 se numărau 111; la Focşani crescuse numărul lor dela 16 la 100 şi la Huşi dela 15 la 110 [63]. Tot în acest an se adaoge încă o şcoală ţinutală la Bacău, sub profesorul Constantin Platon [64]. Şcoala din Bârlad

[62] *Albina rom.*, pe 1838, p. 376. Comp. Xenopol şi Erbiceanu, *Serbarea şcolară de la Iaşi*, p. 153. *Istoricul societăţei de medici şi naturalişti*, făcut de N Beldiceanu, în *Buletinul societăţei medicilor şi naturaliştilor din Iaşi*. Iaşi 1887, p. 3.

[63] *Albina rom.*, 1839, p. 251, 255.

[64] *Ibidem*, p. 319.

care exista încă din 1820, cu un dascăl din Ardeal ca învăţător şi cu un program care cuprindea gramatica, aritmetica, geografia şi „theologia" adică catehismul, fusese întemeiată pe moşia Zorlenii a lui Al. Calimach, Boierul Costache Conache contribuise cu 5000 de lei la clădirea localului [65]. Un număr de 18 elevi ai seminarului celui reînfiinţat în 1834, sfârşind în 1839 cursul învăţăturilor, sunt hirotonisiţi de preoţi şi trimişi pe la bisericile săteşti, seminarul aflându-se pe atunci sub direcţiunea jurisconsultului Damaschin Bojinca. Teodor Stamati începe a face observaţii meteorologice şi a le publica în Albina românească; celedintâiu au fost înserate în numărul dela 19 Ianuarie 1839. In 8 ale lunii Noembrie 1838, fiind ziua onomastică a domnitorului, şi tot odată patronul Academiei, cu prilejul serbării îndoite ce se face, Mihai Sturza dăruieşte Academiei 600 de tomuri alese, care aveau a fi începutul pentru înfiinţarea unei biblioteci publice, a căruia regulament se întocmeşte în 17 Noembrie 1840. In acelaş an se înfiinţează şcoala technică pentru arte şi meserii, pusă sub direcţia lui Carol Mihalik de Hodocin, şi înzestrată cu şase atelii sub maiştri aduşi din străinătate [66]. Se aduc în acelaş an instrumente de fizică şi de matematică, cu care se întocmeşte un cabinet care să slujască la predarea cursurilor respective. Intre acestea erau şi instrumente de dagherotipie, cu care Teodor Stamati scoate mai multe văzute ale Iaşului [67].

Răpit de acest vârtej spre cultură şi învăţătură, hatmanul Anastasă Başotă înfiinţează în 1838, pe moşia lui Pomârla, o şcoală pentru învăţarea copiilor de ţărani, ceadintâi şcoală sătească de sistemul nou răsărită pe pământul Moldovei [68]. pe când am văzut că în Muntenia atare scoală fusese întemeiată de Constantin Golescu încă cu 11 ani mai înainte. Curând după Başotă alţi doi proprietari organizează asemănătoare şcoale pe moşiile lor, anume clucerul Fundăţescu pe moşia Bozienii [69] şi logofătul Lupu Balş pe alţi Bozieni proprietatea lui, care aceasta din urmă avea şi un internat pentru 24 de sărmani şi orfani hrăniţi şi educaţi pe cheltuiala lui. Şcoala lui Balş era pusă sub direcţia lui Haliciu, fost elev al Seminarului dela Socola. Tot atunci arhimandritul Veniamin Rosseti egumenul mânăstirii Doljeştii, înfiinţează o şcoală primară în zisa mânăstire, punând-o sub direcţia lui Ioan Costea, fost elev al şcoalei Vasiliene [70]. In 1841 logofătul Teodor Balş înfiinţează o şcoală pri-

[65] Iorga în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXIX, 1906, p. 195 (31).
[66] *Ibidem* 1840, p. 212, Comp. 1841, p. 103.
[67] *Ibidem*, 1840, p. 318.
[68] *Ibidem*, 1838, p. 102.
[69] *Ibidem*, 1839, p. 383.
[70] *Ibidem*, 1840, p. 13.

mară în Darabani „unde fiii sătenilor aveau a primi o învățătură potrivită cu starea lor" [71].

Tot în anul 1838 se face în Muntenia cel dintâiu pas spre înființarea unui învățământ oficial sătesc, Regulamentul organic prevedea numai atâta, ca țârcovnicii (paraclisierii), satelor, pentru leafa ce vor primi, să învețe și pe copiii sătenilor; dispoziții care punea numai o îngreuiare pe o clasă inferioară de dregători, fără a li se da nici un mijloc de a îndeplini atare îndatoriri; nici locul de școală, nici cărți, nici material didactic, pe lângă că nu posedau nici cunoștințele trebuitoare; putea fi privită chiar ca nescrisă acea posedare. De aceea nici nu vedem luându-se vre o măsură, nici de ocârmuirea provizorie rusească, nici bunăoară de Mihai Sturza, în întreaga lui domnie, de a se aplica această dispoziție a Regulamentului Organic și a se înființa învățământul sătesc. In Muntenia însă întâlnim o încercare de a se da naștere și unui atare așezământ, care deși nu au izbutit la început, totuși au lăsat urme care au adus o izbândă mai târziu.

Anume în 1838 ministrul din lăuntru al lui Alexandru Ghica, fratele său Mihalache Ghica, deșteaptă pe eforia școalelor ca să înființeze școalele sătești [72]. De pe atunci se primise principiul că școalele sătești să funcționeze numai iarna, rămânând ca vara copiii să se îndeletnicească cu ajutorarea părinților la munca câmpului. Pentru a se înjgheba însă aceste școli era de trebuință mai ales două elemente ce nu se puteau improviza, anume învățători și încăperi. Pentru a forma pe cei dintâi, se prevăzu de eforie măsura cea cu totul neîndestulătoare de a se aduna țârcovnicii de prin sate pe la școalele din capitalele județelor, spre a deprinde, în curs de două luni, învățăturile începătoare, care apoi să le predea la rândul lor copiilor din sate în timpul iernii. Țârcovnicii însă refuzau de a veni, neavând cu ce trăi în orașe în cursul celor două luni. Eforia cere atunci dela departamentul din lăuntru să se dee din cutia satului, cheltuiala mâncării pentru cele două luni. Cutia era însă adeseori secătuită de bani, din pricina deselor apeluri la mijloacele ei. Și apoi în două luni ce puteau învăța țârcovnicii dela niște profesori ce și ei erau cu totul slabi în știință, mai ales când era vorba de a se da învățătură sătenilor fără cărți și cu ajutorul unor tabele lancastriane aduse din Paris, a căror întrebuințare cerea experiență și cunoștinți? Tot așa de rău stăteau lucrurile și în ceeace privește încăperile. Eforia ordonase să se facă vr'o 2000 de

---

[71] *Ibidem*, 1841, p. 121.

[72] Adresa din 24 Ianuarie 1838 reproduse de V. A. Ureche, anexa 7 și 8 a studiului său *Școalele sătești din România, istoricul lor dela 1830—1867*, București, 1868 p. 48. Am urmat acest studiu în desvoltările din text. Școalele anterioare bunăoară din veacul al XVIII-le ce se întâlnesc în unele sate, V. A. Ureche, *Istoria Românilor* I, București, 1891, p. 258 erau școli de preoție.

locuri; dar nici nu dădea fondurile trebuitoare pentru zidirea lor, nici nu arăta măcar de unde să se iee; atâta se mărginise a ruga pe mânăstiri şi pe proprietari să ajute la zidirea localurilor de şcoale care erau să fie mai ales lor spre folos! Cu toate numeroasele ordine date, cu toată nesfârşitele corespondenţe urmate, şcoalele săteşti rămaseră tot o dorinţă neîmplinită. Rapoartele revizorului şcolar Vasile Jorj constată încă în 1840 că în întregul district al Ilfovului, lângă capitală, chiar sub ochii ocârmuirii, numai două şcoale se aflau într'o stare ceva mai bună în privirea localului; că în celelalte sate nu erau deloc case pentru şcoale; că se învăţa în tinda învăţătorului care deşi fără nici o competinţă, se prefăcea a ţine şcoala, spre a se folosi de cei doi lei de familie pe care sătenii erau îndatoriţi a-i plăti lui. Până în 1848 chestia şcoalelor săteşti nu urneşte din loc.

Dacă am atins acest punct, care au dat rezultate negative în silinţele spre propăşire, am făcut-o numai spre a arăta uriaşele greutăţi cu care avea de luptat generaţia acelui timp. Totul trebuia creat din nimic; orice element lipsia, şi totuş se încerca de toate: literatura fără limbă, teatru fără actori şi fără repertor, scoale fără profesori, fără local, fără cărţi şi material didactic, presă fără libertate de a scrie. O luptă uriaşă se încinsese de câteva individualităţi marcante pentru a împrăştia întunecimea în care zăcea naţia română. Isbânda a fost a lor pentru că aveau încredere, pentrucă ştiau că civilizaţia se naşte sub sforţările muncei şi că orice pas făcut în direcţia ei nu rămâne neroditor. Orice plăzmuire cât de mică a lor devenia sîmburile unui progres mai mare, asemenea bulgărului de zăpadă ce porneşte, o minge depe creştetul muntelui, şi ajunge în vale un potop răsturnător. Academia din Iaşi se îmbogăţeşte dela 1840 înainte cu alte cursuri noue. Se adaoge la inginerie o catedră de geometrie descriptivă cu care este însărcinat Alexandru Costinescu. Leon Filipescu, întorcându-se şi el din Viena în 1842, se crează pentru el un curs de agronomie. Ioan Ghica din Muntenia, învăţat la Paris, şi care venise în Iaşi când adusese scrisoarea boerilor munteni prin care propuneau domnitorului Moldovei coroana ambelor principate în 1841, rămâne aici, şi deschide în 1842 un curs de mineralogie şi geologie [73]. In 1843 se adaoge ca profesor de legi pe lângă Câmpeanu care înlocuise pe Flechtenmacher, retras în pensie, Neculai Docan, care preda în anul al III-lea dreptul roman şi acel civil. Tot în acel an Noemvrie în 24 Mihai Kogălniceanu deschide cursul său de istorie naţională la Academie, cel întâi curs deosebit ţinut în ţările române asupra materiei acesteia. Până atunci se propusese câte ceva din istoria ţărilor

[73] *Alb. rom.* 1842, p. 81 şi 321.

române numai printre evenimentele istoriei universale. Kogălniceanu care se îndeletnicise mult timp cu istoria poporului român, scriind istoria lui încă de pe când învăţa la Berlin, la vârsta de 17 ani[74], se înflăcărase pentru obiectul său mai mult de cum putea să o învoiască atmosfera ruso-aristrocratică a timpului. El spune în cuvântul său introductiv la cursul ce-l deschidea că: „inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul: dar domnilor, nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi sunt pentru mine mai mult de cât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cezar; aceştia sunt eroii lumei pe când cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia dela Răsboeni are mai mare interes decât lupta dela Termopile şi izbânzile dela Racova şi dela Călugăreni îmi par mai strălucite decât acele dela Maraton şi Salamina, pentru că sunt câştigate de către Români. Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice; Suceava şi Târgoviştea sunt pentru mine mai mult decât Sparta şi Atena. Baia un sat ca toate satele pentru străin, pentru Român are mai mult preţ decât Corintul, pentrucă în Baia, avanul rigă al Ungariei, Matei Corvin, viteazul vitejilor, craiul crailor cum îi zicea Sixt al IV-lea, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă şi uită drumul patriei noastre". Dacă însă în acest loc al cuvântărei sale, Mihai Kogălniceanu atingea numai coarda patriotică, aiurea el se alunecă pe tărâmul politic, amintind în cuvinte tot atât de adânc simţite chestia unităţii şi deci a unirei neamului românesc: „Eu privesc ca patrie a mea toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte şi ca istorie naţională istoria Moldovei întregi *înainte de sfâşierea ei*, a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania". Greu cuvânt rostise aice Kogălniceanu, şi numai focul tinereţii explică în gura lui astfel de îndrăzneală. „Inainte de sfâşierea ei?" Dar prin cine fusese sfâşiată Moldova? De Austriaci în 1775, cu consimţământul său cel puţin fără împotrivirea datorită de Ruşi şi de înşişi aceştia în 1812. Şi asemenea cuvinte se rosteau depe catedra unei şcoale publice, într'o ţară a cărui guvern nu putea să se mişte nici să răsufle decât cu învoirea Rusiei! Răpit însă de farmecul elocvenţei şi cu inima plină de adevărurile ce se revărsau fără voia din ea, Kogălniceanu nu se teme a lovi mai departe în însăşi constituirea societăţei ai căreia fii era chemat a lumină. El spune mai departe: „că o aristocraţie ignorantă, sprijinită de Poartă şi de cler, pe de o parte ţine în lanţuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar izvoarele avuţiei publice se întrebuinţează numai în folosul unor familii privilegiate". A-

[74] M. Kogalnitshan, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie,* Berlin, 1854.

ceastă critică justă lovea însă drept în faţă starea de lucruri existentă, şi un asemenea profesor devenia un pericol nespus pentru regimul timpului de atunci. De aceea şi guvernul îi mulţumi, în curând de osteneala ce vroia a-şi da [75].

Tot în acest an 1843, se mai deschide un alt curs, acel de economie politică ţinut tot de Ioan Ghica alăturea cu acel de ştinţe naturale şi pe care-l predă până în 1845 [76].

Până la 1843 se înmulţise şcoalele judeţene, mai înfiinţându-se una în Tecuci care număra în acest an 54 de elevi, în Botoşani cu 124 de copii. Se crează apoi şcoale primare de suburbii în Iaşi : la Târguşor, Tataraş, şi Păcurari, şi se înfiinţează două şcoli militare, una în Iaşi şi alta în Galaţi.

Invăţătura se lăţea şi se adância necontenit. Şcoalele primare, fiind tot mai împoporate, trimeteau tot mai mulţi elevi destoinici în Academia din Iaşi şi în colegiul din Bucureşti, care la rândul lor produceau, bărbaţi distinşi ce parte rămâneau în ţară, parte se duceau în Apus să caute încununarea învăţăturei lor. Această desvoltare a studiilor avuse însă un rezultat însemnat, anume restrângerea numărului privilegiaţilor dela funcţiile statului, şi înlocuirea lor, în contra chiar a dispoziţiilor Regulamentului, care le păstra asemenea îndeletniciri, tot mai mult cu oameni din treapta de jos a societăţii. In şcoalele din capitale erau primiţi însă după obiceiul rămas din epoca fanariotă nu numai fii de boeri, şi ci acei ai breslelor, precum mazilii, neguţitorii, preoţii. Prin intermediul acestor din urmă însă era deschisă cariera învăţăturei chiar şi ţărănimei, căci fiii de ţărani care învăţase în şcoalele săteşti de preoţie, ajungând în tagma preoţească, puteau să-şi vadă copii lor petrecând tot cursul învăţăturei, ba chiar să fie trimişi în străinătate de unde să revină cu o aureolă de învăţătură care să facă din ei minunea contimporanilor lor. Astfel fusese Teodor Stamati, Leon Filipescu şi Anastasie Fătu, toţi trei fii de preoţi şi deci din originea lor ţărani; de îndată de deveneau învăţaţi erau dăruiţi cu un cin de boerie. Aşa dobândise Vasile Popescu, Scriban, şi Ioan Ionescu fii de preoţi, rangul de pitari şi odată prima treaptă a boeriei urcată iar fi putut să suie mai sus, precum o făcuse Gheorghe Asaki, care şi el fiu de preot ajunge la sfârşit a avea rangul de Agă, adică a face parte din boerimea

[75] Vezi *Cuvântul introductiv la cursul de istoria Naţională* rostit în 24 Noemvrie 1843 în Academia mihaileană, tipărită în fruntea *Letopiseţilor ţărei Moldovei*, publicate pentru întâiaşi dată de M. Cogălniceanu, Iaşi 1852, p. XXIII, XXVIII, XXXIV şi XXXVII. Kogălniceanu spune în răspunsul său la cuvântarea comitetului şcolar la împărţirea premiilor în 1860, Mon. Of. al Moldovei No. 238; 29 Iulie 1860: „când eu câteva luni am putut fi profesor de Istoria Românească în Academia Mihăileană, nu era lucru uşor şi nepericulos a grăi adevărul"

[76] Vezi lecţia de deschidere a cursului din 23 Noemvrie 1843: Despre *Importanţa Economiei politice* în *Foaia ştiinţifică şi literară* din 1844, p. 57.

cea mare. Invăţătura deschidea deci cariera funcţiilor şi fiilor poporului. In 1835 Alexandru Ghica în Muntenia şi în 1842 Mihai Sturza în Moldova iau dispoziţii ca nimeni să nu mai poată intra în slujbele statului fără atestate de urmarea cursurilor învăţăturilor, şi anume pentru postul de scriitor se cerea atestatul săvârşirii cursului primar, pentru acel de şef de biurou, atestatul de gradul al II-lea, iar pentru postul de şef de secţie acel al gradului al III-lea [77]. Aceste dispoziţiuni, reînvierea unor vechi legiuiri [78], care totdeauna favorase pe ştiitorul de carte, trebuiau să jignească pe mare parte din boeri, anume pe acei ce se vedeau excluşi de către capacităţile poporilui de jos dela nişte îndeletniciri ce fusese în toate timpurile privilegiul lor exclusiv. Se forma deci în ţările române un partid protivnic întregei mişcări de regenerare şi mai ales şcoalelor, anume cursurilor mai înalte din colegiul Sfântului Sava şi din Academie ambele şcoale care dădeau propăşirei îmboldirea cea mai mare.

Această partidă se întâlnea în gândirile sale cu agenţii guvernului rusesc. Când Kisseleff dăduse un oarecare avânt şcoalelor naţionale în timpul ocârmuirei provizorie şi prevăzuse prin Regulamentul Organic mijloace mai însemnate pentru a lor întocmire, el era fără îndoială departe de a se gândi la efectul pe care deslănţuirea cugetărei poporului român trebuia să-l aibă asupra mersului trebilor.

El crezuse că învăţătura publică va ajunge numai a forma *obşteasca bună cugetare* întemeiată pe cel mai *sănătos moral* [79], şi nu se gânduse că acea bună cugetare şi acel sănătos moral trebuia să ţintească la răsturnarea unei stări de lucruri ce era bazat tocmai pe nedreptate şi deci pe nemoralitate.

Oamenii ce reprezentau adevăratul sistem rusesc, precum baronul de Ruckman şi nu idealişti în politică ca Kisseleff, înţeleseră în curând încotro tindeau silinţele uriaşe făcute de partida naţională, pentru a trezi în poporul român o viaţă conştiută de sine. De îndată ce guvernul rusesc văzu că desvoltarea poporului supus lor apuca pe nişte căi ce nu erau acele ale propriului lor stat, se hotărî să le pună capăt şi de atunci începu acea sistematică prigonire a tuturor plăzmuirilor partidei naţionale, până ce ajunse la sfârşit a pune cuţitul la os, distrugând învăţământul superior, făptuirea ei cea mai de seamă. Când vom cunoaşte desfăşurarea acestor lupte purtate în aparenţă contra domnilor din scaun, dar a căror mână era numai siluită de puterea proteguitoare, nu ne vom mai mira de

[77] Mai sus p. 133, nota 10 şi p. 185.
[78] Vol. X. p. 166 şi urm.
[79] Comp. Art. 364 al regulamentului Valahiei cu Art. 418 al celui moldovenesc.

pornirea unanimă a ţărei inteligente contra Ruşilor, care culmina în revoluţia din 1848. Toată viaţa poporului român, dela reîntemeierea domniilor naţionale, era bazată pe ideea culturei româneşti; oricine se atingea de ea lovea în cele mai scumpe visuri, şi trebuia să fie privit ca cel mai înverşunat duşman. Românii se apropiase de civilizaţia care cu lumina ei cea vie le luase deodată ochii. Deprinzându-se însă cu ea, ei vroiră să aprindă şi asupra ţărei lor acel soare strălucitor, şi a pune şi pe poporul lor în rândul oamenilor. După ce îi lăsase să guste din rodul cel oprit, acuma vroiau să-i înţărce! Aceasta era peste putinţă, fără sfărâmarea sau a corpului reînsufleţit, sau a celor ce vroiau să-i răpească din nou viaţa. Adevărul şi dreptatea triumfară de astă dată, şi ceeace secoli întregi de vitregi destinuri ne refuzase cu stăruinţă, puturăm îndeplini în decursul epocei ce ne desparte de acel timp de restrişte. Pentru a izbuti trebuia însă luptat cu hotărîre şi bărbăţie contra unei puteri ce era un colos, şi aici stă onoarea poporului român că el, mic şi slab, nu pregeta a încinge lupta cu un uriaş a cărui suflare era îndestulătoare pentru a-l zdrobi. El care mai înainte văzuse în Ruşi mântuitorii existenţei sale, poporul de aceeaşi religie cu el, pravoslavnicii drept credincioşi, acuma îndată ce ei vroiră să-i râpească înaltul bun al culturei naţionale, se întoarse în contra-le, dând pe faţă ţintele ascunse ale purtărei lor, şi arătându-i în ceeace erau în adevăr, puterea ce vroia să se substitue pe capul poporului român copleşirei turceşti, cu singura deosebire că pe când Turcii ne ruinau material, Ruşii vroiau să ne păstreze corpul pentru a se sluji de el, dar aveau o ţintă şi mai dăunătoare aceea de a ne răpi sufletul, şi aceasta când? tocmai în momentul când glasul redeşteptărei îl trezise din mormânt!

Ruşi crezuse că poţi lăsa ca un popor să se deştepte pe calea culturei minţei abstracte, fără ca acea cultură să reflecteze şi asupra formaţiilor concrete ale vieţei; că poţi să-i laşi să gândească fără a-i da voe să făptuiască. Ei crezuse, orbiţi prin despotismul lor, că poţi face şi cu gândirea ceeace lucrezi cu cu corpul. Nu ştiau că gândirea, odată deslănţuită, caută să prefacă lumea după dânsa şi nu se pleacă ea la formaţiile lumei; nu ştieau sau nu vroiau să ştie că desvoltarea naţională a Românilor nu se putea îndeplini fără libertate, şi că pentru a dobândi pe aceasta din urmă trebuia răsturnat sistemul Regulamentului, organul de dominare a Ruşilor în principate; că deci orice avânt al culturei naţionale, trebuia să conducă la opoziţie contra lor. Dacă însă ei crezuse aceasta la început sau dacă poate Kisseleff, ademenit prin vederile cele liberale, se entuziasmase mai mult de plăzmuirile sale decât le calculase rezultatul, Ruşii nu întârziară a se convinge de adevăr. Am văzut mai sus cum Ruckman ceruse îndepărtarea lui Vail-

lant din direcţia colegiului dela Sf. Sava [80], mulţi din membrii societăţei filarmonice făcând parte şi din adunare, era peste putinţă ca îmboldirea dată de ea curentului naţional, să nu pătrundă şi în reprezentarea politică a ţărei, ceeace se văzu bună oară în votul privitor la dicţionarul lui Vaillant. Ruckman învinui deci societatea către domn de conspiratoare şi ea începu a fi rău văzută de ocârmuire. Prin influenţa acesteia se introduc în societate mai mulţi membri îndoelnici, în privirea simţimintelor lor, care în loc de a conlucra la scopul comun, se apucă de scandaluri. Aşa unul din pretinşii societari se apucă de alcătuit o dramă, ce nu era decât o caricatură, şi pe care Aristia îşi permise a o critica. Autorul prefăcându-se a se simţi ofensat provocă pe Aristia la duel. „Membrii societăţei ştiind că guvernul de atunci căuta înadins pretexte pentru a acuza sociatatea, se siliră să împace lucrul. Am văzut apoi cum tot prin uneltirile ruseşti se întâmplă scandalul provocat de doctorul Tavernier care aduse desfiinţarea societăţei filarmonice [81].

Partida naţională lovită prin atare manopere, pe care le înţelegea ea de unde îşi trăgeau obârşia, îşi răsbună în contra Rusiei, prin crâncena opoziţie din cameră împotriva introducerei articolului adiţional [82]. Tot pe atunci Heliade scrie o lucrare intitulată : „Răpede aruncătura de ochiu asupra originei şi limbei Românilor”, în care el sprijinia origina lor latină. Ruşii se supărară atât de rău pe Heliade pentru rostirea unei atari păreri încât vroia să-l surgunească [83], lucru de care scapă numai prin intervenirea domnitorului, pe care l-am văzut cum şovăia în purtarea lui între partida naţională şi interesele ruseşti. Oare pentru ce se supărau Ruşii aşa de tare pentru o întrebare de simplă teorie? Lor nu le plăcea afirmarea din ce în ce mai rostită a poporului român, că face parte din familia latină şi *deci nu din acea slavă*, idee care putea înrădăcinându-se, să îndepărteze tot mai mult pe proteguiţi de proteguitori. Dacă ei la început, prin organul lui Kisseleff, îngăduise până la un punct o desvoltare naţională, o făcuse tocmai fiindcă pe atunci dincoace de Carpaţi, ideea originei romane fiind încă latentă, şi neapărând la lumină în toată puterea ei, Ruşii care poate cu bună credinţă credeau pe Români un grup de Slavi ceva deosebiţi de Ruşi, nu găseau de rău de a le învoi desvoltarea naţională. De îndată însă ce cunoscură în cotro se îndreaptă o asemenea desvoltare, anume către revendicarea unei origini, alta decât aceea ce, în neştiinţa lor de împrejurări, le plăcea

[80] Mai sus p. 139.
[81] Barbu Catargiu în o critică în *Gazeta teatrului naţional*, No. 12 Heliade, *Echilibrul între anteteze*, p. 62 Comp. mai sus p. 144.
[82] Mai sus, p. 98.
[83] Heliade, *Echilibrul între anteteze* p. 69.

a o crede poporului român, ei luară toate măsurile trebuitoare pentru a stavili o asemenea pornire, şi de aici se explică lupta de mai târziu, atât de înverşunată a Rusiei, contra desvoltărei culturale a Românilor, ea care la început părea că le deschidea calea înspre dânsa.

Odată însă cu lovitura adusă mişcărei din Muntenia, pentru înfiinţarea unei scene române, Ruşii trebuiau să înnăbuşe şi pe aceea ce după exemplul ei luase naştere în Moldova cu o izbândă cum am văzut tot atât de mare. Şi aici Rusia şi partida reacţionară din ţară se sluji de arma uneltirilor pentru a distruge în scurt timp clădirea ridicată cu atâta trudă. Prin diferite manopere şi intrigi începu a se însinua în spiritul părinţilor ce-şi aveau copii lor în conservator, că acei şcolari nu ar învăţa carte, şi aveau de gând să se facă actori, ceeace în timpurile acele era privit ca degrădător, simţind publicul pe atunci cea mai mare respingere pentru acei ce îmbrăţoşau cariera teatrală, ca fiind oameni fără căpătâi, şi dacă ei învoise intrarea copiilor în şcoală, o făcuse fără a-şi da seamă de rezultatul la care ea tindea. In urma acestora, elevii începură a se retrage; guvernul împins de consulul rusesc refuza a mai da subvenţia anuală de 200 de galbeni, şi direcţia conservatorului în asemene grele împrejurări, se văzu nevoită a suspenda cursurile şi reprezentaţiile. In zadar partida naţională căuta să împiedice ruina strădăniilor ei, arătând prin o cerere către direcţia conservatorului „cu câtă mâhnire se vedea obştia publică lipsită de o petrecere atât de plăcută care adusese şi câte-va alcătuiri în limba moldovenească ce cu vreme făgăduia o propăşitoare deplinire" [84]. Apoi tocmai ceeace îndemna pe partida naţională a cere urmare înainte a teatrului, putinţa propăşirei limbei româneşti, era pricina ascunsă a desfinţărei lui şi sprijinitorii ei apăsând asupra acestei împrejurări, întăreau încă gândirile protivnice.

Ruşii însă văzură în curând că nu era în destul a se lovi în teatru pentru a se stavili avântul naţional. Alt focar îl întreţinea într'un chip poate încă şi mai puternic, anume acel al şcoalelor. Aici însă ei se loviau de dispoziţiile cuprinse în însuşi Regulamentul lor, şi care prevedea înfinţarea de şcoale naţionale. De aceea şi stătură ei mai mult la gânduri până a-şi întinde mâna şi asupra lor. Ei care dăduse în mai multe rânduri exemplul violărei Regulamentului pe partea relaţiilor

[84] Burada, *Cercetările asupra conservatorului filarmonic dramatic de Iaşi* (1836—1838), Iaşi, 1888, p. 38—41 unde sunt reproduse subsemnăturile boierilor patrioţi care sprijinesc teatral. Cu toate aceste teatrul ruinat în Iaşi se redeschide în Botoşani unde un tânăr plin de talent dramatic Costachi Carageali, care ajutat cu 100 galbeni de Iordachi Harnav, începu aice un şir de reprezentaţii, între altele: Saul de Alfieri în traducerea lui Aristias. Vezi un articol de Iordachi Harnav publicat în *Foaia pentru minte* din 1839.

din afară, se temeau să adaogă şi un altul la violarea lui pe partea din lăuntru ceeace ar fi încurajat nerespectarea şi încălcarea de către însuşi poporul supus normelor lui. Când însă văzură efectele de tot primejdioase stăpânirei lor pe care şcoalele îl pregăteau, ei numai stătură la gânduri de a răsturna propria lor plăzmuire, mai ales când, precum vor vedea-o, interesul lor era atât de strâns unit cu acel al partidei reacţionare, periclitată şi ea prin adunarea tot crescătoare a luminilor în staturile poporului.

Cât câştigase noua generaţie din răspândirea învăţăturei chiar pentru înălţarea simiţimântului vredniciei, se poate vedea din următoarea împrejurare petrecută cu învăţăceii mai înaintaţi al clasului de filosofie al lui Murgu din şcoala Vasiliană.

La 1834 se luase dispoziţia ca examenul şi împărţirea premiilor la şcoala de fete din Iaşi, să se facă în localul dela Trei-Erarhi. In ziua serbărei copilele purtând câte o lentă în colorile naţionale, (pe atunci pentru Moldova roş şi albastru), se adunară în sala cea mare a şcoalei. Murgu însă duşmanul tuturor pompelor şi festivităţilor, nu lăsă pe elevii săi să meargă să privească serbarea, decât după ce îşi sfârşi lecţia. Când băieţii scăpară, ei alergară în sala cea mare, care find plină de lume trebuiră să se îndesască pentru a-şi face loc. Referendarul Asaki le spuse atunci să se retragă din sală, spre a nu stinghiri publicul. Elevii luară această îndepărtare a lor din sală, drept o insultă cumplită aduse şcolarilor celor mai înaintaţi ai clasului de filosofie. De îndată se sfătuiră cum să-şi răsbune şi redactară o tânguire către referendar, care se sfârşea prin cuvintele îndrăzneţe: „o asemene ruşine se spală cu sânge". Profesorul Necului Măcărescu dădu *jalba* referendarului, în momentul când eşia. Ea avu de efect că toţi subscriitorii ei fură daţi afară din şcoală, pentru vr'o două săptămâni.

Era greu ca în lecţiile profesorilor care propuneau diferitele materii, să nu se atingă uneori întrebări care loviau direct sau indirect în o stare de lucruri ce era atât de expusă la critici de tot felul. Am văzut mai sus efectul produs de cursul lui Kogălniceanu. Se petrecură şi în alte împrejurări scene nu prea plăcute pentru stăpânii zilei. Era obiceiul ca în afară de examenele parţiale ale fiecărui clas, în care se întrebau toţi elevii, să se dce la sfârşit şi unul general, la care luau parte numai elevii cei mai distinşi, cărora apoi li se împărţiau premii. Se rosteau adeseori, mai ales în clasul de retorică, poezii sau bucăţi de proză atingătoare până la un punt de starea de lucruri existente, care trezia critica în orice până năzuia sa se apropie de hârtie. Intr'un an Neculai Ionescu, (fost profesor la universitatea din Iaşi şi eminent orator în camera română în un îndelungat număr de ani), declamă cu mult foc o

poezie de Gh. Asaki, întitulată : *Pe țintirimul unui sat.* Ajuns la versurile :

Nobili plini de fantazie, mândri 'n titlul ruginit.
De ce 'n ură aveți săteanul? când ai frunței lui sudoare
Au născut mărirea voastră ș'avuțiilor odoare?
Cruță timpul vreodată dritul unui evghenist
Ori frumuseța, avuția nu trec ca al nopței vis?

Neculai Ionescu accentuând cu atâta căldură acest loc din poezie, încât principele Mihai Sturza care prezidà sărbarea îl opri de a merge mai departe.

Toate aceste și multe altele asupra cărora timpul au întins vălul uitărei, deșteptase în elementele conducătoare ideea „că prea ieu vînt mojicii".

Se hotări deci în curând în sânul elementelor stăpânitoare ale societăței românești, consulii rusești, partida retrogradă și domnul ce era prins în mrejele acestor două puteri, descăpățînarea învățământului românesc, prin suprimarea cursului său superior. In Moldova istoria acestei suprimări dela Academia Mihaileană înfățișază mai multe peripeții, din care se poate cu deosebire cunoaște lupta de interese care aduse ciuntirea învățământului românesc. De aceea vom expune toate acele înteresante amărunțimi.

Incă din 1839 după intrigile profesorului francez Maisonnabe care vroia să-și mărească ocupația și leafa, erau să se schimbe pe limba franceză cursurile de științi din Academia Mihaileană; dar protestările energice ale mitropolitului Veniamin împiedecaseră atunci știrbirea învățământului românesc [85].

In 1843 mai mulți boieri, întețiți de consulul rusesc, cerură dela Mihai Sturza, ca să desființeze cursul superior dela Academie. Domnul recomandă cererea boierilor către obșteasca adunare. Președintele acesteia, Alecu Ghica (tatul principelui Grigore Ghica domnul Moldovei 1849—1856), capul partidei progresiste care forma pe atunci încă majoritatea în adunare și era sprijinită în ascuns și de Mihai Sturza, ordonă să i se aducă înainte în camerile adunării chiar, pe trei din cei mai buni elevi, spre a se convinge prin el însuși despre imputarea aduse limbei românești. Se înfățișară elevii Teodor Codrescu, Emanoil Morțun și Emanoil Filipescu, care aveau toți trei câte o mică lucrare, doveditoare cum se poate reproduce în limba română orice știință și ideie. Președintele examinând acele scrieri dădu peste câteva cuvinte tehnice, asupra cărora le făcu întrebare, cum de le-au introdus în scrierilor lor, dacă nu cunosc derivările din limba elină? Elevii însă dovediră în chip satis-

[85] *Gazeta Transilvaniei* pe 1843, p. 202.

făcător nu numai că cunoşteau derivările şi posedau cunoştinţa limbei eline; dar că se putea reproduce pe deplin în româneşte cugetările ştiinţifice. Dând preşedintele peste cuvântul *afinitate*, boierii din opoziţie care se adunase din preună cu toată camera în jurul preşedintelui, se aninară de acest cuvânt, susţinând că elevii strică limba românească, neputând înţelege poporul un asemenea termin, pentru care ar fi trebuit pus cuvântul de *înrudire*. După o lungă discuţie, elevii ajunseră a dovedi că cuvântul afinitate trebuie se fie înţeles de popor, care cunoaşte cuvinte de *fin*, *fină*, din care el să derivă; că acest cuvânt este mai potrivit de cât acel de înrudire, pentru exprimarea noţiunei ştiinţifice, întru cât poate cuprinde în el şi legătura dintre animale şi plante, pe când terminul de înrudire s'ar referi mai răstrâns numai la legăturile de familie ale omului. Proba eşind în favoarea elevilor şi a învăţământului românesc, glasul opoziţiei amuţi şi partida progresistă putu scăpa în acel an şcoala românească de pericolul ce o ameninţa. Astfel mântuiră pentru moment acei trei destoinici elevi învăţământul naţional, eşind biruitori din o încercare pentru care mai mult le tremurase inima de cât la toate examenele prin care trecuse, Asaki ce urmărise cu o nespusă strângere de suflet toate peripeţiile acestei drame, răsuflă din adânc, când văzu îndepărtându-se vijelia ce ameninţase cu o moarte timpurie munca întregei sale vieţi.

Totuşi numai amânată, nu înlăturată fusese sugrumarea învăţământului naţional din Moldova. Opoziţia în contra lui creştea pe zi ce merge, desbinându-se tot mai mulţi din acei membrii ai partidei progresiste, care nu vroiau să se strice cu consulul rusesc. Insuşi Mihai Sturza frământat necontenit de partida reacţionară, şi temându-se poate de o mişcare în contra sa, în dosul căreia ştiea pe consulul rusesc, se pleacă şi el în partea acelor care doriau desfiinţarea învăţământului românesc. El uitase sub imperiul acestei temeri, scopul pentru care luptase o viaţă întreagă, şi se hotărî să pună „cuţitul la trunchiul unui arbore pe care el însuş îl cultivase şi crescuse cu atâta îngrijire. In opoziţia ce începu a se ivi contra lui Mihai Sturza către anul 1846, şi pe care domnul o ameninţa că va „simţi greutatea braţului stăpânirei", juca un mare rol şi plănuita descăpăţânare a învăţământului. Cuvintele rostite cu prilejul închiderei sesiunei din 1846, aveau de scop a dămoli pe cele câteva spirite îndărătnice, ce se opuneau la disfiinţarea învăţământului superior românesc, ce era să fie propusă în o sesiune extraordinară în cursul verei aceluiaş an.

Vestea despre măcelurile pe care ţăranii revoltaţi din Galiţia le comiteau asupra nobililor, atrase cu deosebire luarea aminte a boierilor. Incepuse ca o adiere a revoluţiei din 1848. Ea era presimţită de toţi; neliniştea era în spirite, furtuna se

apropia. Ca prin instinct ridicară privilegiații mâna spre apărare. Cea întâi grijă a lor fu de a tăia izvorul, unde se adăpau mințele claselor de jos, și care le înălța adese ori peste nivelul atins de acele ale claselor superioare. Aristocrația inteligenței, singură îndreptățită a domni chiar de natură, se rescula în protiva pozițiilor uzurpate. Trebuia secată fântâna de unde se hrănea această inteligență ; trebuia lovit învățământul ei.

In sfârșit se mai adăoga la toate acestea și următoarea împrejurare. Când se înființase cele două clase de interni, așa numiții alumni și stipendiști în gimnaziul Vasilian, ele primise o tratare cu totul deosebită : alumnii, fii de boieri, locuiau în catul de sus al școalei, stipendiștii în acel de jos ; ei mâncau la două mese deosebite, alumnii în tacâmuri aduse de pe acasă, în blide de faianță sau de cositor, cu față de masă așternută înaintea lor, cu șervete, gărăfi cu apă și pahare de băut ; stipendiștii pe lemnul gol, în străchini de lut și cu linguri de lemn, iar apa lor sta în o putină din care își luau cu o ulcică. Asaki își dădu toate silințele pentru a șterge această deosebire defăimătoare, și izbuti până la un punct a o înlătura. In clasă apoi alumnii ocupau băncile dintâi iar știpendiști erau relegați în cele dela fund. Cu timpul însă fiindcă fii oamenilor sărmani, care simțiau că viitorul lor atârna dela silința ce o vor pune la învățătură, dobândeau note mult mai bune decât acei ai bogătașilor nobili, apoi cu încetul se întoarse așăzarea elevilor în bănci, și cei din urmă ajunseră la rândurile dintâi, iar cei ce fusese în frunte merseră de împodobiră coada. Când se deschise Academia Mihaileană, și se înființa institutul cel nobil prevăzut de Regulament, stipendiștii rămaseră deocamdată tot în școala Vasiliană ca interni, suindu-se însă în catul de sus, părăsit de alumnii ce trecuse la Academie, și veniau la clas aici sub privigherea pedagogilor. Cu încetul însă fiii nobililor începură a părăsi Academia, văzându-se întrecuți și dați rămași de copiii poporului de jos. Internatul nobililor deșărtându-se mereu, locurile erau umplute de stipendiști, și intrarea acestora în cetatea nobililor împingea și mai mult pe aceștia la retragere. Pe la 1846 școala ajunsese aproape în totalitatea ei un așăzământ de folos numai pentru poporul de rând, și atunci nobilii care își pusese copiii lor iar în pensionatele private, de unde îi scosese la deschiderea internatului, sau îi trimisese în țări străine, găsiră că școala românească era de prisos, întrucât le crea numai cât o concurență periculoasă, și era un izvor de idei răsturnătoare a fericitei stări în care se aflau [86].

---

86 Și despre școala din Sf. Sava observă un corespondent al gazetei Transilvaniei din 1843, p. 238, „că ar fi ceva singular că între școlarii din Sf. Sava nu prea se văd nume de ale boierilor celor mai de frunte".

De aceia şi cea d'întâi lovitură dată şcoalelor fu desfiinţarea internatului, atât acel al stipendiştilor cât şi acel al fiilor de boieri. Pretextul unei asemene măsuri fu că s'ar afla mult mai folositor, ca „sumele ce se cheltuiau cu ţinerea unui număr mărginit de tineri, să se întrebuinţeze întru informarea şcoalelor reale". O dovadă inviderată că şi Rusia a trebuit să fie amestecată, în această desfiinţare a învăţământului, se vede din aceia că ea învoieşte călcarea făţişă a unei dispoziţii a regulamentului, art. 421, care prevedea internatul [87], apoi din faptul că această ciuntire se face în ambele ţări de odată.

Gheorghe Asaki care fără îndoială a trebuit să sufere cel mai mult, văzându-şi astfel ruinată munca vieţei sale, arată în chipul următor pricinile ce au adus această schimbare: „Câteva persoane inriuritoare prin a lor poziţie, care deprinse a considera dregătoriile aducătoare de câştig ca o clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe a încuviinţa un sistem de învăţătură publică, care îndănuia fără deosebire cu toate acele cunoştinţi pre cei avuţi, ca şi pre cei săraci, şi de care işti din urmă dese ori se folosiau mai mult. De aceia s'au şi insuflat neîncrederea în ţintirea acestui sistem, şi se aflau oameni care întrebau oarece va face numeroasa ceată de filosofi, într'o ţară atât de mărginită? [88].

Desfiinţarea internatului era însă numai înnainte mergătoarea loviturei desăvârşite, pe care învăţământul naţional trebuia să-l primiască, prin acea dată cursului său superior, ceeace face în 1847, înlocuinduse cu materii care trebuiau să fie predate în limbi străine, franceză, germană sau rusească, după „înlesnirea ce se va înfăţişă în aflarea de potriviţi profesori". Nu numai limba română fusese înlocuită în propunerea obiectelor, ci chiar clasele fusese reduse dela 7 la 4, îngrămădindu-se materiile care formau obiectul cursului superior, toate în acei patru ani, şi aceste materii trebuiau să fie predate în limbi străine; cu alte cuvinte se desfinţase cursul superior al învăţământului naţional, ce fusese întemeiat cu 12 ani mai înainte, dându-se o fatală lovire în desvoltarea şi propăşirea învăţătu-

---

[87] In Bucureşti se sporeşte în 1846 plata pentru internii solvenţi dela 40 la 60 de galbeni pe an, şi pentru externi se introduse o plată de 3 galbeni. *Buletin gazetă oficială a Munteniei* pe 1846, No. 17, p. 67. O înştiinţare oficială publicată în *Curierul român* din 1847, p. 69, spunea: „Pensionatul din Sf. Sava, astăzi se regulează pe un picior cu totul mai înaintat şi *părinţii cu mijloace de a putea plati preţul hotărât* vor avea a se ferici de nouele întocmiri. Guverul însă a prevăzut şi pentru cei cu mai puţine mijloace, şi totdeauna onorabila Eforie a dat voie la barbaţi ce s'au arătat cu cereri a deschide pensionate cu preţuri mai scăzute".

[88] *Cvestia învăţăturei publice*, p. 21. Intr'un articol din *Foaia pentru minte inimă şi literatură* din 1847, p. 30, se spune că „după ce un tânăr se făcea dobă de carte, ocârmuirea se vedea nevoită a-i da chivernisală în slujbele statului". Şcoalele slujiau anume pentru pregătirea funcţionarilor.

rei naţionale [89]. Reducerea claselor atrase după sine pe acea a profesorilor, şi epitropia şcoalelor „mulţămeşte în 1848 mai multor profesori ai claselor închise pentru slujbele aduse, păstrându-le dreptatea de a fi protimisiţi la loc de vacanţie" [90].

Clasele Academiei astfel reduse se compuneau din colegiul în I şi II, unde se învăţau în româneşte o parte din materiile ce se predau mai înainte în cele 4 clase ale gimnaziului şi din claselele extraordinare, în limbi străine, a căror curs era iarăşi de doi ani : clasul I şi al II-lea de franceză, în care se învăţau şi limbile germană şi rusească [91]. In acest curs ar trebui să se predee în limba franceză, următoarele obiecte : limba latină şi elină retorica, istoria universală, logica şi morala, istoria naturală, fizica şi chimia, legile patriei cu vasilicalele, stilul diplomatic, economia politică şi matematica aplicată la arta militară [92]. Aceasta era însă numai pulberă aruncată în ochi, pentru a orbi publicul asupra întinderei dărâmărei pricinuite. Intr'adevăr toate aceste materii erau să fie predate de un *singur profesor*, Etienne Malgouverné, special numai în limba şi literatura franceză, încât şi cursul întreg se mărginea numai la studiul acestor materii. Cursul superior al învăţăturilor Academiei fusese schimbat într'un pensionat francez.

Fără îndoială că o atare ştirbire adusă unui ram de cultutură naţională, care se bucura de simpatiile tuturor celor cu judecata neîntunecată de interese individuale, trebuia îndreptăţită. Domnul nu lipseşte de a da această satisfacere opiniei publice, punând să se editeze o broşură care conţinea toate actele privitoare la această întrebare. In adresa domnului către obşteasca adunare din 5 Fevruarie 1847, găsim ca motiv al măsurei luate : „că limba română n'ar fi înzestrată cu trebuincioasele cărţi pentru învăţăturile mai înalte; că dregătoriile publice, n'ar putea fi încredinţate de cât la oameni cu oarecare stare, pe când cealaltă parte a cetăţenilor se dădea la îndeletnicirile negoţului, a meşteşugurilor şi a lucrărei pământului, de unde ar urma ca dacă am da tot acea învăţătură treptelor societăţei care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot aşa precum de a supune la una şi aceeaş hrană deosebite soiuri de vietăţi". Din aceste două motive invocate de domn, acel dintâi, lipsa cărţilor era numai pretextul, iar cel al doilea era cel adevărat, căci chiar dacă ar fi existat cărţile, nu rămânea mai pu-

[89] *Chestia învăţăturei publice.*

[90] *Condica rapoartelor date departamentului bisericesc* pe 1850, No. 35. Raport din 22 Oct. 1849. In *Arhiva universităţei din Iaşi.*

[91] Programul examenelor din Fevruarie şi Iulie 1850 în *Buletinul oficial* pe acel an p. 65 şi 193.

[92] *Proiect de reorganizarea învăţăturilor publice în principatul Moldovei,* Iaşi, 1847, p. 33.

ţin în picioare temeiul că nu se puteau hrăni cu acelaş nutreţ vietăţi de fire deosebită ! [93].

Acelaşi mod de argumentare este întrebuinţat de Malgouverné, directorul colegiului francez înfiinţat pe ruinele Academiei. „Starea socială a ţărei, spune el, făcând din posturile politice şi administrative unul din privilegiile aristocraţiei, cunoştinţele speciale ce se cer dela funcţionarii cei mulţi formează un privilegiu în faptă, pe care guvernul trebuie să-l mulţumească, pentru a sprijini dreptul şi predomnirea capacităţei. In adevăr el se sili să facă o încercare şi negreşit că întreprinderea ar fi fost coronată de succes, dacă din început puitorii în lucrare a unei voinţi aşa de lămurit manifestate nu s'ar fi abătut din cale, proiectând o amestecare prea grabnică şi prea omogenă a două clase de oameni, din care una se simţia puţin predispusă a se înfrăţi cu cealaltă" [94]. Acest motiv, singurul care au determinat lovitura dată Academiei în 1847, de şi mărturisit cu o naivitate ce-şi găseste explicarea numai cât în predomnirea pe atunci a tot puternică a spiritului de castă, este totuşi considerat de Malgouverné ca neîndestulător, pentru a îndreptăţi înlăturarea limbei naţionale, din şcoala cea mai înaltă a ţărei. El îi mai caută câteva poprele şi le găseşte, în gustul familiilor pentru limbile străine; în puţina valoare ce o învăţătură dată în limba română ar avea pentru multe persoane; în împrejurarea că Moldova ar trebui să se civilizeze prin limba franceză, precum se civilizase Franţa prin limbile clasice; în sfârşit în cunoscuta imputare aduse limbei româneşti că ea fiind încă nedesvoltată, nu ar putea sluji de organ gândirilor stinţifice. Malgouverné găseşte „adevărata deslegare a problemului învăţăturei publice în unirea aristocraţiei talentului din copilul poporului, cu aristocraţia titularnică a copilului de boier" [95]. Cum era însă aristocraţia talentului să iasă la lumină, dacă i se închidea calea manifestărilor sale, aceasta uită să ne o spună „sfărmătura aruncată în depărtare din vulcanica erupţie a revoluţiunei franceze", cum numeşte Malgouverné pe profesorii francezi, care pe la începutul veacului se adăpostise în Moldova, ca dascăli, pe la casele boiereşti. Un partizan al reformei învăţământului, lucru curios după cât se vede un student din Paris, care rămăsese tot în ideile ruginite ale clasei privilegiate apăra în chipul următor plănuita decapitare a Academiei [96]. „Să nu se spună că se înmormântează egalitatea, întrucât egalitatea nu există nici în natură, nici în societate, căci nici înţălegerea, nici munca

---

[93] *Proiect de reorganizarea învăţăturilor publice în principatul Moldovei* Iaşi, 1847.

[94] *Collèges ou évolution de l'instruction publique en Moldavie* in *L'Enseignement*, revista didactică francezo-română din 1849, p. 15.

[95] *Clôture des cours aux derniers examens collegiaux*, *ibidem* p. 9.

[96] *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, 1847, p. 57 şi 242.

nu este deopotrivă la toate; prin urmare cine este mai ager şi cine munceşte mai mult adună mai mult, decât acel mai mărginit şi mai slab; aşa dar în societate trebuie să fie bogaţi şi săraci, şi învăţătura unuia trebuie să fie deosebită de aceluialalt; unul are trebuinţă de chiverniseli, altul nu. Săracul are gratis învăţătura profesională; bogatul are gratis învăţătura literară", în alte cuvinte tot teoria oficială a deosebirei hrănei după vietăţi.

Se vede din aceste temeiuri aduse de sprijinitorii reformei învăţământului, ţinta pe care o urmăreau cu realizarea ei. Era de a împiedica pe poporul de jos a se mai urca pe treptele superioare ale societăţei, şi mai ales la îmbrăcarea către funcţiuni. Ei trebuia să rămână vecinici smeriţi pe lângă îndeletnicirile lor, iar tagma priveligiaţilor să nu fie expusă concurenţei talentului pe care văzuse că nu o putea susţinea.

Dacă însă asemene păreri din partea celor cu idei înapoiate nu pot să ne pună în mirare, cu atât mai mult trebuie să ne lovească împrejurarea că între susţinătorii reformei întâlnim şi bărbaţi ca Costache Negruzi unul din stâlpii mişcărei de regenerare. El ţine o cuvântare în adunarea obştească a Moldovei, în ziua de 18 Fevrurie 1847, în care spunea că „oamenii, care îşi află interesul în starea şcoalelor cum erau până acuma, au început a răspândi vorba că şcoalele se desfiinţează, că limba patriei se izgoneşte, că scopul este de a înnăbuşi învăţătura şi stinge luminarea duhului; vorbe deşerte scornite de interesul particular. S'a desfiinţat ţinerea elevilor în şcoală, pentrucă nu s'a găsit alt mijloc ca să se stârpească demoralizaţia ce se încuibase în ele; şi dacă s'a propus ca facultăţile să se înveţe în limbi străine, este ca în limba românească acum deodată în asemenea ştiinţi nu se vor preda, pentrucă lipsesc cu totul cărţile, dacă nu cumva şi profesorii" [97]. Şi cine spunea acestea? Unul din cei mai desăvârşiţi meşteri în mânuirea limbei române. De aceiaşi părere era şi logofotul Conachi cu toate că era un om cult şi chiar erudit. Intrebat de mitropolitul Veniamin ce ar cugeta despre sporirea învăţăturilor în Moldova, Conachi îi răspunde prin o scrisoare din 13 Ianuarie 1837, că „se cuvine a îmbrăţoşa alte limbi prin şcoli pentru învăţătura ştiinţelor, pentru că a noastră moldovenească, lipsind autorii şi înscrisurile lor, lipsesc mijloacele păşirei înainte". Acesta era însă numai pretextul ce acoperea fundul gândirei rostit tot de el în următoarele rânduri: „adevăratul început de civilizaţie ar fi a învăţa pe norod

---

[97] *România literară*, 1855, p. 213 şi 216. De aceea nu prea înţălegem de unde a eşit scrisoarea dată de Em. Conachi Vogoride ca a logofătului Conachi bunul său. (Ediţia a II-a a poeziilor lui, Iaşi, 1888, p. 327, în care ar spune că: „Aşa dar închei că ştiinţele trebuie să se înveţe în limba moldovenească". Şi Al. Papadopol Calimah susţine părerea greşită că Conachi ar fi preţuit limba română ca organ al cugetării ştiinţifice. *Conv. Literare*, XIX, 1885, p. 926.

catihisul, cum trebuie să lucreze pământul, să grijească vietăţile şi cum să se ajute în sine şi gospodăria sa cu casnice lecuiri şi oblojele, iar starea cea deasupra norodului care la noi se zice boierească, pe lângă de aceste să înveţe cum trebuie să judece şi să cârmuiască pe norod, care învăţături se încheie în acele ale credinţei, etichiei, matematicei, doftoriei şi administraţiei" [98]. Tot pe atunci însă Ioan Ghica susţinea drepturile talentului ori în ce straturi sociale el ar răsări, combătând atare tendinţi ucigătoare de orice progres.

Astfel desfiinţase Sturza însăş acele aşezăminte, la a căror înfiinţare luase o parte atât de activă : dăduse cu piciorul în rodul muncei căreia se devotase cu atâta căldură încă dela 1814, de când intrase ca membru în epitropia şcoalelor, şi la care lucrase fără încetare în curs de treizeci şi trei de ani. El care altădată rostise convingerea că „paradosirea învăţăturilor în limba naţională ar fi cea mai potrivită cu trebuinţele acestei ţări", acuma se lepăda de dânsa, şi nu doară fiind-că încercarea i-ar fi dovedit răutatea sistemului aplicat până atunci. N'avea decât să-şi arunce ochii în juru-i, şi ar fi rămas uimit de nemăsurata propăşire îndeplinită în curgere de mai puţini de 20 de ani ; înmulţirea centrelor de lumină, cu profesori formaţi în şcoala din Iaşi, predarea cursurilor celor mai grele în limba naţională, desvoltarea şi împodobirea limbei româneşti, toate aceste pasuri însămnate pe calea culturei, domnul cu o stersătură de condeiu le arunca iarăşi în umbra din care eşise. Nici nu ne putem gândi că Mihai Sturza, boierul învăţat şi preţuitor al învăţăturei, care considera ca titlul său cel mai de mândrie reînvierea învăţământului naţional, să-l fi distrus aşa din bun placul lui. Nu rămâne nici o îndoială că a trebuit să fie silit, şi siluirea nu-i putea veni decât dintr'o singură parte, din acea a Rusiei. O adeverire a părerei că Mihai Sturza în contra voinţei sale retezase coroana învăţământului românesc, se vede din încercarea lui, făcută cu un an mai târziu, de a reîntroduce gramatica limbei române, chiar în cursul superior francez al Academiei, pe motivul că „mulţi elevi ce au urmat pe la pensionate private, sunt lipsiţi de cunoştinţele gramaticei şi stilului românesc, neapărate tinerilor." Părerea că Rusia îl împinsese atât pe el cât şi Bibescu la descăpăţinarea învăţământului, se întăreşte încă şi mai mult, când băgăm de seamă că desfiinţarea învăţământului superior se îndeplineşte de odată în ambele ţări române, dovadă că o singură mână tăia însă în acelaş timp trunchiul său în amândouă. Nu e vorbă, Bibescu, pare a fi lucrat din convingere la atare distrugere, ademenit prin ghibacele uneltiri ale consulului rusesc. El îşi făcea un titlu de laudă din aşa numita reformă a învăţământului, care ar fi avut de scop

[98] Reprodusă cuvântarea lui Negruzzi în *Gazeta Transilvaniei*, 1847 p. 98.

de a reţinea în ţară o sumă de fii de boieri ce mergeau să-şi culeagă ştiinţa în ţările străine, deslipindu-se de familie şi de ţara lor şi îndepărtându-se şi cu inima de ele. El scrisese unui profesor dela colegiul Louis le Grand din Paris, rugându-l a-i ajuta la înfiinţarea liceului francez, ce era să se întocmească în Bucureşti [99]. Este învederat că buna credinţă a domnului Munteniei a fost surprinsă de Ruşi. Caracterul cel entusiast, aprins şi doritor de îmbunătăţire a lui Bibescu a putut fi uşor ademenit a vedea, în crearea unui bun colegiu francez, un mijloc de a împiedeca emigrarea copiilor către ţările străine. Că acest motiv însă îşi avea rădăcini numai în mintea domnului, şi că altele fusese acele ce adusese desfiinţarea învăţământului superior românesc, ne o dovedeşte fără nici o umbră de îndoială, împrejurarea că el este luat odată cu măsurile lui Mihai Sturza din Moldova, şi pe care le-am văzut cu deamăruntul din ce îmboldiri erau motivate [100].

Dacă însă Rusia sprijinită de partida reacţionară, izbuti a nimici începuturile de cultură, ce erau mai mult sau mai puţin în legătură cu Statul, asupra direcţiei căruia ea avea o înrâurire atât de covârşitoare, ea nu putu să ţină în frâul cuvenit altă manifestare culturală, care mai ales adânci în Români conştiinţa de sine, şi hrăni tot mai mult în inima lor năzuinţa după o viaţă proprie, liberă şi vrednică de om. Aceasta fu mişcarea literară care luă dela 1838 încoace, un avânt din ce în ce mai puternic, şi la a cărei expunere ne trage rândul.

3. MIŞCAREA LITERARĂ DELA 1822 — 1848

Ideea originei romane. — Am studiat aiurea mersul activităţei literare a poporului român în decursul veacului al XVIII-lea, şi am constatat atunci două împrejurări însemnate din această parte a vieţei sale: întâi faptul că avântul dat de marii scriitori ai veacului al XVII-lea, şi de reîntroducerea limbei române în biserică nu se stinsese în decursul stăpânirei elementului grecesc; al doilea că din împrejurări particulare Românilor de peste munţi se desvoltă în acelaş răstimp la ei o puternică mişcare literară, tocmai pe tărâmul acela acăruia cultivare era mai de

---

[99] Scrisoarea din 14 Maiu 1847 în *Quelque mots sur la Valachie* p. 95. Comp. Cuvântare de deschiderea adunărei din 1848, *ibidem*, p. 88. O corespondenţă din Bucureşti, 2 Ianuarie 1848, publicată de *Organul Luminărei* al lui Cipariu, Blaş, 1848, No. LVII, p. 318, spune că are să se înfinţeze aici o Academie, à la française'', şi că s'ar aştepta profesorii parizieni, dar se crede că până la primăvară nu vor veni''.

[100] Tot la îmboldire rusască trebuie atribuită revenirea colegiului Sf. Sava din 1846, la ortografia cirilică, după ce adoptase acea a literelor latine. *Gazeta Transilvaniei*, 1846, p. 346.

lipsă poporului român, pe acel naţional. Ea reînviese şi reîntărise încă prin cercetări mai întinse şi mai adâncite ideea fundamentală a regenerărei poporului român, acea a originei sale din Romani, idee pusă pentru întâia oară în curs mai cu deosebire de scriitorii moldoveni ai veacului al XVII-lea, cu vlăstarele ei dătătoare de viaţă: îmboldirea spre cultură, pentru a se înălţa iarăşi acolo de unde se coborâse, stăruinţa Românilor neîntreruptă pe pământul Daciei şi unitatea neamului românesc. Aceste idei care îşi aveau rădăcina în realitatea lucrurilor şi erau oglinda adevărului, de îndată ce pătrunseseră în conştiinţa poporului român, nu mai putură fi înnăbuşite şi-i slujiră de pârghie deschisă pentru a-şi lumina mintea şi a se civiliza, de far conducător în cotro să-şi strămute mersul. Când limba română deveni organul firesc de rostire al gândirilor, aceste idei fură cele dintâi ce pătrunseseră prin ea. Când în Ardeal o atingere mai de aproape cu cultura apuseană împinse mintea Românilor, spre dobândirea de lumini, cele dintâiu ce se aprinseră în ea fură tot acele idei mântuitoare. De aceea şi de colo înainte cu cât se înplânta mai adânc cultura apuseană în sufletul naţiei române, cu atât se întăriau mai mult aceste idei. Născute întâi pe tărâmul istoric, în ambele rânduri când ele apărură, se întind şi cuprind tot orizontul intelectual, împingându-l a le da fiinţă în toate formele sale de manifestare, în lirică pe cât şi în satiră, în epopee cât şi în novelă, în limbă cât şi în gramatică, şi chiar toate celălalte străduiri spre cultură şi însuşirea ideilor civilizate are în ultima analiză de ţintă tot întărirea naţionalităţei şi desvoltarea limbei ca organul ei cel mai de seamă. Ceeace predomneşte în întreaga cultură a poporului român este nota patriotică, şi era firesc lucru ca desvoltarea lui să apuce pe această cale, întrucât el trebuia înainte de toate să-şi afirme existenţa, tăgăduită ca o fire a parte de duşmanii ce-l înconjura; iar afirmarea existenţei nu se putea face fără o răsfrângere vecinică asupra ei a tuturor manifestărilor culturale.

Mişcarea literară a poporului român, zămislitoarea ideilor naţionale s'a clătinat în mai multe rânduri ca o cumpănă mare atârnată peste piscurile Carpaţilor, plecându-se mai tare când într'o parte când în alta. Aşa, cu înflorirea minţei româneşti în veacul al XVII-lea, cu deosebire la scriitorii Moldoveni.

Tot aşa către începutul veacului al XIX-lea, când în Moldova şi Muntenia gândirea românească se zbătea în cătuşele grecismului, cu însemnata înflorire literară ce izbucni în Transilvania. După întemeierea ei, ridicătorul culturei româneşti iarăşi se pleacă către câmpia mai liberă a regiunilor române.

Anume încheierea Sfintei Alianţe şi sistemul absolutistic îngrozitor ce fu urmarea neapărată a unui astfel de act, înnăbuşi pretutindene în Apusul Europei străbaterea gândirei, şi cu atât

mai mult trebuia să fie împiedicată odrăslirea ei între Românii Ardealului. Episcopii lor, atât cel unit cât şi cel neunit, erau constituiţi răspunzători pentru liniştea poporului supus la a lor oblăduire, şi anume cu nimic mai puţin decât cu capetele lor. Cum ar fi îndrăznit ei să dea avânt spiritului, avânt care cerea neapărat libertatea manifestărei sale? ,,Chiar în Blaj unde oamenii se mai puteau provoca la drepturi câştigate, şi mai dispuneau de unele fonduri, se încuibă dela 1815 înainte o stagnaţiune spăimântătoare care ţinu peste 15 ani. Cenzura cărţilor ajunsese a fi strictă până la ridicul, fiindu-le frică până şi de cărţile rituale, şi pretinzând ca şi ele să fie cenzurate. Cărţi şcolare precum gramatica latino-română a lui Gheorghe Şincai, nu se mai puteau retipări. A se mai trimite tineri în afară la vre-o universitate nu se mai putea, decât numai la Viena, şi aci însă numai la patru ani câte doi. Guvernatorul Banfi aflând că la Blaş ar fi peste 200 de scolari la învăţătură, se sparie şi întreabă pe episcop ce are să facă cu atâţia indivizi ţinuţi prin şcoli, care pot deveni periculoşi pentru ţară? O asprime cumplită controla programele; studiului istoriilor universale, şi al ştiinţelor naturale era înlăturat din Blaş"[101]. Dacă mai adăogăm către aceastea şi bătrâneţele cele adânci al episcopului Ioan Bob, care moare în 1830 în vârstă de 91 de ani şi nu era de loc dispus a susţinea lupta cu ocârmuirea, atunci vom înţelege starea pe loc a minţei româneşti din Transilvania în răstimpul dela 1821—1837, de altfel nu prea explicabilă după înflorirea cea atât de puternică ce o presedase numai decât.

Numai pe tărâmul didactic se mai menţinea un slab fir din activitatea literară naţională ce apusese, publicându-se dela 1812—1837 mai multe abecedare, gramatici şi dicţionare[102]. Dacă se iveşte unde şi unde câte o manifestare literară de altă natură, şi anume pe tărâmul naţional, ea se arată pe calea privată, în epistole scrise de unii învăţaţi transilvăneni către colegi din ţările române. Aşa bunăoară scrisoarea doctorului în drept Vasile Pop, cel adus de mitropolitul Veniamin în Iaşi ca director la seminarul Socola, către traducătorul psaltirii în versuri, poetul moldovan Ioan Pralea, în care învăţatul transilvănean caută să dovedească neapărată nevoie a studiului limbe latine, şi în care între altele se fericeşte că ,,din îndurarea providenţei au dobândit ambele principate domni din sânul său,

[101] Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, I, p. 557.

[102] Dintre ele enumerăm: *Gramatica macedonă-română* de Boiadji 1813, *Ortografia* de Diaconovici Loga 1818, *Bocoavna de normă cu slove româneşti şi latine* de Moisi Fulea 1830, *Gramatica română* de Diaconovici Loga 1822, *Dicţionarul românesc-latinesc şi nemţesc* de Ioan Bob 1823, *Dicţionarul românesc-latinesc-unguresc şi nemţesc* din Buda 1825 *Gramatica daco-română* de Ioan Alexi 1826. Vezi Bariţiu. *Părţi alese*, I, p. 608.

dela care multe pot aştepta muzele[103]. De asemenea preotul Moise Soranul Novacul scrie între anii 1825—1830 un „răspuns îndreptat contra profesorului ungur Andrasi, carele depunându-şi tot simţul de iubire şi de adevăr, zise public în şcoala din Alba Iulia că Românii s'ar trage cu viţa din tâlharii trimişi de prin temniţele Romei". Răspunsul rămâne însă netipărit[104]. Numai în glasul mai alegoric şi ascuns al poeziei se putură întrupa unele cugetări ce aveau raport cu poporul către care se îndreptau. Astfel Vasile Aron, mort în 1822, scrie mai multe poeme: *Piram şi Tisbe, Narcis şi Echo*, a căror subiecte erau împrumutate din metamorfozele lui Ovid, însă prelucrate în chip poporan, şi *Leonat şi Dorofata*, o poemă cu caracter moral; iar Ioan Barac tipăreşte în 1831 vestita poemă *Arghir şi Elena* o alegorie sub care se ascunde cucerirea Daciei de Traian o prelucrare artistico-poetică a unui basm românesc[105]. Toate aceste avură o mare înrâurire asupra poporului, întru cât aceste alcătuiri, concepute cu totul conform geniului său, erau cetite cu mare râvnă.

Dacă însă curentul naţional nu se putea manifesta în Ardeal la lumina zilei, el se menţinea în afund în toată puterea lui, hrănit de marele plăzmuiri ale apostolilor românismului şi urmând în tăcere spornicei lor îmboldiri. Că el era numai comprimat şi nu înăbuşit, se vede depe cumplita lui izbucnire în revoluţia din 1848.

Dacă însă Românii Ardealului nu puteau aduce în desbateri publice chestiea naţionalităţei lor, ei erau primiţi înainte a-şi îmbogăţi mintea în şcoalele Ardealului, catolice sau unite, unde ei adunau, pe lângă studiile obligatoare de teologie, şi acele cunoştinţi din care se adăpase şi marii lor învăţători. Astfel ţara de peste munţi ajunse a deveni pentru întregul neam românesc, chiar în timpul de asuprire a manifestărilor literare de acolo, o răsadniţă de oameni învăţaţi şi patrioţi. De aceea întâlnim împrejurarea, de altfel cam neînţeleasă, că într'un timp când producerea literară era aşa de slabă dincolo de Carpaţi şi ea din contră începuse a curge dincoace de ei, Românii din principate să'şi aducă tot de peste munţi puterile cele mai de seamă în învăţământ. Aceasta cu atâta mai mult cu cât şcoala din Blaş făcuse încă ceva progres, înmulţindu-se şi adâncindu-se învăţăturile ce se predau în ea şi anume în limba română. La început, simplă şcoală elementară, se întroduse în

[103] Scriaoarea lui V. Pop c. Ioan Prelea 1 Octomvrie 1827 în *Arune Pumnul*, Lepturariu IV, p. 114. „

[104] Pumnul *Lepturariu*, IV, partea 2, p. 37.

[105] Vezi în Hasdeu, *Cuvinte din Bătrâni*, II, p. XXXVII şi urm. Combaterea părerii că Barac ar fi prefăcut pe româneşte o lucrare ungurească făcută ea însăşi după un erudit itaian.

ea, pe timpul episcopatului lui Grigore Maior (1772—1782), studiul filosofiei şi al teologiei, sub profesura călugărilor Samuil Micu şi Ştefan Pop. In 1829 Timoteiu Cipariu începu a preda în limba română filosofia germană, deschizând astfel Românilor şi alte orizoane decât acele cuprinse în clasicii latini. In 1831 guvernul preface gimnaziul din Blaş în liceu, înmulţind corpul profesoral cu Simion Bărnuţ pentru filosofie şi istoria universală şi Neculai Marcu pentru fizică şi matematică. Simion Bărnuţ mai ales prin elocventele sale lecţii asupra dreptului natural, la început, 1831, în limba latină, dela 1834 în cea română, deşteptă în mintea ascultătorilor cunoştinţa drepturilor fireşti, nu numai ale indivizilor ci şi ale popoarelor, critică indirectă dar puternică şi convingătoare a stărei poporului român cel lipsit tocmai de toate drepturile [106].

Atingerea cu mintea a Ardelenilor. — In veacul al XIX-lea începe îndeobşte un curent de atingere a culturii româneşti de ambele părţi ale munţilor şi mai ales de pătrundere a ideilor regeneratoare de neam de dincolo de Carpaţi în principatele române. Acest curent a început ca toate curentele istorice prin lucruri sporadice şi fără legătură de continuitate, pentru a se înfiripa apoi în o curgere neîntreruptă cum se prind strecurările izvoarelor din picături răzleţe în sivoaie de apă.

Cea dintâi atingere în care măcar licăreşte inteligenţa este procurarea de teascuri de tipografie de către Muntenia dela Ardeleni [107]. A doua dată de purtarea diaconului Coressi dincoace şi dincolo de munţi pentru tipărirea unor cărţi slavone în Muntenia, şi române în Transilvania, sub îmboldirea Saşilor din Braşov [108]. Tot din perioada introducerii limbii române în biserică găsim Catehismul Calvinesc şi biblioteca lui Udrişte Năsturel din Bucureşti, care cărţi deşteaptă pe mitropolitul Varlam a scrie Răspunsurile lui [109]. De acolo înnainte s'ar părea că relaţiile mintale între Românii ambelor laturi ale munţilor se închid pentru mai bine de 150 de ani! Cu toate că învăţaţii Ardealului dela sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea cunosc Letopiseţele ţărilor române, lucrurile lor, chiar cele tipărite, precum *Călindarul* lui Micu sau *Istorie pentru începutul Românilor*, a lui Petre Maior, nu se văd a fi fost cetite dincoace de munţi. Tot aşa de puţin cunoscute sunt încercările lor limbistice, de oarece Enache Văcărescu când scrise Gramatica lui, crede că el, face începutul în această ramură şi nu ştiu că avea predecesori ardeleni [110].

[106] Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioră*, I. p. 201.
[107] Mai sus vol. VII, p. 67.
[108] Mai sus vol. VI, p. 186.
[109] Mai sus vol. VII, p. 65.
[110] Mai sus vol. X, p. 269, 281.

Că tot ardelenii erau mai ştiutori de mişcările intelectuale ale Românilor din principate decât aceştia de ale lor, se vede din aceea că iniţiatorii unei publicări periodicei cer lui Văcărescu sprijinul lui pentru întreprinderea lor [111].

In curând însă era să se stabilească un curent de strămutare al elementelor culturale transilvănene ca profesori la şcoalele din Muntenia şi din Moldova, prin care se infiltrează tot mai adânc şi se întăreşte în cugetul deşteptat al Românilor de dincoace de piscuri, ideea cea mare, zemislitoare de atâtea urmări fericite, originea română a poporului român. Curentul începe cu Lazăr în 1816. După el vin alţi patru profesori aduşi de mitropolitul Veniamin pentru seminarul dela Socola 1820, din care rămâne însă în Moldova numai Vasile Fabian. La 1826 Golescu aduce pentru şcoala lui pe Aron Florian [112]. Mai merg apoi în Muntenia Ioan Maiorescu ca director la şcoala din Craiova, trecând de aici ca director la seminarul dela Socola din Moldova, şi apoi întorcându-se la Bucureşti ca profesor de istorie [113]; Radu Tempea (fiul protopopului cu acelaş nume, autorul gramaticei române), care se strămută împreună cu Veniamin Tudor ieromonahul, ca profesori la seminarul dela Râmnicul Vâlcei, la înfiinţarea lui în 1835; Neculai Bălăşescu viitorul membru în comitetul revoluţionar din Transilvania la seminarul din Bucureşti; Gavril Munteanu la acel din Buzeu. David Almăgeanu la şcoala dela Vălenii de Munte, Ioan Procopie la Craiova, A. Treboniu Laurian la Bucureşti. In Moldova vin afară de scurta trecere a lui Ioan Maiorescu la Socola, Damaschin Bojincă ca rector seminarului de acolo, după aceea jurisconsult al statului; profesorii de filosofie Eftimie Murgu 1834 şi Petru Câmpeanu 1835 şi Mihalic de Hodoczin administratorul şcoalei de arte a lui Mihai Sturza.

Profesorii transilvăneni erau însă crescuţi în şcoala germană şi nu se putù împiedecà o ciocnire cu direcţia culturală franceză care se moştenise şi se adâncise în straturile conducătoare ale Românilor din principate. Cel d'intâi semn al acestui antagonism se vede în un articol al lui Ioan Maiorescu profesorul ardelean din Craiova trimis în forma de corespondenţă către *Foaia literară* din Transilvania în 15 Fevruarie 1838. In această corespondenţă se atacă Franţa cu cea mai mare înverşunare, spunându-se; „Un materialism gros s'a lăsat ca un nor greu pe Ţara Românească. De unde? Din Galia (Franţa); o beletristică lunecoasă amăgeşte mai pe toţi. De unde? Din Galia. O judecată stricată, un gust primejdios, o silinţă opintită numai

[111] Mai sus vol. X p. 270.

[112] Mai sus, p. 217.

[113] V. Gr. Pop, *Conspect asupra literaturei române şi a scriitorilor ei*, Bucureşti, 1876, p. 165.

pe lucrul din afară, un lux grozav, dărăpănător. De unde? Din materialismul franţozesc; o uşurătate, o nestatornicie, o procopsinţă superficială. De unde? Din beletristica franceză". Maiorescu însă trece dela critica direcţiei la aceea a elementelor ce o reprezentau în ţările Române, spunând că „cel mai mare rău e că nu avem profesori învăţaţi sau cel puţin care şi-ar îndeplini datoriile lor din conştiinţă şi ferbinţala patriotică". Dacă părerea lui teoretică îndreptată contra înrâuririi franceze nu aţâţă atât de tare cugetul, cu atât mai mult o făcù atacul personal al profesorilor care deslănţui contra lui Maiorescu o furtună cumplită. Toţi profesorii din Bucureşti cerură cu cea mai mare stăruinţă pedepsirea îndrăsneţului lor coleg. Maiorescu era cât pe ce să-şi piardă postul şi este nevoit a se ruga de iertare foarte umilit, arătând împrejurările lui personale care l-ar aduce la nenorocire dacă ar fi scos din învăţământ. Aruncă vina pe zeţarul dela tipografie care ar fi omis cuvântul *mulţi* de lângă *profesori*, aşa că învinuirea lui care ţintise numai pe unii, se îndreptase contra tuturor.

Dar nu numai partea personală fu atinsă în răspunsurile făcute lui Maiorescu. Profesorul, Francezul Antoniu Roques scrie în 18 Mai 1838 în *Foaia literară* un răspuns în care găsim pe lângă altele multe, şi fraza caracteristică; „E adevărat că în ţara noastră s'a întins oarecare gust de galomanie, dar slavă Domnului că nu domneşte trebuinţa care invoacă nemţomania". Roques apoi îndreptăţeşte galomania prin aceea că oricare e scris sau scrie româneşte, scrie negreşit mai bine decât acel ce nu o cunoaşte de loc ! !

Deci, dela primul atac adus învinuirii franceze de susţinătorii culturii germane, se găsiră apărători şi-ai celei d'intâi [114].

Literatura în Ţările Române. — Dacă însă ţările române din poalele Carpaţilor căutau să-şi îmbogăţească cunoştinţele prin învăţaţi aduşi de peste munţi, ele înapoiară fraţilor lor din acele regiuni slujbele aduse de ei, trimiţându-le la rândul lor producerile renăscutei lor literaturi care se puteà desvolta încă în voie în ţările române.

Redobândirea domnilor naţionali şi reîntroducerea limbei române, ca organ oficial de înţelegere, provocase în chip firesc o îmboldire a cugetărei româneşti care se manifesta în curând în forme literare. Pe lângă cărţile de şcoală, începură să apară în număr tot mai mare produceri ce tindeau a întrupa frumosul în graiul strămoşesc, şi ceeace devenise o excepţie în ultimele timpuri ale Fanarioţilor se grămădea tot mai mult spre a deveni obştesc. Zilot Românul şi Naum Râmniceanu în Muntenia se

[114] *Un episod din istoria culturii noastre* de V. A. Ureche în *Conv. literare*, XXV, 1891, p. 449.

întrec cu Beldiman în Moldova spre a biciui şi lua în batjocură pe Grecii cei răsturnaţi şi alungaţi. La 1822 apare în Muntenia o culegere de poezii cuprinzând între altele o *„Odă rîvnitoare spre învăţătură"*, în care poetul necunoscut plânge patria lui, pentru că tot sufere defăimări şi aude hula străinilor[115]. Tot pe atunci Iancu Văcărescu, care rostise încă din vreme dorinţa ca „sermanul corb muntean iar acvila să se facă", încoardă mai mult struna patriotică, scriind, sub întipărirea evenimentelor din 1821 poeziile : Sfătuire şi rugăciune, Cântec românesc, Buna vestire, Glasul poporului sub despotismu, şi altele încă. Culegerea poeziilor lui, ce apare în 1830, cuprinde pe lângă acele enumerate, încă şi altele de conţinut patriotic, precum Glasul lui Mihai Viteazul, Hai Române, hai voinice şi frumoasa lui Apostrofă la Milcov pe care'l întreabă : „de unde-ţi vine numele, părău fără putere, ce despărţirea neamului ai îndrăznit a cere"? şi care încheie cu prevestirea unirei, „căci despărţit ori depărtat, fratele e tot frate". Paris Momuleanu, care scrisese încă din 1817 Oda lui la deschiderea şcoalei lui Lazăr, publică în 1825 o culegere de poezii intitulată *Caracterele*, în prefaţa cărora fericeşte pe poporul român că acum ar avea domn şi stăpânitor din fii patriei, din însuş sângele şi mădularele ei, părinte a tot ce-i cinstit, Român ce lucrează pentru binele şi folosul patriei. Pe lângă mai multe poezii de dor, Momuleanu scrie ei „Plângerea şi tânguirea patriei despre nedreptatea ce i s'a făcut de către străini pre care i-a primit în sinu-i ca pre fiii săi"[116]. In ediţia publicată în 1837 chiar în anul morţei sale, el mai adaoge încă altele, precum Patria, Memoria celor trecute, Cântarea către Dumnezeu, toate înflăcărate de cel mai curat patriotism.

Mai înfocat însă decât el, şi făcând să răsune aproape numai struna patriotică, este Vasile Cârlova, care într'o limbă frumos curgătoare, înflăcărat de dragostea ţărei, scrie O noapte pe ruinele Târgoviştei, şi când vede după secoli de adormire iarăşi înviind oştirea română în 1831, el scrie vestitul „Marş, odă oştirei române, cu ocazia înnălţărei steagului naţional în 1831", înscriindu-se el singur în rândurile ei. Mândru şi însufleţit strigă Cârlova : „Steagul fâlfâe în vânt; armele lucesc, şi slava iesă iarăşi din mormânt". In timp ce poeţii căutau să deştepte inima, alţi scriitori lucrau la trezirea conştiinţei naţionale pe calea reflexivă. Ioan Heliade marele stăruitor în această direcţie, stăruia neîncetat prin adaosul literar dela *Cu-*

---

[115] *Rost de poezie adecă stihuri acum întâi alcătuite în limba românească* 1822 (Bibl. acad. No. 2875).

[116] Vezi prefaţa poeziilor lui Paris Momuleanu publicată în Bucureşti în 1837. (Bibl. acad. Nr. 2883). In broşura din 1825 *„Caracteruri"* (Bibl. acad. Nr. 2875), nu se află cuprinsă plângerea patriei ce pare a fi posterioară acelui an.

rierul românesc şi dela 1836, prin foaia literară, *Curierul de ambe sexe*, la înavuţirea organului de cugetare naţional al limbei române, şi la redeşteptarea iubirei propriului neam. Pe lângă culegerea poeziilor sale apărute în 1835, el se ocupă în diverse alte direcţiuni şi scrie între altele o lucrare însemnătoare pentru întărirea ideei latinităţei noastre, *Paralelismul între limba italiană şi acea română*. La 1835 Aron Florian, profesorul adus de Golescu la 1826 de peste munţi, care ajunsese profesor la Sf. Sava, publică *Idee repede de istoria prinţipatului ţărei Rumăneşti*, punând în întroducerea la această scriere, pe celelalte naţii să ţină următoarea cuvântare unui popor fără istorie: „Inceputul ce ai este necunoscut, numele ce'l porţi nu este al tău, nici pământul pe care locueşti. Soarta ta aşa a fost ca să fie totdeauna cum eşti. Leapădăte de începutul tău, schimbă-ţi numele sau primeşte pe acela ce ţi-l dau eu; rîdică-te şi du-te din pământul pe care locueşti, căci nu este al tău şi nu mai munci în zădăr, căci nu poţi fi mai bine de cum eşti". Aron se arată în această introducere, pe cât cunoscător al faptelor istorice, pe atâta stăpân şi pe mânuirea limbei româneşti. După ce expune în trăsături mari faptele însemnate ale istoriei române, ajungând la epoca regenerărei, el preţueşte după adevărata ei valoare lucrările lui Şincai, Micu şi Maior. El spune prea bine că „prin ea şi prin alte împrejurări politice se dete o lovitură electrică duhului românesc şi se puse temeiul renaşterei sale". Venind apoi la greutatea de a se scrie o istorie a ţărei, el exclamă nerăbdător: „Şi cu toate aceste trebuie să facem odată un început, fie cât de slab, căci într'alt chip Ţara Rumănească niciodată nu va avea istoria sa; va umbla totdeauna în întuneric şi va suferi toate atacurile" [117].

In Moldova pe lângă Beldiman care după ce scrise *Jalnica tragedie*, mai traduse din limba franceză mai multe lucrări literare; pe lângă eroticul şi pasionatul Conachi, care-şi cântă iubirile şi plăcerile lui arătând că puteai spune lucruri gingaşe şi duioase şi din plină gură românească, iar nu numai de pe vârful limbei celei greceşti. Gheorghe Asaki vrednicul tovarăş al lui Heliade Rădulescu, în silinţele puse spre redeşteptarea conştiinţei naţionale, urma înainte pe lângă scrierile lui didactice, a trata şi toate soiurile de genuri literare, căutând să deie în toate părţile o spornică îmboldire. Intre alte scrieri ale lui patriotice, cităm Legenda lui Ştefan cel Mare şi mumei lui la Cetatea Neamţului, şi Testamentul politic al marelui domn, pentru ilustrarea cărora el concepuse încă de pe când era în Roma, nişte tablouri, executate după arătările lui de

[117] *Ideea de istoria prinţipatului ţărei Rumăneşti* de Florian Aron profesor de istoria generală în colegiul Sf. Sava din Bucureşti Tomul I, (singurul ce a eşit) Bucureşti, 1835, p. VI şi XXI.

un pictor italian. Ambele aceste lucrări a le lui apar în 1833 şi 1834. Tot pe atunci Alexandru Hrisoverghi scrie Oda la ruinele cetăţei Neamţului, vrednica paralelă a cântărei lui Cârlova la acele ale Târgoviştei, împărtăşind şi soarta poetului muntean de a se coborî în groapă, fără a ajunge măcar deplin în vrâsta bărbăţiei.

Până pe la anul 1837 producţia literară nu este însămnată nici în ţările române, cu toate că ea tot întrecea pe acea a Ardealului, care era aproape cu totul înăbuşită sub apăsarea absolutismului. De aceea vedem pe Românii de peste munţi făcând mari jertfe spre a-şi procura cele ce eşiau din condeiul fraţilor din principate. Aşa bună oară *Curierul românesc* al lui Heliade, era trimis peste Carpaţi, închis ca scrisoare, plătindu-se mult pentru a-l dobândi pe această cale[118]. De pe la acel an înainte începe însă pe de o parte a slăbi în Ardeal apăsarea guvernului, şi deci spiritul comprimat până acuma a-şi lua iarăşi zborul spre ideea naţională; pe de alta în ţările române, starea mai liniştită a locuitorilor sub ocârmuirile lui Alexandru Ghica şi Gheorghe Bibescu în Muntenia, şi mai ales a lui Mihai Sturza în Moldova, îndrumează o epocă de înflorire a literaturei române a căreia lucrări şi astăzi încă pot sluji de modeluri. Producţia literară născându-se acuma pe toată întinderea regiunei locuite de Români şi transmiterea rodurilor ei dela o parte la alta ne mai fiind împiedecată ca mai înnainte, se încinge în toate ţările lor o spornică activitate literară, care trebuia, lovindu-se tot mai mult de o stare politică ce nu răspundea de loc năzuinţelor poporului, să producă o ciocnire : revoluţia din 1848.

Unitatea sufletului românesc. — Cu cît Maghiarii căutau să se emancipeze de sub tutela absolută a Austriei, cu atâta aceasta deslega frânele ce reţinuse până atunci manifestările culturale ale popoarelor deosebite de naţiunea maghiară. Acestei împrejurări fu datorită învoirea dată lui Gheorghe Bariţ, de a deschide foi periodice în ţara de peste munţi. In 1837 el face să apară *Foaia Duminicei*, care aducea numai articole cu totul neofensive, de cunoştinţi generale. In 1839 ea se prefăcu în *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură*, şi în acelaş an Bariţ editează drept complinire a *Foaiei literare* şi una politică : *Gazeta Transilvaniei*.

Foile româneşti din toate ţările române, devin organe de mare preţ pentru întărirea unei alte idei tot atât de însemnate, tot atât de spornică în urmările sale; acea a unităţei neamului românesc şi a solidarităţei intereselor sale, ori unde ele

[118] Bariţiu, *Părţi alese*, I, p. 615.

s'ar afla. Cu un an încă înainte de a se transforma Foaia Duminicei în *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură* şi de a apărea *Gazeta Transilvaniei*, Vasile Pop directorul de câteva luni a seminarului Socola, proclamase sus şi tare principiul că „o naţie nu se poate osebi fireşte prin munţi înalţi, riuri mari sau alte hotare politice, ci numai acolo încetează o naţie unde încetează limba care o uneşte“ [119]. Acest principiu caută să-l pună în practică ambele foi tansilvănene, devenind organe de rostire pentru interesele tuturor Românilor, arătând tot atâta râvnă şi iubire pentru semnele propăşirei lor, fie ele manifestate în Transilvania, fie în Moldova sau Muntenia, fie ele chiar în părţile subjugate, precum Besarabia. Ori unde se mişca o suflare românească, era salutată cu bucurie de organele transilvănene; ele reproduceau lucrări literare din Moldova şi Muntenia, ca şi acele ale fiilor patriei mai răstrânse în care acele organe apăreau; producerile transilvane la rândul lor erau reproduse de foile periodice ale principatelor, încât rolul cel mare al ziaristicei române din acele timpuri, era de a propaga şi întări ideea unităţei neamului românesc, şi deci acea a dreptului său de a se uni în un singur tot, deocamdată cultural şi intelectual, înainte de a păşi pe tărâmul politic.

Aşa în 1839 *Foaia pentru Minte*, după ce începe un studiu asupra mai multor inscripţii, reproduce din *Curierul românesc* constituirea Societăţei ştiinţelor naturale din Iaşi. *Curierul* însuşi luase acea ştire din *Albina românească*. Intr'un articol întitulat Literatură, arată unitatea limbei tuturor Românilor. *Curierul românesc* făcând oarecare observări, asupra unui articol din *Albina ieşană*: „Doctorul şi coteleta", *Albina* răspunde *Curierului* prin un studiu, în care analizează observările lui, tot din punctul de vedere al limbei de obştie a neamului românesc, la care iarăşi răspunde *Curierul*. *Foaia pentru Minte* reproduce toată această polemică. Apoi adauge în coloanele ei întreaga traducere pe care Aristia o făcuse din Iliada lui Omer, poezia Insărarea de Cârlova, de asemene o cuvântare ţinută de elevul din seminarul Socolei, Ioan Teodorescu, rectorului Damaschin Bojinca, în care mulţămeşte acestuia pentru sfaturile ce le „adresa elevilor, pline de entusiasmul naţional", şi pentru traducerea teologiei morale, pe care Bojinca o făcea spre uzul elevilor, sfârşind cu cuvintele: „Bucuraţi-vă că sunteţi luminătorii fiilor patrioticeşti, care cu aprinsă râvnă voesc a-şi lumina prea iubita lor patrie şi a o scoate din adâncul întunericului necunoştinţei".

In anul 1840 *Foaia pentru Minte*, reproduce biografia lui Gheorghe Lazăr de Heliade, în care spune că „catedra lui semăna a amvon; cu mânile pline arunca el în orice ocazie

---

[119] Precuvântarea la *Diserlaţia despre tipografiile româneşti*, Sibiu, 1838.

sămințile rumănismului și a naționalității". Mai publică apoi și cuvântarea lui Lazăr, la întronarea mitropolitului Dionisie Lupu. De asemene mai multe lucrări din *Albina românească*, între altele una intitulată Lexicografie, în care autorul se mândrește cu împrejurarea că „astăzi (1840), așăzământurile cele mântuitoare favoresc pe Moldo-Români și trebile statului, învățăturile și politica se tratează în limba lor națională"; o poezie tot din *Albina* în care se cântă: „Sosește timpul, vine! Moldova se renaște"; apoi frumoasa nuvelă a lui Costache Negruzzi, Alexandru Lăpușneanu, darea de samă a serbărei aniversărei Academiei din Iași; o critică a unui anonim asupra Hronicului lui Cantemir, în care susține stăruința Românilor de a stânga Dunărei; Arzul magzar al boierilor din 1821; Paralelismul între limba română și cea italiană de Heliade și articolul lui Mihail Cogălniceanu, apărut în Dacia literară (1840): A. Demidoff în Moldova.

In 1841 *Foaia pentru Minte* aduce din țările surori altele multe, următoarele lucrări: din Dacia literară „Semne de viață națională în Besarabia", Discursul lui Al. Hâjdău eforul școalelor din Hotin; o Biografie a lui Șincai de M. Kogălniceanu, la care Foaia adauge mai multe alte științi din viața lui; apoi din alte izvoare descrierea cadrului I din istoria Moldovei, muma lui Ștefan cel Mare; Cuvântul rostit de Ioan Maiorescu, în numele corpului profesoral din Craiova în 14 Octomvrie 1840 înaintea domnitorului Alexandru Ghica; schițarea vieței lui Mihai Viteazul de Florian Aron, extrasă din vol. I, al Istoriei Valahiei; mai multe nuvele de Costache Negruzzi; fabule de A. Donici; relația stărei învățăturilor în Moldova de Gh. Asaki; de acelaș Legenda Dochiei și a lui Traian, cu o Descriere a unei urcări pe muntele Ciahlău, etc., etc.

Și așa mai departe în fiecare an se adăogea tot material nou, cules din toate țările locuite de Români, care să întărească tot mai puternic chitul ce lipia la o laltă mădularele răşchirate ale naționalității lor în un tot nedespărțit.

Acest material devenia însă pe fiece zi mai de valoare, nu numai relativ la poporul român, dar chiar absolut ca producere literară, cu care s'ar fi putut mândri orice popor. Oglindind tot mai puternice în el razele naționalității, le răsfrângea din sânul său ca un soare strălucitor, care arunca lumina sa asupra întregului popor, din inima căruia el răsărise.
Astfel în Transilvania apăruse marele limbist și naționalist Timoteiu Cipariu, care urmând cu consecvență ideile apărute de marii săi antecesori, vroia să întoarcă limba română la formele archaice, spre a o apropia cât mai mult de muma ei, latina; Ioan Maiorescu care apără latinitatea limbei române contra tuturor celor ce o atăcau, arătând că formele ei sunt mai apropiate de latina, din care se trage decât acele ale tuturora limbilor

surori, Gheorghe Bariţ, apărătorul cel călduros şi neobosit al tuturor intereselor româneşti, întemeietorul organelor celor însemnate de publicitate, în care el lua în mână această apărare; August Treboniu Laurian care publică la 1840, „*Tentamen criticum in linguam romanicam*“ care de şi greşit din rădăcină ca concepţie limbistică, pornia prin gândirea, ce-i dăduse naştere tot din ideea mamă a desvoltărei noastre, idea romană, ducând la culme exagerările ei. Dintre poeţi amintim numai pe unul, dar pe acel ce au ştiut mai ales să infigă în sufletul românului dorinţa de a renaşte din pulbere la viaţă, Andreiu Mureşanu, cu singurul său product, de valoare dar acelaşi singur în felul lui, o da lui „Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte” [120].

Filologia şi istoria de ambele părţi ale Carpaţilor. — Dacă însă în Transilvania, unde apăsarea străină nu încetase nici un moment, şi ameninţa să stingă iarăşi facla naţionalităţei, abia aprinsă după atâtea greutăţi, literatura trebuia să iee dela sine mai mult caracterul unei polemice contra atacurilor aduse din partea protivnicilor, şi să umble mult mai mult după apărarea şi întemeierea ideei naţionale, decât după plăzmuiri estetice, în ţările române, tocmai redobândirea voiei de a trăi ca români, împinse pe popor spre căutarea idealului în măestrele forme ale poeziei. Deaceea cu mult mai bogate se afară Moldova şi Muntenia decât Transilvania în producţii inspirate de Muze, cu toate că nici ele nu lasă la o parte apărarea naţionalităţei române; dar pe când în Transilvania până şi poezia se colorează tot de acest puternic simţimânt al conservării rasei, în principate, desvoltarea spiritului naţional se face în sensul adăogirei comoarei sufleteşti; se tinde la sporirea pozitivă a valoarei naţionale, pentru *a avea ce apăra* în contra străinilor.

In Muntenia întâlnim întâiu urmarea înainte a lucrărei poeţilor şi literatorilor, cu care începuse renaşterea gândirei româneşti. In primul loc pe Heliade, care ţinând în mâinele sale tiparul şi organele de publicitate, era sufletul vieţei intelectuale a Românilor din Muntenia. El împingea în toate părţile pe tineri la scris şi la producere, spunând în o scrisoare către Costache Negruzzi, că suntem intr'un timp şi în o stare, când dacă putem nu trebuie să lăsăm nimic să întârzie; căci e destulă vreme decând în harta Europei suntem socotiţi ca un norod iar nu ca o naţiune, pentrucă n'am avut nimic din câte se alcătueşte ea” [121]. Cu un an mai înainte l'am aflat scriind aceluiaş

[120] Cea întâi poezie publicată de el a fost *Glasul unui Român* în *Foaia pentru Minte*, 1843, p. 234, o pregătire la vestita sa odă.

[121] *Scrisoarea* lui I. Heliade c. Cost. Negruzzi din 15 Oct. 1836, în *Convorbiri literare*, XII, p. 375.

Negruzzi frumoasele lui principii şi poveţi pentru creşterea limbei române [122]. In o altă scrisoare din 1837 Heliade trimite lui Negruzzi opt coli tipărite din traducerea dramei lui Victor Hugo, Maria Tudor, şi îi mulţumeşte din partea lui Aristia pentru observaţiile făcute de Negruzzi asupra unei traduceri a prietenului său [123]. In acelaşi an, Heliade răspunde lui Negruzzi că primeşte cu plăcere propunerea lui de a traduce pe Tasso, împărţind lucrarea între ei, şi anume aşa că Aristia să traducă cântul I, Heliade pe al II-lea şi Negruzzi pe al III-lea şi aşa mai departe până la sfârşit. Mai întreabă în această scrisoare şi ceva veşti politice, rugându-se însă de Negruzzi şi nu arăta scrisoarea şi nesubsemnând numele lui în ea [124]. In 1839 îl aflăm pe Heliade cu preocupări de altă natură, anume raportând lui Negruzzi despre preţul unor teascuri şi litere, cerute de Kogălniceanu, probabil pentru instalarea tipografiei, din care au eşit Dacia Literară [125]. In acelaş an Heliade, necăjit nu ştim din ce pricini, trimite o scrisoare plină de humor prietenului său dela Iaşi, în care se roagă să-l ierte dacă i-au dres sau mai bine i-au stricat vre-o două versuri, „căci zilele aceste numai poet nu sunt, şi când mă apuc de astfel de lucruri mai nu ştiu ce fel de zamă neagră scoate pe nas o biată pană de gâscă, făcută pentru a sbura, dar înghezuită între trei degete convulsive ale unui om ce-şi blăstămă soarta că e născut Român şi au învăţat trei buchi, ca să se apuce să scrie, iar nu s'apucă să înveţe meşteşugul potcovăriei" [126]. Şi cu toate aceste Heliade nu se descuraja, ci ţinea sus şi tare steagul naţionalităţii steag pe care scrisese: deşteptarea prin minte.

Alăturea cu Heliade găsim pe Cesar Boliac, care în 1836 scoate o foae „*Curiozul*, ce avea de scop a desrădăcina mărăcinile şi a curăţi şi polei limba română" [127]. Ceva mai târziu apare Bălcescu, care începu cariera lui literară prin un studiu asupra puterei armate la români, publicat de el în *Magazinul istoric pentru Dacia* apoi el înserează tot aici mai multe cercetări pe cât originale pe atât şi pline de patriotism, precum: cuvântul preliminar despre izvoarele istoriei Românilor, Românii şi Fanarioţii, Ioan Tăutul marele logofăt al Moldovei, Logofătul Miron Costin istoricul Moldovei, Postelnicul Constantin Cantacuzino şi altele încă, premergătoarele studii la marea operă

---

[122] Mai sus, p. 247.

[123] *Scrisoarea* din 4 Ianuarie 1837 *Conv. lit.* XII, p. 417.

[124] *Ibidem*, XIII p. 77.

[125] *Ibidem*, p. 363. Mai multe scrisori de ale lui Heliade către Minovici din Ardeal privitoare la tipografie, în N. Iorga, *Scriitorii mireni*, în *Ac. An. Rom.* II, tom XXVIII, 1906, p. 262 (22) şi urm.

[126] 22 August 1839 *Ibidem*, XIV, p. 155.

[127] Aşa o caracterizază Boliac însuşi în o scrisoare a lui către C. Negruzzi din 1838. *Conv. lit*, XV, p. 74..

a vieţei lui, Istoria lui Mihai Viteazul pe care moartea nu-l îngădui să o isprăvească. Colaboratorul Bălcescului, Laurian, trata în Magazin partea veche a istoriei române, căutând să pună mai ales în lumină strânsa legătură ce ne alipia de Romani. *Magazinul istoric* câştigă mult în a lui valoare şi prin faptul că el publică aproape toate culegerile cronicilor muntene, care desvăleau împrejurările istorice ale poporului muntean, încât astfel se apropia tot mai mult istoria trecutului de prezentul însătat de ea. O mulţime de documente, primite în aceeaşi revistă, stabileau cu mai mare autoritate mai multe puncte din cele nesigure[128].

Era firesc lucru ca încercările mai de seamă întreprinse de Români pe tărâmul cercetărilor să se întindă în câmpul istoriei, întrucât numai prin al ei studiu se putea contribui la întărirea ideei naţionale, şi precum în Ardeal mişcare de regenerare a minţei româneşti se manifesta mai ales prin scrieri istorice, astfel şi în Ţările Române ea se îndruma între altele şi pe această cale.

In Moldova aplecarea minţii către istorie fusese întâiu pornită pe calea frumosului îmbrăcând mai multe legende şi figuri ale trecutului în hainele mai mult sau mai puţin ţesute pe fondul adevărului de închipuirea peotică. Aşa puseseră *Novelele istorice* ale lui Gh. Asachi; *Alexandru Lăpuşneanu* de Constantin Negruzzi şi poema lui în versuri care tot o legendă redă un episod din viaţa marelui Ştefan, sub titlul de *Aprodul Purice*. Tot pe atunci Kogălniceanu adună materialul pentru publicarea însemnatelor cronici moldoveneşti şi scotea încă cu 5 ani înaintea eşirii Magazinului Istoric, în anul 1840 Arhiva Românească, menită în mare parte la publicarea de documente. Nimic nu ne arată mai frumos şi mai convingător nevoia studiilor istorice şi cunoştinţa desvoltării trecute pentru un popor decât Kogălniceanu în prefaţa la Arhiva Românească unde citim: „„Să ne ţinem de limba, de istoria noastră cum se ţine un om în primejdie de a se îneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie polodiul naţionalităţii noastre. Intr'însa vom învăţa ce am făcut şi ce avem să facem; printr'însa vom prevedea viitorul, printr'însa vom fi români. Căci istoria este măsura prin care se poate şti dacă un popor propăşeşte sau dacă se înapoiază. Intrebaţi istoria şi veţi şti ce suntem, de unde venim şi unde mergem. De unde venim şi unde mergem, trecutul şi viitorul, iată toată ştiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte. Fie ca Dumnezeu să ni păstreze români, fie ca soarta să ne nimicească, trebuie să fim mândri

[128] *Magazinul istoric pentru Dacia* cuprinde 5 volumuri, cel I apărut în 1845, II şi III în 1846 şi IV şi V în 1847.

de veche slavă a strămoşilor. Faptele noastre de azi sunt aşa de mici, aşa de neînsemnate, potrivindu-le cu faptele Romanilor celor vechi, încât dacă ne-am lepăda de slava lor, cu ce ne-am mai înfăţişa înaintea marelui judecător. Naţiile ca şi oamenii îndeosebi îşi au solia lor pe pământ şi sunt răspunzători de petrecerea lor de aici jos. Omul este răspunzător de poftele sale, naţia pentru slava ce a câştigat, pentru pământul ce i s'a dat [129].

Iată părerile lui Kogălniceanu asupra însemnătăţii istoriei, cari păreri dacă nu sunt în totul ştiinţifice, sunt înălţătoare şi patriotice, lucru ce era mai ales de nevoie în acele timpuri.

Poezia. — Dacă însă istoria ţintea în chip reflexiv şi conştiut la desvoltarea ideei naţionale, numai puţin contribuie la acelaş scop, deşi pe o altă cale, plăzmuirile poetice care se înmulţiau pe fiece zi, sub condeiul unor talente reale, împinse de tendinţa după viaţă a poporului român, la afirmarea acesteia înaintea lumei.

Printre stele mai mărunte de pe cerul literar al Munteniei : Bălăcescu, Boliac şi chiar Bolintineanu în primele lui plăzmuiri, apare strălucitor luceafărul celui mai mare din poeţii Munteniei, Grigore Alexandrescu, care întrunia pe lângă focul adânc al iubirei de ţară, o măreţie a cugetărei şi o putere de rostire neasemănată. Căci cu ce poezie nu numai din ale noastre dar chiar ale celor mai vestiţi străini nu s'ar putea măsura Umbra lui Mircea? Lucru însă şi mai neaşteptat, Grigore Alexandrescu e tot atât de mare şi în un alt gen, pentru care se cer cu totul alte însuşiri, decât inimă caldă şi simţire adâncă, în fabulă, cu tonul ei glumeţ şi muşcător, a căreia învăţături însă iscusitul poet ştie să le întoarcă spre folosul neamului.

In Moldova producţia poetică, este încă mai bogată decât în Muntenia. Pe lângă Asaki ce urmează înainte, în spornica lui activitate, a atinge şi tărâmul poetic, apar G. Săulescu, Vasile Pogor care traduce Enriada lui Voltaire, M. Cuciureanu, Basarabeanul cavalerul Stamate, Alexandru Donici fabulistul, Costache Negri [130], care publică o serie de poezii în *Foaia Ştiinţifică şi Literară*, şi deasupra tuturor poeţilor tuturor ţărilor române, regele poeziei române, Vasile Alexandri.

Dacă vreunul din oamenii ce au mânuit condeiul au avut o înriurire asupra desvoltărei culturale şi naţionale a Românilor; dacă vreun glas a fost ascultat cu drag din colibă până în

---

[129] *Arhiva românească*. 1860 Introducere.

[130] Fiul lui Costache Negri mare postelnic sub Calimah. Hurm. *Doc.* X, p. 55. Nu este nici o înrudire între Costache Negri şi Caimacamul Grec al Munteniei din 1821.

palat; dacă vreun poet a ştiut să facă să răsune, în limba poeziei artistice, struna inimei poporului, apoi de sigur că a fost Vasile Alexandri.

Cu toate că, chiar absolut vorbind, cele mai multe din plăzmuirile lui sunt juvaeruri neperitoare, totuşi mai mare poate încă a fost rolul lui de învietor al simţului naţional, de cântăreţ al tuturor momentelor mari din şirul de evenimente la care au asistat. Şi numai din acest punt de vedere al înrâurirei lui asupra consolidărei simţimântului naţional, ne vom ocupa cu însemnătoarea lui personalitate. S'ar parea că un fel de predestinaţie l'a făcut să se nască în Moldova, ţara aceea în care trebuia mai ales încordată iubirea neamului, pentrucă dela jertfile ce i se vor cere va atârna închegarea, în un corp mai întreg, a răsleţelor provincii ale neamului român. Am văzut din cele expuse până acuma, că plăzmuirile minţei româneşti se arătase ca lucrări de valoare aproape exclusiv pe tărâmul naţional. Poporul, patria şi trecutul, iată cele trei mari izvoare de unde cursese cele mai frumoase ale lui inspiraţii. Alexandri nu se mărgineşte numai a împrumuta din viaţa poporului român motivele închipuirilor lui. El se coboară mai adânc în sufletul aceluia, îmbrăcând în strălucitoarea mantie a imaginaţiei ideile, simţimântele şi credinţele lui: aşa în neasemănatele mărgărintare care se chiamă Doina, Baba Cloanţa, Sora şi Hoţul, Cinel-Cinel, Craiu-Nou, Strunga, Făt-logofăt, Visul, publicate toate în *Foaia Ştiinţifică şi Literară* din 1844, şi reproduse de *Curierul de ambe sexe* din Bucureşti, şi de *Foaia pentru minte* din Transilvania. In aceste poezii, pe lângă că limba este menţinută pe cât se poate în sfera cugetărei poporane, apoi şi forma ie adeseori acelaş caracter, încât Alexandri apare ca poetul poporan, per excellentiam, cu deosebire numai că în loc de a se şterge necunoscut în dosul plăsmuirilor lui, ca barzii poporului, numele lui creşte pe fiece zi, până ce umple întregul orizont cu via lui lumină. Alexandri era însă să facă încă un pas în identificarea lui cu simţimântul poetic al poporului român; era să-i culeagă propriile lui inspiraţii, poleindu-le forma într'un chip mai desăvârşit, fără a se simţi însă că juvaerul poporan trecuse prin atelierul poetului artist, căci Alexandri el însuşi era un poet poporan, cel mai mare din toţi [131].

Tot atât de naţional ne apare Alexandri în piesele sale de teatru, Iorgu dela Sadagura sau Nepotul e salba Dracului, reprezentată în Iaşi în 1844, şi în Bucureşti în 1845, în care căuta să biciuiască, toate moravurile cele uricioase şi înţelenite ale timpului.

---

[131] Iată cum trebuie apreţuită publicaţia poeziilor poporane de Vasile Alexandri, şi nu din punctul de vedere falkloristic, cum fac mai mulţi critici

Astfel mişcarea literară şi desvoltarea geniului poetic luau pe fiece zi un avânt mai mare, răsfrângând necontenit razele lor înviotoare asupra naţionalităţei neamului românesc, deschizându-i orizoane noue îndreptându-i tot mai mult spre inima spre iubirea ei, mintea spre a ei îmbogăţire. Deaceea nici mişcarea literară nu fu apărată de prigonirile ocârmuirei, suferind şi ea lovituri, ca şi celelalte manifestări culturale. Aşa foaia Alăută românească, fondată de Kogălniceanu în 1839, fu oprită puţin timp după eşirea ei, din cauza unui articol, Filosofia vistului, tradus din ruseşte, dar considerat de guvern ca atingător politicei ruseşti[132]. In 1840 Kogălniceanu scoate o nouă foaie, *Dacia Literară*, care avea de „scop a se îndeletnici numai cu literatura naţională, fie din oricare parte a Daciei, numai bună să fie"; şi ea este oprită, după un an de eşire, din pricina laudei aduse de Kogălniceanu lui Alexandru cel Bun al Moldovei, laudă ce părea o critică a guvernului din 1840[133]. In 1844 se face a treia încercare tot a lui Kogălniceanu, în unire cu Alexandri, Ioan Ghica şi Panaite Balş, de a întemeia un organ al literaturei române. Numele său era să fie *Propăşirea*; dar guvernul care se temea de un asemenea cuvânt, nu învoi atare numire a revistei. Fondatorii atunci lăsară, în mod şi mai însemnător încă, titlul foaia în alb, punând ei sub locul liber explicativul : foaie ştiinţifică şi literară : Nici această foaie însă nu trebuia să aibă o lungă durată; şi ea fu suprimată din pricina publicării discursului lui Kogălniceanu asupra Istoriei Românilor ţinut în 1843 la Academia Mihăileană care-i adusese şi destituirea din profesorat.

Greu mergea deşteptarea intelectuală a României împiedecată deoparte de guvern şi de Ruşi, de alta neîmbrăţişata şi nehotărâtă de popor, aşa ca să poată dobândi vlaga trebuitoare spre a se împotrivi loviturilor duşmane.

Ortografia. — In toate publicaţiile ce apăreau se urmărea şi tendinţa latinizării ortografiei limbii române. De mult încă se începuseră încercări în această privire. Aşa Luca Stroici marele logofăt din 1593 scrie în acest an. „Tatăl Nostru" cu litere latine după ortografia polonă. Petru Schiopul în corespondenţa lui cu Papa se iscăleşte cu litere latine. Nestor Ureche subsemnă tot aşa un act din 1612. Ilinca fiica lui Pătraşcu Voevod scrie o frază în două documente din 1660 cu litere latine. Soimisovici episoc catolic din Ohrida scrie câteva cuvinte româneşti cu litere latine. Vito Piluzzio tipăreşte în 1677 un catechism românesc cu aceeaşi ortografie. Samoil Micu, Şincai şi Petru Maior încercară de mai multe ori introducerea

[132] *V. Alexandri*, opere complecte, Proza I, p. 557.
[133] Idem.

alfabetului latin şi ei sunt iniţiaţi în Ţările Române de Lazăr şi Heliade Rădulescu [134]. Incet, încet se amestecă alfabetul latin în scrierea cirilă până ce (cum vom vedea-o mai jos) unde domnitorul Alexandru Cuza să scoată în chip oficial literile cirilice din scrierea română şi se introduc cele latine în anul 1860.

Poporul român aspira la viaţa care nu se putea desvolta sub încătuşările apăsărei, şi tocmai o atare îl zugruma atât din colo cât şi dincoace de Carpaţi. Peste munţi, Ungurii, emancipându-se tot mai mult de stăpânirea austriacă, căutau să-şi întindă răstrânsa lor fiinţă pe socoteala poporului român; naţionalitatea acestuia era ameninţată în a ei existenţă. Dincoace de munţi, Ruşii siluiau mâna domnitorilor, spre a-i împinge să înăduşe ori-ce manifestaţiuni culturale şi naţionale. In ambele părţi tot esenţa poporului, firea lui particulară era periclitată. Deaceea şi revoluţia pornită în contra elementelor apăsătoare, se făcu în toate ţările locuite de Români, în numele şi pentru apărarea, nu atît a vieţei materiale, cît a celei intelectuale. Aici stă însemnătatea acelei mişcări.

---

[134] Citaţiile în Obedeanu, *Grecii în Ţara Românească*, p. 650—652.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

TABLA DE MATERIE